

F.c.

3/61

Közlemények a Ferenc József Tudományegyetem
Pedagógiai-Lélektani Intézetéből

53 sz.

A NEMZETNEVELÉS PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI ALAPKÉRDÉSEI

IRTA:

DEÁK GÁBOR

KOLOZSVÁR, 1943.

„Lyceum“ Nyomdai Műintézet Kolozsvár, Minorita-utca 1 szám. Telefon . 19-80.
Fk. Deák Gábor. Fv. Kozma Nagy László.

A NEMZETNEVELÉS PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLÓGIAI ALAPKÉRDÉSEI

IRTA:

DEÁK GÁBOR

Fc 3761

1983

KOLOZSVÁR, 1943.

A NEMZETNEVELÉS PEDAGÓGIAI ÉS PSZICHOLOGIAI ALAPKÉRDÉSEI

1933

DEÁK GÁBOR

1933

1933

2

1416. / 1933.

KÖLCSÉNY 1933

ELŐSZÓ.

A tudományrendszerek kialakulásában számtalan tényező működik közre, melyek együttműködése eredményezi a problémák rendszerét, melyek részvontakozásaik szerint sokszor ellentétes irányultságúak, de végső kibontakozásukban egységes képben állanak a tudományos gondolkozás előtt.

Hosszú idő telik el addig, míg egyes tudományszakok kialakulnak; kérdéseik rendszereződnek, míg maguk a rendszerek is problematikussá válnak, hogy újabb rendszereknek szülőágyaivá legyenek.

A nemzetnevelés tudományrendszeri kialakulásában hosszú utat tett meg, míg a körébe tartozó s konkrét élethelyzetekben felvetődött kérdései eljutottak az »eszméletek« küszöbéhez, hogy a különállás homályából az egységben-létel felé haladva mind világosabban álljanak a tudományos szemlélet előtt.

Ezen a téren még sok vitás kérdés van, minthogy a nemzetnevelésnek csak részkérdései nyertek bővebb megvilágítást; végső elveinek, elméleti alapkérdéseinek csak halvány körvonalai bontakoztak elénk és még most sem jutott eléggé az emberi eszmélések világába életes vonatkozásai és végetlen problémaszálai miatt.

Ez a dolgozat bár maga sem támaszkodik a tudományrendszerek teljességét tükröző végső reflexió jellegre, mégis tulajdonképen reflexió igyekezett lenni egy megkezdett s talán soha be nem fejezhető gondolatrendszer általános és alapkérdései felett.

A szerző célja nem megy túl annak a gondolatrendszernek egységes képben való szemléletén, amely részkérdései szerint több tudomány határterületeit érinti, noha mégis sajátosan a neveléstudomány körébe tartozik.

A problémák organizációjának éppen az a tulajdonsága,

hogy rámutat azokra az érintkezési pontokra, ahol más tudományrendszerek határterületeit érintve önkörében, magasrendűségének tudatában sajátos különállása mellett tesz hitet. Ezt a különállást tükröző s általánosságban mégis többvonatkozást felölelő gondolatrendszert az eddigi kifejlődési útvonalán végigkísérve igyekszünk bemutatni, hogy a részkérdések világában ne vesszen el egy nemzetnevelési rendszer sem, hanem sajátos hagyományaira, kialakult problémafejlődési törvényszerűségeire támaszkodva újszerű felismeréseiben is szerves része maradjon a rendszerben jelentkező kérdésösszefüggéseknek s hagyományos jellege szerint is utat biztosítson az újszerű részletkérdéseknek.

Dolgozatunk összeállításában *dr. Várkonyi Hildebrand* egy. ny. r. tanár úr útbaigazítására építettünk, akinek irányításáért ezúton is köszönetet mondunk.

Tartalomjegyzék.

Előszó	3
Tartalomjegyzék	5

I. A nemzetnevelés fogalma és elméleti alapvonalai

1. A nemzetnevelés helye a neveléstudományban. 2. Nevelés és politika. 3. A pedagógiai nemzetfogalom. 4. A nemzetközösség. 5. A közösségi nevelés formái: a) szociális, b) állampolgári, c) nemzeti, d) nemzetnevelés. 6. A nemzetnevelés lehetősége és határa	35
---	----

II. A nemzetnevelés fogalmának történeti alakulása.

1. Gróf Zrinyi Miklós	36
2. Apáczai Cseri János	40
3. Báró Wesselényi Miklós	46
4. Gróf Széchenyi István	50
5. Kossuth Lajos	57
6. Kölcsey Ferenc	57
7. Báró Eötvös József	59
8. Gróf Mikó Imre	64
9. A nemzetnevelési hagyományok értéke a nemzetnevelés fogalmának bővülésében	67

III. A nemzetnevelés rendszereinek kialakulása.

1. Nemzet és nevelés — rendszer és nemzetnevelés	69
2. A <i>nemzeti</i> nevelés, mint módszertani kérdés	70
3. A személyiség elve a nemzetnevelésben	75
4. A nemzetnevelés történetfilozófiai vonatkozásai	78
5. A nemzetnevelés, mint általános nevelésmeghatározó elv	81
6. Sorsszerűség a nemzetnevelésben	86

7. A nemzetnevelés, mint etikai kérdés	88
8. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai jellege és kultúrpolitikai vonatkozásai	91
9. A nemzetnevelési rendszerek alapjegyei	100

IV. A nemzetnevelés szervezésének újabb alap- gondolatai.

1. A nemzetnevelés közösség szemlélete. 2. A hagyományok szerepe a nemzeti életforma hagyományos jellegével. 3. A hagyományos élet és a világnézeti nevelés. 4. A szaknevelés kérdése. 5. A nemzetnevelés szervei. 6. A nevelésügyi reform nemzetnevelési alapszempontjai ..	117
--	-----

V. A nemzetnevelés neveléslélektani vonatkozásai.

1. Nevelés és lélektan, — nemzetnevelés és neveléslélektan. 2. A nemzetnevelési eszmélések lélektani vonatkozásai és a lélektanilag értett »magyarságfogalom«. 3. A jellemismeret általános alapkérdései. 4. A nemzetismeret módjai: a) hagyományos (intuitív), b) módszeres, c) antropológiai, d) néprajzi, e) szellemi és szellemtudományos nemzetismeret. 5. A nemzetmegismerés új utjai: a) A neveléslélektani kutatások magyar feladatai, b) magyar gyermektanulmányok, c) tesztek segítségével végzett vizsgálatok, d) a tehetségterképek kérdése, e) a magyar személyiségvizsgálatok. 6. A nemzetnevelés pedagógiai és pszichológiai problémaösszefüggéseinek jelentősége a neveléstudomány tükrében (Összefoglalás)	157
--	-----

VI. Die pedagogischen und psychologischen Grundfragen der Nationenerziehung	160
---	------------

VII. Irodalom	163
-----------------------------------	------------

VIII. Név- és tárgymutató	170
---	------------

I. A nemzetnevelés fogalma és elméleti alapvonalai.*) **)

1. A nemzetnevelés helye a neveléstudományban. 2. Nevelés és politika. 3. A pedagógiai nemzetfogalom. 4. A nemzetközösség. 5. A közösségi nevelés formái: a) szociális, b) állampolgári, c) nemzeti, d) nemzetnevelés. 6. A nemzetnevelés lehetősége és határai.

1. A nevelés értékét céljai határozzák meg és eszerint beszélünk „magasrendű” és „alacsonyrendű”, tudatos és spontánjellegű nevelésről. A *neveléstudomány* éppen ezért szoros kapcsolatban van az értéktudományokkal, a filozófiával és annak értékelési részdiszciplínáival. Minden nevelési rendszernek is alapvető kérdése a cél kérdése, amelynek szolgálatába kíván állani és ennek körében élesen meg kell vonni az *öncéluság* és a *közcéluság* lehetőségi határvonalait, ami szerint akár egymással ellentétesen, akár egymással karöltve, esetleg egymást kiegészítve érvényesülhetnek a nevelés elméleti és gyakorlati alapszempontjaiban. Eszerint kell eldönteni, hogy a nevelés csak *részleges vonatkozású*, bizonyos helyzetekre és állásckra vonatkozó, vagy pedig *egyetemes jellegű*. Minthogy a nevelésben ez a kettős szempont egyformán érvényesül, a neveléstudományt is ez a kettősirányultság határozza meg és választja el a tisztán teoretikumtól és a csak önmagában érvényesülő gyakorlatiságtól mindkét vonatkozást magában foglalva.

Ezek szerint a *neveléstudomány* kétirányú. Egyrészt az egyetemes vonatkozásokra néz, másrészt éppen nevelésjellege szerint a valóságtól meghatározott. Egyrészt teoretikum, másrészt konkrét vonatkozású; és így a *nevelés* is egyrészt a teoretikus tudományok értékeszméitől nyeri az egész szempontjából értékes jellegét, másrészt mint gyakorlati tevékenység, a valóság ténytalaján épül ki, mint rendszer és mint nevelési folyamat. Ennek megfelelően a neveléstudomány is egyrészt *szellemi*, másrészt *ténytudomány*. A tényeknek is éppoly fontos jelentőségük van benne, mint az értékeszméknek.

A tények is az eszmék, mint normák szerint értékesek,

* Irodalmi utalásainkban a zárójelbe tett számok közül az első a felsorolásban közölt mű sorszámát, a másik az idézett mű lapszámát jelzi.

** A problémakörök megoszlására való tekintettel az irodalmat fejezetenként összefoglalva közöljük.

vagy értéktelenek és a nevelésben kifejlesztendők vagy visszafejlesztendők. A nevelés folyamata *tudatos* és *terüszertü* hatássorozatból áll és ahol ezzel számolhatunk, ott beszélhetünk „*magasrendü*”, azaz igazi nevelésről, a tudattalan és spontán alakítással ellentétben. A nevelői tudatosság megkivánja, hogy tisztában legyünk a tények talaján valósuló nevelésben érvényre jutó s a nevelést meghatározó rész- vagy egészsvonatkozásokkal, aszerint, hogy magasabbfokú, vagy csak kisebb helyi jelentőségü nevelői aktusról beszélünk-é. A nevelésben a *nevelői célkitüzés* mindig az *értékesebb kifejlés*, tehát a magasabbfokú valósulás elősegítésére vonatkozik s az értékesnek megismert célok tudatos valósítása a *nevelői feladat*. E célok a valóság konkrét talaján és viszonylatai között a *személyi*, vagy *közösségi tárgyalapok* figyelembevételével valósulhatnak épen a nevelési folyamat gyakorlati jellege miatt. E nevelési tárgyalapok pedig a nevelés személyi adottságaiban található fel. Ennélfogva a nevelésnek szüksége van *tényismeretekre*, mint ahogy azt az újkori pedagógia is felismerte. (48:12.)

A tényismeretek a nevelés tárgyalapjainak fiziológiai és pszichológiai organizmusaira vonatkoznak s így a nevelésben valósuló értékesnek megismert eszmék a fiziológiai és méginkább a pszichológiai tényismeretek segítségével valósíthatók. (32:6.)

A nevelési célkitüzéseket végigkísérve, a neveléstudomány történetében nagy változatosságot látunk, melynek magyarázata a nevelés rész- és egészsvonatkozásának előtérbe- vagy háttérbejutásában van. Volt idő, amikor csak általánosságban beszéltek nevelési célról és a nevelői feladat a jó, a humánus ember kialakítása volt. Máskor az állampolgár, a hazafi állott a nevelői célkitüzések kérdésének középpontjában. A keresztyén nevelés természetesen a keresztyén személyiség kialakítását tartja fontosnak.

A *nemzetnevelésben* nem zárjuk ki ezeket a magasztos célokat, hanem csak a *nemzetvalósulás* szempontjából nézzük és e szempont szerint ítélve annak, mint egésznek résztvényezői kapnak jelentést a nevelés nemzetnevelői rendszerében.

A nemzet jelenti a nevelésben a még figyelembe vehető legtagabb létező és ható közösséget és mint nevelői közösség, benne valósulnak az eszmék a történeti élet síkjában. A mindennapi élet ad módot és lehetőséget arra, hogy ráeszméljünk magának a nemzetnek is filozófiai lényegére és keressük benne a valóságot meghatározó abszolút értékeszméket a történetiség síkjában mutatkozó részértékek és részcélok mellett. Ez ad jogot arra, hogy a körében folyó nevelést *egyetemesnek* mondassuk. Ezzel van biztosítva a nemzetnevelés *szellemtudományi* és *ténytudományi jellege* is. Azonfelül megmarad *aktuális* jel-

lege is, amely nem ellenkezik a nemzet történeti alakulásának követelményeivel. A nevelés az élet tudománya — mondja *Mitrovics Gyula* — és nem lehet elválasztani tőle és időtől. (37:23.) Nem külön elszigetelt a nemzet testében sem, hanem *egyetemes igényű*. Ezért utalja már *Imre Sándor* a »legtisztábban értett politika körébe«.

A nemzetnevelés célját, valósítási ideáját a nemzet kialakításában látja és e kialakítás időtlen folyamatossága szerint *mindig* és *egyedül aktuális* nevelői folyamat egy nemzet élet-történetében. A nemzet is, mint valósulási folyamatosság a maga sajátos létét is önmaga kifejtésében élheti meg. Ennek alapján a nemzetalkotó *egyének* éppúgy, mint maga az egyéni résztényezőkből alakult s azok fejlődésében valósuló *nemzetegész*; is csak a kialakított nemzetben élheti meg *nemzetegyéniségét*; jöllehet a kialakított nemzet sohasem megmerevedett és tökéletes, hanem a további kialakulás folyamatosságát hordozza. Az egyént is és az egyéni részekből összetevődő közösséget is legjobban azáltal a *lehetőség* által lehet nevelni, amelyben adottságai (történeti kialakulási és fennállási) szerint biztosítva van élete; tehát elsősorban *önmaga életközössége* által. Minthogy a nemzet létmeghatározó és magyarázó közösségideája önmaga *eszmei valósága*, a körében folyó nevelést is *nemzetvolta* határozza meg. Ennek körében találja meg minden résznevelés végcélját, hogy ne egymással ellentétesen, hanem *párhuzamosan* és *egységben* »egy történetben« *összeműködve* szolgálják a nemzet *egész-ideáját*. A nemzetnevelés tehát egyrészt *fogalmi*, másrészt *hatásszervezett*, azaz *módszertani* kérdés s végső költöttsége szerint a *nemzetközösség irracionális és racionális erőitől meghatározott történeti, azaz valósulási szükségletből következő folyamat*, amelynek vezetése és irányítása a nemzet *öntörvényei* szerint *tudatos* és *egyetemes* követelmény. Az *öntörvényei* szerint valósuló nemzetidea *sajátos* nevelésrendszer kíván, amely története biztosítására elsősorban, *egyéni*, azaz *nemzetien sajátos*, ami által biztosíthatja részrősségét és közösségi erejét. (36:60).

A nemzetnevelés nagyon bonyolult és nem csupán szeretlen, spontán, hanem *tervszerű* ráhatások sorozatában áll. Ezeket a ráhatásokat a cél szerint kell szervezni és a cél egyetemesen kötelező jellege szerint kell tekintetbe venni az egyéni részekből (önmagukban egyedekből) összetevődő nemzet *egyénien* (sajátos) *közösségi* és *szociálisan* (nemzetien) *egyéni* vonatkozásait. Ismerni kell a nemzet alkotó egyedeinek antropológiai sajátosságait, fiziológiai, biológiai, pszichikai (individuál és kollektívpszichológiai) sajátjai szerint valósuló és jelentkező *stukturális* jellegét és szerkezetét, hogy a történeti valósulási folyamatosság tükrében az *egyetemes haladás* szerinti cél szol-

gálata és szolgálhatósága észlelhető lehessen.

A nemzet valóságát és valósítását tekintve, mint *nemzetnevelői követelményt* a nemzetnek nemcsak biológiai, fiziológiai, tehát nemcsak *külső* szociális, politikai felépítettségre kell figyelmes legyen a nevelői tényező, hanem *belső pszichikai* (biopszichés) *egyéni és közösségileg* (nemzetien) teleológikus sajátjaira is. Egyrészt *immanens* (antropológiai, szociológiai, politikai) másrészt *transzcendens* (szellem-erkölcsi, teleológikus, metafizikai) jellegére is, tehát igazi valósulása teljes feltételeire.

A nemzetnevelés egyrészt a nemzet *természeti*, fejlődésének és történéseinek *külső* lehetőségeivel számol (nevelői politika), másrészt a nemzet *belső fejlődésének* irányítására törekszik (pszihológiai pedagógia). Epen ezért a nemzetnevelés nem egyszerű, hanem bonyolult feladat, mert figyelembe kell vegye a kebelében lévő *összes szociális*, azaz *kollektív* és *egyéni*, azaz *sajátos* nevelői aktusokat és azok rész céljainak érvényesülésén keresztül és felett érvényesítse a maga egész célját. A nemzetnevelés kiegyenlítője a nemzet kebelében folyó nevelői hatásoknak, mindazonáltal több, mint azok pusztá szintézise. (47 : 121)

Mint *nevelélméleti rendszer* sajátos része a neveléstudománynak, mely az *egyetemesen kötelező* és rész céljai szerint *individuálisan folyó* nevelői aktusok elméleti alapjait egyformán magában foglalja és ezzel az általánosság és az »ad hoc« jellegű gyakorlatiság ellentétes szempontjait kielégítő és egyformán számbavevő neveléstudományi rendszer.

2. A nemzetnevelés eme kettős jellege a nevelési célkitűzések kettős, bipoláris jellege szerint érvényesül. *Várkonyi* mutat rá a nevelési célkitűzések *közvetlen* és *közvetett*, végső (elsődleges) és konkrét (másodlagos) jellegére, mondván, hogy a *végső célok* csak a közvetett nevelési célok valósítása által érvényesülnek. (48:24.) A kettő között (ideális és reális) nem »ugrásszerű« a különbség, hanem az emberi fejlődés természetes folyamánya (4:44.) s így végső lényegükben *formai* — amint *Boda* találóan ismeri fel, — s minden tartalmi célkitűzés (konkrét vonatkozás) ezáltal meghatározott. (4:61.)

A nemzetnevelésnek *tartalmi* valósulása mellett *formai célkitűzése* is lényegesen függ a célmegvalósító *közösségi keretektől*, amennyiben a nevelés konkrét céljait közvetlenül ezek tűzik ki. A nevelés értékelméletileg kitűzött célösszefüggéseinek valósulása is ezek fejlődési fokától és értékelési állásától függenek. Ezért a nevelőnek a nemzetnevelésben épen a nemzetnevelés »*formai*« és »*tartalmi*« végső és konkrétjellegű vonatkozásaiban mutatkozó ellentmondások és paradoxerőségek szerint figyelnie kell a történelmi fejlődés keretek felett érvényesülő eszmei célkitűzésekre s ugyanakkor a konkrét történelmi fejlődési folytonosság megkötő, reális determinánsaira is. E neve-

lési konkrét determinánsok között tisztán kell látni a politika és nevelés összefüggéseit és elkülönítését, amellyel számolni kell minden nagyvonalú és egyetemes célösszefüggéseket felmutató nemzetnevelésben.

Ez összefüggés és különbségtétel világos látása egyformán feladata a nevelőnek is és a politikusnak is sajátos feladatkörük egymásrataltsága miatt. Hogy ez így van, annak bizonyossága az is, hogy a nagy magyar államférfiak voltak egyformán a nemzetnevelők is és a kultúrpolitikusok is. Az a kérdés úgy a pedagógus, mint a politikus előtt, hogy melyik adja fel függetlenségét és elsőbbségét a másik javára? A nevelés váljék e politikává, vagy a politika neveléssé?

Ha a pedagógia feladja függetlenségét, feladja szellemi karakterét és politika lesz. A politika viszont érvényesülhet a nevelés által is. Megvalósulása ugyanis neveléshez van kötve (Imre S.: 20:82—93), mindazonáltal maga a nevelés is politika, csak nemesebb értelemben véve. A politika naponként változik, de a nevelés mindig nevelés marad és mint ilyen, mindig egyrészt filozófiai, egyrészt ténytudományi lesz. (49:24.) Egyrészt gyakorlati valósulás; egyrészt elmélet és rendszer. A nevelői gondolkodás nem változhatik politikáivá, mert tüstént elveszti nevelői értelmét, de a politikai gondolkodás lehet nevelői anélkül, hogy politika jellege veszélyeztetve volna.

A mi helyzetünk olyan sajátos nevelési rendszert kíván, amely a mi hagyományainkon, népünk ősfunkcióin, elsődleges törekvési irányultságain és sajátos pszichofizikai strukturáján épül ki s mégis nem szükkörű, *nem egyoldalú* politikai, hanem egyetemes érvényű szellemi és konkrét gyakorlatiaságu folyamat. Az a nevelési lehetőség, amely *E. Krick* rendszerében a nevelés politikai rendszerének ad helyet: a *néporganizmus*. A mi filozófiai-pedagógiai nevelésrendszerünkben csak a *nemzetközösség* lehet ilyen valósulási sík, amely elég alkalmas arra, hogy magában foglalja a legkisebb pedagógiai közösséget is és ugyanakkor kitekintést engedjen az egyetemes emberi közösség felé is. (Imre S.: 17:60.) Ennek viszont nem ráerőszkolt politikai nevelés, hanem csakis az *önkörében öntörvényei szerint folyó*, önmaga és tagjai által gyakorolható és valósuló *nevelőpolitika* felel meg: a *nemzetnevelés*.

3. A nemzetnevelés fogalmi tisztázásánál ebből következőleg a legelső feladat magának a *nevelési alapnak* a meghatározása és rögzítése a különféle nemzetfogalmak ellentétes jellege miatt.

A nemzet általános értelmezés szerint politikai, alkotmányjogi fogalom, amely az 1868. XLIV. tc.-re támaszkodik. Mint ilyen és mint ezen felépülő nemzetfogalom hétköznapi formájában és jogi alakjában nem szolgálhat alapul egy »magasrendű«

filozófiai-pedagógiai nevelési fogalomhoz. Szükség van egy *pedagógiailag értelmezett* nemzetfogalomra, amely nemcsak politikai síkban, de szellemi síkban is, nemcsak a történetiség, hanem a történetfelettség kategóriájában is érvényes mint fogalom és mint megvalósulás: nemzet. A liberális és egyoldalú humanisztikus megalapozású nemzetfogalom mellett meg kell találni azt a nemzetfogalmat, amely méltó kifejezője a történetiség és történetfelettség kettős dimenziójúságának paradox egységében megjelenő és az ennek körében s valósítása érdekében folyó filozófiko-pedagógiai s ezen belül pszichológiai tevékenységnek, a nemzetnevelésnek.

A pedagógiai nemzetfogalom körülírása és felmutatása előtt tisztázni kell az *eszméi* és a *valóságos* közötti összefüggést, hiszen mindkettő egyazon valóságnak elsődleges, vagy másodlagos, céljellegi, vagy megvalósított formája. *Boda* mutat rá arra a tévedésre, ami a kettő elhatárolásában jelentkezik és ami olyan sokáig kísértett végig az »elmélet« és »gyakorlat« szigorú elkülönítésében. Nem tagadjuk, hogy a neveléstudomány és ennek részeként a nemzetnevelés is *értékelméleti alapokig* megy vissza, mint minden lehetséges szellemi ténykedés „*prima filozófiájára*“ (8: 4—5.), de kétségtelen, hogy *Bodának* van igaza, amikor az abszolút értékeszméket nem a való életen *kivülről* származtatja, hanem a konkrét életvonalakozások sajátos projiciumaként »*praktikus célszerűséggel*« kivetített szükségszerű folyamányának tekinti avégre, hogy jelezze önmaga magasabbjellegű megélésének újabb határ- és irányvonalait. (4: 58.) A nemzetfogalom hosszú útát tett meg a fejlődésben, míg tartalmi jellege szerint egy így átgondolt »formához« jutott. E fogalomfejlődés menetén a mindenkori értékelési beállítódás szerint sokféle és sokoldalú tartalmi jegyekkel találkozunk és még most sem mondhatjuk lezártnak a »nemzeteszme« kérdését.

Wesselényi, Eötvös, Széchenyi nemzetfogalma nem ad újat az említett törvéncikknél és meglehetősen liberálisztikus és egyoldalú humanisztikus (s most meglehetősen »populárisztikus«) és általános értelmezést ad. (17: 63.) *Imre Sándor* az egyetemes emberiségre való tekintettel határozza meg, amikor olyan alakulatnak tartja az emberiség nagy körén belül, amely képes az egyénnek az egész emberi közösséget jelenteni. De még ő is politikai jellegét ragadja meg, amikor olyan egységnek fogja fel, amely más hasonló egységektől *szervezete* szerint különül el. Elgondolását nem haladja túl *Somogyi József* sem, akinél a politikai, állami együttélés kialakulásával létrejövő és az állami élet akarátának, a politikai hagyományoknak folytonosságát hordozó s ezek szerint meghatározott valóságot fejez ki. (44: 86.) Nem vezet célra és nem elégít ki teljesen

a nemzet egyoldalúan *biológiai* megalapozottságú fogalma sem, habár az örökletesen átszálló tulajdonságok ugyanazon természeti és erkölcsi törvény szerinti kifejlődését ez nem zárja ki. (37:11.) Magasabb értékű nemzetfogalma van *Barankaynak*, aki a nép, mint *származási*, az állam, mint *jogi* alakulatok felett a nemzet szellem-erkölcsi lényegét érzi meg és ezzel bevonul a pedagógiába a nemzet erkölcsi közösségi mivolta, amely *Bartók György* nemzetfogalmában nyeri hű kifejezőjét. (2:10.) Szerinte a nemzet fogalmát a faj és nép kategóriáiból lehet és kell levezetni. Mindkettő összefügg a *nemz* szógyökkel, amely a *nemzet* szóban kapja meg képzett formáját. A nép nincs faj nélkül, a nemzet viszont nincs nép nélkül. Azonban a nemzet-hez tartozás nem biológiai, vagy gazdasági lehetőség, hanem *szellemi fejlődés*. (2:20.) A három: faj, nép, nemzet egybekapcsolt fogalmak. A faj az alapfogalom, a nép az összekötő és a nemzet az oromfogalom. A nép öntudatlanul kialakult szervezetlen közösség (44:100.), a faj biológiai valóság s a nemzet szellem-erkölcsi valóság.

Újszerű beállítását látjuk a nemzetfogalomnak *Prohászka Lajosnál*, aki a *nemzetközösség* lényegét a *népi közösségi* formának és a *sorsszerű tényezőknek* szerencsés összetalálkozásából eredő existenciális klasszikában látja meg. Ez foglalja magában a *kultúrafejlés* teljességét. (41:110–112.) Ezt fejt tovább *Ujszászy* és mutat túl *Miklóssy* nemzeti állam-fogalmán úgy, hogy alapul és keretül épen e nemzeti államfogalmat veszi. Azonban nála mindez a nemzet igazi szellemi lényegéből következik és a *nemzeti államfogalom* a másodlagos.

Ujszászy nemzetfogalmában a nemzet-történet szellemi eredetére megy vissza és ezen felépítve a nemzet már nem politikai, biológiai, vagy másjellegű közösségi alakulás, hanem *kultúr-közösség*. (47:36.) Mint ilyen a »politikai határok ellenére is történik«. Racionális és irracionális. Tagjai azok, akikben a nemzetet valószínű kultúra történik és nem tagja senki sem, ha nem történik benne a nemzet és a nemzeti kultúra. Nemzeti kultúra pedig ott van, ahol a »magaskultúra« és ennek létét feltételező »mélykultúra« él. Épen ezáltal más a nemzet, mint a nép és faj, amennyiben azoknak kultúratörténeti jellegével nem számolhatunk úgy, mint a nemzet kultúratörténeti lényegével. Amennyiben mégis beszélhetünk azok kultúrájáról, csak mint a bennük alakuló nemzeti kultúráról beszélhetünk. (47:30.) A nemzet független mind a fajtól, mind a néptől, amennyiben azok felett áll. Épen ezért nincsenek határai. A *nemzetköziség* viszont nemzetnélküliséget jelent. (47:36.) Ha a nemzet a kultúra története, akkor tisztában kell lenni azzal is, hogy a kultúra, mint »mélykultúra« lesz nemzeti kultúrává s mint ilyen, a transcendens szellem története. (47:41.) A nem-

zeti szellem viszont a nemzeti magas kultúrában történik. A mélykultúra hordozza azt, ami *irracionális* (transcendens), a magaskultúra hordozza azt, ami *racionális* (immanens). A nemzeti mélykultúra a faluban történik, a nemzeti magaskultúra a városban. Nemzet ott van — ezek szerint —, ahol a transcendens és immanens szellem teljessége, tehát egysége jelenik meg. A nemzet tehát *Ujszászy* fejtegetései szerint az immanens és transcendens szellem egytörténésének paradox egysége. A faj és nép ebben kapnak jelentést. A faj vérvékösség, a nép sorsközösség, a nemzet kultúrközösség. (47:29. lap.) A kultúra, mint olyan nem faji, sem népi, hanem csak nemzeti lehet. Ahol jelentkezik, ott a nemzet valósul faji, népi alapon, vagy azok felett. A nemzet a faj és nép éltetője, mert a puszta vérségi és sorskapcsolatot valóságos közösséggé bővíti ki. (47:31.) Épen ezért azok csak a nemzetben lesznek értékek és csak a nemzet számára értékek.

Ez az elgondolás már 1922-ben érvényesül lényegében *Imre Lajos* munkájában, aki a magyar irodalomban az elsőik között van azok között, akik nemzetet a kultúra megvalósulási formáját értik. (15:34.) A nemzet létének, értelmének és ebből következőleg fejlődésének is alaptendenciája, hogy résztényezői által meghatározott kultúrája egységben érvényesüljön. A nemzetvalóság folyamatában nem a hatalmi vágy, dicsőség, anyagi jólét a közvetlen cél, ezek mind következményei sajátos megvalósulásának. A nemzet, mint kultúra-érvényesülés öntörvényei által meghatározott és így kultúrtörténete *nemzeti* jellegű. (15:35.) A nemzetközi kultúra-érvényesülés épen a nemzeti létet zárja ki. (15:36.) A nemzeti kultúra alapja ezek szerint a nemzet maga.

Kornisnál a kultúra mint eszköz nyer értelmet a nemzetvalóságban. Azonban ő is kénytelen továbbtekinteni mostmár a kultúra végső létalapja felé. A forrást a *szellemben* jelöli meg. A kultúrában a szellem objektíválja magát s ennek konkrét megjelenése a nemzet. A nemzet tehát szerinte a szellem objektívációja sajátos kultúrtörténete által. (33:38.) *Bartók György* nem elégszik meg a nemzeti kultúra lényegére vonatkozólag a *szellemi* alapok figyelembe vételével, hanem a szellem valóságának eredetét is kérdésessé teszi. Filozófiai vizsgálódásaiban fel is mutatja a szellemet tápláló és meghatározó végső principiumot az *eszmében*. Ennél tovább csak egy lépés tehető, amikor a nemzet végső eredetét Istenre visszük vissza. A nemzet eszerint »Isten egy gondolata«.

Bartók György filozófiai elgondolása szerint a nemzet, mint szellemi valóság értelmét az *eszmében* nyeri, úgy, hogy az eszmében a szellem totalitása jelenik meg. (3:25.) Az eszme az ősképm, a szellem az előrevetett képe, amely csak hosszú

folyamatokban a szellem történése által valósul meg. A nemzet a szellem történése; a szellemben az eszme öli testet; a nemzet tehát végső »formájában« eszme. Mint ilyen abszolút s abszolút lényegénél fogva önértéke van. Amely nemzetnek nincs értéktudata, nincs eszméje s így nem lehet a szellem történése; amiből következik, hogy nincs hivatása sem. A szellem az öntudatban tárgyiasul. (3:30.) A *nemzeti tudatosság* a szellem tárgyiasulásának folyamata. A nemzetben az eszme valósul a szellem tárgyiasulása által az időiség és az időtlenség kategóriái között. A nemzet tehát idealitás (25:185.) és azt testesíti meg, amivé válni akar. Épen abban különbözik tőle a nép, hogy ez utóbbi nem vállal hivatást önmagán túl. A néplélekből hiányzik a szellem öntudata, ami a nemzetet épen meghatározza. (25:191) A nemzet tehát, mint eszmei valóság a konkrét nemzetben realizálódik. (U. o.) Ez a realizálás a szellem történéseben, mint kultúrában jelentkezik s a nemzetnek a kultúrközösségben való tagság szerint vagyunk tagjai.

A nemzet tehát eszerint a megvilágítás szerint mint eszmei valóság *történeli és történetfeletti, racionális és irracionális, transcendens és immanens*, mint a magas és mélykultúra együttörténéseinek paradox egysége az időiség és az időtlenség kategóriái között; már megvalósult és még folyamatban lévő abszolút szellemi valóság, amely önmaga immanens teleológiája szerint a kultúra történéseben realizálódik. Tényjellegisége szerint »magyarság« (különösen Bodánál), létezési principiuma szerint kultúrtörténet, de úgy, hogy míg maga a kultúra is közösséget teremt, maga is közösségi teremtmény és e kettő dialektikájában: nemzet.

A nemzet tehát ontológiai (már létező) és deontológiai (még készülő és megvalósulandó) valóság. A való és a kellő metafizikai egysége a tények alapján (Ezzel merőben több az államnál, amely e két irányultság közül csak az egyiket tudja felmutatni t. i. hogy van.)

Egészen más beállításban látjuk a nemzetfogalom értelmét abban a felfogásban, amely szerint a nép és a nemzet biológiai közösség, amelynek létrehozásában és kifejlése irányításában a történelmi erők játszottak közre és a történelmi élet alakította ki fiziológiai, biológiai, pszichikai, szellemi és egyéb organizmusát; s ezek fogalataként: közösségi öntudatát. (30:12.) Ennek megfelelőleg a *nevelés* is e nemzetfogalom szerint organizált tevékenység, amelyben a lehetőségi kereteket a nemzet biopszichés felépítettsége, strukturája, sajátos és örökletes helyzeti (térési) viszonyulása határozza meg. Figyel arra, hogy a faji, népién sajátos tényezők figyelembevételével és ezek szükségseinek megfelelőleg folyék, úgy azonban, hogy ez ne zárja

ki a nevelés *legmagasabbrendű* értékvonatkozásait; azaz kapcsolatát a »személyfeletti objektív« végső értékekkel. (30: 122) Amikor most a konkrétvonatkozásaiban biológiai, népi jellegek hangsúlyozásával jelöljük ki a nevelés útját, még nem zárjuk ki a nemzet szellemi karakterének jogosultságát és évényesülését, csupán az *elsődleges valósulási alapokra* mutatunk rá. (V. ö. Kornis: 33: 17) Ez nem zárja ki azt sem, hogy a nemzetnevelés, a nemzetvalósítási szolgálat kulturatörténelési jellegű legyen, csak elsődleges értékűvé a nép süllyedt — (mély) kulturatörténelését tesszük, annál az egyszerű oknál fogva, hogy süllyedtségében hordozza a nemzet őseredetien sajátos szellemi, lelki, sőt biológiai karakterét is. Ennek keretében nemcsak *filozófiai* jellegű a nemzetnevelés, hanem *pedagógikó-pszichológiai* is. Ez megment minden egyoldalúságtól, viszont a maga sokoldalúságával is egységes.

Ennek a szempontnak a figyelembevételével láthatjuk hogy milyen alacsonyrendű és szűkkörű értékelés jelentkezett a neveléstudomány terén addig, míg megelégedtek a tisztán társadalmi, — vagy egyházi, — vagy állampolgári neveléssel és milyen későn ismerték fel az egyetlen kiegyensúlyozó nevelésrendszert, amely egy nemzet történelésének elősegítésében mindenkor aktuális: a nemzetnevelést. Még 1919-ben is a nagy nemzeti elesettségekben találkozunk bizonytalankodásokkal, amelyekben ugyan érződik már a felismerés és a helyes iránymegjelölés, de a hagyományos és liberális szellemben. Ez érvényesül abban a felfogásban és abban a nemzetnevelési rendszerben, amely a nemzetnevelést egynek vette az állampolgári neveléssel azzal az ujtással, hogy megalkotta a *nemzeti állam* fogalmát és a nevelést *nemzetien állampolgárinak* gondolta. (35: 18—20). Ez természetes átmenetnek tekinthető az *Eötvös József* féle elgondolás és a *Kerschensteiner* (29) *Foerster* által lefektetett állampolgári és a nemzet szükségéin felépülő nemzetnevelés között. Már nemcsak állampolgári és még nem egészen nemzetnevelés.

3. Mielőtt részletesen is rátérnénk a különböző részjellegű nevelések tárgyalására, magával a nemzetközösséggel kell foglalkoznunk, mert a nevelésben épen közösségi jellege szerint tisztában kell lenni a *közösség* fogalmával. Hisz foglalkozunk most a közösségalkító tényezők felsorolásával, hiszen azok az eddigi összefoglaló munkákból ismeretesek, hanem csupán a nemzetközösség pedagógiai jelentőségére szeretnénk néhány sorban rámutatni.

A nemzet a maga természeti megjelenésében, külső formája szerint közösség. Közösségben és közösség keretei között valósul, nemcsak természeti (bio-pszichés) felépítettségében, hanem szellemi történelése szerint is, mert e nemzetközösségben

történik a kultúra s az ebben történő, tárgyasuló szellemben a nemzeteszme. Csak ebbe a keretbe helyezhető be a nemzet reális valóságához igazodó, transcendens előképének történéését elősegítő és kifejtő nemzetnevelés, hogy elválasszuk minden más hasonló igénnyel fellépő, vagy fellépett közösségi nevelésrendszerektől. Azonban nem közösségi jellege határozza meg nemzetvoltát, hanem nemzetvolta adja közösségi jellegét. A közösség mint ontologikum jön számításba, azt ami axiológikum a nemzet adja. A közösség, mint olyan lehet *ösztöni*, mint az anya és gyermeke közti közösség, melyben a tényezők, jelen esetben az ember hús és vér valóságának *ösztöni törekvése* az összekötő, ami megfelel a *Jung* féle *kollektív tudattalannak*; a nemzet viszont épen nemzetvolta s mint ilyen immanens és transcendens volta szerint nem *kollektív tudattalan*, hanem *tudatos kollektív*. (Künkel). A kollektív tudattalan csak alap és őanyag ahhoz, hogy a nemzetfejlődés benne és rajta lehetséges legyen.

A nevelés közösségi jellegét igazolva, nem kell csak a nemzetnevelésre szorítkoznunk, hiszen ez minden nevelés nevelésjellegéből következik. A nevelésben mindig közösséggel számolunk, hiszen alatta olyan folyamatot értünk, amelyben a fejlettségben magasabb fokon álló (vagy azok közössége) hat alacsonyabb fokon állókra. Még a legkisebb nevelői közösségnél is számolnunk kell legalább két személy meglétével, mert csak az autoszuggesztívó és az autodidaxis az a folyamat, amelyben a nevelés két tényezője: alanya és tárgya egybeesik. (Arra később térünk rá részletesebben, hogy a nemzetnevelés a nemzet önkörében való nevelése.) S ha mármost egynél több személyt feltételezünk, feltételezzük a közösséget, amelyben a nevelés folyik. Az már nem a mi feladatunk, hogy megjelöljük: melyik az alany és melyik a tárgy. Általában az alany szokta nevelni a tárgyat, de nincs kizárva ennek fordítottja sem, amikor a nevelési viszonyulásban egymásra mindketten hatást gyakorolnak és *pedagógiai kölcsönhatásban* van a nevelés e két tényezője. Azonban ez csak akkor fordul elő, ha a tárgyi tényező bizonyos tekintetben alanyivá válik, vagyis bizonyos területeken speciálisan fölénybe kerül. A mi feladatunk az, hogy lássuk a közösséget, amelyben a nevelés folyik és hogy megítéljük: melyik az a közösség, amelyben a *nemzetnevelés* folyhat. Konkrétizáljuk a nevelés tényezőit és ezzel eldöntjük a nevelés jellegét, célját, lehetőségét és mindenekfelett értékét.

Míg csak általában beszélünk nevelésről, alanya éppúgy lehet szülő, iskola, társaság, mint azoknak összessége; s tárgya is lehet: egy gyermek, egy osztály, iskola, vagy az egész ifjúság. Szintűgy: társadalom, egyház, nép, nemzet. Látnunk kell tehát a különbséget az egyes közösségi alakulatok között.

A legkisebb és kétségtelen a legelső számbavehető közösség a *család*. Ebbe növünk bele, Ennek a levegőjét szívjuk magunkba és ennek alakító és nevelő hatásának vagyunk legelőször tárgyai. Bár van pedagógiai jellege is, mégis mindvégig megmarad geneológikus, s így természeti közösségnek, minthogy nevelőhatása nem feltétlenül *tudatos* s még kevésbé *tervszerű*. Van *etlkája*, vannak *hagyományai*, de azok leginkább csak *szokásjellegűek*, spontán természeti kifejlődésűek. Ugyanígy maradunk meg a természeti talajon a *rokonság*-, *szomszédság*- és *ismeretség* közösségében is. Ezek mind nevelői közösségek is bizonyos mértékig, csakhogy nevelésük az említett okok szerint nem megy túl az alakítás *egyszerű, ösztönös* határvonalain. Nagyobb kör már a *társaság*, amely sokszor még az erkölcsi értékelést és becslést sem igényelheti, noha sokszor példa lehetne a legerkölcsebb közösségek számára is. Értékmérője: a haszon. Azonban utilitarisztikus jellegénél fogva is lehet erkölcsös, amint arra gróf *Széchenyi István* elgondolásaiban találunk utalást. Mint ilyen, lehet nevelői de nem abszolút.

A *társadalom* az emberek egymásrautaltsága szerint szűkszerűen kialakult közösség, melynek szintén van erkölcs, vannak hagyományai, szokásai és a maguk körében ezek rá is nyomják bélyegüket tagjaikra; csakhogy nem elég meghatározó, azaz körülhatárolható *egység*, nem elég átfogó; és megmarad a lét és nemlét, az ideigvalóság és a változás hányód-tatásai között. Erre utal *Stern* is és nyomán *Weszely*, amikor a társadalom fogalmával foglalkoznak. A társadalom ezek szerint: »laza szerkezete az együttélésnek, melynek imperativusai ösztönökből, szokásokból, tradíciókból és vallási tételekből tevődnek össze, anélkül, hogy a jogi azaz: kényszerítő imperativus erejét elérnék«. (49: 91.)

Az *egyház*, mint közösség éppen sajátosságai, tagozódásai és kötöttségei által nem jelenthet egyetemes s ugyanakkor minden egyéni lehetőséggel számotvevő közösséget, noha nevelői tevékenységét pótolni nem lehet. *Ujszászynál* a nemzetnevelés paradoxerűségében éppen az állam és az egyház együttes nevelésének paradoxerűsége áll előttünk, amikor is az egyházat az állam mellé rendeli a nevelés intézményei között úgy, hogy az egyház léte is az állam létevel áll, vagy esik a nevelés szempontjából. Viszont állam is csak ott van, ahol az immanens és transcendens szellem egységben történik, tehát ahol egyház van. A nemzetnevelés ezek szerint az egyházba ereszti le gyökereit és az egyházból táplálkozik. (47: 123.)

Tény az, hogy az egyházi jellegű nemzetnevelés már magasabb fokon áll az előbbi ösztöni közösségi nevelésnél, minthogy az egyház *szellem-erkölcsi* közösség s mint ilyen, maga is transcedens és immanens történés. Tagjai számára biztosíthatja

az egyetemesség jellegét magánviselő *egyházi nevelést* s kihat a nemzetnevelésre is, de önmagában még nem nemzetnevelés, noha nevelése lehet és kell, hogy *nemzeti* legyen.

Ujszászy kizárja a nemzet önkörében folyó nevelési tevékenységét és csak az intézmények általi nevelésnek ad helyet. Csakhogy míg az egyik véglet szerint a nemzetnevelés kimerül az állam nevelési ténykedésében és egyoldalúan állami jellegű, az ő elgondolásai szerint az állam és egyház egymásmellettségében és egymásrautaltságában is az egyház az elsődleges léttörténelmi alap. Elgondolása megegyezik a *Miklóssyével* a nemzetnevelés intézményes végzésére vonatkozólag az államfogalom szempontjaiban. Azonban csak átmenetnek tekinthető mindkét elgondolás az *Imre Sándoréhoz* képest, aki a nevelést sem nem az állam, sem nem az egyház, hanem egyenesen a nemzet körébe utalja.

A nevelés szempontjából nézve: a nemzet formája szerint sem külső szervezet, hanem összefüggő belső organikus egység, amely organizmusnak rugói nem közösségi, hanem nemzetjellegében található meg. Ez határozza meg a nemzetnevelésnek is sajátos helyzetét és választja el minden más közösségi neveléstől.

4. A nemzetnevelés e közösségi jellege nem jelenti azt, hogy azonosítsuk az u. n. *szociális neveléssel*, vagy más közösségre meghatározott nevelői folyamatokkal.

a) 1. Szociális nevelésen általában a társadalmi nevelést szokták érteni, amint annak fogalmi köre kialakult. Tulajdonképpen minden nevelés szociális, hiszen nevelésvolta függ szociális jellegétől, de a *szociális pedagógián* csak a társadalomra korlátozott, annak körében és céljai — sőt rendeltetése és hivatása — szerinti nevelést értjük. A nevelő a társadalom megbízásából, a társadalomért nevel. Ezzel szűkül össze a nevelés tényezőinek (faktorainak) és lehetőségeinek köre s viszonylagosan sok neveléshez mérve ezzel tágul ki, de úgy, hogy e kitágultságában is szűk, egyoldalú és részleges marad mind cél, — mind lehetőségi(térségi) vonatkozásaiban. Több, mint a *társasági nevelés*, amint a magyarban a neve is mutatja. *Dewey* rámutat arra idevonatkozó írásában (10.), hogy mennyiben kell érvényesülnön a nevelésben a társadalmi jelleg különös tekintettel az iskolára. A társadalmi nevelés érvényesülésével Amerikában találkozunk, ahol az állami élet alapja a társadalom. Ennek megfelelőleg *Dewey* tanulmányából megtetszik, hogy a nevelés a társadalmi élet igényeihez szabott kell legyen és alapelve, célja: már az iskolában előkészíteni a növendéket a társadalmi életre.

Ezt a nevelésrendet egyoldalúnak kell bélyegeznünk azért is, mert a nevelésnek csak egyik vonatkozását foglalja magá-

ban és arra épít. Csak azokkal a lehetőségekkel foglalkozik, amelyek a társadalom keretében adódnak és a társadalom kizárólagosságának hangsúlyozásával kimaradnak a nevelésből olyan vonatkozások, melyek a nevelés viszonylagosan is egyetemes jellegűségéből következnek. Módszereiben pedig nagyon *alkalomszerű* s bár pillanatnyilag eredményesnek mondható éppen ad hoc jellege szerint, mégsem szolgálhat biztos alapul a nemzetnevelésnek annál az egyszerű magyarázatnál fogva, hogy a társadalom a nemzetnek csak egy bizonyos részvonalatkozása, amelyben megvan a maga sajátos nevelői feladatköre a maga körében, de a nemzet nagy céljainoz mérve kap jelentőséget.

Kifejlődése és szellemi alapvetésének kialakulása szerint természetes visszahatása volt a *Herbart-féle individuális* és egyoldaluan *módszeres* elgondolásoknak (amint az Natorpnál látható), de a másik egyoldalúságba esik a szocialitás egyoldalú hangsúlyozásával. Épen a nevelési individualitás és szocialitás határvonalainak elválásztása miatt történt annyi zavar a nevelés szociális jellege körül, aminek az eredménye a téves szempontok és értelmezések bejutása a neveléstudományba. Így szociális nevelésen sokan a *kommunizmus* nevelését értették, amit bizonyít az is, hogy szükségessé vált a kettő szigorú elkülönítése a magyar pedagógiai irodalomban is. (16.)

2. A *kommunizmus* nevelésében a szociális nevelés és a nevelési szocialitás egy oldalhajtását kell lássuk, melynek célja az *osztályharcra* való nevelés s mint ilyen a *proletár nevelés* jelzöt viselheti, ellentétben akár a keresztyén egyházak szociális nevelésével, akár a nemzeti neveléssel. (14.) Célja érdekében szakít a hagyományosan kialakult, sőt a természetes közösségekkel is (család, egyház, társadalom) és a gyermeket, mint ezektől függetlenített individuumot igyekszik beállítani a nagy szocietásba: a szovjettermelésbe.

3. Ugyancsak idetartozik a *nemzeti szociálizmus* nevelése is, amellyel e fejezet 6. pontjában foglalkozunk.

b) A nemzetnevelés nem azonosítható az *állampolgári* neveléssel sem. Az állam a jogi keret csak s a nemzet maga az élő közösség. Nemzetnevelésben lehet végrehajtó szerv (amint azt Ujszászynál is láttuk), de lényegét tekintve, felette áll a nemzet s így a nemzet tagjának lenni többet jelent, mint az állam tagjának lenni. Azonban nincs kizárva az sem, hogy más nemzet és más állam tagjai vagyunk egyszerre; csak hogy ez mindig visszas helyzetekben adódik.

Az állampolgári nevelés célja az, hogy »jó állampolgárokat« neveljen, akik az állam iránti kötelességüket pontosan és hiven teljesítsék. Az állam ezzel szemben megvédi állampolgárait. Ebben mutatkozik meg az állam és polgárai közötti

viszonyulás (alkalmazkodás) *jogi* jellege, ami a nemzetnevelés mellett alacsonyabbrendű, noha a nemzet tagjának kötelessége jó állampolgárnak is lenni. Ennek érdekében különösen az *érzület nevelése* a fontos. Az állampolgári nevelés *sztatikus* jellegű, mert a cél: a fennálló államrend biztosítása és fenntartása. Ebben különbözik a nemzetneveléstől, amely lényegéből folyólag *dinamikus* jellegű. A keretet és a lehetőséget nem a létező állam, hanem a nemlétező, de mindig történő, fejlődő, tökéletesedő nemzet adja s dinamikus jellegét épen a haladásban történő kultúra és az ebben történő szellem biztosítja. Így személyiségeket nevel és nem bábú embereket s a célja a *nemzet személyiségének* kialakítása. Az állampolgári nevelésben egy adott államszervezetnek megfelelő neveléséről van szó, (25:134.), a nemzetnevelésben pedig a szakadatlan alkalmazkodás az egyik legfontosabb kötelesség — mondja Imre Sándor. Az állam fogalmában a készenlétel, a nemzet fogalmában a folytonos benső alakulás a lényeges. »A nemzetnevelés nemcsak azt vallja, hogy a nemzet is épügy alakul, mint a közösség, hanem akarja is ezt az alakulást; az állampolgári nevelés fenn akarja tartani azt, ami van. A nemzetnevelés elő akarja segíteni a fokozatos fejlődést«. (U. o.)

Az állampolgári nevelés a humanizmus és a demokrácia gyermeke. Nálunk *Eötvös József* nevelésrendszere épül erre. Elméletileg ez a nevelési forma *Kerschensteiner* alapvető munkájára épül fel (Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung, Leipzig-Berlin, Verl. Teubner, 1910.). *Kerschensteiner* azonban vigyáz arra, hogy az államszervezet ne csak léleknélküli gépezet legyen, hanem sokkal inkább »lélekszervezet« (Seelenverfassungen). Ezzel utal a nemzetnevelés *legbensőbb* jellege felé, amely mint olyan, csak magyar talajon, magyar nevelési rendszerként fejlődhetett ki.

Az állampolgári neveléstől nem lehet elvitatni az *erkölcsi jelieget*, minthogy bizonyos értékeket szolgál, hiszen amikor az államot teszi szolgálata alapjává, tulajdonképpen értékkel. Tagjaitól is bizonyos erkölcsi alkalmazkodást is kíván a jogi alkalmazkodás mellett. Azonban elmerül a részértékek hálójában, amikor kimerül az állampolgári jogok és kötelességek hangsúlyozásában s célul nem abszolút értékvonatkozású valóságot tűz ki, hanem a változó államrend rögzítését. Ezért elkerülhetetlen annak a veszélye, hogy előbb-utóbb *politikai neveléssé* válik, mint az az irodalom tükrében s ma már a valóság talaján is látszik. (Rühlmann, E. Krick).

c) A nemzetnevelés több, mint a *nemzeti nevelés*, bár eredete erre vezethető vissza.

A nemzeti nevelés kibontakozásához a talajt a humanizmus és a reneszánsz szolgáltatta s a segítő kezet a reformáció

nyújtotta. Ez utóbbi épen *nemzett* mivolta szerint hozott nagy fordulatot az addigi életbe, amikor a nemzeti nyelv használata mellett a nemzet fundamentális rétege nyert résztvételt a közös szellemi-lelki életben történő nemzeti kultúrában. Ha jogilag még hosszú századokig kellett várnia ennek a rétegnek, de nemzeti kultúra tekintetében már ekkor szerves része a kultúrában történő nemzetnek.

A nemzeti nevelés azonban tulajdonképpen csak egy *módot* megjelölése, ahogy a nevelés egy nemzet körében folyhat. (19:20.) Ebben az értelmezésben a »nevelés akkor nemzeti, ha az ú. n. általános, egyetemesen emberi nevelés alapelveit nemzeti szellemben alkalmazva, az általános célt le nem szállítva, a legközelebbi célt a nemzet sajátos helyzete szerint határozza meg«. (18:8.) *Felméri* szerint: az a folyamat, amely alatt a nemzet közös jellemvonásai a nevelt egyén egyéni jellemvonásainak fejlődésében alapul szolgál. (11:85.) Ebben a folyamatban lesz a nemzeti éthosz az egyének éthoszává. *Hazaftias*, vagy ha úgy tetszik, *nemzeties* nevelés. Nem olyan mély vonatkozású, mint a nemzetnevelés s csak a külső szempontokat érvényesíti. Mindez nem zárja ki azt, hogy a nemzetnevelésből is sok áldás fakadhat egy nemzet életében. Különösen, ha nem merül ki politikai jelszavakban.

Imre Sándor nem tesz élesen különbséget a *nemzeti* és a *nemzetnevelés* között, holott ez két különböző fogalom. Csak utal erre a különbségre. A nemzeti nevelést az általános humanum céljai határozzák meg és csak annyiban tér el attól, amennyiben nemzeti módon folyik; a nemzetnevelés a nemzet körében és a nemzet által gyakoroltatik, célját az határozza meg és így sajátosan magyar nevelés.

Egyes nevelői személyiségek szerint kielégítő a nemzeti nevelés a nemzet valóslása szolgálatában, azonban épen szűkös köre miatt mi csak egyes részletkérdést látunk benne és eszerint adunk helyet és jelentést neki a nemzetnevelésben. Különösen *Schneller István* látja elégségesnek azt, hogy a nevelés nemzeti módon folyék. Ez azt is jelenti, hogy a nevelés akkor nemzeti, ha a nemzet (különösen a nép) jelleméhez alkalmazkodik. Szerinte is azt a módot jelöli, amellyel a nemzeti jellemet kifejthetjük. A nemzetnevelés abban különbözik ettől, hogy csak részletkérdésként ad helyet a jellemnevelésnek, ami csak a nemzeti nevelésben nyeri teljes jogosultságát. (43.) Még *Barankay* sem látja tisztán a kettőnek a különbségét, de tartalmi jelentését nézve, már közel áll a nemzetnevelés mélyértelmű ismeretéhez, amikor a nemzeti nevelésben a kultúrértékek sajátos szintézisét látja. (1.) Tulajdonképpen a nemzetnevelés mivoltára mutat rá ezáltal, de fogalmi (terminológiai) téren egynek veszi a két különböző dolgot. A *nemzetnevelés-*

nek a feladata az, hogy a nemzet kultúrértékeinek eme szintézisét a hic et nunc keretei között történéshez segítse. A *nemzeti* nevelés ebben segítőtársa a nemzetnevelésnek. A kettő között kétségtelen szintézis van, amint *Noszlopi felismeri* (40:25.) anélkül azonban, hogy egynek vehetnénk a kettőt. A nemzeti nevelés szerinte »*önismereten* a hazai földdel kapcsolatban nemzeti értékeinket számontartó *honismereten*, a magyar valóság és magatartás kérdését vizsgáló *magyarságtudományon* alapul«. (40:25.)

A *nemzetnevelés* a nemzetnek abszolutisztikus értékvonatkozásaira s ez értékekkel való viszonyulására; ennek körében e viszonyulás fenntartására és továbbépítésére irányul, amely munkája érdekében a történeti valóság talaján érvényesülve, a közvetlen cél szerint szükségszerűen *nemzeti* nevelés, minthogy a nemzet helyzetéhez és jelleméhez alkalmazza módszereit. A nemzeti nevelés az állampolgári neveléssel együtt közel áll a nemzetneveléshez, de annak csak egy nélkülözhetetlen része, amennyiben mindkettő az egyesekre vonatkozik és azokat igyekszik mozaikszerűen beékelni a közösség testébe. A nemzetnevelés az egész, egységes nemzetet tartja szemelőtt és ennek körében érvényesül. (39:166). Természetes tehát, hogy az egységes nemzeti művelődéspolitikát tartja legfőbb eszközként.

d) A *nemzetnevelés* fogalmának tisztázásakor vissza kell térjünk a nemzet lényegét kifejező nemzeteszemléhez, hogy ráépíthessük mindazt, amit a nemzetnevelésről mondani tudunk. Már *Széchenyi* felhívta arra a figyelmet, hogy a nemzet *benső egységen nyugvó közösség*, amit az újabb elmélekedések is alátámasztanak. Ha *Ujszászy* filozófikus fejtegetései szerint magyarázzuk a kultúra történéseiben is egységként jelenik meg éppen a kultúratörténet egysége és egyidejűsége szerint. Nem külön van népi, faji, társadalmi kultúra (a nemzet körén belül), vagy a mély-, illetve a magaskultúra, hanem azáltal, hogy nem szimplán mély-, vagy magas, hanem nemzeti mély-, illetve nemzeti magaskultúra: egység. Ahol nincs meg e kultúrák egysége s ahol a nemzeti kultúra történése nem egységes, ott először a nemzeti kultúra megteremtése a feladat, illetve a szimplán mély- és magaskultúra történése helyett a nemzeti mély- és a nemzeti magaskultúra történéseinek a szolgálata a fontos, azaz: azok egységben történéseinek elősegítése; vagyis a nemzeti kultúra valószínűsítése, hogy a nemzeti szellem történjék benne, mint a nemzeti mély-, illetve a nemzeti magaskultúrát meghatározó irracionális és racionális tényező. Ezen a fokon a nevelés még nem nemzetnevelés, hanem *nemzetté*-nevelés, minthogy a nemzetben a kultúra egységben történése jelenik

meg. Így a nemzetnevelést megelőzi a *nemzetté* nevelés, aminek egyik eszköze a *nemzeti tudatosság* felébresztése ; vagyis a nemzet öntudatra ébredésében valósul meg a nemzet s benne a közösség. Nemzet nélkül nem lehet nemzetnevelésről beszélni, mindazonáltal a nemzet nem megvalósult, hanem állandóan megvalósuló folyamatosság s így nem sztatikus, hanem dinamikus valóság, amely első alapjait a nemzetté nevelésben kapja. A nemzetnevelés lehet szintetikus jellegű, de nem ez a döntő benne. Ebben az esetben a kebelében folyó nevelői aktusok lesznek *nemzetiekké*. Azonban abban különbözik minden más nevelési formától, hogy az *egész nemzet* résztvesz benne, nemcsak mint alany, hanem, mint tárgy is. Így a nevelői viszonyulás nem a nemzet és egy külső tényező, hanem a *nemzet és önmaga között* áll fenn, aminthogy a nemzet tagjai alkotják magát a nemzetet s a nemzet tagjaiban valósul, történik a nemzet akár mint kultúra, akár mint biológiai stb. egység is. Így nemcsak a nemzet és a kultúra, vagy a nemzet és a biológikum viszonyát fejezi ki, hanem a nemzet önmagához való viszonyulását. (47:39). A különbség csak az, hogy egyszer a megvalósulásra s máskor a folyamatban létele tekintünk s mint ilyen merőben formai különbség. (U. o) Így szolgálja a nemzetnevelésben a nemzet önmagát. Így valósul meg az egyéneken a közösség s határozza meg a közösség egyénekhez való viszonyulását a nemzet. A nemzetben, mint közösségben rejtőzik az eszme s az egyénben, mint a nemzetközösség tagjában tudatosul, hogy a tudatosságra jutott egyéneken valósuljon a nemzet. A nemzetnevelés tehát az önmaga ideáját szolgálja a nemzetnevelés által. *Ujszászy* gondolatfűzése nyomán: az immanens és transcendens szellem történéseinek elősegítése, vagyis a teljes szellem történéseinek elősegítése s mint ilyen a legigazibb szellemi nevelés, vagyis a legszellemibb nevelés. (47:120).

A nemzetnevelés belső strukturája szerint egy megvalósulási kényszeren nyugvó, a nemzet körében egyedül lehetséges nevelés, amelyet épen a nemzet történéseiből eredő folytonosság jellemez, melynek egyfelől eszmei tartalma van, másfelől az »időszerűség« és a »sorsszerűség« hic et nunc keretei között a benne rejlő életösztön által gyakoroltatik. Magán viseli a nemzet közösségjellegét és a közösség igazi kiteljesedését szolgálja a nemzet körében való nevelési lehetőségei szerint. Így egészen más, mint az említett közösségi nevelési formák, mint-hogy a nemzetközösség is más a benne megnyilvánuló értékelés szerint. Más a család, mint közösség és sajátosan családi nevelést kíván benne a gyermek. Az iskolai nevelés viszont lehet családias ; a nemzetnevelés lehet patriarchális, de épen azért *nemzetnevelés*, mert módjait, alkalmait, lényegét és lehe-

tőségét a benne és általa megvalósulni akaró nemzet adja.

Külső organizmusát tekintve lehet egy ország körében történő nevelői tevékenységek összefoglaló, meghatározó jellegű szintézisének tekinteni, amelyben, mint egy ország határai között történő egyetemes vonatkozású és irányultságú nevelésben egységbefoglalva állanak az önmagukban külön-külön történő nevelő folyamatok: családi, egyházi, iskolai, társadalmi nevelés, azonban úgy, hogy több a *puszta szintézisnél* és a részneveléseknek nemcsak egységbefoglaló, hanem *értelmező szintézise* is. (47:121). Az is évenyes, hogy a benne egységbe foglalt nevelői tényezők nélkül a nemzetnevelés sem nevelés. (U. o.)

A nemzetnevelés ilyen értelmezéséből következik, hogy benne nem kell idegen rendszerekhez fordulni nevelői hatásért. Belső lényege mutatja az utat amerre haladni kell. Gyakorlati vonatkozásban meghatározza a nemzet immanens léte s ennek körében sajátos existenciája természetéből és szelleméből következő, a lehetőségekkel számotvető s a mindenkori ma szükségéinek megfelelő »magyar életterv«, amelyet az egész nemzetre, illetve a nemzet egészére kiterjedő köznevelés útján lehet és kell megvalósítani — amint *Makkai Sándor* mondja. (34:7).

Ebből is látszik, hogy a nemzetnevelés politikai jellegű feladat ugyan, de nem a politika benne a központ, hanem a nevelés és a nevelésben a nemzet. Az is kitűnik azonban, hogy nemcsak nemzeti nevelés, hanem a maga egészében nemzetnevelés s mint ilyen *egyéniség-személyiség* nevelés s épen ezért *magyar nevelés*.

A nemzetnevelés emellett *nemzetgazdasági* tevékenység is. A nemzet szellemi értékeivel számol s e közben a nemzet *egyéniségét* bontakoztatja ki; minthogy a nemzet egyénisége kultúrájában, biopszichés organizmusában van s a nemzetnevelés ezekre vonatkozik, a nemzet valóságát segíti elő. Amint *Imre Sándor* mondja: tudatos nemzetfejlesztés. (17·93),

A nemzetnevelés a nemzet helyes emberanyaggyártásának szellemi eszköze.

A nemzetnevelés közvetlenül a nemzetet, közvetve az abban történő kulturát van hivatva szolgálni. Ebben a tekintetben az a feladata, hogy a nemzetben valósuló kulturát átadja és a fejlődéshez tudatosítsa az ifjú nemzedékben. Ebben a folyamatban bontakoztatja ki a nép kulturájában elrejtett (süllyet kulturában) nemzetegyéniséget, aminek a kibontakozása a személyiséggé nevelésben csúcsosodik ki. A nemzet épen a kultúra által egység; az egységben a nemzet személyisége valósul meg, mert benne a nemzeti kultúra történik. (21:15). Minél több személyiség van egy nemzetben, annál inkább fejlettebb a

nemzet, annál inkább jutott fentebb a nemzeti tudatosság által a valóságban, tehát annál inkább tudatosabban él. (Imre S.: U. o.) A nemzetnevelésben tehát nem egyformásításról van szó, hanem a nemzeti tudatosság által a nemzeti kultúrát hordozó nemzetrészeknek egységbe állításáról; **a nemzetegyeniségnek** az egyesekben való érvényesítéséről s épen ez érvényesítés által mégis **egységbefoglalásról**, hogy ebben az egységben, mint a nemzet egyéniségének kibontakozásában valósuljon a **nemzet személyisége**; vagyis maga a nemzet. Ezt jelenti a nemzetnevelés a **személyiség pedagógiájá** nyomán.

A nemzet azonban nem egyoldaluan szocialitás, hanem individualitás is. Benne az egyén, mint individuum áll a nemzetközösség szolgálatában. (45 : 119.) Ezzel eleve elkülönül minden **rendszeretlen és tömegneveléstől**. Az is következik ebből, hogy az individuum érvényesítése és kifejtése nem mellékes, hanem a nemzet egyénisége szerint fontos tényező; ezért a legmagasabb kifejtésre kell segíteni. A közösségben nevelünk a közösség számára, — mondja Weszely — de eközben individualizálunk. (50 : 6.)

Ezeknek megfelelően a nemzetnevelésben a szocialitás és individualitás összekapcsolódik. Amint félszeg a csak individuális nevelés, éppúgy egyoldalú a csak szociális nevelés, céljaik individualis, illetve kollektív jellegű szempontjait véve figyelembe. A nemzetnevelés éppen azért állja ki az idő kritikáját, mert mindkettőt arányosan egyesíti magában. Ezzel eleve megóvjuk a szaknevelés egyoldalúságától s ugyanakkor lehetőséget adunk benne minden szaknevelésnek. Általános és végső értelmezés szerint a közösség tagjainak egységes lelki formálását jelenti *Tettamanti* szerint, amivel maga a közösség saját történeti és kulturális életközösségei számára készít elő. (46 : 287.) Mint ilyen, szociális kötöttséggel individuális és individuális feltételezettséggel szociális; az egyéni fejlődés feltételeit és a kollektív fejlődés egyéni alapjait kereső nevelésügyi rendszer, amely normatív célja érdekében rugalmas módszert kíván megavégből, hogy »hogy a biológiai, politikai, kulturális és gazdasági tényezőktől színezett magyar élet-, sors- és munkaközösség **valóságos nemzeti és egyéni** hivatástudattal áthatott felelősségteljes nevelésközösséggé is fejlődjék«. (51 : 155.)

Boda az »új magyar nevelést« épen e valóságos nemzeti és egyéni hivatástudattal áthatott felelősségteljes nevelésközösség kialakítása és a magyar nemzet »magasrendű« célkitűzésének valósítása érdekében kívánja felépíteni mint rendszert és valósítani, mint folyamatot, melynek középpontjában, mint közvetlen célkitűzés: »a magyar nemzeti közösséget legjobban szolgáló **magasrendű személyiségnevelés áll**«. Nemcsak célkitűzése sajátosan és határozottan magyar, hanem módszere

is benső valóságának megfelelő ; magyar lelkiségen felépülő és abból fakadó eszményeken felépült nevelés. Ez érvényesíti az általános személyiségnevelés feladatát, másrészt számol a nemzeti közösség sajátos adottságaival : az örökletes faji, lelki, földrajzi, történeti, gazdasági stb. viszonyulásokkal. (30 : 122.) Ennek érdekében elsődleges feladat a magyar alapfajták, de minden más, a magyar nemzettestben élő emberfajták sajátos értékeinek a magyar nemzetközösség érdekében történő legjobb kibontakoztatása. (U. o.) Ezen az alapon kiindulva *Boda* a nevelésben a következő szempontok figyelembevételét hangsúlyozza : 1. magasrendű személyiség kibontakoztatása ; 2. faji tényezők értékével való józan számotvetés ; 3. a magyar nép sajátos szükségleteinek figyelembe vétele : ennek alapján a *népre* támaszkodó, a nép szükségégeinek megfelelő és abból kiinduló nevelés. (U. o.)

Az így körülhatárolt nemzetnevelés eszközeiben is a sajátos lelkiségnek megfelelő nevelés, (30 : 123) amely képes a sajátos lelkiséget benső alkalmazkodásra bírni és ez alkalmazkodással sajátos közösségének tökéletesedő valósítását szolgálni. Mindazonáltal nem erőszakos és sablonos nevelés, hanem spontánjellegű ; mégis nem rendszertelen, hanem szervezett, tervszerű és tudatos.

Megtetszik ebből : hogy a nemzetnevelésben, mint *belső egységre* való nevelésben ismerni kell azokat a vonásokat, végső pszichés jegyeket, amelyek kibontakoztatása valóban egységet eredményez és *végső* (biopszichés) jellegénél fogva a nemzet ősközösségi karakterére utal, mint nemcsak pszichikai, hanem biológiai jegyrendszerek organizációjára.

A nemzetnevelés ebben a feladatban kapcsolódik össze a pszichológiával és ennek körében a pedagógiai lélektannal. Mint magasrendű személyiségnevelés az ősi, sajátos és szerzett, illetve öröklött jegyek ismeretén és e jegyrendszerek sajátos organizációjában fejlődik tovább. A személyiségnevelésben tevélegesedő nemzetpedagógiai pszichológia részmegnyilatkozásában *jellemnevelés*, amennyiben sajátos személyiségalakításában közösségi benső eszménye szerint sajátos egységgé organizálja biopszichikai jegyrendszereit, amely egységnek sajátos *strukturája* a nemzet *karakterének* sajátlagosságában nyilatkozik meg. Ebből következőleg a nemzetnevelés célja a nemzet *jellemének* alakítása (12 : 25) s így jellemnevelésében személyiségnevelés és személyiségnevelése által jellemnevelés. A nemzet tehát nemcsak az eszmélések világába tartozik, hanem a való élet megkötő közösségébe is ; s e lényegében mutatkozik meg *benső strukturája*, ebben *karaktere* ; s karakterisztikumai által *ideája*.

A nemzetnevelés *pszichológiája*, tehát, mint a nemzet

tárgyi alapjainak, tényrendszereinek vizsgálata azzal a feladattal érvényesül ebben a nevelésben, hogy megmutassa a nemzet *sajátos strukturáját* s ezáltal karakterét; tehát nemcsak külső, hanem legbensőbb organizmusát. Ezért sohasem *deduktív*, hanem *induktív* haladó, vagyis már nem a nemzet eszmei lényegét vizsgálja és mutatja fel, hanem a biopszichés tárgyi feltételekre mutat rá, amelyeken valósul az *eszme*, amely eszmén maguk a tárgyalapok is jelentést kapnak. A nemzetnevelésnek tehát a pszichológia előfelételező segítőtársa, amely biztosítja a nemzetnevelés értékvonatkozásainak valóságjellegét és történéshöz segíti az eszmei nemzet történeti és történetfeletti valóságát úgy, hogy valósulásában is utal szüntelen az eszmei felé és eszmei jellege szerint is példázódik a valóságban.

Azért is fontos a nemzet ilyen benső jellegű tárgyalapjainak ismerete, mert csak így munkálhatjuk a nemzetvalósulást gátlásai és akadályai lebontásaival (melyek közül most csak a bensők jönnek figyelembe) és az eredeti sajátos vonások érvényesítésével biztosíthatjuk a valósulásnak eszmei meghatározottsággal benső teleológikus jellegű folyamatosságát. Viszont addig nem tudjuk ezt munkálni, míg nem ismerjük a nemzet benső egységét meghatározó *biopszichikai alkatát* (strukturáját) s ennek valóságos vetületi jellegzetességét: karakterét. *Imre Sándor* a nemzeti nevelői hagyományokon elindulva mondja, hogy »addig amíg a sokféle elemből alakult nemzet jellemét meg nem állapítjuk, addig szó sem lehet arról, hogy a nemzetnevelés teljesen, minden részletében nemzeti módon folyék.« (17:80). *Boda* exakt személyiségvizsgálatai épen e nemzetszemélyiség végső jegyeinek a megállapítására irányulnak, noha tudjuk, hogy maradéknélkül sohasem ismerhetjük meg a nemzetet, mint legbensőbb organizmust. A nemzet karaktere csak spontán tükröződése e benső organizmusnak, melynek végső eredete kétségtelen visszanyúlik a nemzet biológiai, szellemi ősförmációira, ami a *legvégsőbb* vonatkozásként ismerhetetlen és szétbonthatatlan. Amint a rasszantropológiában a *gének* jelentik a végsőt, úgy a nemzet benső egységének vizsgálatában a *sajátos strukturák* és az ezeket alkotó jegyrendszerek. Míg *Boda* az exakt nemzetismeret jegyében kutat a végső biopszichés személyiségjegyek felé, addig *Karácsony Sándor* éppen az oszthatatlan és ismerhetetlen bensőség szerint megelégszik a sajátos jel-jegy és tetrendszer vizsgálatával, hogy azokból spontán következtetéseket vonjon le a nemzetvalósítás számára. Nevelése ezért inkább *nemzeti* a *Boda* nemzetnevelésével ellentétben.

Boda a történeti étellel kialakult felszíni (viselkedési, alkalmazkodási és tudatos) formáknál tovább megy és a nemzet lényegének megfelelőleg igyekszik megállapítani nevelői

célkitűzéseit. »Az ember — ugymond — valójában nem az akinek tudatosan vallja, akár a legjobb akarattal is magát: tudatos elvnel, bevallott érzéseknél, magáravett beállítódásoknál mélyebb az a predesztinációs meghatározottság, melyet az ember öröklés tényezőivel hoz a világra«. Az így kihangsúlyozott fajtabeli és örökletes jellegzetességének megfelelőleg a nemzetnevelés a személyiség fejlődésével számotvető *nevelés-lélektani pedagógia*, amely a sajátos és mély (örökletes) predesztinációs determinációnak megfelel. (6:472). Ez a nevelés azonban nemcsak *nemzeti*, ahogy azt *Kemény Ferenc* gondolja, hanem *nemzetnevelés* is kell legyen, amennyiben nem elégszik meg a sajátos jellemnek megfelelő módozatok keresésével, hanem sokkal inkább a nemzet ősi, örökletesen kibontakozó, legbensőbb alkati közösségjellemére vonatkozik. (28:6). Azokra a viszonyulásokra, amelyekben felépül a nemzetközösség (legyenek azok társaslelki-logikai stb. (vagy faji, lelki); de benső viszonyulások).

A nemzetnevelés kérdésének ilyen beállítása sokkal mélyebb, de racionálisabb is, mint a *Gelei József* elgondolása, aki más szempontból helyesen mutat reá a nemzetnevelés célkitűzésére, amikor »... az olyan erő és lelkeség megteremtését — gondolja a nemzetnevelés alatt — mely a... haza földjéhez kötött történelmi és sorsközösségnek megóvásáért és a nemzet érdekei szerint való fejlesztéséért erős kötelességtudattal és szent lelkesedésérzettel küzdeni vágyik és küzdeni tud.« (12:11). Az így kijelölt nemzettörténelmi folyamatot csak a nemzet lelke és történelme szerinti nevelés biztosíthatja. Azonban *Boda* mélyvonatkozású célkitűzéseiben ezek a *Gelei* által megnevezett kifejlések csak következmények s másodlagos értékűek a nemzetnevelés végső tárgyalapjai mellett. Kétségtelen, hogy a nemzetnevelés nem szorítkozhatik egyoldalúan a nemzet testi (fiziológiai), faji (biológiai), lelki (pszichikai), vagy együttvéve: biopszichés felépítettségének konkrét vonatkozású vizsgálatára, hanem épen az ezekre való figyelem folyamatában, a racionális vizsgálódás és folyamatosság biztosításában tekintettel kell lennie a nemzet valóságfeletti létező formájára: az eszme-nemzet tarnscendens s így irracionális előképére is.

Ennek a szempontnak a figyelembe vételével nem merülünk el az egyoldalú és öncélú »magyarságtudomány« örvényeiben, de a részvonatkozások tárgyalásában is *egészjellegű*, a szakkérdések vizsgálatában is *nemzetnevelői* jellegű lesz eljárásunk. A nemzetnevelésnek tény, hogy exakt nemzetismereten kell elindulnia; azonban vigyázni kell arra, hogy a részismertetek exaktsága ne hátráltassa és ne gátolja a nemzetnevelés nagy céljának valósulását. Így ügyelni kell a szellemi törté-

nések világos irányultságaira s ezek között a nemzeti szellem paradoxerü történéseire, de úgy, hogy a nemzet szellemi és valóságtörténelmi folyamatosságát együttes történéseik szerint egymással paralleltörténésben lássuk. A nemzet szellemi és valóságtörténéseinek parallel folyamata segíti a nemzetet a *harmonikus* kibontakozásban; viszont e kettő ellentétes, vagy egymásutáni történése *díszharmoniót* eredményez s a nemzet *tragikussá* lesz. Ez a magyarázata annak, hogy sokan »tragikus nemzetet« látnak bennünk; minthogy a történelmi élet (tehát a valóságos nemzeti élet) és a nemzet szellemi történése külső és belső tényezők szerint külön külön folyamatban jelentkezett anélkül azonban, hogy valamelyik is megállt volna, vagy lehetetlenítette volna a másik történéseit. Nem a mi feladatunk eldönteni, hogy e külön történésekből származó eltulodások hogyan és miben jelentkeznek, de mint az egyedüli és sajátlagosan érvényesülő nemzetnevelés tárgyalásában szükséges felemlíteni e kettős vonatkozás parallel egységének történési egyidejűségét és mindezekkel való komoly számotvetést, mert a nemzetnevelésben a teljes nemzet történése válik lehetetlenné, ha nem biztosítjuk a teljes nemzet valóságát elősegítő teljes, (tehát nemcsak részleges) nevelési folyamatot s ebben a teljes nemzet-történelmi harmonikus alakulást.

A nemzetnevelés tárgyalapjainak vizsgálatában különös figyelmet kell szentelni a *népre*, mint a nemzetvalóság szempontjából nélkülözhetetlen nemzetmagot magában foglaló közösségre. Azonban a népismeret és a faluvizsgálat is a nemzetnevelés szolgálatában nyeri értelmét és jogosultságát. Ez is leszáll az öncélúság önző világából és alázatosan engedi át vizsgálati módszereit és eredményeit a nemzetnevelés szolgálatába. Ennek az »önátengedésnek« a kísérlete áll előttünk *Kemény Ferenc* összefoglaló tanulmányában (A népjellem a nevelés és oktatásügyben, Bp. 1936), aki *Imre Sándor* gondolatai és nemzetnevelési célmegjelölései után igyekszik érvényesíteni a népjellem terén történt ismereteket a nemzetnevelésben. *Boda* továbbmegy a nép jellemvonásainak spontán megjelenési, deskriptív jellegű kimutatásánál és kutatja a hátteret, amelyből kibuggyant egy-egy sajátos megnyilatkozás a nép életének különböző alkalmazkodásaiban és a nemzeti (népi) jellem ismerete mellett magát a *nemzeti lelket* teszi exakt vizsgálata tárgyává a viselkedési, beállítódási, végső konstitúciós kötöttségű megnyilatkozásokon keresztül. Ennek érdekében már nemcsak a biológiai magyarságfogalom megállapítását kívánja, hanem a kétségtelenül ezáltal is meghatározott nemzeti lélekismeretet is, aminek érdekében a »lélektani magyarságfogalom« kialakítása mellett foglal állást az annyiféle »magyarságfogalom mellett és előtt«. (7 : 3).

Igaza van *Bodának* abban is, hogy a magyarság kérdéséhez, mint lélektani kérdéshez, nem lehet ugyanazon módszerekkel hozzányulni, mint amilyen módszerekkel akár a tisztán néprajzi, népművészeti, vagy akár a csak pedagógiai vonatkozású kutatásokat végezzük. Lélektani kérdéshez csak lélektani módszerrel nyulhatunk. (7:5.) Meg kell keresni azt az alkalmas módszert, amelynek a segítségével exakt lélektani magyarságismerethez jutunk, hogy megismerhessük a nemzet belső (strukturális) arculatát, amelynek ismeretén elindulhat a nemzetnevelés, hogy szolgálhassa a sajátosan magyar nemzeti közösség kialakítását, amely a nemzet őseredeti közösségszerméjével megegyezik végső jegyeiben; s újszerű vonatkozásaiban azáltal meghatározott. Az a nevelés tehát, amely ezt a célt szolgálja: egy magyar lelkiségnek megfelelő és a magyar körülményekkel (alkalmazkodással) számotvető nevelés kell legyen, amely a maga teljességében nemzetnevelés; annak eredeti és mély értelmezése szerint, azaz belső (lelki) erők által létrehozott, fentartott és irányított közösségnevelés. (9:733.)

Míg az önmagában érvényesülő pszichológia a lélektani tényekkel foglalkozik, a neveléslélektan a *lélektani helyzeteket* vizsgálja s a nevelési folyamatokban azokat a *lelki folyamatokat*, melyek a nevelésben keletkeznek. A nemzetnevelésben az *egy nemzet-személyiség* nevelési helyzetéből következő lelki viszonyulásokkal s az ezeken érvényesülő lelki folyamatokkal foglalkozik. A nemzetnevelés *pszichológiája* pedig azokat a tényeket, adottságokat hozza felszínre, amelyek a nemzetben akár mint örökletes, akár mint szerzett sajátosságok (értékek, hibák) élnek. Ennek a segítségével látszik meg az, hogy milyen kifejtésre váró erő- és értékviszonyulások vannak a nemzetben és milyen gátló tényezők (hibák) leküzdését kell munkálni a nevelésben. Ebben a nevelési folyamatban, mint a nemzetfejlés tudatos szolgálatában kap jelentést a pszichológiai pedagógia és a *csak* pedagógia éppúgy, mint a *csak* pszichológia. E két utóbbi együttjár. Az első a célt, a nevelési problémát adja; a másik a tartalmi tényezőket. Az első tehát vertikálisan érinti a nemzet történeti életét, a másik horizontálisan mutatja fel a nemzet tényeinek tartalmi kifejlődését.

Hosszú utat tett meg a nemzetnevelés eszméje, míg ehhez a többirányultságú fogalomhoz jutott. A történeti fogalomfejlődésben napjaink nemzetnevelői célkitűzéseit magában foglaló rendszerek érvényesítik csak ilyen formában, mint »új magyar nevelést«; azonban lényege szerint visszavezethető a nemzetnevelés hármasszerű (pedagógiai-filozófiai-pszichológiai) fogalomrendje a nemzet fejlődését tudatosan szolgáló nevelői ténykedések első megjelenési idejére; csakhogy napjainkban érett

oda a problémakör, hogy anyaga a tudatos reflexió anyagát képezze és módszeresen feldolgozott s megállapított rendszerével tudományos vizsgálódás tárgykörét alkossa. Ennek értelme szerint a nemzetnevelés a gyakorlati célkitűzések valószínűsítése mellett a maga elméleti- és történeti kifejlődésű rendszerével, mint az általános neveléstudomány sajátos része kap jelentést a neveléstudomány körében.

6. A nemzetnevelés körében nem újszerű annak a kérdésnek a felvetése sem, hogy a nemzetnek van-e olyan szerve, amelyik érvényesítse ezt a nevelést. Éppen az e kérdésben való különféle eltérések miatt jutott sokszor a nemzetnevelés a részproblémák világába s mellékes helyzetekbe a nemzet életében. Volt eset, mikor az államhatalom egyoldalúan liberális szervezete döntött a nemzet élettevékenységeiben, nem is szólva az egyháznak erről a szerepéről. E két tényező ellentéteit igyekezett kiegyenlíteni az az elgondolás, amely a kettő együtt való érvényesülését hangsúlyozta, amikor is a kettőt egyenrangúnak gondolta egymás feltételezésében (Ujszászy). Napjainkban sincs tisztázva a kérdés, hogy az állam-e a hivatott (Nevelőállam), vagy más tényező erre; s meddig mehet a nevelés a politikai jelleg érvényesítésében.

Csak azt a feleletet adhatjuk az előbb feltett kérdésre, hogy nem is lehet külön szerve a nemzetnevelésnek, mert mihelyt kisajátítja egy alakulat magának, mindjárt részproblémává alacsonyodik. Sem a társadalom, sem az állam, de még az egyház sem (kölső megjelenési formái szerint) jogosult arra, hogy egy rajtuk kívülálló harmadiknak kötelező normákat adjanak anélkül, hogy annak köre kárt ne szenvedjen. Azonban el kell ismerni — amit már fentebb is hangsúlyoztunk, — hogy azok nélkül a nemzetnevelés sem nevelés és biztosítani kell mind e tényezőknek a megfelelő helyet a nemzetnevelésben. Az így előálló ellentmondást *Imre Sándor* oldotta fel, amikor a nemzetnevelés végrehajtó szervét is és lehetőségét is a nemzetben mutatta meg. A nemzetnevelés — szerinte — a nemzet körében folyik, arra hat és minden részletében a nemzeti tudatosság jellemzi. (17:69). Így nemzetnevelésen a nemzet önkörében való nevelését érti. A nemzetnevelés lehetőségének és határainak elbírálásában az első feladat a *nevelő nemzet* kialakítása ezek szerint, hogy a nevelés ennek körében folyhasson és arra hasson.

A nemzetnevelés szervezetének kérdése éppen olyan fontos, mint a végrehajtó szerveinek megállapítása. Különböző elméletekkel találkozunk ezen a téren is, melyek a két végtel között számtalan variációt mutatnak. Vannak, akik a *rendszeres* és *tudatos-tervszerű* nevelési formát tartják a nemzetnevelés szervezetében helyesnek, mint *Imre Sándor* és követői, de

vannak olyanok is, akik a magyar léleknek megfelelő spontán jellegű nevelés mellett vannak. (Karácsony: 27:256) Míg az előbbiek a magyar nevelés egységes tervének kidolgozását tartják fontosnak a nemzet nevelése céljából (Makkai S.: Magyar nevelés, magyar műveltség, és: Tudománnyal és fegyverrel), addig ez utóbbinál: neveléstudománynak is minden tudománnyal együtt szakítani kell az idegen eredetű módszerekkel és a »magyar objektív és társas léleknek« megfelelő módszert kell alkalmazni.

Van irodalmunk, mely a nevelés ilyen magyar rendszerének kialakítását hangoztatja, de a nemzetnevelés terén mindmáig egységesen elfogadott és a magyar léleknek is megfelelő részletekig menő rendszer nincs. Ezért van az, hogy a nemzetnevelés irodalma szokatlanul nagy, minthogy mindenki nemzetnevelőnek tartja magát, aki valamivel is hozzájárul a nemzeti célok szolgálatához. Kétségtelen, hogy a nemzet nevelése elsősorban azokon fordul meg, akik nevelői helyeken vannak, de a neveléstudomány ilyen ágának a teljes kifejléséhez — amint azt Imre Sándor is megállapította már — elsősorban egy *magyar neveléstörténet* megírása a fontos, amelyben rendszerben láthatjuk a magyar nevelés multját, nevelési elveit. Ez a neveléstörténet mutatja meg a nevelésnek azt a rendszerét, amely nem általános emberi, sem a szélsőséges nacionalizmus hatása alatt és érdekében jött létre, hanem a *nemzet történeti* fejlődése nyomán állott elő, bontakozott ki ugyanis, mint nevelési tevékenység, ugyanis mint nevelésemélet. Csak a nemzet hagyományainak ismerete, körülményeinek számbavevése szabhatja meg a nemzetnevelés elméleti alapjait.

Mikor ezt teszi, nem szakít a neveléstudomány egyetemes fejlődését figyelő tekintettel, de nem merül el utánzásokban, hanem a sajátos kérdésekre felel. Megmutatja a hagyományos nevelés formáit és a nemzeti multban gyökereztetni a nemzetnevelést, azonban a jelen viszonyaira szól a jövő szolgálata érdekében. (22:29.)

Egyben azzal is számol, hogy alakult a nemzet helyzete és állása a történelem folyamán és mi az az eszmény, amely szerint alakulnia kell. Mik azok a lehetőségek, amelyek megadják a nevelésnek e nemzetszolgálat irányában haladó menétét és mik azok a gátlások, melyek akadályozzák ebben. A nemzetnevelés éppen a nemzet történeti folyamatosságát segíti elő, szolgálja és védi meg a külső és belső zavaroktól, hogy a nemzet haladása zavartalan és kiegyensúlyozott legyen. Ez viszont megkívánja, hogy a nevelés se legyen zavart, hanem *önmagában harmonikus*.

Imre Sándor mutat rá arra, hogy alakul ki a nevelés ilyen rendszerének kifejlődésével a nemzeti alapokon nyugvó lélek-

tan és hogy nyer alkalmazást a nemzetnevelésben, hogy meg-
lássuk »nevelésünket az öröklés, népi sajátságaink, társadalmi
viszonyaink, politikai életünk, gazdasági állapotunk s a köz-
műveltség (közegészség, közértelemesség, közerkölcsiség) egyet-
len színvonala mikép határozza meg«. (22 : 107.)

A neveléstan ezen az alapon építi ki a nevelés itt szük-
séges, kívánatos és lehetséges módjainak kifejtését. Így hár-
mas feladata van — mondja Imre Sándor. — 1. Mi az itteni
feladata a neveléstudománynak; 2. milyen viszonyban van a
megvalósulás itteni lehetőségeivel; 3. miképpen kell nevelé-
sünknek alakulni és különféle alakjainak szerveződni, hogy be-
tölthesse a *magyar egész nevelésünk* (köznevelés) a magyar
életben reávaró feladatot. (22 : 107.)

Azonban nem szükkörű a nemzetnevelés, minthogy a
nemzet sem zárt öncélú egység. *Imre Sándor* ebből a szem-
pontból mondja, hogy a nemzet azok összessége, akik »a föld-
rajzi viszonyok és a közös mult erejénél fogva az emberiség
egyetemes körén belül együtt *lelki közösségbe* tartoznak.«
(17 : 64.) A nemzet önköréből tudatossága által kitekint az
egész emberi közösség felé. Amint egyénekből áll, úgy maga
is egyéni alakulat. Nevelése is egyénien nemzeti és nemzetien
egyéni, minthogy csak így szolgálhatja a nemzet alakulásának
folyamatosságát s így tehet eleget az egyetemes emberi kö-
zösségből reávaruló kötelezettségének. Célja tehát hármas *Imre*
Sándor szerint : közvetlen (egyéni), közbevetett (nemzeti) és
végül egyetemes. Egyéni szempontból az egyén nevelése a
nemzetközösség számára; közösségi szempontból a nemzet ne-
velése az egész emberiség számára. A nemzetnevelés ezt a
kettős szolgálatot vállalja magára s ezt a kettős irányultságot
egyesíti, hozza összhangba, amikor mindkettő értelmét a *nem-
zetben* jelöli meg. A nemzetkialakítás folyamatossága biztosítja
csak az egyéni és közösségi célok valóságát. Az ezt szolgáló
nevelés nem külső szervek által végezhető, hanem olyan ne-
velés által, amelynek végzője : a közösségi meghatározottság-
gal egyéni nemzet és az egyéni megkötöttséggel közösségi
nemzet; nemzetegyéniesség és nemzetközösség, e kettő paradox
egységében : maga a nemzet. Ennek valószínűsítése érdekében a
nemzet *nevelői közösség* és a körében végződő nevelés : a tel-
jes értelmű nevelés : a nemzetnevelés. (24 : 17.) A nevelői ak-
tus : a nemzetben való cselekvő részvételre nevelés : az belső
egységre nevelés. Így nyeri meg igazi lehetőségeit : s »mint
sajátosan magyar nevelélméleti rendszernek éppen az a leg-
bensőbb, strukturális, szerkezeti sajátossága, hogy konkrét
nemzeti mivolta ellenére is kortól, fajtól függetlenül is egye-
temesen emberi is«. (52 : 78.) Ennek érdekében — írja *Wieder*
György — a nemzetnévelésnek szervesen a multhoz kapcsolódó

történeti, a jelen konkrét feladataival számoló *politikai* s e kettőt az *abszolút értékrendszer* jegyében látó nevelői tudatossággal *reális nemzetismereten*, nemzeti neveléstudományon és nemzeti szemléleten alapuló nemzeti művelődéspolitikába szervesen beillesztett nemzeti nevelési rendszeren keresztül kell történnie. (52:79.) Végső (filozófiai) megköttöttsége szerint: a mélyén élő öntudatos személyes egyéni valóság lényegét alkotó szellemi tartalmat projiciálja az univesumba és ennek alapját egy öntudatos személyes abszolút szellemben látja. Az a törekvése, hogy a nemzet természetes történeti valóságát a személyiségen keresztül *erkölcsi-kulturális* közösséggé alakítsa. (Széchenyi, Eötvös, Mikó Imre). A nemzetalkító egyedek éppen az erkölcsi felelőség tudatában, mint belső kényszer hatása alatt, önkéntes nemzetszolgálatukkal lesznek szolgálatára a nemzet történetének. A nemzetnevelés — mondja Wieder György — »az egyéni valóság abszolút mozzanatán keresztül fejleszti a nemzetet (és az egész emberi közösséget) az abszolút értékrendszer (Absolutum) irányába«. (52:80.) Ebben különbözik a *Krick*-féle népi-politikai nevelélmélettől. Az egy személytelen szellemet vetít a mindenségbe — folytatja — és azt egy tudattalan és személytelen összelem segítségével értelmezi. Az abszolút értékrendszert a faj értékrendszerével helyettesíti. Ez tisztán politikai nevelés.

A nemzetnevelés viszont *tudatos* nevelési törekvés és nem tudattalan ősfunkciója a közösségnek. (U. o.) Éppen abban különbözik a népi-politikai neveléstől, hogy nem kötött (kényszerített), hanem szabad (önkéntes) nevelői hatások folyamata. Mint ilyen tartja tiszteletben a személyiséget a nemzetközösség szolgálatára, melyben az egyén nem csupán vak eszköz, hanem a nemzet boldogulásával a maga boldogulásának a munkása. (31:114—122.) »Nemzeti közösségünk nevelésének, építésének és erőkváltó szervezésének sajátos magyar módját nekünk, magyaroknak kell megkeresni és sürgősen alkalmazni«. Ezt a hagyományok ismerése és felmutatása után találhatjuk meg. Éppen ezért a következő részre utalunk, amelyben a nemzetnevelés fogalmának kialakulásában igyekszünk megmutatni a nemzetnevelés főbb alapvonalait.

II. A nemzetnevelés fogalmának történeti alakulása.

1. Gr. Zrinyi Miklós. 2. Apáczai Cseri János. 3. Br. Wesselényi Miklós. 4. Széchenyi István. 5. Kossuth Lajos. 6. Kölcsey Ferenc. 7. Br. Eötvös József. 8. Gr. Mikó Imre. 9. A nemzetnevelési hagyományok értéke a nemzetnevelés fogalmának kibővülésében.

1. Gróf Zrinyi Miklós.

Az előbbi összefoglalásunkból kitűnik, hogy a nemzetnevelés nem újszerű nevelési forma a magyar pedagógiai irodalomban, hanem történeti kialakulásra tekint vissza. Megvannak sajátos hagyományai, melyeknek rendszeres feldolgozásával kezdődött meg a kérdés tudománykritikai vizsgálata. Ezek a hagyományok jórészt feldolgozatlanok. Csak *Imre Sándor* nevelésszemléletében kapnak különös fontosságot és az utána következő pedagógusok fordultak és fordulnak különös figyelemmel e nevelési hagyományok felé, szakítva az eddigi nemzetközi vonatkozású és minden nemzet kebelében egyformán érvényesíthető nevelési elvek és rendszerck kritikátlan elfogadásával és alkalmazásával. A nemzeti élet alakulásának is nagy szerepe van abban, hogy a pedagógiai érdeklődés ebbe az irányba terelődött s minél inkább tudatosult a nemzeti különállás a nemzet felelős és alkotó tagjaiban, annál inkább fordult a pedagógiai érdeklődés is a sajátos nevelésrendszerek, gondolatok felé.

A nemzetnevelői hagyományok a nemzet konkrét szükségletei szerint alakultak ki és keletkezésük a nemzet sajátos konkrét helyzetére támaszkodik. Végző gyökerükben a nemzet szellem-erkölcsi szemléletére és a nemzethez tartozás erkölcsi kötelezésére mennek vissza. Mint ilyenek, az erkölcsi értékelések kategóriáiba tartoznak, mely »becslés« erkölcsi kötelezettségeket ró a benne résztvevő nemzettagra. Éppen e becsülő erejüknél és jellegüknél fogva emelkednek nemzetnevelési magaslatra a nemzetvalósítást szolgáló, sokszor publicisztikai megnyilatkozások (lásd: Széchenyi, Eötvös stb.) és lesznek értékeské s önmagukban is értékekké a nemzetnevelés alakulásában és alapszempontjaiban.

Dolgozatunknak ebben a részében nem kívánunk teljes-

séget adni; csupán az eddigi irodalom segítségével igyekszünk megmutatni a nemzetnevelés hagyományos alapjait, hogy a következő részben bemutatthassuk az ezek »eszméletein« felépült nevelésrendszereket.

Az első, akinek az idevonatkozó gondolataival foglalkozunk: gróf Zrinyi Miklós.

A nemzetnevelés a nemzetvalósításnak a nevelés által való önzetlen, tudatos szolgálata. *Gróf Zrinyi Miklós* ezzel a végeredményében erkölcsi felelősségérzettel szólott hozzá a nemzet fejlődésének irányításához, mint arra a nemzet életében nyert hivatása és szerepe szerepe szerint teljes joggal birt. A nemzet sorsának irányításában igyekezett kiküszöbölni, vagy legalább is csökkenteni a nemzet idegen és külső támaszait és a nemzet jövőjét és fennállását a nemzet *önerejére* építeni. Elsősorban politikai függetlenségre van szükség, hogy a nemzet sajátosan szolgálja fennmaradását. Ő az első *nemzeti nevelő*, aki rendszeresen szellemileg is sajátosan szolgálta a nemzetvalósulás irányítását. A nemzet dicső őseinek emlékezte (lelkeinek umbrái) (47) parancsolja a nemzetfejlődést sajátosan szolgáló gondolatainak a kifejezését, amely szolgálatban az idegenek csak »accessione« segítségképen kapjanak szerepet és ne »principáliter« (47 : 352.) A mi sebünk senkinek sem fáj, — úgy mond — mint nekünk; senki sem érzi nyavalyánkat úgy, mint mi, tehát következik ebből: senki oly serényen nem nyúl orvossághoz, mint minékünk kellene nyulnunk.

A nemzet külső függetlenségét és belső épülését önlethe szerinti éleformája szerint szolgálja a leghívebben. Ezért elsősorban »fegyver« kívántatik és »jó vitézi resolutio«. Ezenkívül semmi. (47 : 35.) A nemzet katonajellege szerint valóságának szolgálata is katonai jellegű, melynek bizonyítéka az, hogy: »amely nemzet fegyverrel nyerttetett, fegyverrel is oltalmaztatik s nekünk magyaroknak, ha valamink vagyon: fegyverrel nyerttetett az a mi eleinktől; úgy tartatott eddig és nincsen kérdés már abban, ezután is úgy kell megtartani«. (47 : 353.) A mi első politikánk a fegyver volt, most is annak kell lenni.

A nemzet fennmaradása és jövő élete szempontjából fontos szerepe van a nemzet alkalmazkodásainak és viszonyulásainak. *Zrinyi* a milieu-alkalmazkodások között különösen a *hazai föld* iránti belső kapcsolatot látja a legdöntőbbnek és a nemzetfejlődésben a hazai föld iránti érületi magatartás jelentőségét mutatja meg. Lényegében ez jelenti nála azt, amit később *nemzeti tudatosság* néven említenek. »Hoc nobis vel vincendum, vel moriendum est« (47 ; 353) mondja — s ezzel a Haza kötelező kategórikus imerativus jellegére utal. Ez a parancsoló valóság a teljes önzetlenséget kívánja és énük teljes odafordulását; s ezzel az egyén legbensőbb vonatkozású, önkéntes ér-

zületi beállítódottságából fakadó legteljesebb *altruizmusnak* ad helyet a nemzetszolgálat munkájában. Bár csak a külső feltételek biztosításáról szól; a nemzet külsődleges, de elemi feltételeiről: a politikai téren fenyegető veszély elfordításáról, mégis az »egész lelkünk applicatioja,« — minden testünknek fáradtsága (47:355.) egyformán megkívántatik a nemzet külső és belső biztosításában.

Rámutat arra is, hogy a nemzetépítés csak alapos és *tárgyilago*«, minden egyoldalú elfogultságtól mentes (exakt) *nemzetismereten* alapulhat, amely nemzetismeretnek *tartalmi* részét elsősorban a nemzet *hibáinak* a megismerése képezi. »Én nem hizelgem édes nemzetem tenéked, hogy hazugsággal dicsérjelek... hanem im megmondom magadnak fogyatkozásaidat, olyan szívvel és szándékkal, hogy megismervén magad is, vedd ki azt a mocskot eszedből, lelkedből; reformáld vétkeid, öltözzél igazságba; övedzél erősséggel.,« (47:356.) — mondja. Azonban nem öncélúan szól a nemzetismeretről, hanem a nemzet további élete és fejlődése érdekében, mert »ha azért a magunk fogyatkozásait megismerjük előbb, könnyebben az orvosságot is feltalálhatjuk aztán«. A nemzet hibáinak megismerése azon a szereteten alapul, amely a nemzetért való felelősségben csucsosodik ki. Éppen az objektív ismeret által látjuk meg, hogy »egy nemzetnél sem vagyunk alábbvalók«. (47:362.) Így ismerhetjük meg a nemzet *értékeit* is hibái mellett.

Az objektív nemzetismeret megmutatja a hibák eredetét s azok vizsgálata bizonyosság mellett, hogy a nemzet őseredeti sajátja szerint milyen erényekkel és sajátlagos értékekkel birt. Azt is megmutatja, hogy azok a hibák, amelyek elhatalmasodtak az idők folyamán a nemzet életében, nem mind *magyar* hibák s eredetükben más velünk érintkezett népek sajátjai. *Zrinyi* amellett tesz hitet éppen a nemzet ismerete alapján, hogy azok a hibák el is maradtak volna, ha nem jön ki a nemzet »Scytiából« s főként ebben a magyar »Campániában« tapadtak ránk. Ezzel mintegy rámutat arra az igazságra, hogy a nemzet helyzetváltozásával sok eredeti és értékes jegy elhomályosult s az életforma megváltozása csak kedvezett a jellegzetességek »lesüllyedésének«. Nem vesztek el, hanem csupán elhomályosodtak. Azok megtalálhatók a nemzetben, mert — amint Boda mondja korunk terminológiájával — az életforma megváltozásával a *fajtajelleg* nem változott meg és azok felismerhetők és »változatlanul mutatják a magyarság átörökölt, természetesen gátolatlan spontánságú, egészséges temperamentumu, bátor és egyenes lendületű, különös érzelmi komolyságu, józan értelmiségű, etikailag sajátosan magasrendű bizó életerejét. (2:26.)

Zrinyi az idők szükségeinek megfelelően a *vitézséget* em-

liti (47 : 360.) s mint nemzetnevelő, a *haditudományt* kívánja ősi jelentőségéhez juttatni, hogy biztosítsa a nemzet őseredeti primitív (elsődleges létfenntartási) sajátjai szerinti fejlődését.

A »Vitéz hadnagy«-ban és az Áfiumban (A török áfium ellen való orvosság) is, mint karakterológus, elfogultság nélkül mutat rá a *fajta szerint magyar* vonásaira (tunyaság, vakmerőség, merészség, a halál semminek tartása, korlátozatlanság, szabad és gátolatlan öntevékenység (47 : IV. disc. eloquencia : Áfiumban) s teszi fel a kérdést : »Nem azoktól a vitéz magyaroaktól származunk-e mi, kik kevés néppel sok ezer pogányokat kergettek?« E jegyek szerint kívánja felépíteni a magyar műveltség útját, amikor a »militarem disciplinam« hangsúlyozásával katonai műveltséget igyekezett teremteni.

Zrinyi meglátta azt is, hogy a nemzet leglényegesebb alkotó eleme a *nép*. Azonban a nép nemcsak abban kap értéket a nemzet testében, hogy tudattalanul hordozója a nemzet sajátosságainak, végső és eredeti értékes jegyeinek, hanem *tudatossága* által kap fenntartó szerepet a nemzet életében. »Ha nem tanított a nép, ha nem tudós, csak haszontalan és semmi haszon nem leszen!« A *népnevelés* csak akkor ér valamit, ha a nép általa tudósabb lesz, de mindig nép marad. Zrinyi látta, hogy a nemzet emelkedése a nép műveltségétől függ és a nemzeti hagyományok (vitézség) ismerete alapján a népművelés alatt a nép hadi műveltségét értette. »Vagyon népünk, vagyon módunk, vagyon alkalmatosságunk — mondja — az elszánt akarat kell; nem kell más semmi... ha nincsen, a porból kell előállítani hadi népünket!« (47 : 374.)

Zrinyi tehát a nemzeteszmenyt a *katonanemzetben* mutatta meg. Nemcsak az idő parancsszava szerint, hanem a vitézség őseredeti magyar jellemvonásként való említése szerint is. A nemzetvalóság szolgálatát a *katonanemzetté nevelésben* bontakozik ki szerinte, amelynek egyik lényeges mozzanata a megfelelő személyek *kiválasztása* és megtanítása.

A nemzet fennmaradásának szolgálatában a középnemesiséget nem sokra becsülte, hanem sokkal inkább a népre támaszkodott, ahonnt a nemzet megújodása és felfrissülése remélhető. Jó tisztviselők által (»kiknek ugyan számosaknak kellene lenni«) elsősorban *hadiregulákra* kell tanítani a népet. (47 : 376.) Ennek érdekében ő is felemlíti már a szellemi értékekkel való helyes gazdálkodás kérdését és az alkalmas személyekkel való gazdálkodás problémáját a helyzet szükségéi szerint, mert tudja, hogy tragikussá válhatik, hogy »nincs egy emberünk, kit hova tegyünk«. (47 : 387.)

A katonanemzet kiépítésében tekintettel kell lenni az *istenség* gondolatára, aki mint személyes tényező áll a nemzetek felett. Nagy jelentőséget tulajdonít a *hit* által való isten-

hez kapcsolódásnak, azonban gondolatvezetésében bizonyos sorsszerűséget is észlelhetünk éppen ez istenhiten keresztül.

Zrinyi a nemzet fennmaradása és fejlődése érdekében elsősorban *magyar vezért* kíván, aki nemcsak lelkében, hanem fajta szerint is magyar, mert csak magyar vezér ismerheti a magyar ember lelki világát. (36 : 86.)

Zrinyi nemzetnevelői értéke abban van, hogy a nemzet valóságának sajátosan nemzeti feltételeire és eszméjére mutatott rá. *Makkai* kiemeli *Zrinyi* érdemei között azt, hogy a *nép* nemzetfentartó értékét és szerepét mindenekfelett fontosnak és jelentősnek tartotta. (33 : 186.) Hogy rámutatott arra, hogy a *nép* »esze, ábrázata, termete. vidámsága« mind azt példázzák, hogy a *nép* külső (fiziológiás-szomatikus) és belső (lelki-pszichés) felépítettségével alkalmas alap a nemzet kifejtésére és fennállása biztosítására. Csak tanulatlansága miatt szorul háttérbe; de megfelelő tanultság által nélkülözhetetlen szerves része a nemzetépítés munkájának és anyagának. Érdeme *Zrinyinek* az is, hogy felismerte a nemzet őseredeti katonai karakterét és a nemzet művelődését is erre a sajátosan magyar műveltségjellegre kívánta felépíteni. Ennek szolgálatában a nemzet »önerejére«, »öntudatára« és »önismeretére« alapít s ezek alapján az egységet példázó *katonás fegyelemre*, áldozatra és a *nép nemzetfentartó erejének* becsülésérc hívja fel a figyelmét. Általános szempontból utal a nemzeti hivatásfelismerés fontosságára és ezeknek eredményeképp: a nemzetnevelés *hagyományos* és *korszerű* (a nemzet konkrét helyzetének megfelelő) érvényesítésére.

2. Apáczai Cseri János.

A nemzetnevelés a nemzet valóságának szükségletei szerint alakul és e szükségszerűségek, hiányok és hiányokat betöltő tartalmak felismerése a nemzetnevelő személységek hivatásterülete, úgy, hogy éppen ebben a felismerésben válik a nevelő nemzetnevelővé.

Apáczai Cseri János élete, munkája a nemzettörténet folyamatában mutatkozó szükségletek, hiányok és belső tartalmak felismerésével és a felismert igazságok érvényesítésére irányuló pedagógiai küzdelemben kap nemzetnevelői jelentőséget. Amióta *Gyalui Farkas* hézagpotló munkája után (16) fokozottab érdeklődés nyilvánult meg iránta, életét és munkásságát a vele foglalkozó művek a nemzetnek tett szolgálatán keresztül itélik meg és mutatják be nevelő- és nemzetnevelő személyiségét. *Stromp László*, *Imre Sándor*, *Neményi Imre*, *Hegedűs István*, *Szilágyi Sándor*, *Algöver Andor*, *Kremmer Dezső*, *Schneller István*, de már *Bethlen Miklós* is *Önéletrrásában* azon

a munkán keresztül nézik *Apáczai* személyiségét, amelyben *Apáczai a magyar műveltségért, a nemzeti nyelvért s közvetve ezekben a magyar nemzetiségért* küzdött.

Központi gondolata a nemzeti műveltség megteremtése: s szolgálatának lényege: a nemzeti kultúráért vállalt nehéz küzdelem. A nevelés mint sorskérdés áll előttünk az ő gondolatvilágában. Mint a XIX. század második felében báró Eötvös József is, *Apáczai* már a XVII. században a nemzeti művelődésre teszi fel a nemzet sorsának alakulását. A tudás közvetlen célja még nála a *Szentírás* ismerete és tanulmányozása, de a nemzeti műveltség megteremtésével és hangsúlyozásával *Apáczai* nevelő gondolatai nem szorulnak az egyház keretei közé, hanem az egész nemzet építése szerint értékesek. Mint-hogy a nemzeti művelődés megteremtése, tartalma és lényege szerint a közoktatásügy egységes szervezésével függ össze, *Apáczait* nevezhetjük a nemzet első *kulturpolitikusának*, aki átlátta a kultúra nemzetvalósító és fenntartó erejét.

Célja: a nemzeti kultúra megteremtése és kivirágoztatása által a nemzet nagygyátétele. A nemzeti kultúra kibontakoztatásának és érvényesítésének legfontosabb eszköze a *jó iskola*, amelynek hivatása a nemzet körében a nemzeti kultúra szolgálata által lesz a nemzetnevelés szervévé. *Az Apáczaival* foglalkozó pedagógusok közt különösen *Imre Sándor* mutat rá arra az alapmotivációra *Apáczai* egyéniségében, hogy benne az egyéni fejlődést biztosító két tényező: a *nemzeti érzés* és a *nevelés* gondolata a *nemzeti közműveltség* eszméjében olvad egybe. A közműveltség pedig a nemzet mindennapi életében a politika által érvényesül. (19:6.)

Imre Sándor rámutat arra is *Apáczai* gondolataiban, hogy a nevelés, mely a nemzeti kultúra valóságát szolgálja, csak *nemzeti* lehet; vagyis olyan, amelyik számol a nemzet nelyzetével és tekintettel van a nemzet jövődjére. (U. o.) *Apáczai* ezért hangsúlyozta a *tudatosságot* minden ál-nemzetélet felett. Ennek bizonyosságaként áll előttünk a nemzethez intézett *éberresztő szava*, melyet a nemzetvalóság felismert idejének tragikus feszültségű aktualitásában szólott: »Ideje felébredned, te álmos, hályogos szemű magyar nép! Kelj fel és állíts iskolákat!« *Apáczai* jelentősége és nemzetnevelői nagysága abban mutatkozik meg, hogy a nemzet életének a környező népek között felismert hivatásaként *sajátos kultúrájának, szellemi önállósításának* eszméjét említi fel. Hisz a tudás és a műveltség nemzetfenntartó erejében és ennek ad hangot kolozsvári székfoglalójában, amikor nemcsak a béke megtartása eszközének, hanem a háború dicső folytatásának is elemi feltételeként és »egyetlen módja«-ként a tanult férfiak nagy számát jelöli meg éppúgy, mint a reformkorban *gróf Széchenyi Istvánnál* is látni

fogjuk ezt az alapgondolatot a »kiművelt emberfő« mennyiségének a felemlítésekor. (Hítel: 178.) »Az eddigi iskolamesterekkel szemben azt hirdeti — mondja *Imre Sándor* —, hogy a tanító munkája nem hivatalviselés, hanem személyi munka, melynek alapja az ő szavaival: *isten hívása* — »vagyis az a tisztán felismert hivatásérzet, melynek kialakulása benne oly világos«. (19:9.) »A legkisebb azok között, akik a magyar ifjúságot a tudományokban vezetni képesek, de azok közt, akik ezt tenni akarják, a legnagyobb« — írta róla *Bethlen Miklós*.

Felveti a *tehetségek* fejlődésének elősegítésére vonatkozó gondolatait és ebben a tekintetben az az elgondolása, hogy amint »a tehetségek is különbözők, az iskola is különböző kell legyen«. (38:95.) A tudományok hierarchiájában korának szemlélete szerint a teológiát tartotta a »sas«-nak, melynek jobbszárnya: a philológia, balszárnya: filozófia. Ennek a teológiában kicsúcsosodó műveltségnek pedig az a feladata, hogy a *lélek nemességét* szolgálja. *Stromp László* Apáczai nevelésszemléletének a tükrében úgy látja, hogy a *nemzet az eszközi tényező a kultúra szolgálatában*, azonban más *Apáczai*val foglalkozó munkákból, de *Apáczai* saját munkáiból is kitetszik, hogy a *kultúra az eszköz a nemzetvalóság szolgálatában*. (38:112.) Míg *Stromp* a nemzeti kultúrában a nemzet individualitása szerinti szolgálatát látja, *Tavaszy* szép dolgozatában rámutat arra, hogy a nemzet szolgálata a célja *Apáczainak* sajátos kultúrtörténetében. Csakhogy ő az elsők között van azok között, akik felismerték a nemzet *tudatra emelt individualitásának* jelentőségét és ezzel hangot adtak a nemzetek egyedi (sajátos) hivatásának a népek együttélésében. Ezzel a gondolattal tér el kortársától, *Coméniustól*, aki minvégig megmarad az *általános és egyetemes emberi* művelődés szempontjai mellett, anélkül, hogy ez egyetemesen emberi ideáloknak sajátos szolgálatát megkísérelné. Ennek a különbségtételnek a megmutatására idézi *Stromp Beöthy Zsolt* jellemzését, melyet Apáczai legbensőbb motivumának gondolt: »Magyar egyetem, mint a magyar tudomány forrása; magyar tudomány, mint a magyar műveltség forrása«. Ennek története érdekében *Apáczai a felsőoktatás ingyenességét* kívánta, tekintve, hogy az országban legelőször magyar fajtájú tudósnevedék nevelése a legégetőbb kérdés, hogy a műveltség a nemzet számára nemzeti módon terjedjen.

Apáczai azáltal lett nemzetnevelő, hogy a nemzeti művelődés szolgálatának kötelező parancsát elsősorban magára nézve fogadta el és érvényesítette. Ha csak öncélú tudományssomj hevítette volna — írja *Bethlen Miklós* — ott maradt volna Utrechtben, mint ahogy szokás volt, de hogy ott nem kapott

katedrát, azt nemzete iránti szeretetének és egyenes magatartásának lehet tulajdonítani. (3:245.) »A magyar nemzeti művelődés missziójának való önfeláldozó szolgálat szent kényszere alatt állott« — mondja róla *Tavaszy Sándor*. (44:11.) Ennek a kultúrának az akadálya az, hogy idegen nyelvezetű. Legfőbb törekvése éppen a magyar nyelvű művelődés megteremtése. »Szerencsétlen nép, — kiált fel Apáczai — mely a tudományokhoz csak idegen nyelven jut...« Látja, hogy a tudás feltétele a megértés és ez csak úgy lehetséges, ha mindenkinek az anyanyelvén szól. Ahhoz viszont, hogy a tudomány valamely nemzet anyanyelvén szóljon, a nemzeti nyelv csiszoltsága a feltétele. A *Magyar Encyclopédia* írása közben ébredt rá a magyar nyelv csiszolatlan és pallérozatlan voltára s éppen ezzel a művel volt az a célja, hogy a magyar ifjúságot megismertesse a műveltség alapkérdéseivel. Ugyancsak ebbe a körbe tartozik a *Magyar Logikácska* írása, melyben nagyjelentőségű indítást adott a magyar *filozófiai műnyelv* megalkotására. (26.) *Hegedüs* mutat rá arra, hogy milyen mesteri gonddal igyekezett átültetni magyarra a műveltség alapfeltételeiként megismert külföldi tudományos munkákat, hogy bevezesse a magyar ifjúságot a tudományos munkába. (17:93).

A nemzeti művelődés fontosságára *Apáczait* is a *nemzetismeret* vezette, akárcsak Zrinyit a nemzet sajátos hadi műveltségének a fontosságára. »Ámde inkább sírnom kellene — mondja Apáczai — mint beszélnem, ha az egész magyar nemzet örök gyalázatára, fájó szívvel szemlélni vagyok kénytelen csapásainkat, szégyenletes tudatlanságunkat és aluszékony tespedésünknek végtelen tengerét és azt a letörülhetetlen szégyenfoltot, hogy mi már nem is a fegyveres erőszak, nem is a rablás miatt, mint egykor a zsidók ekéik vasát és kapáikat a filiszteusok táborába voltak kénytelenek vinni kiélesítés végett, hanem *maguk szántából*, pusztá álmokórság, tiszta meggondolatlanlás — számár tunyaságból, egy értelmes emberhez sem, nehogy uralkodó nemzethez illő tudatlanságból, eltompult és elfásult lelkiismeretből, mely nem tudja, nem érzi a maga nyomorúságát és (hogy kimondjam, amit ki kell mondanom) vakaságból, mellyel Isten megvert, hogy ügyefogydtt, inséges, nyomorult mivoltunkat ne lássuk: minden műipari dologban idegen segítségre szorulunk.« — »Oh, szégyeneljük meg immár ily nagymérvű oktalanságunkat, resteljük már egyszer, hogy bennünket barbároknak, bárgyuknak, tudatlanoknak és faragatlanoknak hívhatnak; mi kedvünk telik abban, hogy idegeneknek örökké csak gyűny tárgyál legyünk? Kinevetnek bennünket és méltán, hisz én is kinevetném őket, hogy a járatlan magyarokra kényük-kedvük szerint rátukmálhatják portékáikat, hogy ravaszul becsapják őket, hogy érzik, mint híznak mások

szegénységén» (44: 21; 18·422—423.) A kényszerű szükség parancsszavára issza ki »fenéig az önismeret felett és keserű poharát« és mutatja meg a nemzet hibáit. Nemcsoda, ha még legjobb támogatói is elhidegültek tőle a *szigoruan objektív* leleplezések miatt. De *Apáczai* ezzel a szigoruan tárgyilagos, sőt túlzó rajzzal a nemzet szebb kifejlését igyekezett szolgálni. Iskolareformja és minden munkája a nemzet önismerete által megmutatott hiányok jobb pótlására irányul, hogy a nemzeti művelődés terjesztésében alappilére legyen a *nemzetnevelő* tényezőknek.

A hibák tudatosítása, megmutatása és megismertetése után a javítás és az építés a nemzetnevelő kötelessége. *Apáczai* iskolareformjával igyekszik pótolni mindazt a mulasztást, ami a nemzet élettörténéésének gátjai miatt előállott. Iskolareformja alapvonalait kolozsvári székfoglalójában fekteti le, melynek címe is mutatja az iskoláknak a nemzet történéés szempontjából fontos szerepét. *Oratio de summa scholarum necessitate* (1655 nov. 20) címet viseli ez a beszéd, melyben az iskolák állításiának szükségessége mellett kidolgozott iskolareformot ad a hallgatóság elé. Számol a *nép sajátos művelődésének* a nemzettestben való értékével és a műveltség szervévé a *népiskolát* (vulgáris) teszi, mint amely iskola alapul szolgálhat az általánosabb és egyetemesebb vonatkozású ismereteknek. A népiskolára épül fel a *középiszkola* (triviális), hogy megadja a kapcsolatot az *academiáig*, amely a betetőzője a tudományos ismeretszerzésnek. Azonban már *Apáczai* is meglátta, hogy az iskola a puszta tanítással még nem tesz eleget a nemzet életében elfoglalt helyzetéből következő hivatásának; *nevelnie* is kell az életre, hogy az ifjak jól felkészítettek legyenek s ne legyen csak hivatal egy-egy életpálya, hanem azt *hivatástudattal* töltsék be az ifjak. Látja a hivatalviselés terén mutakozó sebeket, melyeknek kiküszöbölésére saját *hivatásérzetével* és felelősségével ad példát; a közélet romlottságát, az alacsonyrendűséget és azokat a visszaéléseket, melyek ebből fakadnak: kapzsiság, megbizhatatlanság, igazságtalanság, erőszakoskodás s ezzel kapcsolatban: panasz, sírás, sóhajtás és nyögés, . . . »mindenfelé annyi feldult ház, birtok és falu; rongyos város, piszkos utca, ronda közút . . . s annyi rosszul kormányzott belügy (44: 29), hogy elébb érhetné el valaki kezével a csillagokat, elébb vonhatná le az égből varázslattal a holdat, elébb szoríthatná az óceán hullámain egy kis árokba, elébb mozgathatná ki Archimédessel helyéből a földet, mint a művészetek és tudományok lankadatlan és buzgó művelése nélkül a nemzetet pallérozottá tehetné! Mert ami a testben a szem, az a tartományban az akadémia vagy főiskola és ami az emberen az okosság, az bármely országban a tudós férfiak. Szemek nélkül a test sötét-

ség, az ember okosság nélkül oktalan állat... Akadémiák, vagy legalább jeles kollégiumok mentenek meg bennünket ezen gyalázattól — mondja — nem az erőtelen nyelv, nem a hiú, magával eltelt vélemény, a vak és magának hizelgő indulat.»

Apáczai jól látta, hogy a nemzetközösségnek a kultúra történetében van biztosítva élete és jövője. »Erdély hányatott történetében — írja *Tavaszy* *Apáczai*val kapcsolatosan — a magyarság csak *etikai kultúrális* fölényével tud megállani.« (44:30). *Apáczai* nemzetnevelő szolgálata ennek az etikailag magas kultúra megteremtésében nyerte értelmét.

Apáczai nemzetnevelő szolgálatának épen abban van különös jelentősége, hogy megmutatta a nemzethez tartozásnak nemcsak *vérségi*, hanem etikai *jelleget* is. Megmutatta ezzel azt is, hogy a nemzet maga is *etikai-kultúrális* közösség és az egyes e nemzetközösségben való aktív részvétel szerint tagja a nemzethez. *Apáczai Cseri János* nevelői személyiségén keresztül példázza a nemzethez tartozás erkölcsi parancsoló erejét és a nemzeti kultúrának az egyéni Én-ben való cselekvő megélésének erkölcsi jelleget. A *nemzetismeret* és ebben a nemzet hiányainak, kinövéseinek megmutatása nem egyoldalú és nem öncélú, hanem szervesen betagolt mozzanata a nemzetnevelésnek. Ezzel kapcsolódik a nevelés legmagasabb ideája a mindenkori ma apró problémáihoz, de úgy, hogy a részkérdésekben is az egész nemzet sorsa példázódik, megy tovább, vagy esik vissza a fejlődés útján.

A *nemzetnevelés*, mint kialakult fogalom még sokáig ismeretlen *Apáczai* után és csak az etéren való *eszmélések* tereméke, de a nemzet valóságának szolgálata és e szolgálat pedagógiai vonatkozása már ismeretes *Apáczai* előtt, aki ebben a szolgálatban nemzetnevelő.

Gondolatainak pedagógiai értéke abban van, hogy a nemzet-történet szempontjából egyformán fontosnak tartotta a nemzeti műveltség külső (intézményes-iskolai) és belső (lelki) vonatkozásait. Az egyik a *tudományosságban*, a másik a *lelki nemességben* lesz alkotó eleme a nemzetvalóság szolgálatának. A kettő együttes megléte emeli a nemzetet *erkölcsi közösségi* magaslatra s így a nemzetnevelésben arról kell gondoskodni, hogy a nemzet tagjainak sajátjaivá legyen a nemzeti művelődésben a lelki nemesség. Ez határozza meg az egyedekből álló nemzetközösség értékét is. Az ilyen nemzet kialakításának a szolgálata utal a legmagasabb értékű nemzetközösségre: az *egységes* nemzetre s a nemzetegységben történő egységes nemzeti kultúrára. *Apáczai* nemzetnevelői szolgálata éppen arra irányul, hogy a sajátos nemzeti kultúrába bevonja a nemzet tagjait és a nemzet-történet a nemzeti kultúra történetében a nemzet minden tagja számára *léttörténetessé* tegye.

3. Báró Wesselényi Miklós.

A nemzet nevelésének a kérdése a reformkorban jutott el a kibontakozáshoz és a nemzetfenntartásban nélkülözhetetlenül szükséges jellegéből fakadó jelentőséghez. Ennek egyik magyarázata kétségtelenül a nemzet nagy fiainak komoly nemzetfenntartó szolgálatában és hivatásfelismerésében van. A nemzetvalóságban a nemzet nagyjainak meghatározó szerepe van, amint azt *Kornis* megmutatja a nagy személyiségek és a nemzet közti viszonyulás kifejtését tárgyaló könyvében. A nemzet rendszerint egy nagy fiának sugallata alatt alakítja ki a maga világnézetét — mondja — és társadalmi organizációját és ennek nyomán alakul a nemzet igazság és értékélménye, ami csak később a tudatosulás által lesz a nemzet tulajdonává. (30:7.) A reformkorban *Wesselényi*, *Széchenyi*, *Kossuth* nemzet-szemléletében és az ezen nyugvó nemzetvalósítási (kifejtési) elgondolásokban a nemzet eme nagyjainak az egészet megelőző tudatos nemzetfenntartó szolgálata áll előttünk sajátos megnyilvánulásaiban, egyéni megérzéseiken nyugvó neveléstervekben és pedagógiai vonatkozásokban gazdag nemzetfenntartásra és kifejtésre irányuló gondolatrendszereikben. Ezek a nemzetnevelők ezért lettek később *hagyományozóivá* a sajátos nemzetnevelésnek, minthogy meglátásaik csak a nemzet történelem bizonyos alkalmas idejében jutottak a nemzettagok eszméletében organikus és meghatározó tényezőkké.

Wesselényi gondolataiból kitétszik, hogy a nevelés és az élet *korrelatív* viszonyban vannak. A nevelés a nemzet életének irányítását szolgálja és a nemzetvalóság *normatív* alapszempontjait mutatja meg. Ő is, mint elődei, a nemzet történelemben mutatkozó sajátlagos (nemzeti benső) és külső politikai akadályok felmutatásában látja első kötelességét. Ebben a munkájában lesz *nemzetnevelővé* a nemzetismeret és nemzetábrázolás pedagógiai: javító célzata szerint.

A nemzetvalóság zavartalan biztosítása szempontjából a *nemzeti egység* gondolatát említi fel s ez egység megteremtésére irányítja figyelmét. *Szózatában* ezért követeli a széthúzó erőcentrumok összeműködését. (46:255.) Ennek az egységnek az érdekében kívánja a nevelés és oktatásügyet átszervezni és már az *óvodában* megkezdeni a nemzet különböző állású és rangú (fajú, népü) tagjainak együttes erőben való szervezését. (46:261.) A *Balítételekről* szóló munkájában (1831, Bukarest) pedig azokra a hiányokra mutat rá előbb, melyek az egység kialakításának ügyét hátráltatják. Ezek között szerepel az oktatásügy szervezésének hiányos jellege és fonáksága, aminek egyik részletkérdése az anyanyelv (magyar nyelv) használatának a jelentősége a nemzeti egység megteremtésé-

ben. Természetesen a belső akadályok mellett rámutat az egység külsődleges, politikai vonatkozásaira is a nemzetiségek *alkotmányjogi és erkölcsi* felelősségének a felmutatásában. A nemzeti nyelvet éppen e többirányú akadályok és visszasságok lebontásában látja fontosnak, aminek a segítségével a nemzeti egység kialakítása sikeresebb. (46:289.) Azt mondja, hogy a nemzetiségnek a nyelvét ápolni kell, de csak annyira, hogy általa a magyar nyelv terjesztése és mindenki általi megtanulása — »ami mindenekelőtt szükséges a nemzeti egység nagy céljainak elérésére — ne gátoltassék«. Másodszor arra hívja fel a figyelmet, hogy ez egység érdekében a nemzetiségeket meg kell győzni a nemzet fajta szerint is elsőbb jelentőségű részének igaz szándékáról és arról, hogy a gyűlöletnek helye sincs irántuk. Harmadszor: nemzetiségünk és nyelvünk terjesztésének kérdését említi fel, mint a nemzetmegvalósulás közvetlen és erkölcsileg kötelező szolgálatának megnyilatkozását.

A nemzetiség és a nemzeti nyelv terjesztésében a közvetítő a nemzet *értelmi művelődése*, amire legelsősorban törekedni kell. Ez képes a kevesebb számot bizonyos mennyiségig megsokszorozni s tulnyomóvá tenni. (46:284) Ennek a munkálása által azon kell lenni, hogy a »tudomány-mesterségek s izlés mezején előhaladottá váljon a magyar s nemzetisége bélyege a műveltség legyen.« (U. o.) A nemzet az emberi nem nagy köztársaságában sajátos műveltsége által foglalhat helyet. Ezzel rámutat arra, hogy a nemzet, mint *sajátos-kulturközösség* létezhetik az emberiség nagy körén belül.

Wesselényi felemlíti azokat a hibákat, amelyek az így valószínű nemzetiségnek legnagyobb ellensége: a »betyáros magyarság« s az ebben kifejezésre jutó durvaság és darabosság. Rámutat egyben ezek leküzdésének fontosságára, hogy a nemzet ne csak kifelé, hanem saját életmezején is, társadalmi körében is művelt legyen. A legmegfelelőbb *alkalmazkodás* szerinte a *csin* (elegantia) kérdésében jelentkezik.

A műveltségben alapos és szilárd értelmi műveltségre köll törekedni és nem felszínes műveltségre. (46:285.) Arra kell törekedni, hogy az így elmélyített (biztos, alapos) műveltség minél nagyobb körben legyen *általános* s ennek a munkálásában megfelelő *köznevelésről* kell gondoskodni. Mint *Séchenyi* is, *Wesselényi* is követeli a *lelki és műveltségbeli* értelemben vett arisztokráciát, amely alatt a legjobbak uralmát érti. A legjobbak közé pedig csak az számítható, aki *erkölcsileg és értelmileg* a legműveltebb. (46:286.)

Rámutat arra is, amire később *Eötvös József* gondolataiban találunk bővebb utalást, hogy az alkotmányos életre nem elég felszabadítani az embertömegeket, hanem *alkalmassá* is

kell tenni; »Hajdan — ugymond — ki izmos karral néhány törököt le tudott nyakalni, ki vitézséggel jelölte magát — nemessé tétetett, azaz felvétetett a nevezett jogokat gyakorolhatók közé. — Helyes volt ez akkor, mert a honnak izmos karokra s vitézségre volt szüksége. Most jó fejekre, s értelemre van legnagyobb szükségünk. Ennek kell tehát azon tulajdonnak lenni, mi azon jogok birására vezetessen.« (46:289) Az alap az irni-olvasni tudás és a nemzeti nyelv birása.

Wesselényi a nemzet alaptényezőjeként az *erkölcsi személyiséget* s az *értelmi tehetséggel felruházott* egyént említi. A nemzetben való részvételre így alkalmassá tett egyént *születésre való tekintet nélkül* joga és kötelessége a honnak használni. A nemzetben rámutat a *nép* fontos szerepére; s mint-hogy ennek sorsa a legelhagyatottabb, felemelésével jórészt enyhülni fog az a visszas helyzet, ami gátolja a nemzeti egyiséget. Különösen a nemesek iránti gyűlölet. (24:36.)

Lényeges vonás gondolataiban az, hogy a műveltség és a nemzetiség terjesztésének kérdését a *népnevelés* állásától teszi függővé. (46:298.) A föld népét kell előbb felemelni a butaságból. (46:299.) Békeidőnek éppen az a sajátos kötelessége, hogy nevelésről történjék gondoskodás. Ebben a földbirtokosnak kell előljárnia és a papságnak. Megmutatja a papság nagy feladatait a népnevelés terén, rámutatva azokra a hiányokra, amik abban az időben mutatkoztak a nevelés és oktatás terén. Elsősorban a jó iskolák és a jó iskolamesterekben jelentkező hiányra.

Az általános jellegű kérdések mellett kiterjed figyelme a *tanítás* egyes kérdéseire s értékes módszerei utasításokat is ad. Ilyen az, hogy a gyermeknek *gyermekszerű* módon előadva kell megtanítani a tanítási anyagot, hogy a leggyengébb korú is fel tudja fogni és feldolgozhassa. (46:303.) A *didaktikai* kérdések mellett kitér a *nevelés tényezőire* is és ezek között a *családi nevelésre*.

A műveltség terjesztésével kapcsolatban a tudás *praktikus* hasznosítását említi fel. »Még a rab is nyugodtabban hordja bilincseit s nem gyötri magát széttépésük hiú erőlködésével, ha azoknak szét nem szaggatható voltát igazán ismeri.«. (305.)

Didaktikai vonatkozású gondolatai között találunk utalást az *oktatás megkezdésének* idejére is. Szerinte már a kisdédóvó intézetekben meg kell kezdeni az oktatást azzal a megköttéssel, hogy játszva kell megtanítani a gyermeket bizonyos ismeretekre. Az óvodáknak éppen ebben van a jelentőségük, hogy az így játszva szerzett tudással és ismeretanyaggal alapul szolgálhat a magasabb vallásos-erkölcsi s értelmi műveltségnek. Előnye az, hogy a gyermek önként megy majd 7—8 éves korában az iskolába is. Ott az óvodában szerzett alapon cél-

szerűen építve az értelem, becsületesség s munkásság még teljesebbé válhat. (46:311.) Ebből a szempontból itélve kívánja a kisedzővők támogatását szolgáló társaságok létesítését.

Az *iskolák szervezésével* kapcsolatban rámutat azokra a szükségekre, melyek korában mutatkoztak. Ezek között első a megfelelő tanítók képzésének a kérdése. Ezek képzésére *népnevelőket* alakító intézeteket kell létesíteni egyesületek és törvényhatóságok útján. (46:314.) A cél az »erőpontosítás« által a hon fennmaradása, melynek feltétele a nemzeti egység. Hogy pedig ebben az egységben mindenki résztvegyen, elegendő számú magyarul tudó népnevelőkről kell gondoskodni. Ez a kor szükségéi szerint a nemzet parancsszava s amely nép meghátrál ez elől, annak nincs jövője. »A gyáva nemzet sem mire sem jó, létre sem méltó s sirját jelen es jövő kor megvetése gyalázza«. A nemzeti lét és becsület parancsol a nemzeti műveltségről való gondoskodásra. (46:338.) Csak megfelelő műveltséggel, tehát az *ítélő erő és képesség* bizonyos magas fokával tudjuk legyőzni fogyatkozásainkat, melyet felmutat *Wesselényi* a kor tükrében: könnyen hívő, könnyen bizó s ezért könnyen csalódó s csalódott nemzetünk jellemében a *gyanakvásra* (46:347.) mutat rá és arra a végletek közt való hánykódásra, amely szerint egyik percben kész fajunk valakit felmagasztalni, de a következő percben sárral dobálni.

Wesselényi Miklós nemzetnevelői jelentősége abban van, hogy a *nemzeti egységben* felismert nemzet történést a nevelés általi szolgálatban látja kiteljesedni. Ennek eszközüül a *közművelődési politikában* érvényesülő *nevelést* jelöli meg. Nála a nevelés már nemcsak a család és iskola céljainak a munkása, hanem egyenesen a nemzetfennmaradás feltétele, s mint ilyen, túllép a család, egyház, társadalom határán és a *nemzet feladata* lesz. *Makkai* világít rá kisebbségi politikájának lényegére, amikor a vezető gondolattá az értelmi és erkölcsi műveltségben megértett jogigényt tette, hogy azt »a jogokban való méltányos részeltetés által a jog tiszteletévé« emelje. (33:197.) Liberális racionalizmusa és optimizmusa az ész uralma által látja biztosítottnak a nemzeti jogrend sérthetetlenségét. A nemzeti művelődés alapterületének az *érzelmet* jelöli meg. Művelődési politikai jelentőségét *Imre Sándor* emeli azzal a felismerésével és elgondolásával, hogy szerinte az értelmi fejlődés involválja a jogok megérzését és megszerzésére irányuló törekvést. Éppen az *eszmélés*, a *gondolkodni* és *ítélni* tudás mutatják meg az értelmi magasabbrendűséget. (24:23—36.) A nevelésben a nemzet sajátos szükségleteinek a figyelembe vételével és ennek a gondolatnak érvényesítésével *Imre Sándor* *Wesselényi* nevelésrendszerét a *nemzeti nevelés*-ben foglalja össze, vagyis abban a nevelésben, amely a nemzet helyzeté-

hez és népünk jelleméhez alkalmazkodik. (24 : 35.) Művelődés-politikai gondolatait tekintve leginkább báró *Eötvös József*-hez áll közel, minthogy mindketten azt vallják, hogy nem a jogok bírása tesz műveltté, hanem a műveltség vezérel a jogok tiszteletére és használatuk helyes emberi módjára. *Kármán Mór* ezen az alapon mondotta, hogy *Wesselényi* gondolatait báró *Eötvös József* foglalta kultúrpolitikai programba. (25.)

4. Gróf Széchenyi István.

A nemzetnevelők sorában *gróf Széchenyi István* egyénisége emelkedik magasra, akinél a nemzet *szellemi, gazdasági és politikai* önállóságának biztosítására irányuló gondolatok adják nemzetnevelő egyéniségének alapjegyeit. A nemzet sajátos helyzetének és a környező népekkel s az egész emberiséggel való viszonyulásának felmutatásával s e viszonyulások helyes szolgálatára való képessé tevésre irányuló munkásságban lesz kiemelkedővé a nemzetnevelés hagyományozói között. *Imre Sándor* különösen az ő gondolatai nyomán alkotja meg a *nemzetnevelés* fogalmát.

A Széchenyivel foglalkozó irodalomban aránylag kevés van, amelyik tisztán pedagógiai szemléleten indul el; bár *Széchenyi* nevelői gondolatait minden vonatkozó műben megtalálhatjuk. Kimondottan *neveléstani* szemléleten: *Imre Sándor: Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* (Budapest, 1904.) c. munkája és az utána következő irodalmon alapul, amelyben külön említést érdemelt *Kornis Gyula: A három nemzedék* c. könyvében Széchenyiről írott tanulmánya (ujabban: Széchenyi c. 1942 Bp.), valamint *Makkai Sándor: A sorshordozó* cím alatt írt összefoglalása, (133 : 188—195.). *Ravasz László* vonatkozó írása (37.) és még sok kisebb tanulmány, melyek között megemlítjük *Halasi Nagy József: A nemzetnevelő Széchenyi* (17.), *Dékány István: Széchenyi eszméi pedagógiánkban* (4) és *Imre Sándor* Széchenyiről írt kisebb tanulmányait (Széchenyi és a magyar nevelés jövője, Bp. 1912; Széchenyi és a nemzetnevelés, Kolozsvár, 1910 stb.)

A rávonatkozó irodalom tükrében nézve látjuk meg »sorshordozó«, »kultúrpolitikus«, »nemzetnevelő« és egyáltalán »legnagyobb magyar« személyiségét. *Kornis* rámutat arra Széchenyivel kapcsolatosan, hogy a nemzet kifejtése, valósulása folyamatában, mint sajátos egyénisége kibontakoztatásában, milyen szerepe van a nemzetnevelésnek. (29 : 302—313.) Ebben a szerepben nézve *Széchenyi* egyéniségét, nemcsak azt látjuk, hogy filozófikus, önemésztő, idillikus, tragikus lélek (U. o.), hanem mindezekén felül a tettek embere s nemzetnevelő egyéniségének alapmotívációja: »megtartani egy nemzetet az

emberiségnek». *Széchenyi* tisztán látta azt a lehetőséget, ahogyan a nemzet beilleszkedhetik sajátos haladásával az egyetemes haladás folyamatába s felismerte az egyetemes haladás egyéni feltételeit. *Imre Sándor* mutat rá *Széchenyi* gondolataiban a haladás egyetemes feladatkénti szemléletére, aminek levonja következményeit a nemzettagok részére, amikor a nemzet létének parancsoló követelményeként állítja be, mert csak így emelkedhetik fel a nemzet a pangó létből a haladásjelmezte emberi létbe. (22 : 19.) Attól függ az egyéni lét boldogsága — írja *Széchenyi* — hogy meanyire tud feljutni az erkölcsi és testi tökéletesség fokán. (43 : 124—125 ; 22 : 19.) Ez a léttörténést meghatározó boldogság a boldogság szüntelen keresésében lesz osztályrészévé az egyéni nemzetnek és egyéni nemzeteknek, úgy, hogy ezek sohasem betelt és tökéletes valóságok, hanem állandóan folyamatban lévők. Boldogabb az, aki mindig vágyik, kíván és óhajt — mondja — mint az, akinek mindene megvan és többé semmit sem remélhet. (39 : 120 ; 22 : 20.) Rámutat arra, hogy a természeti ösztön is örökös fejlődést kíván és sarkalja az egyént a jobb keresésére. Tehát nemcsak tudatos, de *örökletesen spontánjellegű* is a fejlődés a nemzet élettevékenységében. A nemzetnevelés tudatosítja a etizálja ezeket az örökletesen spontán fejlődési motivációkat, hogy az egyesek fejlődésének szolgálata által a nemzet is fejlődjék. (39 : X.) Az egyetemes haladás gondolatán felépült törekvéseiből meglátszik annak az elgondolásnak az érvényesítése, hogy »a jövő nagyságának nagyon alacsony fokán áll az emberiség. (41 : 27 ; 22 : 23.)

A nemzetnevelés sikerének elengedhetetlen és lényeges feltétele *Széchenyiné* is az *önismeret*. (39 : 27.) Éppen a haladás szolgálatában nélkülözhetetlen ez. Ő is, mint elődeinél is láttuk már, fontosnak tartotta a nemzet helyzetének, önállásának ismeretét, azokat az *alkalmazkodásokat*, melyekben a nemzet történése tényleg szemlélhető. Ezért *józan okosságra* van szükség a nemzetismeret objektivitása érdekében. Az vezeti a nemzeti önismeretben, hogy a nemzet boldogulásának feltételei magában a nemzetben rejlenek (41 : 68 : 22 : 23.) s minthogy a haladáshoz szükséges, hogy a nemzet az maradjon, *ami lényege* szerint (39 : 64 : 22 : 83.), objektiv nemzetismeretre van szükség.

Széchenyiné is megtaláljuk a *nemzet egyesülésének* a gondolatát. Ezzel arra mutat rá, hogy a nemzet tulajdonképpen tagjainak egységbeszerveződésében történik és ez a szerveződés nemcsak a külsődleges politikai, hanem benső *lelki* alakulás. *Imre Sándor* éppen az ő nyomdokain járva látja a *nemzetnévelésben* minden nevelés, de különösen a sajátosan nemzetnevelés értelmét. *Kármán Mór* a *nemzettszerveződés folyamata* és egyáltalán *létezése* kérdését *Széchenyi* gondolat-

rendszerében a *nagy egész* szempontjaihoz méri s mindig vissza-
 utal *Széchenyi* alapgondolataira és eszméjére: »Az emberiség-
 nek egy nemzetet megtartani; sajátságait, mint ereklyét meg-
 őrizni s szeplőtlen mineműségben kifejtteni, nemesíteni erőt,
 erényeit s így egészen új, eddig nem ismert alakokban kifejtve,
 végcéljához, az emberiség feldicsőítéséhez vezetni«. (22: 111;
 42: 17.)

Széchenyi nem elégszik meg az egység kérdésének a fel-
 vetésével, hanem megmutatja azokat a sajátos utakat, ame-
 lyeken haladva megvalósulhat a *nemzet egység*. Gondolatrend-
 szerét a *hitel*-re építi fel, ami alatt nemcsak gazdasági érte-
 lemben használt »hitelt«-ért, hanem a hitel »szűkebb« és »tá-
 gabb« értelmezése szerint mutatja meg *benső* és *felszíni* lénye-
 gét. Rámutat arra, hogy a hitel körébe tartozik a szavahihe-
 tőség, a becsület, vallás, polgári erény, szóval mindaz, ami a
 hitelnek (gazdasági hitel) a feltétele. Ezt a feltételt a hitel
valláserkölcsei értelmezésében mutatja meg. Fontosnak tartja az
istenhit meghatározó és parancsoló erejét és az istenség szu-
 verénítésének ismeretéből következő erkölcsi magatartást min-
 den lehetséges *viszonyulásban*. »Boldogok — úgymond — kiket
 nem nyavalya, testi gyengeség, vagy haláltólí rettegés kény-
 szerít végre térden csúszni a kereszthez, hanem kik már éltek
 legszebb éveiben, midőn fiatalság, egészség, jólét érzése szinte
 halhatatlanság előörömeivel tölti be őket, a legfőbb jóhoz emel-
 ték fel lelküket«. (39: 157.) Ebből következik az élet minden-
 napi helyzeteiben megmutatkozó *polgári erény*, amelynek leg-
 láthatóbb bizonyítója a *kötelességteljesítés*. Ezen épül fel a *haza-
 szeretet* és egymás megbecsülése. Mindezek együttvéve elen-
 gedhetetlen feltételei az *egységnek*.

A *nemzetiség* tulajdonképpen *honszeretet* és *honvédelem*.
 Ahol semmivé vált, ott a nemzet pusztulásával kell számolni.
 Rámutat arra is, hogy a nemzetiség valósítása *legbensőbb*
 törekvése az egyénnek. Mennél gyengébb, felszínesebb a nem-
 zetek alapja; vagyis, minél kevésbbé van begyökerezve az
 egyének lelkének mélyébe, annál mulékonyabb; annál inkább
 megtörik életvezetése. Éppen a felszínesség miatt van az,
 hogy egyes népesség életéből épúgy, mint az emberi fejlődés-
 ben is előfordul, hogy kimarad egy-egy kor; legtöbbször az
 ifjúság, — s a gyermekkorból mindjárt az öreg korba lép át,
 hogy jöjjön a halál. (39: 168.) Erre utal *Wesselényi* is, amikor
 azt mondta, hogy: »Amely nemzet cselekedeteiben és életében
 az öntudatosság nem látszik, vagy azt szeme elől elvesztette
 — az első esetben még csecsemőkorát éli, a másodikban kö-
 zeledik sírjához«. *Széchenyi* továbbmegy a pusztta ténymegál-
 lapításnál és rámutat arra, hogy kell leásni a nemzetnevelés-
 ben a legmélyebb irracionális alapokig. Ezt a végső alapot a

keresztyén vallásban ismeri fel, melyben a megtisztult erény, erkölcsi jó a leghosszabb életidőt ígérő feneke a nemzetiségnek. (39·169.)

Hogy be tudjuk látni az egyesülésnek az értékét, a dolgok közös megértésére kell törekedni. Az igazi erő az »*észbol-dogságban*« és az »*észerőben*« van. Ennek következtében a *tudományos emberfő* mennyisége a nemzet igazi ereje. A haladás segítségével nem a szív, nem az érzelem, sem az egoista érzelem, hanem az *ész* a döntő. Ez parancsol mindenkit a maga helyére és mutatja meg a *munkamegosztás* értékét. A nevelésben azonban nem szabad egyoldalunak lenni, hanem az értelem és érzelem nevelésére is megfelelő gondot kell fordítani, mert a félműveltség a legveszedelmesebb. Az egyéni értelemmel ellentétben a nemzet szempontjából a *közintelligenciának* és *közértelmiségnek* van jelentősége. (39:182.) Ez vezet arra mindenkit, hogy idő, ész s pénzbeli tehetsége szerint forrón és állhatatosan járuljon a közjóhoz. Az egyén részvétele a közösségben tehát *Széchenyi* szerint *önkéntes* és csak az erkölcsi törvények szerint kötött; a felelősség erkölcsi jellege szerint. Az erkölcsi törvény életes valósulása az *erény*, amelynek »sokkal magasabb fokán kell állni nekünk, hogy használni tudjunk«. (U. o.) A mult elesett hatalmunkból — mondja — nekünk a jövőt kell néznünk. A jövőt pedig a fejlődés szolgáltatásával munkálhatjuk. E fejlődésnek nemcsak külső feltételei, hanem benső alapjai is vannak, amennyiben egyéni és közvonnatkozásaiban a *lélek kifejtett gazdagságával* párhuzamosan történik. Az így kiépült emberi létnek központi széke az agyvelő, amelynek csiszolódása, mivelése adja meg a nemzet erejét, ami viszont hosszú századokkal növeli meg az ember létét. (39:184.) A »*kiművelt emberfő*« gondolata így kap különös jelentést a nemzet jövő életének a munkálásában.

Szchenyi gondolatainak pedagógiai értéke abban van, hogy a nemzet jövőjének szolgálatát a nevelésre építi. Az egyes ember is és a nemzet is csak nevelés által tétetik képpé értékei kifejtésére. Addig kell nevelni az egyént, míg lehet. Ebben az értelemben úgy kell rendezni a nevelésügyet, hogy 17 éves korban már »jó erkölcsi elvekkel« és »jól meggondolt nézetekkel« rendelkezék az egyén. A nevelésben arra kell törekedni, hogy az étellel szoros kapcsolatban legyen és az ifjút az életre készítse elő. A tulzás akár testi, akár szellemi téren káros. A *harmonikus* és *kiegyensúlyozott* emberideál az embernek a *megelégedés* állapotára váfó elvezetésében történhetik, aminek a betetőződése a *közmegelegetés* állapota. Csak így kerülhető el a telhetlenség.

A nevelést ki kell terjeszteni a *népre* és az egyéni (individuális) nevelés mellett a *népnevelés* is fontos funkciója az

államnak. Ennek érdekében okos vezetőkről kell gondoskodni. Az egész közösségre érvényes nevelés a *köznevelés*. (42 : 308—309) és az egyéni és közösségi nevelés együttes szemlélete: a *nemzetnevelés*. Ebben a nevelésben rámutat *Széchenyi* arra a sajátos szerepre, ami a *nőket* illeti és amire a nőknek istenadta rendelésük van természetüknél fogva. A nemesre és a szépre ők nevelhetnek csak igazán.

A nevelés alapja a *hivatásfelismerés*. Csak önismeret vezet az *alkalmasság* megállapításához. Az önismeret hiánya miatt vannak csak kevesen azon a helyen, amelyen állva mesterek lehetnek. (22 : 58.) Az önismeret ebből a szempontból nézve az egyén testi-lelki tulajdonságainak, diszpozícióinak figyelembe vételét jelenti. Mint gyakorlati tevékenységet, az önvizsgálatot váltja ki, amire a példát a saját és sokszor az önmargangolásig menő önvizsgálódásaiban mutatta meg. Figyelembe kell venni az egyén testi-lelki (bio-pszichikai), spontán szomatológiai felépítettségét, a testi egészség kérdéseit és ennek körében fontosnak kell tartani az ifjúság orvosi felvilágosításának az ügyét. A *lelki egészségre* is ügyelni kell. Az egyén értékét az dönti el, hogy tisztán tud-e ítélni. Erre az *önállóságra való nevelés* által jut el az ember, amely nevelésben az egészségesen ítélő ember kiművelése a cél. *Imre Sándor* rámutat *Széchenyi* gondolatai között az *öntudat* és az *önmegbecsülés* fontosságára, amelyek alaptényezői a testi-lelki egészségnek. (22 : 70.) Csak ebben a nevelésben történhetik a nemzet egyéneinek és az egésznek is az általános emberi haladásba való bekapcsolása. Minthogy a cél túlmegegy az egyéni kifejtések határán, a *státusznak* a kötelessége egyedeinek testi-lelki fejlesztése és nemesítése. Az »emberiség« szelbbitésének» feltevéle és fontos tényezője a nemzet szelbbitése. »A test és lélek összhangja által éri el a haladó földi létének legfelső fokát; és pedig azért, mert a testi szépség némiképpen testi erőt feltételez; — az erős és erőtéljes ember rendesen lelkileg is szelb és jobb a gyengénél és a nyavalygónál«. (22 : 72.)

Széchenyi eszmemenetében a nemzetnevelés alapja a *nemzetiség* sajátjai szerinti kifejtése. Ennek körében kap értelmet a *nemzeti szellem* ismerete. Az egészséges nemzetiség való-sítója pedig a *nemzeti nyelv*, melynek kicsiszolása minden-kefelett való kötelesség, mert »nyelve szabad kifejtésével saját-ságait fejt ki a nemzet« — mondja *Imre Sándor* (22 : 81). Ő mutatja meg azokat a tényezőket, melyekben a kiművelt erkölcsi személyiségű ember áll előttünk, mint: *igazságérzet*, *becsü-letesség*, *kölcsönös bizalom*, (hitel), *állhatatosság*, stb. s ezek ered-ményeit: a *függetlenséget*, tiszta (nyugodt) *lelkiismeret*, a *rend* és *közbiztonság* valósulását. Rámutat arra az összefüggésre,

amely a nemzet harmonikus nevelésében a sajátos nevelésrészek organizációjában jelentkeznek.

Széchenyi nemzetnevelői értéke abban van, hogy nemcsak meglátta a haladás gondolata vezetésével a nemzet sajátos hivatását az emberiség körében, hanem rámutatott arra a sajátos nevelésre, amelynek segítségével ez a magasan és általánosan kitűzött eszmény a való élet talaján szolgálható. Ennek a sajátos szolgálatnak a kifejezése a *nemzetté* nevelés, amit *nemzedéknevelésnek* is lehet nevezni, minthogy elsősorban az ifjúság megfelelő neveléséről gondoskodik. Rámutat a nemzetté nevelésben a nevelés alaphatározmányaira, melyeket a nemzet sajátos bio-pszichikai felépítettségében mutat meg. *Imre Sándor* *Széchenyi* nevelésrendszerét, amint számol a nemzet sajátos jellegével, erényeivel, hibáival és fejlődését elősegítő s gátló körülményeivel. Mint normákat állítja a nemzetnevelésben a nevelő (közösség) elé a következő szempontokat: 1. test-lélek egybehangzó nevelése. (Tanulás, testgyakorlás, orvosi tan). 2. Értelemfejlesztés. (Kiművelt emberfő). 3. Az ítélő erő felsőbbsege. 4. Tapasztalás felhasználása. (Más nemzetek példája). 5. Önismeret. 6. Egyéniség kifejtése. (Sajátos hivatásfelismerés és nevelés). 7. Önismereten épült önbizalom, öntudat, önbecsülés, szerénység kérdése. 8. Rendszeres tanulás. (Kedvébresztés). 9. Önálló gondolkodáson alapuló önállóság. 10. A munka teljes elvégzésére szokás, állhatatosság. 11. Erkölcsi alap (erős akarat, tiszta szándék). 12. Közösségtudat. (Egyéni és nemzeti érdek egyesítése). 13. Egyetértés. 14. Magunk és mások megbecsülése. 15. Nemzetiség-hazaszeretet. 16. Polgári erény, kötelességteljesítés. 17. Igazságérzet, őszinteség, nyíltság (egyenesség). 18. Igazi szabadság, erkölcsi bátorság, megelégedés. 19. Nemzeti népnevelés. (Ennek érdekében nyilvános iskolába járás).

Imre Sándor továbbmegy *Széchenyi* nevelésrendszerében és gondolatai szerint a nemzet egyéniségének kifejtését legjobban szolgáló szempontokkal kapcsolatban párhuzamosan megmutatja azokat a gátlásokat, melyeknek lebontása által érvényesülhetnek az előbb felsorolt szempontok. Így: 1. Óvakodni kell a nevelésben az egyoldalúságtól. (Testi és szellemi nevelés kérdése). 2. Félműveltség, tudálékosság; érzelmek uralkodása. 3. Emlékezet, képzelet túlzott kifejtése, (előítéletek). 4. Szükkörű elzárkózottságon alapuló nemzeti túlbecsülés hibája. 5. Elfogultság. 6. Egyformásítás, kényszerítés. 7. Önhittség, elbizakodás, nagyképszerűség, hizelgés. 8. Tárgyhalmozás, elme túltömése. 9. Szellemi gyámkodás szülte támaszkeresés. 10. Feülletesség. 11. Határozatlanság, tétovásás. 12. Önzés, irigység. 13. Széthúzás. 14. F elfluvalkodottság, mások lenézése. 15. Világpolgárság. 16. Dologtalanság, hiányok másban keresése.

17. Álnokság, titkolózás. 18. Zabolátlanság, gyávaság, tékozlás. 19. Házi nevelés, mely a koros jelenségek kifejlődésére utat nyit. (Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Budapest, 1904. Politzer Zs. és fia kiad. 261. lap).

Ezáltal a nevelés által igyekezett elősegíteni a nemzet öntörvényei szerinti kifejtését és az említett normák és gátláslebontások által elérni azt a célt, amit maga elé tűzött.

A nemzet történetének sajátos egységében valósul és *Széchenyi* nevelésrendszere ez egység valószínűsítése által utal tovább az emberiség eszméje felé. Az egységnek feltételeként az egyesek egyesülését állítja elénk, de úgy, hogy ez egyesülés a *nevelés* szolgálata által jön létre. Az egységbeszerveződött egyéni személyiségek további organizációja adja a nemzetszemélyiséget, amelynek valószínűsítése a *nemzetnevelés* feladata. Ez a benső organizációra való törekvés nem valami külső tényező eredménye, hanem eredete szerint az egyéni Én és a szociálisan (nemzetien) meghatározott egyén alkotási (fejlődés-) ösztönéből következik s a nemzet önmaga alkotásában vezeti le spontánul feltörő, de tudatosított alaptendenciáját. *Széchenyi* nevelése annak a módnak a keresésében, amely szerint sajátosan történik ez az egységfejlés, *nemzeti nevelés*; s amennyiben a nemzetegység szolgálatában áll: *nemzetnevelés*. (23:38—54.) *Molnár Oszkár* e két neveléselv paradox érvenyesülésében mutatja fel *Széchenyi* nevelési gondolatainak értelmét, amikor erről a nevelésről azt mondja, hogy általa az egyén arra képessítetik, hogy meglátja helyét a közösségben és akarja ezt az együvé tartozást. (35:186.) Ez szükséges ahhoz, hogy a nemzet felvirágozzék, »sőt díszhelyet foglaljon el egykor az alkotó nemzetek koszorújában; megfeleljen egykor a emberiség nagy hivatásának, mely nem pusztítás, de teremtés«. (39:297.) A nevelés az az eljárás — mondja *Imre Sándor* *Széchenyi*vel kapcsolatban, — melynek az emberiség haladásában résztvevésre való képességtétel s a haladás előmozdítása a lényege. (22:112.)

Széchenyi nagy jelentősége a nemzetnevelés terén abban van, hogy megmutatta a nemzet sajátjai szerinti valószínűsítésének igazi és benső motivációit. Az elsők között van, akik figyelembe vették a nemzet pszichés jellegzetességét, beállítódását, az idők folyamán örökletessé alakult hibáit. A nemzetkarakterológiák között az övé áll még a mai napig is a központi helyen, jóllehet csak az önismeret és önvizsgálat szempontjából végzett intuitív meglátások azok. Az egész nemzet egységes szemlélete szerint gondol a nemzet minden rendű és rangú tagjára s előítéletek nélkül igyekszik mindegyik rétegnek javát szolgálni, hogy Magyarországon senki se legyen kenyér és ruházat nélkül, földél és szakismeret nélkül és az

erkölcsi műveltséget senki se nélkülözze».

Az ő gondolatai alapján indul el *Imre Sándor* és fekteti le a nemzetnevelés szervezésének és elméletének alapjait, amelyben kibontakozhatott a neveléstudománynak az a része, amit nemzetnevelésnek hívunk.

5. Kossuth Lajos.

A nemzetnevelés, mint a nemzet valószínűsítésére irányuló törekvés, nemcsak neveléstani, hanem politikai kérdés is. Dolgozatunkban elsősorban és kizárólagosan is a pedagógiai szempontokat igyekeztünk érvényesíteni. Azonban nem zárhatjuk ki a nemzetnevelés hagyományozói közül azokat, akiknek életpályája inkább a politikai, mint a nevelési síkban mozog.

Kossuth Lajos a nemzet fennállásának és sajátos kifejtésének kérdését elsősorban politikai kérdésnek látta s gondolatrendszere csak annyiban tartalmaz pedagógiai vonatkozásokat, amennyiben a nemzet fejlesztésének munkásai- és munkálásaként egy művelt magyar középosztály nevelését tartotta. Ebben a kérdésben épűgy, mint más kérdésekben is nem elfogult egyik társadalmi osztály iránt sem, hanem a nemzet egyetemes valósulása szempontjából és e valósulásban jelentkező egységes nemzetszemlélet szerint minden társadalmi rétegnek saját rendeltetése szerinti műveltséget kíván adni. (Kemény F.: Ped. Lexikon II. 103. l.)

Közoktatásügyi reformtervezete szerint a testi munkásnak (földmives) a neveléséről a *népiskola* gondoskodik, a szakmunkások (testi-szellemi munkások) neveléséről a *szakiskolák* gondoskodnak. A fontos az, amit később Eötvös József is kifejezett, hogy minden ember kapja meg a tehetségének és jövőndő hivatásának megfelelő műveltséget.

Ezek szerint a tanításnak kettős célja van: 1. A szellemi tehetségek általános képzése, 2. előkészítése a sajátos életpályára. Ez a gondolat akkor valósult meg, amikor *Eötvös József* a középiskola felsőbb osztályait a tehetségek és az életpályák szerint szétágasztalja.

6. Kölcsey Ferenc

Kölcsey Ferenc pedagógiai nézetei más forrásokra mennek vissza, mint ahogy azt az eddigieknél is láttuk. Ő a *szabadelvűség* értelmezése szerint vezeti le a nemzet kifejtésére vonatkozó nevelési nézeteit. Szabadelvűsége nemcsak a nemzeti szabadságtörekvésekből merit, hanem a szélsőséges liberálisizmus hatása alatt: *nemzetközi* gyökerekből táplálkozik. Ezt viszi be a vallásos életbe, amikor minden vallást egy szintre

helyez abban a tekintetben, hogy értékük szempontjából a babonán felülemelkedést jelöli meg meghatározó elvként. Minden vallás egyformán boldogíthat, ha képesek vagyunk felülemelkedni a babonán s lelkünket az előítéletektől megszabadítani. (1 : 138).

Felfogása az eddigiekkel ellentétben *arisztokratikus* inkább, mint demokratikus. A hazát szerinte a jelesek boldogítják. (132 : 24). Szétválasztja a nemzet és a sokaság fogalmát és nemzetfenntartóul a kiválókat jelöli meg. Ezzel ellentéte *Széchenyinek* és *Eötvösnek*, akik bár maguk is a »kiművelt emberfő« jelentőségét hangsúlyozták, de a nemzet alapjául az egységbeszervezett, kiművelt népet tették. *Kölcseynél* a nemzetnevelői munka *felülről* kezdődik (32 : 30) és teljeseedik ki. Ezzel ellentétben másoknál a *népnevelés* az alap. *Barankay* rámutat arra Kölcsey gondolatainak bemutatásában, hogy még a demokratikus tudományokat sem szívesen tűrte meg a nevelésügy szervezésében. (1 : 140.)

Kölcseynél is találunk utalásokat arra nézve, hogy a nevelés és élet szoros kapcsolatban kell legyen; csakhogy, míg az előbbieknél a *köznevelés* a célravezető, ez utóbbinál a *házi nevelés* a fontos. *Imre Sándor Széchenyi* gondolatrendszerében éppen a házi nevelés egyoldalúságaira mutat rá, amit *Eötvös József* is éppen csak engedélyez állami felügyelet mellett, de nem ír elő. Míg náluk a közneveléssel a szociális erények kifejtésében van a nevelés eszméje, *Kölcsey* a *vezető osztály* kialakítását tartja szemelőtt, amelynek legjobb eszköze a szeparált nevelés. Ezzel a nemzet sajátos megélésének egységben történését zárja ki, minthogy a különválasztott neveléstevékenységek által a növendék a különállásba szokik bele. Azzal ítéli el a köznevelés szerveit, hogy azok »nem lehetnek és nem is fognak lenni egyebek, mint tudóst formáló intézetek«. (31 : 248.) Ezek mellett a nevelési egyoldalúságok mellett rámutat az iskolák szerepére, amikor azokban az egyéni továbbképzés alapjait nyújtó intézeteket látja. (45 : 478.) Szerinte a nemzetnevelés célja nem tudósok nevelésében, hanem jó, erényes polgárok nevelésében van. A sokféle ismeret nem is jó, — mondja — mert felületességre vezet. Az ismeretszerzésben arra kell törekedni, hogy az ismereteket magasabb ítéletek alatt egységes rendszerben kell tartani és elraktározni.

Az akaratnevelés kérdését ő is felveti, mint Eötvös. Itt az akarat erejének, intenzitásának növelésére gondol. Ehhez bátorság, állhatatosság kell. Az akarat az erkölcsi törvények érvényesítése által lesz szabad úgy, hogy a szabadság az erkölcsiségben valósul. A végső cél a nevelésben az *erényes ember* kialakítása, amelyben a boldogság elérése jelenik meg.

A hazaszeretet morálja az embertől elválaszthatatlan és

kifejezésében éri el a maga megnyilatkozását. (1 : 137.) A helyes nevelési módszer : a *szakoktatás* és a *példaadás*. (32 : 31.) Az értelem nevelésénél főszeponctok : *tapasztalatszerzés, gondolkodás, szorgalom* kérdése. Minden individualizmusa mellett a társaságok alakító szerepét is figyelembe veszi. A nevelés mindezekén túl az erényes ember kialakítása érdekében *vallásos*.

Kölcsey nevelői gondolatai az egyéni nevelés szempontjából különös értékkel bírnak ; de a nemzetnevelés szempontjából bizonyos tekintetben kiegészítésre szorulnak. Hibája, hogy megfelelkezik a nemzet tömegét alkotó rétegnek : a *népnek* neveléséről és ezzel kizárja a nagyvonalú *köznevelés* nemzetvalósító szerepét és jelentőségét. Az *érzület* nevelésének kérdését előtérbe állítja és ezzel cseréli fel a nemzeti tudatosságra nevelés nemzetnevelő értékét. A hazai történeti hagyományok ismeretének fontosságával neveléselvei a *nemzeti nevelés* hagyományaiban jelentős helyet foglalnak el. *Paratnézi-sében* egyoldalúságai elhalványodnak és már az *egyesülés* gondolata is felmerül.

7. Báró Eötvös József.

A nemzetnevelés *bárá Eötvös József* egész munkásságában meghatározó szerephez jut, amennyiben a nemzet jobb kifejlésére való törekvés megmutatkozik politikai elgondolásai-ban is és ezek tüköre gyanánt szépirodalmi műveiben is. *Kulturpolitikus* egyénisége a kor eszméinek hatása alatt alakul kiemelkedővé a nemzet-történetben. Az *újhumanizmus*, a *liberalizmus* és *demokrácia* egyformán tényezői egyénisége alakulásának, noha racionális hazafisága megmenti a túlzásoktól. *Imre Sándor* állapítja meg róla, hogy kultúrpolitikus egyénisé-gében nem a politika, hanem a kultúra a döntő. (20 : 11.) A kor eszméinek hatása alatt igyekezett bevonni a *népet* a nemzet politikai életébe, jogokat adván nekik. Egész munkásságát az jellemzi, hogy a demokrácia jegyében akarta lebontani a nemzet valósításának gátló akadályait, amelyek különösen az 1848-ban megbolygatott rendi társadalom után a nemzet-fenntartó rétegek egymásközi jó, vagy kevésbé jó viszonyulásaiban (egyesülésében, ill. egyenletlenségében) jutottak leg-jobban kifejezésre. Megpróbálja az ellentétek kiegyenlítését a *műveltségbeli különbség* elsődleges fontosságú szerepével, hogy elvegye a politikai (osztály-) különbségek mérgét és visszás helyzetüinek rendbontó erejét. A nevelésügy nála a művelődés-nek eszköze.

A demokrácia hatása alatt kapnak szerepet gondolat-rendszerében a *szabadság, egyenlőség* és *nemzetiség* eszméi,

de nála sajátos tartalmat nyernek ezek. A *szabadság* oly állapot, mely szerint az egyén szabadon fejtheti ki tehetségeit és mindazt, ami körülötte van, önállóan használ (5:154.); az *egyenlőség* elve abban áll, hogy mindenki igényt tarthat a szabadságra (21:7.); nem jog, hanem tény ott, ahol a művelődés egyenlősége. (7:34.) Azonban nevelés nélkül semmi; puszta szó, nevelés az, ami által az alsóbb néposztály képessé tétetik jogai gyakorlására. (6:272.) Csak eszköz a szabadság elérésére. (27:182.) Volt idő — úgymond, — amikor a polgári társaságok főfeladatuknak az osztályok közötti különbségek fenntartását tekintették s a nép nevelésére nem tettek semmit, mert az volt a legjobb eszköz, ha a nép nem neveltetik az osztálykülönbségek fenntartására. Ennek a negatív pedagógiának üzen hadat akkor, amikor csak a műveltségbeli különbséget ismeri el. Az egyenlőség és szabadság eszméit nála a *nemzetiség* foglalja össze. Ennek az a lényege, hogy tulajdonképpen a szabadság alkalmazása arra a nemzetiségre, melynek öntudata az egyénben, mint valamely nép tagjában él. (21:7.) Tágabb körben: az egyéni szabadság alkalmazása más népfajokra is. (27:182.) Ezért sürgeti a művelődéspolitikai kiterjesztését más népfajokra is. A nemzetiség kihangsúlyozásával látta elkerülhetőnek mindazt a veszélyt, amit a másik két elv egyoldalú érvényesülése jelent. (28:315.)

Eötvös nemcsak *nevelő*, ki jövőnk biztosításának feltételét a nevelésben látta; nem is csak *köznevelő*, kulturpolitikus, aki a nemzet kulturtörténelmi szolgálatára törekedett, hanem *nemzetnevelő* aki a nemzet egyetemes haladásának kérdését tartja szem előtt és aszerint rendezte művelődéspolitikáját. Központi gondolata az egyenlőségen felépülő *szabadság*, melynek nincs más eszköze, mint a nevelés.

1. A nevelés alapja nála éppugy, mint *Széchenyinnél* a *haladás* gondolata. Az emberiség szellemi, erkölcsi, fizikai tekintetben fejlődik és ez a fejlődés egyformán meghatározza az *egyesekek* és a *népek* életét. (5:360) Az emberiség fejlődése a polgárisodásban (civilizáció) jelentkezik. Minden haladás a különböző egyének érintkezésétől függ. A haladás irányát az uralkodó eszmék határozzák meg. A haladás mértéke a szükségétől függ. (21:7) Aki haladni akar, annak egy síkban kell haladnia. Nem is a tehetség, nem is az akarat hiányzik — mondja, — hanem a következetlenségnek tulajdonítható, hogy távolabbi célok oly ritkán érhetők el. (20:15) Minden haladás az *egyesekek* önálló munkájának eredménye. (5:224). A haladás mértéke: 1. mennyiben ur az az ember az anyagi világ felett. 2. A műveltség bizonyos foka mennyiben általános az emberek között. 3. Mennyire tartják tiszteletben az emberi törvényt. A haladás lassu folyamat. Vannak megállások is és vannak ugrás-

szerű átalakulások is Akkor lehetséges a biztos haladás, ha egyik lábbal szilárdan állunk, míg a másikkal előre lépünk. (5:192) Van elsekélyesedés is, de ez nem zárja ki a haladás folytonosságát.

Csak egy reakció fenyegeti veszéllyel a hazát — modja, — az, ami a haladásnak ellene van. (12.) Az ország jövője azon állapottól függ, amelyet civilizáció tekintetében Európa népei között elfoglal. Van maradási ösztön is (inertia), melynél fogva az ember nem változtat állapotán, ha nem kénytelen arra. Szerinte az emberiség haladásának gondolata egyenes arányban van a *nemzeti öntudat* érvényesülésével.

Rámutat *Eötvös* arra is, hogy a nevelés a mindenkori ma szükségeiből táplálkozik. Nemzetnevelése a nemzet szükségéhez igazodik, amit az »Én is szeretném« című verse is kifejez. *Imre Sándor* ezért ennek a tükrében mutatja meg *Eötvös* nevelői gondolatainak alapját.

2. A nevelés célja *ketős*: közösségi és egyéni. A közösségi nevelés célja a művelt ember kialakítása s ezekben a művelt társadalom és művelt nemzet kialakítása. Az egyéni cél pedig az *erkölcsi személyiség* megvalósítása. A végcél: az egyéni- és közboldogság elérése. Ezzel tölti be az egyén Isten által rendelt célját, mert Isten az embert boldogságra teremtette. (11:11) Ennek érdekében vizsgálni kell az embert, annak társadalmi viszonyait, meg kell keresni az emberen uralkodó törvényeket. Meg kell nézni, — ugymond — »Tud é az ember azon állati ösztön felett, mely tisztán önző célok követésére készíti úgy uralkodni, hogy abban talál gyönyörűséget, ha másoknak használ«. (21:5).

3. A nevelésben a művelődés a fontos. A haladás ebben történik. A művelés *Eötvösnél* = nevelés. Minthogy az egyesek kiművelésén fordul meg a jövő, a nevelést országos szempont irányítja. (13:364; 21:12.)

Azt is világosan látja *Eötvös*, hogy a nevelés kérdését csak gyakorlatilag lehet megoldani. Az irányadó az, hogy minden embernek be kell tölteni hivatását s ez csak úgy lehetséges, ha nevelés által képessé tétetik arra. (11:13). A nevelés annyiban éri el célját, amennyiben az életnek megfelel. Nem lehet egy nevelési rendszerhez sem mereven ragaszkodni, mert minden nevelési törvény csak ideiglenes. (6:340.) Ezzel a gondolattal mutat rá arra az igazságra, hogy a nevelés az életre vonatkozik és az élettel kapcsolatos. A nevelés fontosságát jól látja a nemzet életében. Azt írja *Kazinczynak*: «Alszik a nagy erő minden nemzetben, csak nevelés ébreszti fel.»

A nevelés gyakorlatilag úgy történik, hogy először az egyént kell nevelni. hogy belenőjjön a szabadságba és az alkotmányos életbe. Az egyéni nevelésben lesz nemzetnevelés

ez a tevékenység. A nevelés alap- és elemi követelménye abban van, hogy a szabadságban egyformán résztvegyen minden ember. »Én csak egy állapotot ismerek, melyben a nevelést a közbátorságra veszedelmesnek tartom; azt amelyben a nemzet egy része szolgálai láncok alatt görnyed s a másik, mely felette zsarnoki hatalmát üzi. ez állapotot fenn akarja tartani. Ott, hol nemünk bennszülett méltósága elismerve nincs, hol a természet istenadta parancsai lábba tapodtatnak, ember embertársában csak alávaló eszközt lát, melynek vérével önmagának kényelmet s hatalmat szerezni nem pirul... hol illy állapot létezik s fájdalommal legyen mondva, vannak ily állapotok Isten szabad ege alatt; ott, ne szóljon senki nevelésről.« (9·42.)

4. A nevelésben mint tényezők résztvesznek: állam, egyház, társadalom, család. Bár az országot illeti s az egyházak csak az állam segitőtársai, az egyházat segíteni kell mert minden alkotmányos állam saját érdeke ellen cselekszik, ha kizárja a nevelésből azokat, akik segítségére vannak. (6·135.) Azonban, minthogy az államnak egyetemes ügye: »az államé az első, de nem utolsó szó.« Az *állampolgári* nevelés alapjait ő veti meg nálunk. Azonban ez abban jelentkezik nála, hogy az államnak egyénei iránti köteleességeit elismeri. Az állam kötelessége, hogy biztosítani tartozik minden polgára számára a legteljesebb nevelést. (21:9.) Ahol a közdolgozókra minden osztálynak befolyása van, ott képessé kell tenni az embereket jogaik gyakorlására. (U. o.) Ennek érdekében viszont: 1. Joga van kényszeríteni minden polgárát gyermekének neveltetésére, 2. a tankötelezettséget az iskolázatás ingyenességével lehetővé kell tenni, 3. a nevelésből nem szabad kizárni másokat, csak felügyeletet kell gyakorolni nevelésük felett. A monopolizált állami nevelés káros. A nevelés *közögy* és abban mindenkinek részt kell venni. Nagy szerepe van benne a szülőknek. A nemzet valósítása érdekében tehát Eötvös *állami köznevelést* kíván.

A nevelés, minthogy a nemzet minden rétegére kihat: nemzetnevelés. *Eötvös* a nemzettörténés kultúrjellegeré mutat rá a művelődésben szemlélt nemzetvelősülésben és érvényesülő nemzetnevelésben. Az a fontos, hogy ne legyenek olyan osztályok, melyek művelve nem lévén félrevezettessenek. (21:8.) A másik alapvető motívum a nemzetnevelésben az, amit már *Széchenyiné* is láttunk, hogy a nemzet nagysága nem az emberek, hanem az intelligencia mennyiségétől függ. Amely nemzet ebben a többieket megelőzte, ha nem is a világ első népe még, de azzá fog válni. (mondja) (6:294). *Imre Sándor* úgy jellemzi *Eötvös* nemzetnevelő egyéniségét, hogy: az egész nemzet nevelésének egységes terve volt előtte, amelyből addig a legtöbb magyart csak egy-egy részlet érdekelt.

Eötvös felhívta a figyelmet nemzetnevelő és kulturpolitikai gondolataiban a *nemzeti nyelv* szerepére. A nemzeti nyelv kiművelésére sok gondot kell fordítani, minthogy ez hordozza a nemzeti művelődést. *Apáczai* mellett *Eötvös* a legnagyobb hirdetője a nemzet *kulturörténelmi* művelésének, amire még hozzá hasonlóan *Mikó Imre* mutatott rá. »Részemről — ugymond — mint már százszor is kimondottam életemben, a magyar nemzet jövőjéről tisztán kulturkérdésnek tartom; ennél fogva a nevelésügyet a nemzet legfontosabb ügyének tekintem; mindent, mit előmozdítására tehetek úgy tekintek, mint a legfontosabb teendőt, melyet, elmulasztva a nemzet jövőjét kockáztatok.« (Képviselőházi beszédek, 1870 febr. 8-án) *Kornis* mutat rá arra, hogy a műveltséget *Eötvös* erős nemzeti alapon kívánta kifejteni. (28:318)

A nemzetnevelés első formája a *nemzetténevelés*, »mert ... olyan nemzetnél, mely alkotmányilag és nevelésre nézve oly aljas fobon áll, mi veszélyesebb: az-é ha alkotmányos jogai terjesztetnek ki mielőtt nevelve volna, vagy ellenkezőleg: nevelésről gondoskodnánk mielőtt alkotmányos jogai kiterjesztetnének?« (10:181) Jól látja, hogy nem a lelkesedés hiányzik a magyarból, hiszen az minden szépért s nemesért lelkesedik, hanem az *egység*. Ezáltal létezik a nemzet. Ennek érdekében ki kell fejlesznie a nevelés a *szolidaritás* érzését. Ebből következik az egymásért való áldozatban jelentkező *altruizmus*. Mi lenne az emberekből, — mondja — ha egyik a másikat nem segitené és a világból, ha kötelességét egymás iránt nem teljesitené az ember? (6:342—343).

Báró Eötvös József nemzetnevelői gondolatainak kiindulása és alapja a *népnevelés* kérdése. Ebben keresi a közoktatás alapanyagát. (28:317) A népnevelésben is először a nép *értelem* műveltségéről kell gondoskodni. Ettől függ, hogy nemzetünk, mely e földet vitézsége által szerezte meg, értelmisége által meg is tartsa. Nincs fontosabb ügy a nevelésnél azért sem, mert a nép műveltségi állapota közvetlen befolyást gyakorol az államvezetésre: a törvényhozásra és kormányzásra. (6:75) Ezért a nevelésügyet a maga egészében állampolgárinak minősíti.

A népnevelésnek *vallásosnak* kell lenni, vagyis olyannak, amelyben az isteni hit, a tiszta erkölcs tanai közvetítenek s egyszersmind az emberiség és nemzetiség elvén alapulva oda kell irányultatnia, hogy általa a növendék, mint ember, honpolgár és alattvaló lelkére kiterjesztessék. (14:19.)

A népnevelés közvetlen célja csak az alsóbb néposztályoknak jogaik gyakorlására való képesség tétele. A távolabbi cél: a tudomány hazánkban való megalapozása. »Nem akarom — ugymond, — hogy a tudomány Magyarországon kará-

csonyfa módjára állíttassék fel, felékesítve mindenféle csecsebecsékekkel, különben pedig arra teremtve, hogy elszáradjon; én azt akarom, hogy e fa gyökeret verjen e hazában s érre nézve mindenekeelőtt szükséges, hogy a talaj elő legyen készítve». (12.)

A népnevelésben fontos szerepe van a *tanítónak*. Ennek pedagógiai készségétől függ a népnevelés sikere. E siker biztosítása érdekében igyekeznek a *pedagógiai szemináriumok* létesítésével és a *Néptanítók Lapja* szerkesztésével emelni a tanítók pedagógiai szakismeretét.

Eötvös jól látta az iskolák szerepét a nemzetnevelésben. Ennek megfelelően igyekeznek rendezni az iskolaügyet. Iskola-politikája, mely felöleli a kisdudóvó intézetektől kezdve az összes iskolafajokat, ennek a gondolatnak a vezetésével érvényesül. Kifogás alá eshetik ugyan túlzott *intellektualizmusa* a nevelésügy szervezésében, de érdeme, hogy a nemzet történetét sajátos *kultúrája valóságában* szemlélte és mutatta meg. Ennek érdekében építi ki a nemzetnevelés háttéréül közoktatás-ügyi rendszerét, mely még ma is alapul szolgál közoktatás-ügyünknek.

A külső feltételek biztosítása mellett a nemzet belső strukturális sajátjaira is ügyelt és a szükségleteknek megfelelően igyekezett tartalommal megtölteni az egyéni lelket.

8. Gróf Mikó Imre.

A szabadságharc leverése utáni nemzeti visszaesésből igyekezett kiemelni nemzetét *Mikó Imre* és az ebbeli fáradozás közben tagolódik be egyénisége a nemzetnevelők s gondolatai a nemzetnevelés körébe. Az »Irányeszmék« című könyve, mely éppen a nemzet felépítését szolgálta, 1861-ben jelent meg. Célja: »a nemzeti öntudat, önbecsérszet és munkássági ösztön ébrentartása, erősítése és kifejtése által a nemzet önéletében való hitének és reményének megszilárdítása s a kétségen kívül bekövetkező jobb jövőnek türelemmel s férfiasan bevárására hatni«. Míg *Széchenyi* a »tespedésből« akarta felrázni nemzetét, *Mikó* a letargiából igyekezett új lehetőségek felmutatásával kiemelni a nemzetet. (34: Előszó.)

Könyve elején arról szól, hogy az egyén miképp feltétele a nemzetnek és a nemzet hogy él egyéneiben. Rámutat az egyéni kifejlés részvonatkozásaira, amint a nyelvi, történeti, szellemi és kulturális kifejlésben jelentkeznek s megmutatja az ilyen alapú nevelés (nemzetfejlés) irányát. (34:1.) A nemzet valóstításának nevelés általi szolgálatában fontosnak tartja a *nyelv* kiművelését, aminek érdekében hangsúlyozza sajátos törvényei tiszta, világos rendszerbe foglalásának szükségét, hogy

a kiművelt nemzeti nyelvben kibontakozzék a művelt nemzeti irodalom. *Nemzeti önállásunk* feltétele, hogy nemzetünk nyelvében is önálló és szabad legyen. (34:3.) Nyelve tartja meg Kelet és Nyugat hatáscentrumában és teszi képessé keleti származásával a nyugati műveltség hordozására. Neveléseszméje az idő sürgető szava szerint: »Lélekben egy, erkölcsileg erős, szellemi műveltség által hatalmas, tehát jóra való és jövővel bíró népfaj« szolgálata, hogy mások előtt is így ismertessünk. (U. o.) Ezt csak a nemzeti nyelven művelt nemzeti irodalom által tudjuk leginkább szolgálni és valósítani. Ebből a szempontból elsődleges nemzetfenntartó rétegeként a *föld népét*, a *parasztot* jelöli meg. Ezt egészíti ki a nemzeti irodalom hangsúlyozása. A nemzeti műveltség e két tényező között feszül és ebben történik a nemzet. (34:4.)

Mikó is rámutat arra, hogy a nemzet fennmaradásában fontos szerepe van az *egyétértésnek*. Mindenkinék erkölcsi kötelességévé teszi a nemzettörténet szolgálatát (34:7.) úgy, hogy az egyéni parancsolás és uralomvágy helyett az engedelmesség és a szolgálat ellentéteket kiegyenlítő értelmét viszi be az egyéni és közösségi élettörténetbe. Csak egység, egybetartás és egybeolvadás által valósulhat a nemzet. (34:23.) Ezek jövőnk biztosításának feltételei. (34:26.)

A nemzet jövő élete érdekében az *ifjúság nevelése* a legfontosabb és legidőszerűbb. A legjobban a helyes közélettel és észszerű emberanyaggyakorlással nevelhetjük ezt. (34:29.) *Mikó Imre* éppúgy, mint *Széchenyi*, mindenkit a maga helyére kíván tenni. A hivatásbetöltésnek feltétele az *érettségre és nemzeti tudatosságra* való nevelés. Csak így váltják fel zökkenő nélkül az »aggfákat« a »nekisúdárodott« fiatal szalak. Ennek érdekében a nevelés maga is *tudatos*, hogy a nemzetdékek őrváltása jó eredménnyel történjék. (34:35.) Ezt a szolgálatot multja, ősei emléke, nemzete becsülete egyaránt parancsolják.

Mikó Imre kiemeli a nevelésben a *nemzeti mult* szerepét és azt mondja, hogy a történelemre kell építeni az oktatásügyben. Ebben kell megtalálni a *példaanyagot* a nemzet erényeinek és hibáinak a felmutatására. Ezzel a sajátos erény és dicsőségsszomj felébresztése a célja. Ezáltal nevelhetjük az ifjú nemzetdéket sajátos életformánknak megfelelőleg, mint egykor a görögök tették, kik már kora ifjúságában megtanították vívni, küzdeni, futni s szellemi téren is harcolni az ifjakat. Ehhez természetesen megfelelő testi és szellemi nevelést kaptak. (34:36.) »Minden korok és népek története azt mutatja, — mondja, — hogy amely hazában az öregek oldala mellett jóra való, fogékony, szépért, jóért hevülő, tettszomjas, tanulni és munkálkodni, tűrni és nélkülözni tudó ifjúság áll, az nyugodt

lehet jövője iránt; ha kidőlnek amazok, helyüket ezek foglalják el; amit azok elkezdtek, ezek kipótolják, amit elvesztettek, ezek visszaszerzik«. (34:38.)

Az ifjúságnevelésben az *önképzésre való nevelésre* is gondolni kell, hogy ezáltal öntevékenységre neveljük az ifjakat. Vigyázni kell arra, hogy a testi-szellemi képzés párhuzamosan történjék. A nemzet nevelésében arra kell törekedni, hogy a nemzet *vérével és szellemével* megegyező legyen. Nemes táplálékot kell adni a léleknek — úgymond, — melynek rendeltetése: »... az erkölcsi szellemvilág dicső tárgyaival foglalkozni, az *eszmék*, az örök szép és jó körében mulatozni«. (34:40.) A semmittevés káros a lélekre is. Az ifjúság hivatása: felkarolni és kifejteni a nemzeti értékeket, hogy azok által értékesé váljék a nemzet.

Mikó Imre a nők sajátos hivatását a nemzeti műveltség védelmezésében állítja elének. Kötelességeik éppoly felelősségteljesek, mint a férfiaké. (34:45.) Nekik is ragaszkodniok kell sajátos nemzeti közkincsükhöz: a nemzeti viselethez és mindahhoz, amivel a nemzeti művészeteket támogathatják. Szembehelyezkedik az európai álpolgáriasodással dicsekvő divathóborttal és a nemzeti jelleg kihangsúlyozásával a nemzeti viseletben a nők »egyenes és hathatós« részvételét látja nemzetünk fenntartásának s egykori feldicsőítésének nehéz munkájában. Vissza kell térnünk a természetes és egyszerű életrendhez és ebben nőink sajátos hivatásként a ház gondviselését, a takarékoság érvényesítését és az időnek hasznos dolgokban való töltését kapják. (34:49.) A családi életben a háziasság, vérhűség, erkölcsi tisztaság ápolása legyen az eszmény. Ezenkívül a nőknek is részt kell venni a nemzet szellemi életében. Ezen a téren a nemzeti nyelv és irodalom ápolásában és művelésében lelhetik fel sajátos körüket. A példaképek a nemzet nagy asszonyai. (Lorántffy Zsuzsánna, Bethlen Kata). Náluk a *tudatosság* a hazaszeretetben és az áldozatkészségben jut érvényre. »Ha a férfi a ház oszlopa, a nő bizonyára annak ékessége; ha a férfi a fenntartó erő, a nő kétségkívül az elevenítő lélek«. Az *anyaság* vállalásával a nemzet valóságának és fennmaradásának munkásai, akiket erre a magasztos hivatásra neveléssel fel lehet és kell készíteni.

A nemzetvalóságban a történeti fejlődés a gyökér, amelyből úgy nő ki és fejlődik a nemzet, mint gyökérből az ágak. (34:58). Kinőtt fát pedig átültetni annyi, mint létét kockáztatni. A nemzetet elszakítani éppígy *hagyományaitól*, a legveszedelmesebb. Ezek a történeti alapok adják az erőt s mintegy mágikus vonzást gyakorolnak a nemzettagok felé. A *hazai földnek* a megbecsülése mindenkinek egyformán kötelessége. Rá kell nevelni az embereket, hogy ne dobják el könnyen

maguktól atyáik örökét, mert élelmes idegenek szerzik meg azt. Éppen ezért *értelmiségre* és *erkölcsi belátásra* kell nevelni. Ugyancsak rá kell nevelni a *közintézetek* megbecsülésére a nemzetet, melyek a nemzeti kultúra fenntartásának eszközei. Ennek éppolyan jelentősége van, mint a nemzeti szokások, erkölcsök, történeti hagyományok és ünnepek, zene, nyelv, tánc és öltözet megőrzésének. Ezekben mutatkozik meg ősi és eredeti nemzeti jellemünk, kulturális fajtagységünk, a nemzet őseredeti tulajdonságai: vendégszeretet, hazaszeretet, vallásosság (rajongás nélkül), az egyházi és nemzeti ünnepek megtartása, király, törvény és ősök tisztelete, jó embereinkre való megemlékezés, könyörületesség, a legyőzöttek iránt is nagylelkűség, megbocsátási készség, önbecsérzet, dölyf nélküli büszkeség, szabadságszeretet, stb. Tehát a nemzet ősi pszichéje és karaktere. (43: 65.)

A nemzetnevelésben fontos szerepe van a *nemzeti öntudatnak* és a *nemzeti történet* ismeretének. Ez az alapja az önállásnak és a jellemnek. A nemzeti történet az a talaj, ahol találkoznak az egyébként külön élő egyedek és a közös sors tükrében egységre jutnak. (34: 69.) Ezt elfeledni nem kevesebb, mint gyökernek a földből kiszaggattatni, feladni az életet.

Mikó Imre rámutat arra, hogy a nemzet sorsát egyedei hordozzák. A nemzet ezek szerint egyedei erkölcsi viszonyulásában (alkalmazkodásában) valósul és létezik. A nemzetnevelésnek azon kell munkálni, hogy a nemzet erkölcsi voltát tegye tagjai életszolgálatának meghatározó alapjává. *Mikó Imre* így gondolta elérni célját, amely arra irányult, hogy visszahelyezze a nemzet élettörténetét a régi nyomokra s biztosítsa a fejlődést ezeken a régi nemzeti alapokon a nagy nemzeti katasztrófa után. Nevelő gondolatainak értéke abban van, hogy a nemzetvalóulás szolgálatában a nemzet őseredeti lényegének, hivatásának és jellemének a kifejtésére igyekezett.

9. A nemzetnevelési hagyományok értéke a nemzetnevelés fogalmának kibővülésében.

Az alapvetők a nemzetnevelésben a nemzetvalósítás mindenkori szükségleteiből indulnak ki s nevelési gondolataik ezáltal éleletesek. Mínt hogy a nemzetnevelésben a nemzet léttörténetét szolgáló tevékenység jelentkezik, az alapvetők gondolatai a nemzet valóulásának egyetemes szempontjai szerint is érvényesek. E kettős jelleg szerint mutatnak rá arra, hogy a nemzetnevelés politikai keretekben történő kultura- és sajátos viszonyulás.

Rámutatnak arra is, hogy a nemzet a történeti élet folyamatában maga is folytonos történés, amelynek megvannak a

maga belső szükségei, hiányérzetei; melynek leküzdése a tagok alkalmazkodása szerint: a nemzeti egység. Ennek az egységben történő nemzetnek nevelési szolgálata a nemzetnevelés. A nemzetnevelés további fejlődése szempontjából e gondolatok az »illic et tunc« kategóriáiból kiemelve, mint a mindenkori nemzetvalóság alapmotívumai értékesek s a nevelés szempontjából organizálódott vonatkozásaikkal járulnak hozzá a nemzetnevelés további problémafejlesztéséhez. Ez azt jelenti, hogy nemcsak saját korukban volt szerepük a nemzet fejlesztése, kiművelése munkájában és irányításában, hanem kihatnak a nemzet mindenkori történelmi folyamatára. Számos olyan nevelői gondolat van, amely az ismeretlenség miatt nem része még ennek a problémarendszernek, azonban a már felszínre került nemzetnevelői gondolatok is elegendők arra, hogy útmutassanak a nemzet sajátos kibontakoztatása érdekében értelmet kapó nevelésügyi szervezésében.

Kitűnik ezekből az ismertetett nemzetnevelési gondolatokból az is, hogy a nemzetfejlesztés szolgálatában a nevelés nem egyoldalú, hanem rendszeres és harmonikus; azaz a nemzet sajátos alaki képzése mellett figyelembe veszi szellemi valósága objektív tartalmát is és ügyel, hogy a további fejlődés a már meglévőn induljon el. Ezért *hagyományos* jellegű s így figyelembe veszi a nemzetvalóság természetét, szellemi valóságának a történelmi életben kialakult *módozatait*, életformáját, művelődéstartalmát és bio-pszichológiai organizmusát.

Az előbbieken tárgyalt nemzetnevelők gondolataiban egymástól függetlenül érvényesülnek sajátos helyzeteik és adottságaik szerinti nevelésrendszereik s eszerint kapnak testi- (katonai), lelki, szellemi, erkölcsi nevelési jelleget. Azt is megmutatják ezek a gondolatok, hogy e lényegükben résznevelések, mint a katonai-, testi-szellemi-lelki stb. mennyiben értékesek és érvényesek a nemzetnevelés általános szempontjai szerint.

Dolgozatunk következő részében a tárgyalt hagyományokon elindulva mutatjuk meg azokat a nemzetnevelési gondaltsorokat, melyek a tudományos pedagógiai eszmélések síkjában, mint rendszerek alakultak ki.

III. A nemzetnevelési rendszerek kialakulása.

1. Nemzet és nevelés rendszer és nemzetnevelés. 2. A nemzeti nevelés, mint módszertani kérdés. 3. A személyiség elve a nemzetnevelésben. 4. A nemzetnevelés történetfilozófiai vonatkozásai. 5. A nemzetnevelés, mint általános nevelésmeghatározó elv. 6. Sorsszerűség a nemzetnevelésben. 7. A nemzetnevelés, mint etikai kérdés. 8. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai jellege és kultúrpolitikai vonatkozásai. 9. A nemzetnevelési rendszerek alapjegyei.

1. Nemzet és nevelés; rendszer és nemzetnevelés.

Dolgozatunk előbbi történeti részében az nyert igazolást, hogy a nemzet lényege szerinti kifejtésében a nevelésnek nélkülözhetetlen szerepe van. A nemzetnevelés, mint sajátos nevelésrendszer csak a történeti alapok, nemzeti neveléshagyományok tudatosulásában fejlődött ki úgy, hogy a spontánjellegű nevelői megnyilatkozások tudományos nevelésszemlélet alapjait vetették meg. Abból az igazságból táplálkozik, hogy a nemzetvalóság folyamata egyedei sajátos nevelése által biztosítatik és az egyének nevelési organizációjában: a *köznevelésben* a nemzet nevelése történik. A nemzetnevelés, mint speciálisan neveléstudományi problémakör, a nemzet helyzetének alakulásával függ össze, azt megelőzi és követi, amennyiben a nemzetfejlés tényében is nevelőhatások játszanak közre és a nemzet jövő életét is a nemzettélevés sajátos szellemében és törvényszerűségei (benső meghatározottságai) szerinti nemzetnevelés segíti kibontakozáshoz.

A nemzettélevés folyamatában a nemzetélet organizációja történik s az erre irányuló nevelő tevékenységek a nemzetnevelésben nyernek nevelési rendszerjellegget, hogy a nemzet-organizmusban, mint a nemzet erőinek tudatos egységében, mint tudatos és tervszerű nevelői tevékenységek maguk is sajátos organizmushoz jussanak. Ebben a folyamatban szerepet kapnak az általános nevelési szempontok mellett a részleges nevelésvonatkozások is, mert a nemzetté organizált erő- és

történésegség sajátos helyzeteit is felöleli sajátos nevelésében. Nem csoda, ha természetszerűleg alakult ki önálló nevelésrendszere, mely a nemzet helyzeteinek megfelelően a nemzet történésalapjaira támaszkodik s eszményében és gyakorlati tevékenységeiben ahhoz igazodik.

Ennek a nevelésrendszernek alapvetése a nemzetfejlést szolgáló és e fejlődés pedagógiai vonatkozásait felismerő nagy személyiségek még a nemzet helyzete szerinti spontán megnyilatkozásaiban van, amelyen felépülve a nemzetfejlésre érvényes és egyedül lehetséges nevelésrendszer bontakozhatott ki a neveléstudományi eszmélődések világában. A nemzetnevelői hagyományok e nevelésrendszerek általános alapelveit határozzák meg, mert spontánjellegük és a speciális helyzetek szükségégeinek megfelelő hiánykitöltésekkel egyben a nemzet lényege, belső tartalma és bio-pszichikai organizmusa szerint érvényesülnek.

A nemzetnevelés ezek szerint szükségképpen fejlődése a pedagógiának úgyis, mint gyakorlati tevékenység, úgyis, mint neveléstudományi rendszer, minthogy a nemzet is az emberiség fejlődésének az eszmélődésekben szükségszerűen kialakult formája. A nemzetiség kibontakozásával egyidejűleg indult el a nemzetnevelés is a maga útjára úgy, hogy a nemzetiséggel nemcsak párhuzamosan, hanem egytörténésben alakult ki és további rendszereiben is a nemzetiség öneszménye szerinti kifejlésének a szolgálata az irányadó. Minthogy a nemzetiség is először spontán nevelői megnyilatkozások által szolgálva bontakozott ki, a nemzetnevelésnek is első rendszerei e spontán nevelői megnyilatkozások, melyek a kialakult organizmus. illetve az organikus nemzetegész történéseiben maguk is rendszerben történő neveléstények organizmusai s alapelveik egységes rendszerében kibontakozó elméleti kérdéseik is egységbe organizált neveléstudományi rendszerek.

A nemzetnevelés tehát szükségszerű része az általános neveléstudománynak.

A tudományos eszmélődések ezen a téren is újabb fejlődést mutatnak. Ez a fejlődés végigkísérhető a nemzetnevelés problémaalakulásaiban. Ebben a fejezetben a nemzetnevelés rendszereinek problémaalakulásaival foglalkozunk.

2. A nemzeti nevelés, mint módszertani kérdés.

*Felmért Lajo*s a nevelés általános kérdései közé iktatja a nemzeti nevelés kérdését. Az emberiség fizikai és szellemi fejlődésének tükrében foglalkozik a *nemzettel*, mint olyan alakulattal, melynek kebelében egészemberré válhatik a kezdetben hipotétikusan, közösségtől mentesen gondolt ember. Az ember

éppen abban különbözik az állattól, hogy míg az ösztönösen él; ennek az életformának a feltételeiként a természettől befejezett, kész formát kapott; az ember csak fejlődés útján lesz igazán emberré, amikor azokat a tehetség- és személyiségcsirákat kifejti, melyeket a természeti állapot fokán, mint örökölt jegyeket hordoz magában. Az ember egyedi létéhez szükséges tehetségeinek kifejtése, amit csak közösségben, azaz nevelés által lehet valósítani. Ugymond: mint a képfaragónak sokáig kell tanulni a test szerkezetét, úgy nekünk is «... a testnek nevezett szervezetet és a léleknek nevezett pszichikus erőket sokáig és izzadságos munkával kell idomítanunk», hogy eljusson az emberi méltóságra. (6:8.)

A nevelés által az ember az *erkölcsi alkalmazkodásra* kell eljusson. Ez már tudatos állapot. Az ember társas lény; társulása azonban nem pusztán anyagi munkacserében áll, hanem a szellemi munkacsere folyamatában; s mint társultlény: »eszmék szervülete«. (6:16.)

A társulás folyamatosságából következik, hogy az emberi élet nevelés által készítettetik elő a közösségalakulásra; viszont maga is közösségi folyamat. A nevelés, a társaság hatása az egyesre és az egyes visszahatása a közösségre. A társaságok eszméket termelnek s az eszmék a társulással való egységben lesznek tulajdonaivá. Az egyes a nevelés által lesz szerves része az egésznek.

Felméri rámutat arra fejtegetéseiben, hogy a társulásnak erkölcsi és szellemi alapjai vannak. Közös célok határozzák meg a tagok társult életét. Az ennek érdekében kifejtett munka és áldozat által győz az erkölcsi ember az ösztöni állati lét felett. (6:17.)

Az ember a tudatosulás (eszmélés) által jutott el a társulás törvényszerűségeinek ismeretére s ennek körében a nevelés nem más, mint a felismert törvényszerűségek alkalmazása a társulás valósításában. Eközben fejlődik ki az *erkölcsi érzet*: vagyis a közösséghez tartozás egyéni feltételeinek ismerete, amelynek érvényesülésében bontakoznak ki az *erkölcsi erények*, mint a felelősségérzet, áldozatosság, stb.; vagyis a társult életforma iratlan törvénye; morálja. (6:25.)

Az egyén *eszményivel* is e társult formájában jut kapcsolatba s lesz sajátjává az *esztétikai* és *vallásos* is társulási, illetve társultjellegi habitusaként.

Ebből az alapvetésből vezeti le *Felméri* a nemzetalakulás folyamatának értelmét és mutat rá ennek a folyamatnak természetes útjában a nemzetképzés fokaira. Ezek a fokok egyezsmind az emberi társulások alakulásának fokai is. A nevelés ennek a társalakulásnak az elősegítésére szolgál; s mint-hogy a nemzet a társalakulásnak eddigéfé legmagasabb szel-

lem-erkölcsi foka, a nevelés a nemzettársulás alakulását sajátosan elősegítő mivelet.

Rámutat *Felméri* az emberi társulások folyamatában a *családra*, mint a társasalakulás primitív formájára. (6:48.) A gyermek a családba nő bele, ill. ebből nő ki és ennek hordozza öröklött jegyeit. A család minden más és magasabbrendű társulásnak az alapja. Ez az alapja a *társadalomnak* és a *nemzetnek* is, mint a társulás magasabb és mindinkább szellemibb-erkölcsibb jellegű formáinak.

A nemzettársulás alakulása felé történő folyamatban a *társadalom* közbeiktatásával találkozunk. A társadalomban is különböző fokokat lehet megállapítani aszerint, hogy a társulás törvényszerűségei mennyiben és hogyan érvényesülnek benne. Ha születés dönti el a társadalom formájának értékét, *véndi* társadalomról beszélünk. Lehet a társadalom *erkölcsi jellegű*, amikor a közös eszmény szolgálata (éspedig egyedi szolgálata) szerint értékesek a tagok. Az előbbiben a *jogok* voltak a fontosak; ez utóbbiban a *kötelességek*. A központ mind e kettőben a *közös érdek*. Említi *Felméri* *Luther* felismerését, aki az elsők között van azok között, akik a közösségi célok egyénies szolgálatában kötelezőnek jelentik ki a közösség érdekeinek kötelező parancsszavát.

A társulás legmagasabb foka: a *nemzet*. *Fichte* nyomán elindulva *Felméri* a nemzet kialakítása és a nemzeti társulás meghatározottsága szerint a nevelést is *nemzetinek* gondolta, amely által a nemzetben meglátott társultemberi ideát éppen a tagok öntudatra nevelésével gondolta elérhetőnek. Ezen a fokon a társadalom is *nemzeti társadalom*, amelynek valósítása és szolgálata már Mátyás király, I. Rákóczi György, Bethlen Gábor, Oláh Miklós, Pázmány Péter, Apáczai Cseri János, sőt Comenius nevelési gondolataiban is megtalálható. (6:79.) A nemzeti társadalom kialakításában fontos a *nemzeti nyelv* szerepe, amely a nemzeti érzés kibontakoztatásában jelentős. A nemzetnevelés így az *érzület* nevelésében áll előttünk, amely, mint a nevelés módozatait jelölő nevelés: *nemzeti nevelés Felméri* nevelésrendszerében.

Ebben a nemzetfejlési folyamatban az *iskoláknak* a jelentőségéről szól *Felméri* és kiemeli a reformált egyházak iskoláit. A nemzeti formához eljutott emberi társulásnak megfelelő a nemzeti nevelés, amely éppoly hosszú fejlődésfolyamatot mutat, mint a nemzetfejlődés.

Felméri nevelésrendszerében a nemzeti nevelés meghatározója az általános emberi fejlődés gondolata éppúgy, mint a nemzetnek is ez az alapja. A nevelés a nemzet történetével párhuzamosan halad és szintén átmegy az *egyéni, társas, társadalmi* fokozatokon, míg eljut a *nemzeti nevelés* fokára, amely

a neveléstani fejlődésnek éppúgy legmagasabb foka, mint maga a nemzet az emberi társasfejlődésnek.

A nemzeti nevelés kialakulásának tárgyalásában említi Felméri: *Rigg* angol pedagógus nézeteit (National Education), amelyekben helyet kap a nemzettagok *fegyelmezett* szellem-erkölcsi habitusaként az *önuralomra* nevelés. Ez a nevelés kihat a nemzet minden rendű- és rangú tagjára és meghatározza azok viselkedését. Ennek értelme szerint: »A nemzeti nevelés — *Felméri* szerint — a fegyelmezésnek és oktatásnak az a folyamata, mely az ifjúságot a nemzeti érzés-gondolkozás és cselekvés módjába (éthoszába) vezeti be. Mondhatnánk röviden — folytatja, — az átalakulás olyan folyamatának, mely szerint a nemzeti éthosz az egyének othoszává változik át«. (16 : 85.)

A nemzetnevelés, mint dolgozatunk előbbi részeiből is kitűnik, *Felméri* gondolatainál többet jelent, mint a nemzeti nevelés, amikor alatta olyan nevelést értünk, melyben a tudatos nemzetfejlesztés (nemzetté nevelés) folyamatában a nemzettagok is és az egész nemzet is öneszménye irányában való valósulása történik, melynek alanya és tárgya egyformán maga a már megvalósult és még folyamatban lévő nemzetvalósulás.

Felméri nevelése *hazafias* nevelés, mely hű kifejezője a XIX. században ébredt nemzeti érzésnek és öntudatnak, csak-hogy sokszor esik külsődleges formák hálójába. A nemzeti öntudat az alapja a nemzeti célok valószínűsítésére irányuló nevelői tevékenységének és ebben sok hasonlóságot mutat a még folyamatban lévő emberi társulásoknak megfelelő részleges jellegű nevelésekkel, amelyekben a közösség céljai a döntők ugyan, de e célok valószínűsítése csak külsődleges alkalmazkodást kíván. Az ifjúság hazafias nevelése nem elegendő a nemzettéfejlés szolgálatában, hanem csak kezdet és sokszor spontán megnyilatkozásokra építő tevékenység, amely megnyilatkozások időnként felbukkannak a nemzet pillanatnyi valószínűsítési helyzeteiben.

Nemzettaggá lenni sokkal mélyebb és végső értelmezése szerint isteni predestináción nyugvó nemzetbeszületést jelent és a hazafias nevelés csak külső eszköze a nemzettagok szellemi-erkölcsi-faji organizálódásának.

Említi Felméri a *milieu* szerepét a nemzetformálásban. A szülőföld, a tájék, s egyáltalán a környezet jelentik a nemzetfejlés egyéni és közösségi alapformációit és eszerint alakul ki a nemzet sajátos életformájának megfelelő hivatáskör és a nemzeti élet minden intézményes szervezete. Az ősi időkben a környezet mellett a *hadviselés* és a *vallás* volt a másik alakító erőcsomó, amelyek szoros kapcsolatban vannak az előbbivel. A *környezet* a külső életformát adta meg, az *életforma*

pedig a közösség benső életének kialakulásában játszott döntő szerepet és a nemzet *benső szellemi, mithikus tartalmát* alakította. (6:89.) »Fajunk, — úgymond — Ázsiában élte át az egyhangú élet korszakát, formálódott szellemi szervezete, s jellemének az a nemes érce, amit nemzeti géniusznak nevezünk«. (6:89—90.) Ebből az időből erednek a nemzet eredeti jellemvonásai, mint: társulekonyság, nyíltszívűség, őszinteség, emberségesség, nagylelkűség, bátorság: minthogy ugyanannak a szellemi szervezetnek tagjai és örökösei az egyedek. Úgymond: Zalán nem Árpád elől futott meg, hanem egy ifjú nemzet erkölcsi ereje elől, melynek egyik alapmotívuma a *nemzeti istenben* való hit és a közte és a nemzet között gondolt mitikus kapcsolat. Azonban nem megy fejtegetéseiben addig, hogy a keresztyén vallást ismét visszacserélje az ősi mitológiákkal (V. ö. Rosenberg), mert a magyarság alakulásában tisztán látja a keresztyénség szerepét, amely által az egyedek szerint élő nemzetrészek egységes nemzetté organizálódtak. (6:91.)

A nemzeti nevelés *intézményes* jellegű *Felméri* gondolatrendszerében. Intézményei között a legnagyobb fontossága az *iskolának* van. Ez a fejlesztője a nemzeti műveltségnek és egyáltalán a nemzet szellemi kincseinek. Másik ilyen fontos szerv: a *sajtó*. A *nemzeti* (népi) *költészet* a nemzeti *érzület* fejlesztésében jelentős. (6:96.) Ez utóbbi mutatja meg a nemzet »pitymallatát«, amikor még lényegében költői volt (primitív és természetes); midőn élete szegény, de szive gazdag volt. Nemzeti költőink a hazai földdel és a hazai történettel kapcsolnak össze. Jelentőségük kibővül azzal, hogy a *nemzeti nyelv* leghivebb őrei. Ugyanígy nagy jelentősége van a népköltészetnek, a hagyományoknak, a hazai művészeteknek, s végül a nemzeti tudományosságnak. E tényezőkben jelentkezik előttünk a *nemzeti nevelés*.

Az *iskolai* nevelésben először a testi nevelésre kell gondolni, mert arra kell törekedni, hogy az iskola a haza védelmére szükséges erők gazdag tárháza legyen. (6:100.) A studiumok útján a nemzet szellemi valóságába merül bele a növendék. Ez a követelmény az egyetemi oktatásra is kiterjed, ahol az a fontos, hogy a tanár igazságait nemzeti géniusza nevében mondja ki. A célnak megfelelően az elemi iskolák csak »népszerű intézetek«, az egyetemek pedig »... a nemzeti ifjúság nevelésének igazi szemináriumai; nemcsak tanároknak az egyesülete, hanem a nemzet magasabb értelmiségének ápolója és támasza«. Az iskolaszervezésben az a fontos, hogy az iskola az élethez alkalmazkodó plasztikus eszköz legyen a nemzetformálás szolgálatában.

A nemzeti nevelés ezen a fokon már nem egy társadalmi

alakulat nevelői funkciója, hanem az *egész nemzet nevelői ak-tusa*, melyen a nemzet élő tagjain kívül szerepe van a nemzet élettelen, külső alkotó és formáló elemeinek is. (6:102.) A népiskolának központi helye van ebben a nemzeti nevelésben. Ez egyrészt istenfélelemre, másrészt hazaszeretetre nevel. Szervezetének ebben van alapja a régi latin iskolákkal ellentétben. *Felméri* nevelésrendszerében a nevelés *általános* eszménye sem szenved károsodást, mert az emberiség eszméje a nemzetben konkrét formában jelenik meg.

Felméri a nemzeti nevelés külsődleges nemzetformáló lényegéből indul ki, de meglátja a nemzetkéjlés végső, ősi talaján a nemzet legbensőbb, irracionális (transcendens) jellegét is. Nevelése az emberi társulások magasabbfokú formáinak megfelelő nevelés, melyben szerepet kapnak: a) testi-, értelmi-, erkölcsi nevelés; b) ez utóbbinak körében: a szív (érzelmek) és az akarat- (jellem-) nevelés. (6:22.)

3, A személyiség elve a nemzetnevelésben.

Schneller István nemzeti nevelésen azt a nevelést érti, amely a nemzet szellemében folyik. Külön tanulmányban (A nemzeti nevelésről, 1902, Atheneum, Különlenyomat) tisztázza objektív tartalmát a sokszor jelszóként használt nemzeti neveléssel szemben. Rámutat arra, hogy bár a nemzet a *történelem* folyamatában áll elő, fejlődik ki, mégis csak fenntartásokkal lehet a történelmet a nemzeti nevelés alapjául választani. A nemzet jellemének megállapítására sokkal alkalmasabb az *irodalom* s a nemzeti nevelést erre kell alapozni. Itt is figyelembe kell venni, hogy az irodalom csak egyes korok sajátos vetülete. A költők közül is csak azok hozzák felszínre a nemzet sajátos valóságát, akik a népből kerültek ki, vagy teljesen összeforrottak a nép lelki világával. Azonban fennáll az a lehetőség is, hogy korokkal a költők is eltűnnek. Így költészetük nem állandó jellemzője és alakítója a nemzet szellemének. (36:5.)

Sokkal plasztikusabb és mélyebb gyökerekig megy akkor, amikor a *nemzeti nyelvben* mutatja fel a magyar szellem történéseinek talaját. Utal a nyelv kifejező erejére és a nemzet életével való együttfejlődésére. A nemzeti nevelésben érvényesülő jellemnevelés alapanyagát ebben lehet megtalálni, mint-hogy ez tükrözi legjobban a nemzet lelkét, szellemét, jellemét; egyáltalán ősi sajátos valóját a hagyományozott példabeszédekben és közmondásokban. (36:6.) A nemzeti nevelés ezekre támaszkodik és ezek tanulságain felépülve lesz sajátosan nemzeti.

Ebből a szempontból vizsgálja meg a magyar nyelvben

a nevelésfogalom kifejezését és veti egybe a germán nyelvek nevelésfogalmával.

Schneller nemzeti nevelésen olyan ható tevékenységet ért, mely az élőlényekkel sajátos vonatkozásban álló létezőnek természete szerinti gyarapodását, fokozását célozza. (36:8.) Ezt igazolja a magyar nyelv »nevelés« szavával rokonértelmű és vonatkozású szavai: pl. nevelkedés, gyarapodás stb.

A nevelés, mint kifejlődésre való segítség a fejletlenebbre vonatkozik, ami azt jelenti, hogy tárgya a növendék egyénisége. Ennek kifejtése csak sajátosságainak figyelembe vételével történhetik. (36:10). A nevelés maga nem teremtő tevékenység, hanem egy adott valóságnak a kifejtésére irányuló ható ténykedés. *Schneller* amellett foglal állást, hogy még a velünk született diszpozíciók sem változtathatók meg, csupán kiformalhatók, csiszolhatók.

Ha a nevelés az életnek nemcsak bizonyos fázisaira vonatkozik, hanem amint felöleli az ember egész testi-lelki organizmusát — tehát az egész személyiségre irányul — úgy kiterjed az ember egész életidejére. (36:14.) Ezért inkább az *élet iskolájának* van nagyobb szerepe benne, mint a tudományközli iskoláknak. A teljes ember, pedagógikájában: az etizált egyéniség, azaz a személyiség. Azonban azzal a kibővítéssel, hogy tudatosságra is emelve. (37:2.)

A közmondásokban megismert nemzetszemélyiségi jegyek a következőképp érvényesülnek a nevelésben: 1. Ez a nevelés számol az egyes ember sajátosságaival és helyzetével; tehát individuális: az egyesnek önértéket tulajdonít. 2. Ezt az egyest nem idegen forma szerint, hanem önkifejlése (sajátos törvényszerűségei, természete) szerint nevelem. 3. Természeti minőségben ami a közjával ellenkezik, fegyelmezi. 4. Célkitűzésében nem az ismeret *quantuma* a fontos, hanem az ember *qualitása* és környezetének példája, erkölcsi személyisége. 5. A nevelés az egész emberre vonatkozik és annak egész életidejére kiterjed. (36:15.)

Ez a nevelésrendszer a megismert nemzeti jellemvonásokra épül, mely jellemvonásokat *Schneller* a következőképp foglalja össze: 1. A magyar *individualista* és ennél fogva a társadalomban is megköveteli egyénisége elismerését; 2. *automista*: mindenkinek joga van ahhoz, hogy saját természetét követve fejlődjön addig, míg más hasonló jogát nem sérti; 3. *rigorista*: amennyiben a közjával ellenkezőt visszautasítja; 4. *eticista*, mert nem a cselekedet, hanem az érzület érdekli a legjobban; 5. végül igaz *progresszista*, amennyiben ethizált egyénisége érvényesítésével kívánja a folytonos kölcsönhatást és haladást. 36:16.)

A nevelés ennek megfelelően *nemzeti nevelés*, ellentétben

azzal a nevelésformával, amely a közös eszmény szerinti uniformizálásban kimerül. A fejlődés törvényei szerint azonban minden egyesnek meg kell hajolnia a történeti hatalmak előtt, minden autonómiája és individualizmusa ellenére. (36:24.)

Schneller ebből a nevelésformából kitekintve gyakorol kritikát *Kármán Mór* nevelésrendszere felett, minthogy az nem igazodik a nemzet jelleméhez, egyéniségéhez és sajátos helyzetéhez, hanem »államabszolutisztikus és beurokratikus«. (36:31.) A magyar szellem a nevelés terén is autonómiát kíván — úgy mond — azt: »... hogy a nevelés és oktatásügy is piramisként főlemelkedő önálló szervezet legyen, melyet az állam az állami érdek szempontjából irányítson, működésében ellenőrizzen, esetleg támogasson«. (36:32.) Az állam csak az általános és a mindenkit egyformán érintő követelményeket állapítsa meg; a végrehajtást bizza a nevelő testületekre.

Schneller az individuumokból, mint önmagukban is személyiségekből építi fel a nemzettestet, amelynek valósulása egyedei személyiséggé fejlődésével karöltve történik. Ellentéte éppen utóda és szellemi örököse: *Imre Sándor*, ki *A személyiség kérdése* c. füzetében (1926) az egyén közösségi determinációja mellett tesz hitet.

A nevelésügynek éppúgy, mint magának a nemzetnek is a *család* az alapja. Ebből alakulnak a községek és a megyék. A nevelésügy szervezésében is ezek szerint kell eljárni. Az elemi iskolákat a községek tartsák fenn, a középiskolákat a megyék, az egyetemeket pedig a megyék egysége: ország-részek. Az egyes iskolatípusok sem egymással ellentétben, hanem egymással összeműködve végezzék a maguk munkáját, hogy az átmenet egyikből a másikba könnyű legyen. A népiskolából a gimnáziumba *előkészítő* osztály vezessen.

A tanításban arra kell ügyelni, hogy mikor bizonyos kultúrkincseket közöl a tanító, aközben a nemzet szellemét ismeresse meg a növendékekkel. A kultúrkincsek átadásában is arra kell törekedni, hogy a növendékek *átéljék*. (36:39.) A családi nevelésben a család patriarchális szelleme kell érvényesülnön; az iskolai nevelésben a nép kultúrányaga kell megfelelő helyet kapjon. Ez utóbbiban célja érdekében az *anyanyelven* és *valláson* van a hangsúly. A középiskola feladata: a nemzeti látókörnek általános emberivé való tágitása.

A nemzeti nevelés rendszerében az oktatás anyagának kérdésére is kiterje *Schneller* figyelme és ezzel kapcsolatban is értékes meglátásokat találunk. Így pl. a történettanításban az a fontos, hogy a nemzetek egészében mi magyarok milyen feladatot kaptunk. A vallásoktatás feladata egységes világnézetet adni, melyet kiegészít a szociológia, pszichológiai-logikai (ismeretelméleti) alapon.

Ez a nevelési rendszer sok új gondolatnak volt az ébresztője. Hogy kiegészítésre szorult, az annak a kövelkezménye, hogy megmaradt *nemzeti* nevelésnek és nem fejlődött *nemzet-neveléssé*, noha sajátos fogalmaival (egyéniség-személyiség) megmutatta a nemzettéfejlés útját.

4. A nemzetténevelés történetfilozófiai vonatkozásai.

Kármán Mór, akinek nevelésrendszerét tárgyaljuk ebben a fejezetben, arra a meggondolásra épít, hogy a történeti életből fakadó erőt kell a jobb jövő szolgálatába állítani. (40:42.) Ezzel jut kapcsolatba *Széchenyi* és *Eötvös* gondolataival. *Tettamanti Béla*, aki gondolatait egységes rendszerbe foglalta, azt mondja nevelésrendszeréről, hogy középpontul a *nemzeti társadalmat* teszi *Kármán* és ennek céljai a döntők szerinte a nevelés nagy kérdéseiben is. Azonban látni kell azt minden nagyvonalú nevelésrendszerben, hogy az emberiségnek, vagy csak egy nemzetnek is a kérdései sohasem oldhatók meg egy nemzedék munkássága által, hanem nemzedékek munkássága kell hozzá. (40:44.) Mint a nemzetben történő kultúra folyamatszerű és ebben a folyamatban nemzedékek sora tagolódik be.

Kármán Mór alapgondolata az, hogy az ember nemcsak társas, hanem *történeti* lény is. (U. o.) Az emberiség kifejlődése a történeti életben folyik. »A nevelő munkásság szükségképpen kísérelje az emberiség történeti munkájának«. (40:44.) *Kármán Elemér* *Kármán Mór* etikájának tárgyalásában a nevelélmélet legfőbb feladatául annak megértését teszi, hogy lássa a nevelő a történeti élet hullámzásának szerepét a közműveltség alakulásában. (24:169.), »... mert csak multunk erkölcsének törvényszerű felfogása segíthet jelenünk megfelelő alakításában, jobb jövőnk előkészítésében«. (40:44.)

A kitűzött feladatok elvégzésében nagy jelentősége van a *tudatosságnak*, amely tudatosság akkor lesz *nemzeti*, ha túllep az egyénies szűk korlátokon. Ebben az esetben a nemzeti műveltség alapja. Eszerint utal a *művelődés* és a *műveltség* közti fogalmi különbségre, amely szerint az első maga a folyamat, a második e folyamatnak az eredménye. Az a feladat a nemzet előtt, hogy sajátos művelődési folyamatát biztosítsa. A *gazdaságtudomány*, a *politika* és a *nevelés* az, amelyek a legnagyobb szerepet kapnak sajátos művelődésfolyamata biztosításában. A nevelés is tulajdonképpen lényege szerint *Kármán* nézeteiben is a történettudományhoz tartozik.

Tettamanti Béla *Kármán* közösségnevelésével foglalkozva rámutat azokra a vonatkozásokra, amelyek meghatározzák *Kármán* nevelésrendszerének értékét a nevelésrendszerek között.

Igy elsősorban a nevelésnek a *céljára*, mely szerint a nevelésnek az a feladata, hogy a növendéket, mint *erkölcsös személyiséget* ékelje be nemzettestbe. (40:47). Ez a betagolás is az egyén és a közösség (nemzet) közti erkölcsi viszonyuláson alapszik. Ebben a betagolásban az egyéni *tudatosság*nak van jelentős szerepe. (40:48).

A történeti alakulási alapok figyelembevételére kihat a nevelés egyén szemléletére, akít nem önmagában álló, magára hagyatott létezőként szemlél, hanem mint a történetiségtől meghatározott közösség egy tagját, akivel az a nevelés célja, hogy benne tudatosítva a közösséghez tartozás eszméjét beépítse a közösségbe. *Kármán* nevelése azonban *nem egyoldaluan* közösségi jellegű, hanem individuális is, úgy azonban, hogy a célok hierarchiájában a közösségek felette állanak az egyéni célkitűzéseknek.

Ennek a nevelési célösszefüggésnek a szolgálata *erkölcsi és jellemneveléssel* érhető el, melyeknek körében fontos szerepe van a *testli nevelésnek*. (40:50). A tudatosságra nevelésben az *értelmi nevelésnek* nagy szerepe van.

A nevelés terén az a főkövetelmény, hogy a nemzetek és egyén fejlődése háborítatlanul és harmonikusan történjék. (24:15). *Pedagógiai dolgozataiban* rámutat *Kármán* a nevelés erkölcsi determinációjára úgy, hogy nemcsak végcéljai erkölcsi kötöttségűek, hanem az élet egyes mozzanatainak taglalásában, fejlődése fokozataiban is az erkölcsi értékelés határozottsága alatt áll. (24:23). A nevelés törekvése ebben ebben a tekintetben odairányul, hogy az emberi lélekben az erkölcsiségnek teremtsen hazát, aminek előfeltétele: a lelki élet jelenségeinek erkölcsi vizsgálata. (24; 23). A nevelés lényeges elemeinek egymásmelletti történése, a nevelődési folyamatosság *egymásutáni* állapotaival való egybevetése, illetve e kettős jellegű egészségnevelési folyamat által jut el az etikai értékek összefoglalatához: a *szenséges* eszméjéhez, amelynek megfelelően az egyéni és kollektív értékelést az *universalis perfectioizmus* és *intellektualis personalizmus* jellemzi. Eszerint az etikai értékelés szerint állapítja meg *Kármán* a közösség fejlődésének fokozatait és utal túl az atyafisági (vagy törzsi), a rendi és nemzeti szerkezetű társadalom a jövő társadalma felé, mely a tökéletesség ideáljának inkarnációja s mint ilyen az egész emberiség erkölcsi szemlélete. (40:36). E séma szerint minden nemzet fejlődésében három kategória szerepel (periodikusan) s így minden nemzet történeti folyamata egyforma képet mutat. *Kármán* a nemzet történeti periodicitás elvével *Spengler* fejlődéelméletére épít s a nevelésnek eszerint ad helyet a nemzet történeti folyamatában.

E korok a neveléstől fejlődésjellegükhöz való idomulást

kivánnak és így a nevelés folytonos alkalmazkodásban nyeri nemzeti színezetét és jellegét. *Tettamanti* e nevelésemélet jellemzéseként azt mondja: 1. individuális etikai, 2. intellektuális jelleg és a közösség célmeghatározó valóságának gondolata jellemzi (40:87). Központi gondolata, hogy az egyénnek a közösség szolgálatában kell élnie.

Ez a nevelésrendszer etikai jellegét tekintve kapcsolatos *Schneller* nemzeti nevelési rendszerével, azonban a történeti közösség nemzet- és nevelésmagyarázó ideája szerint *Imre Sándor* nemzetnevelői rendszere felé utal.

Kármán nevelési rendszerét állami keretekbe való helyezése szerint kívánja nemzetinek nevezni. *Schneller* a nemzeti jelleg e külsődlegessége miatt gyakorol erős kritikát felette. Egyoldalúsága — úgymond *Schneller* — intellektualizmusa, mely egyoldaluan a tanító által nyújtott képzetekből építi fel a növendékek tudásanyagát. (A nemzeti nevelésről: 27). *Kármán* e vonatkozás érdekében különösen a *didaktikai* kérdésekre támaszkodik és ezek között a *formális fokozatokat* tartja fontosnak a tanítás methodusait illetőleg. Úgy gondolta, hogy nem annyira a nevelés tényezőinek viszonya, mint a tanítási anyag materiális átadása a fontos. Ennek az elgondolásnak igyekszik hátteréül állítani a mindenkori államhatalmat.

Schneller István abban állapítja meg e nevelésrendszer hibáit, hogy: 1. tulajdonképen nem nemzeti, mert a) az egyéniséget elnyomja, b) a módszer egyoldalú hangsúlyozásával kizárja a nevelésből a nevelő (iskola, tanító, szülő) nevelői hatását, c) a sajátyszerű kifejlést akadályozza, mert minden nevelői hatást az államgépezetre bízik. Ezzel ellentétben áll az erkölcsi jellem: tehát a személyiségnevelés.

2. Nem tartja nemzetinek *Schneller* azért sem ezt a nevelésrendszert, mert nem számol a nemzet helyzetével, sajátágaival és csak kényszerített módszerekkel akar eredményt elérni. A nemzeti nevelés pedig épen nemzeti jellegénél fogva népünk jellemével és helyzetével kell számoljon.

A nevelésnek önállóan kell lenni a nemzet életében és az államgépezet csak védelemként áll a hátamegett — mondja *Schneller*. — Ezzel merőben ellentéte *Kármán* rendszere, mely az államhatalomra épít.

Kármán rendszere minden egyoldalúságával értékes eszméléseknek adott talajt és a többi tárgyalt nemzetnevelési rendszerekkel fontos lépcsőfokozatul szolgál a nemzetnevelés nagy épületéhez, mely a maga meghatározó méreteivel *Imre Sándor* nevelésrendszerében bontakozik elénk.

5. A nemzetnevelés, mint általános nevelésmeghatározó elv.

A nemzetnevelés *Imre Sándor* nevelésrendszerében jutott minden nevelés általános meghatározó elvüségének fokára. *Imre Sándor* a hagyományokon indult el és a nemzet nagy személyiségeinek: *Gróf Széchenyi Istvánnak*, *Wesselényi Miklósnak*, *báró Eötvös Józsefnek* a nyomdokain járva alkotta meg nevelésrendszerét, melyben a központi és generálisan érvényesülő elv a nemzet kifejtése érdekében folyó nemzetnevelés. A nemzetnevelés épen az ő munkásságában lett sajátos rendszerévé a magyar neveléstudománynak.

Imre Sándor a nemzeti mult nagy személyiségeinek tanulmányozásával kezdte pedagógiai munkásságát és ezeknél igyekezett megtalálni azokat a sajátos vonásokat, melyek a nevelésrendszernek is megadják sajátos jellegét. Ilyen forrástanulmánya: a *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről*, (9) melyben *Széchenyi* nevelési gondolatai alapján állapítja meg a magyar nevelés sajátos vonásait. E könyve I. részében *Széchenyi* nevelői gondolatait rendszerezi. Rámutat eközben arra a központi gondolatra, hogy a nevelésnek az értéke abban van, hogy mennyiben segíti elő az embert hivatása méltó betöltésére. A II. részben a rendszerezett nevelői gondolatok alapján mutatja meg a magyar nevelés rendszerét, amely a maga lényege szerint nemzetnevelés. A III. részben az alapelvek eredetével foglalkozik és mutatja meg a nemzetnevelés szükséges és lehetséges voltát. Általános szempontjaiban *Schneller* személyiségpedagógikájának a hatása alatt áll, csakhogy az ő nemzeti nevelése *Imre Sándor* rendezésében a nevelés nemzetvalósító jellege szerint nemzetneveléssé fejlődik.

Schneller hatását lehet észrevenni a *Nemzetnevelés* c. könyvében is, melyben a nemzetvalósulás nevelési szolgálatában ismét jelentést nyer a társadalomtudományi szempontok mellett a személyiség kérdése.

Lényegében ezeket a vonásokat tükrözi székfoglaló értekezése is, (11) amelyben arra a kérdésre ad feleletet, hogy a nevelés hogyan szolgálja az egyetemes fejlődést. Megállapítja, hogy csak a népünk helyzetéhez és jelleméhez mért nevelésrendszer a helyes nemzetünk eszményei és az általános ember eszmények szolgálatában. *Széchenyi István* intuitív, *Herman Ottó* természettudományi és *Schneller István* nyelvtörténeti vizsgálódásainak figyelembe vételével teszi kritika tárgyává a kor köznevelését és állítja fel követeléseit a nemzetnevelés irányában.

A magyar nevelés hagyományos alapjait keresve fordul *Széchenyi* mellett a *Wesselényi* nevelési gondolataihoz és foglalja össze azokat a tanulságokat, melyeket azokból a közne-

velés szervezése és irányítása érdekében értékesnek látott. (12). Ugyancsak így nyer feldolgozást báró *Eötvös József* művelődési politikája is a *pedagógia és a politika* viszonyának kérdésével együtt. (13). A *háború és a pedagógia* c. dolgozatában aktuális nevelési kérdésekkel foglalkozik. A nemzeti egység kérdésének tükrében a köznevelés egységét vizsgálja és a nemzeti egység alapjául a nemzet tagjainak lelki egységét jelöli meg. A nevelés eszerint az egység szerint szolgálja a nemzeti egység valósítását. (15).

A *nemzetnevelés* c. könyvében (10.) a hagyományok alapján meglátott és már rendszerezett nemzetnevelési gondolatait adja elénk, melyben különösen szociológiai szempontokra hívja fel a figyelmet *Natorp* nyomán és jelöli ki a nemzetnevelés közösségi jellegének határvonalait.

Gazdag neveléstudományi munkásságában foglalkozik a *szociálisták* nevelésével és ezzel kapcsolatban megmutatja azokat a túlzásokat, amelybe az egyoldalúan értett szociálizmus esik a nevelés kérdésével kapcsolatosan. (17). Kimutatja a nevelés szociális jellegét, de nem sajátítja ki egyetlen egyoldalú szociális irányzat hatalmának szolgálatára sem. Megmutatja azt a helyet, amelyet a nők kapnak a nemzet fejlődésében és azokat a nevelési vonatkozásokat, amelyek szerint a *nőnevelést* szervezni kell (18). *Schneller* szellemi hagyományosaként a *Személyiség kérdéseivel* is foglalkozik (1926) és alatta a szociálissá vált egyént érti. Épen a szociálissá fejlődésben bontakozik ki az egyéniségből a személyiség, szerinte. A személyiség pedagógikájának nem az individuum magaserkölcsi tudatra emelt kifejtése a végső cél, hanem az, hogy erkölcsi tudatosságával szociálissá vált egyéneket (személyiségeket) neveljen.

Kiseb munkái mellett, melyek mind a nemzetnevelés meghatározó jellege alatt állanak, (19:20) elméleti pedagógiát ad a *Népiskola neveléstan* (1932) c. munkájában, melyben általános pedagógiai kérdéseket tárgyal különös tekintettel a tanítóképzői pedagógiai oktatásra. Ehhez hasonló nevelésemélete a *Neveléstan* és *A neveléstudomány magyar feladatairól* írott könyve (21.), melyek a *Nemzetnevelés* és a *Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről* c. könyvekkel a neveléstudomány magyar rendszerének kérdésével foglalkozik. Különösen az utóbbiban jelöli ki a magyar neveléstudomány útját.

Imre Sándor nemzetnevelési rendszerével épen a kérdés időszerűsége miatt sokan foglalkoztak; közülük csak *Tettamanti Béla* összefoglalását említjük (41.) és utalunk a *Nevelésügyi Szemlében* megjelent több ilyen vonatkozású közleményre.

Imre Sándor újabb könyvében (*Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés*) is ezeket az elméleti alapvetéseket állítja az olvasó elé a különböző részletproblémák tárgyalásában.

Imre Sándor nemzetnevelési rendszerét a következő vonásokból állíthatjuk össze:

Ennek a nevelésnek az alapja és központja a *nemzet* (23: 147). Nemzeten olyan sajátos közösséget ért, amelyben az ember kifejtheti a maga tehetségeit. Erre utal már a *Nemzetnevelés* c. könyvében, amikor a nemzetnevelést is a nemzet önkörébe utalja. (10: 69.)

A legtávolabbi cél: az egész emberiség feldicsőítése *gróf Széchenyi István* nevelői nézeteiben (9: 113) s *Imre Sándor* a nemzetben azt a lehetőséget jelöli meg, amely által ez a végső cél valósítható. *Széchenyi* nyomán látja és mutatja meg a *haladás* gondolatának jelentőségét a nevelés folyamatában. A közelebbi cél: a nemzetiség kifejtése. Ugymond, hogy a haladás közvetlen módon az egyénben munkálható. A nemzet az a közösség, amelyben kiegyenlítődnek az általános emberi célkitűzés és az egyéni fejlődés ellentétei, amennyiben a nemzet jelenti az egyes számára a legtávolabbi és még számbavehető közösséget, amely elég arra, hogy az egyén benné az egész emberiséget szemlélhesse. A nemzetiség biztosítása és nemesítése a záloga az általános emberi célok szolgálatának, mert az általános emberi (egyetemes) célösszefüggések a nemzet konkrét céljaiban történnek a valóság talaján. Az egyes ember nevelése az *egész* kicsiny, de szükségképpen való része. (9: 119.)

Imre Sándor a haladás szolgálatába állított nemzetnevelői feladatokat a nemzet valóságának akadályozó gátlásai lebontásában s a nemzetvalósításra hasznos és előnyös gátlások építésében látja. Ügyel az egyéni és közösségi célösszefüggések egybehangzó folyamatára s igyekszik kikerülni minden egyoldalúan szociális, ill. individuális vonatkozást a kettő egyiségének figyelembevételével. A nemzet az a szociálisan individuális és individuális kötöttséggel szociális alakulat, amely feloldja e kettő ellentéteit s amelyben a nevelés egyénies módon az egészre való tekintettel, mint közösségnevelés folyhat. Elég tág arranézve, hogy benne az egyes az egész emberiséget szemlélhesse és elég szűk, hogy az egyén ne vesszen el az általánosságok homályában.

Ebben a közösségnevelésben a nemzettagok egymásra hatásával érvényesül a közösségi nevelés s ugyanakkor megmarad egyéni jellege is. Amint a nemzetek egymásrahatásával fejlődik az emberiség, úgy a nemzettagok egymásrahatásával fejlődik az egyénies nemzet.

Vigyázni kell arra is, hogy a nemzet nemcsak természeti alap a nevelés számára, hanem *szellem-erkölcsi közösség* is és a nemzettagok nevelésében éppen e szellem-erkölcsi közösségekben való aktív részvételre nevelés a fontos. A nemzet fej-

lődése egyénei erkölcsi életszolgálatában történik, amely erkölcsi viszonyulásnak az alapja a *tudatosság*. Ezzel amellelt dönt *Imre Sándor*, hogy az egyén a nevelésben figyelembe veendő a nemzetnevelés minden szociális jellege mellett. A nevelés célja a közösségben van, — mondja, — de egyénenként érhető el. (10:54.) Az egyén éppen erkölcsi determinációjával helyezkedik bele a közösségbe. »A nemzet az egyénre nézve maga a közösség, ennek körében pedig egyéni alakulat«. (91:68.) Az egész szempontjából a nemzet határozza meg a nevelés irányát, tárgyait, anyagát. A nemzetnevelés az egyén erkölcsi részvételén keresztül utal a nemzetközösségre és mint nevelés erre hat, ennek körében történik és minden részletében a nemzeti *tudatosság* jellemzi. (10:69.) Az egyén tehát úgy éri el jelentőségét a nemzet fejlődésében, ha erkölcsi beárgolódásánál fogva szociálissá válik, vagyis ha az egyéniségből a szociálissá lételben értelmet nyerő személyiséggé fejlődik.

A nevelés, mint nemzetnevelés biztosíthatja a nevelési gondolkodás egységét is, amellelt, hogy célja az egész szempontjából a nemzetegység kialakítása. Mindaddig, míg nem beszélhetünk a tagok erkölcsi részvétele, *tudatossága* szerint kialakult nemzetegységről, a nevelés *nemzetté-nevelés*, mint arra *Széchenyi Istvánnál* is éppen *Imre Sándor* vezetésével rámutattunk.

A nemzet egyénies fejlődésében maguk a nemzettagok is egyénies módon fejlődnek. A nemzet fejlődésében a nemzet sajátosságainak kell kibontakozni. Ennek alapján a nemzetnevelésben szükség van a nemzet tagjainak egyéni és magának a nemzetnek is sajátos alapjellege szerinti ismeretére. Szamba kell venni a néplélektani és néprajzi tényeket, mint amelyek hiven tükrözik a nemzet sajátos egyéniségét, hogy kifejlése aszerint történjék. A nemzetnevelésben az első feladat: megismerni a nemzet jellemét. Nem az egyének egyéni sajátjait kell ismerni e szempont szerint, hanem az együvé tartozó egyesek közös sajátjait. (10:85.) A nemzetnevelés módszere is e megismert nemzeti jellemhez igazodik. *Imre Sándor* ezek szerint szól a nemzetnevelés »legtisztábban értett politikai« jellegeről. Azonban csak annyiban politikai jellegű, amennyiben a nemzet nagy céljait akarja megvalósítani. (23:155.)

A nemzetnevelés *közvetlen* (egyéni) célja, hogy értékes tagokat neveljen a nemzet számára; a *közvetett* célja pedig, hogy ezáltal az egész nemzet előbbre haladjon a valóság és fejlődés útján.

Az egyéni cél megköveteli: a *tudatasságot*, a közös munkára való *képességet* és *készséget*.

A nemzetnevelés alapvonatkozásait vizsgálva, általános szempontjai szerint minden nemzet számára ugyanazt jelenti;

vagyis olyan nevelést, amelynek központja a nemzet. Ezzel ellentétben a *nemzeti nevelés* minden nemzet életében másként alakul, mert ez a nemzet sajátos helyzeteinek megfelelő *nevelési mód*, amely azt jelöli meg, hogy a nevelés egy nemzet kebelében milyen meghatározottságok szerint folyhat. (23: 157.) Azt mondja *Imre Sándor*, hogy a nemzetnevelésnek minden nemzet körében *nemzetivé* kell válni, amely valamely nemzet nevelésének határozott módja. Amint *Wesselényi* mondta: »... népünk jelleméhez és helyzetéhez alkalmazott nevelés«.

A nemzetnevelésnek, mint már említettük, első feladata a *nemzetté-nevelés*. Ennek körében a *közösségtudat* kibontakozására kell nevelni. Éppen abban különbözik a szociális nevelés egyoldalúságától, hogy a konkrét nemzetre vonatkoztatva *sajátos* közösségtudat jellemzi.

A nemzetnevelésben a közös mult tanulságai alapján a jövőbe nézünk. (10: 60.)

A nemzetnevelésnek megfelelő nevelési módozat: a *köznevelés*. Ennek szervezése a nemzet törvényszerűségei szerint kell történnék. A szervezett nevelésügy mellett a szabadoktatásnak is nagy szerepe és jelentősége van.

Imre Sándor alapgondolata a nemzetnevelés szervezésében az, hogy a nemzet nem valami elvonatkoztatott valóság, hanem az egyedek konkrét egysége. (23: 164.) Ezért csak ott van, ahol megvan az egyedek együvértartozásának érzete és szüksége. Végső formájában az egyedek benső, lelki egysége. Ennek a lelki egységnek a kibontakozása érdekében nemcsak egyéni tudatosságra: önismeretre van szükség, hanem közösségi tudatosságra is, amelynek gyökere a nemzet önismeretében van.

A *nemzet önismerete* azt jelenti, hogy tagjai ismerik a nemzet erőit, gyengeségeit, vágyait, törekvéseit, azt a helyzetet, amelyben a nemzet áll és azt a lehetőséget és viszonyulást, amely sajátos létét meghatározza. (23: 166.) Minél több ember jutott el a nemzeti önismeretre (lett személyiséggé), annál inkább közelebb van az egész nemzet is az önismeret-hez, azaz a *nemzetszemélyiség* kialakulásához. (23: 66.) Önismere- telen a nemzet egyénei felismerik kötelességüket is, amely kötelességek a nemzet helyzetének ismeretéből származnak és hárulnak az egyedekre és az egész nemzetre.

Az önismeretnek az a jellemzősége is megvan, hogy munkatervet ad a nevelői organizmusnak és megóvja a kapkodástól (23: 170).

Imre Sándor jelentősége abban van, hogy felismerte a nemzet sajátos kifejlésének útját és ebben a nevelésnek is megmutatta sajátos részvételét, munkáját és feladatait. Megmu-

tatta ezzel azt is, hogy a nemzetnevelés nem idegen rendszerek meghatározottsága alatt áll, hanem törvényei szerint, ősi hagyományos nevelésformáinak figyelembevételével nemzeti eszközökkel és módzatok érvényesítésével folyik, miközben a nemzetet segíti sajátos kibontakozásához. Csak nemzeti célkitűzésein keresztül néz az egyetemes emberi célok szolgálására, minthogy azok a nemzet sajátos valóságával szolgálhatók a legjobban. Megmutatta azt is, hogy a nemzetnevelés adja meg a nemzetegység kialakításához a módokat és eszközöket, úgy, hogy érvényesülése által épen a nemzetegységben a nemzet élete biztosított. A nemzetnevelés a nemzet fennállása és fejlődése szempontjából egyedüli olyan rendszer, amely által a nemzet egész célja és egyedei sajátos cél- és valósulási szükségletei megkaphatják kibontakozásuk, valóságuk és kitöltésük menetét.

6. Sorsszerűség a nemzetnevelésben.

Makkai Sándor csak közvetve utal az értékvonatkozásokra a nemzetnevelésben s nemzetnevelés alatt a nemzet önfenntartására irányuló, annak részvonatkozásait egységbe foglaló nemzeti kulturpolitikát lát, (30:51.) melynek alapmotivációt a nemzet önfenntartásából következő életvonatkozások és az ebben megjelenő ösztönök; illetve mindezek kulturmegnyilatkozásai adják. A nemzetnevelés, mint ilyen; *existenciális* tényező a nemzet életében. Alapvonatkozásaiban és kialakulási folyamatosságában, valamint aktuális jellege szerint döntően meghatározza a »nemzeti existencia« természete. E meghatározottság alatt a nemzet önfenntartására irányuló »magyar életterv«, melyet a köznevelés útján lehet és kell megvalósítani. (31:7.)

Kibontakozásának és érvényesítésének parancsolója az idő sürgető szava és az »időszerűség« kategóriájában válik »sorszerűvé« a nemzet kialakítása és jövő élete érdekében. Mint-hogy a nemzet szerinte *öncélű* valóság: a nemzetnevelés, mint a köznevelés eszköze *politikum*, azonban úgy, hogy politikai jellege mellett megmarad nevelői mivoltában. (31:10.)

Egyetemes és központi eszméje a nemzet, amely a már megvalósult alkata szerint *eszköz*, jövő kifejlésében: *öncél*. (30:39.) Ezzel tülemelkedik az állampolgári nevelés külsődleges eszményein és a nemzet legbensőbb valósulási szükségleteire épít, amelyet a *kulturpolitikai* tevékenység, mint a nemzet öncélű munkája kíséri. (30:52.)

A nemzetnevelés az »időszerűség« és a »sorszerűség« jegyében a nemzet funkcionális kitekintése a mindennapi élet külső (politikai) és belső (önszükségleti) jelenségek felé. Így

lesz »közpon-ti élettevékenysége» a nemzetnek s existenciális ügyévé a nemzettagoknak; s mint politikum: a nemzet existenciális kérdésévé. (31:9.) Meghatározója a nemzet létérdeke és ennek értelme szerint: sorsszerű; azaz kihat a nemzet jövő életének alakulására és kijelöli a nemzetfejlődés irányvonalát az általános haladás szempontjának figyelmébe vételével a nemzeti öntörvényű és öncélú tökéletesedés felé. Ezzel a jellegével hat ki a nemzet létérdekét veszélyeztető területekre is és követeli a lét és nemlét időszerű kérdésének pozitív megoldása érdekében a súlyos és a nemzeti egységet veszélyeztető eltolódások kiegyelítését, hogy a nemzeti egység alapul szolgálhasson az öntörvényei szerint felépülő nemzeti társadalomnak. (81:12.)

Imre Sándor nemzetnevelési elgondolásához hiven *Makkai* is vallja, hogy nem elegendő csak a nemzet bizonyos rétegére tekinteni, mert a nemzeti lét a nemzet minden tagjának existenciális kérdése. Ennek alapján valósulásában egyformán részt vesz minden nemzettag; vagyis nem elszigetelt a nemzet életében, hanem önálló és egyetemes tevékenység, amely felöleli az egész nemzeti életközösséget; ennek körében a tagok egész életét. (31:13).

A nemzeti existencia *Makkai* szerint éppúgy meghatározza a nemzetnevelés *módját*, tartalmi- és alapjellegét, mint az »Idő« mindenkori sürgetése a nemzeti létet. Épen az időszerűség kategóriájában szakít a »személyiségelvűség« ideális eszmével és lép a valóság talaján érvényrejutó és az egyént is meghatározó *közösségi* (szociális) formák mezejére.

Makkai nemzetnevelési rendszerében inkább a tartalmi jellegre ügyel a formai túlkapásokkal ellentétben. *Felmértnél*, *Schnellernél*, *Kármánál*, sőt még *Imre Sándornál* is az a probléma, hogy a nevelés közösségi jellegének tisztázásakor mely közösségi életforma tekinthető alapul; *Makkai* a már tisztázott életkereteket tölti meg nevelési tartalommal és ezzel határozza meg a nemzetközösség önmegvalósítására irányuló nevelési részproblémák formai és tartalmi jegyeit.

Ezután a nevelésrendszer után a nemzetnevelés rendszereinek történeti fejlődésében csak egy fokozat van: mely a nemzetnevelés metafizikai vonatkozásait mutatja fel. Dolgozatunk teljessége megkívánja, hogy foglalkozzunk előbb egy olyan nevelésrendszerrel is, amelynek generálisan meghatározó elve az etikum, hogy a teljességben látott nemzetnevelési rendszerek után szabadon foglalkozhassunk a nemzetnevelés végső, metafizikai megalapozásával és az ezalapon kibontakoztatott nevelésrendszerek alapvetéseivel.

7. A nemzetnevelés, mint etikai kérdés.

Barankay Lajos a nemzeti közszellem tisztaságára és bizonyos etikai magasrendűségére építi a nemzetvalósulás folyamatát. Nevelésrendszerében a nemzet etikai jellegére támaszkodik és a *nemzetetikum* kifejlésének elősegítése, sajátos etikai történéshez segítése a nemzetnevelői feladat. A nemzet politikai helyzete, bio-pszichikai felépítettsége, kulturája, mind a nemzetetikum szolgálatában nyernek értelmet. (1:4). Ezzel túl-emelkedik az állampolgári nevelés jogi jellegén és a szociális és individuális nevelés ellentétes irányultságait magasabb értékelése szerint hozza etikai szintézisbe. E rendszer kifejlésének történeti szüksége: az egységes nemzetvalósítás gondolata, amely a nemzeti újjáépítés megalapozásaként a nemzetfejlődést visszavető kommunizmus után a nemzetvalósulási hiány és igényérzetek kielégítésére vonatkozó nemzetetikai nevelésben jut kifejezésre. Előremutató feladata: a háború után visszahelezni a nemzettörténés folyamatát a régi fejlődési folyamatba. (1:98). A nemzet és a nemzetnevelés etikai jellegének kiemelése éppen az ideológiák zavarában emel magasra a széthúzó erőcentrumok között, felmutatva a nemzet magasrendű értékes tartalmát; és egységes irányt mutat az osztályharcok és más társadalmi érdekellentétek között. (1:103—105).

A nevelési szocializmust elismeri s csak az egyoldalúan szélsőséges szocializmus felett mond ítéletet. Elismeri, hogy a szocialisták ideológiamentes intézményei a nemzet szempontjából hasznosak voltak (a növendékek orvosi vizsgálata az iskolabárártás előtt és az iskola elvégzésekor), de a nemzetköziség jelzése alatt még ezek is vesztek értékükből. (1:117.) A hagyományok, a vér és eszmei kötelékek feloldása s a szellem történetjellegének materiális keretekbe való szorítása szükségképpen ellentéte minden nemzetvalósító, építő és kifejtő műveletnek és akadályozója a nemzet egyetemes valóságát jelentő sajátos kultúratörténésnek. (1:120.) Ezekkel ellentétben a köznevelésnek a *hagyományokon* való elindítása mellett foglal állást *Barankay*, melynek alapja: a teljes *társadalmi összhang etikailag megalapozott* keresztülvitele, megvalósítása. (1:136.) Az osztályuralom és a társadalmi anarchizmus ezen bukik meg; viszont a nemzet egyetemes valóságának és újbóli egységjellegének ezek nélkülözhetetlen feltételei. Eddig az volt a baj, — mondja, — hogy kizártak a kultúrfolyamatból olyanokat, akik a nemzet szellemi életében vezetésre hivatottak; másrészt felkerültek olyanok a vezető helyekre, akikből hiányzott a megfelelő értéktartalom arra, hogy olyan jelentős helyeket kapjanak. Ezeket az ellentéteket és az ebből következő nemzetvalósulási szakadásokat nemzettársadalmi szempontból kifo-

gástan *közneveléssel* lehet kiegyenlíteni és kipótolni, amely etikai jellegénél fogva nem engedi érvényesülni az anarchikus és osztályérdekekkel telített elemeket, Az etikailag kötött közszellem a közösség szellemi karakterét jelenti s minthogy számára a nemzetben van e közösségfogalom tartalmi, tehát konkrét valósulása; maga a közszellem is és a történéseit elősegítő nevelés is *nemzeti etikai jellegű*. Ez foglalja magában a *korszerűség* és az *eszményiség* kettős vonatkozását.

Barankay továbbmegy *Schneller* *nemzeti szellemtörténeti* alapozású nevelésénél (37:92.) s *Imre Sándor* nyomán a *nemzeti eszmére* építi rá a nemzeti közszellem pedagógiáját. (1:142.) *A nemzetetikai nevelés módozatok keresése, amelyek segítségével a közszellem egysége megalapozható.* (1:145.) Vagyis egy olyan értékrendszer kiépítése, amelynek kötelező jellege szerint az eszmény kialakítására egységbe szerveződnek a nemzetalkotó résztényezők. (7:45.) Szerinte a nemzeti közösség tisztán erkölcsi közösség, melyben az egyént a közösségi élet erkölcsi törvényei kötik elválaszthatatlanul össze a nemzetközösség egységében. (1:148.) Mint ilyen, változtatja erkölcsivé az állampolgári nevelés jogi jellegű nemzetfogalmát. (1:149.)

Ebben a nevelésrendszerben a nevelés részvonatkozásai (értelmi, érzelmi, erkölcsi, akarati nevelés) a rendszer általános alapelvei szerint organizálódnak a közös eszmény szolgálatára. A nevelői részfunkciók etizálásában jut kifejezésre a nemzet-célúság szolgálata (— a nevelői szolgálat —) s ezen az etizált területen jut kapcsolatba az *egyén* a közösségmeghatározó alapideával: a *nemzettel*.

Másik fontos jellemvonása ennek az etizált nevelésorganizmusnak, hogy mindenkít a nemzettörténeésben a maga helyére állít, ahol képességeinek megfelelően fontos szerepe van.

Erzelmi sikon az *önismeretre* is kiterjed a nevelésorganizmus(1:163), hogy a nemzettörténeésben az őseredeti alapvonások bontakozzanak ki. Azonban az a fontos, hogy az eszményileg megrajzolt nemzeti jellemképet nemcsak megmutatni, hanem a nevelés érzelem és erkölcstériségében az ifjú sajátjaivá is kell tenni. (1:165.) A nemzetben szükségszerint fejlenek ki az *etikai jegyrendszerek* valósulásai: önzetlenség, rendszeretet, engedelmesség, tekintélytisztelet, kötelesség- és felelősségérzet (egyéni és nemzeti vonatkozásaiban), vallásos érzelem, művészeti érzet stb. *Barankay* a nemzeti jellemkép minél sokoldalubb kialakítása érdekében egyenrangusítja az erkölcsi jellemvonásokat az értékelésben, ami nevelésrendszerének elméleti magasratöréseit bizonyos fokig korlátozza és a *sablonosságba* viszi nevelési célkitűzéseinek valósulását. Ez a mechanizáló folyamat nem felel meg az eddig megismert nemzeti alapjellegnek, minthogy a magyar inkább az individualizmus felé haj-

lik, mint az egyformásításra.

Ez a nevelésrendszer kiterjed az akarat nevelésének kérdésére is, amelyet a jellemnevelésben érvényesít. Korán felismeri a *cserkész* szerepét ebben a vonatkozásban és ennek szervezésével együtt a *testnevelés* szakszerű szervezését kívánja.

A nemzetetika nevelés feladatát abban látja, hogy az egyént, mint az etikai értékekkel telített nemzettest egyik tagját alkalmassá tegye arra, hogy a folyton tökéletesedni akaró nemzeti közösség kultúrmunkájából a reá eső részt a siker reményében vállalhassa. (1:186.) Ennek érdekében e nevelésrendszerben a következő szempontok érvényesülnek: 1. nemzeti jelleg, 2. ennek etikai értékessége, 3. a nemzettest egysége, 4. egyén és közösségének elválaszthatatlan egysége, 5. a tökéletesedés elve, 6. az egyénre háruló munka kulturális jellege. (1:186.) Ezekből látjuk, hogy az etikai jelleg kihat a nevelés céljaira és módszereire is. Ez utóbbi rendszeres, mert nem egy-egy speciális helyzetre vonatkozik, hanem az egész nemzetvalósulást veszi tekintetbe. (1:188.) Lényege a részfunkciók összeható aktivitásában van. Ennek érvényesülése szempontjából kell ismerni a nevelés személyi tárgyalapjait, hogy meginnulhasson a rendszeres és egyetemes nevelés. *Barankay* ennek érdekében látja a *lélektani szempontok* érvényesítésének jelentőségét az újkori pedagógiai törekvések neves harcosainak (*Bain, Willmann, R. Seifert, Neumann, W. Stern, Binet, Payot, Claparede*), felismerései nyomán. A nevelésügy szervezésében érvényesíti is ezek gondolatait és úgy kívánja beállítani a köznevelésbe az egyéni szükségleteknek megfelelő nevelést, hogy a köznevelésben kiterjedjen a figyelem az egyénies fejlődés lehetőségeire is. (1:193),

A tanítási anyagkomplexumot is úgy rendezzi, hogy benne a hazai nyelv és irodalomtörténet, a hazai politikai történet nyerjenek küzponti helyet.

Ezek alapján nevelésrendszere alaptényezői: 1. tiszta altruizmus érvényesítése, 2. etikai egyenlőség gondolata, 4. önértékek, 5. egyetemesség elve, 6. értéktudatosítás. Ezek valósítása érdekében előtérbe jut a *módszer* kérdése, valósalulásuk szerint az állami, társadalmi, stb. életrendszerben való részvétel alakulása. Minden viszonyulásnak az alapja a *szereetet* valóságos érzülete. Fontos részproblémája az ifjúság nemi felvilágosítása, a gazdasági életrend szervezése, a munka és kereset etizálása, a nőnevelés etikai jellegének kiemelése.

A nemzetetika nevelés kiterjed a családi, iskolai, iskolaszerű (ismétlő iskola) és az iskolafeletti nevelésre, amelyeket a nemzetközösség érdekei egyformán meghatároznak. Felöleli a családi neveléstől kezdve a kiseddóvó, elemi-közép- és felsőfokú, továbbképző és szakiskolák nevelői tevékenységén kívül

az utca, ujság, film ; tehát a propaganda területeit is mindenütt az etikumnak szereve érvényesülést, hogy a nevelés különböző területein valósuló nemzetetikumban foglalt értéktartalom az etizált személyiségek által a nemzetvalósulás folyamatának legyen értéktartalma.

Barankay annak ad igazolást ebben a nevelésrendszerben, hogy a nevelésben a politikumnak semmi szerepe nincs. (1:129.) A nemzet emberi közösséget jelent, de a legmagasabb szellem-erkölcsi tartalommal úgy, hogy erkölcsi értékei benne olyan sajátos összetételben jutnak kifejezésre, hogy a nemzeti közösség életirányát a jelenben éppúgy, mint a jövőben meghatározzák. *Fichtére* támaszkodva mondja, hogy a nemzet olyan kulturális egész, amelyet éppen a kultúrával együttjáró etikai erő emel a nép felé. (1:133).

Barankay nemzetetikai nevelésrendszere összekapcsolása *Schneller* és *Imre Sándor* nevelésrendszereinek és az ő nyomukban kíván eleget tenni az etikai és nemzetvonatkozásoknak. Közösségcentrikus nevelés, amely abban különbözik a többi rendszertől, hogy az egyéneket a nemzet erkölcsi meghatározottsága alatt tagolja be a nemzettestbe. *Barankaynál* éppen a nemzet erkölcsi jellegének az érvényesítése a sajátosságos, amelynek alap gondolata tükröződik egyéb ilyen vonatkozású írásából is. (3:4.)

8. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai jellege és kulturpolitikai vonatkozásai.

A nemzetetikai nevelésben a nemzettagok erkölcsi köztiségei a nemzet történelem feltételei. A nemzet, mint kultúra történelem továbbmegy az alapok felmutatásában és a tagok kultúraegységének valósulásában jelenik meg. A kultúrát pedig filozófiai és politikai jellege egyformán meghatározza történelem végső (filozófiai) és konkrét (politikai) jellege, ami megadja a nemzetnevelés kultúrfilozófiai és kulturpolitikai karakterét is.

Weszely meggondolása szerint a kultúra *cél* és *eszköz* egyben (43:2.), melynek valósításában a kulturpolitika a nemzet sajátos értékeinek megtartása és továbbfejlesztése által akarja a nemzetet a maga hivatásának minél tökéletesebb betöltésére képessé tenni. (43:13.) Mint eszköz, a kultúra olyan tudatos és céltudatos emberi tevékenység, mely a haladásra irányul, az okviszonyok helyes felismerése alapján, hogy biztosítsa az élet célszerűbb és tökéletesebb berendezkedését, mellyel az ember a természet erőit jobban a maga szolgálatába állítja ; s egyszersmind bekapcsolódás a magasabb szellemi világba : az értékek szellemi világába. (43:33.)

A nemzeti kultúra szerinte a kultúrjavoknak az összes-

sége, amellyel a nemzet egésze bír. (43:34.) Hivatása: a nemzeti egység megteremtése.

1. A nemzet kultúratörténelmi folyamatosságkénti szemlélete *Széchenyi István* gondolataira megy vissza, aki először ismerte fel a kultúra nemzetfenntartó mivoltát. Már előbb is látunk utalásokat a neveléstörténetben *Zrinyinél* is, *Apáczai Cseri Jánosnál* is, de a valóság talaján csak *báró Eötvös József* kultúrpolitikai tevékenységében jut kifejezésre, aki a nemzet jövőjét kultúrájának valóságától teszi függővé. Azonban nem tekintenek ezek a kultúrvonatkozású nevelések a kultúra mély és végső (filozófiai) értelmére és megállanak a művelődésnél, ahelyett, hogy magának a művelődési folyamatnak a lényegét látnák.

Dolgozatunknak ebben a részében a nemzetnevelés végső metafizikai alapjait mutatjuk fel a kultúrfilozófiai szemlélődés tükrében és a kultúra gyakorlati valóságával való összefüggésben (történelmében) kultúrpolitikai vonatkozású kérdéseire is utalunk.

A nemzet kultúratörténelmi szemlélete és a nevelés kulturpolitikai jellegének érvényesülése a tudományos gondolkodásban világosan megállapítható fokozatokon, önmagában is fejlődő rendszereken keresztül bontakozott ki. *Báró Eötvös Józsefnél* a nemzet kultúratörténelmi jellegének a megmutatásakor még nem látunk be a kultúra valóságának, történelmi folyamatának végső (filozófiai) értelmébe s megmaradunk a kérdés külsődleges vonatkozásainak a szemléletében. A kultúra filozófiai vizsgálatát s méginkább e filozófiai alapozású kultúrpolitikai meghatározottság pedagógiai vonatkozásait *Kornis* műveiben szemlélhetjük, aki világos egységbe hozza a nemzet kultúrtörténelmi jellegét kultúrpolitikai valósításával.

Báró Brandenstein mutat rá a kultúra közösségteremtő alaptendenciájára és ennek alapján az egyéni és közösségi alapok figyelembe vételével a különböző értékelési fokok szerint berendezett emberi társulások (melyek anyajoguk és atyajoguk benső értékük szerint) kicsúcsosodását az *állami élet* kibontakozásában mutatja meg, mely a társadalmak (emberi társulások) helyzete és életszükséglete szerint *birodalmi jellegű* (5:64); a *funkciókülönbségek* figyelembe vételével pedig: *rendi* felépítettségű. Ezzel párumazamosan *imperialisztikus* és *monarchikus*. Életszükségleti szerveződés szerint: *kapitalista* vagy *kommunista*, amelyek ellentéteit a *szociális állam* egyenlítő ki. (5:74). Ennek ideája a *világállam*.

A *jog* és *kultúrállam* e kategóriák felett létezik, minthogy minden államforma *jogi* és *kultúrjelleggel* bír, (5:75); legyen az akár rendi állam, akár kapitalista osztályállam, akár szociális jellegű világállam.

A kultúrfilozófia álláspontja szerint minden történeti kultúrérték az ember társultjellegűségéből magyarázható meg és miközben a kultúra társadalomalakító normatív jellegét nézi, végső törekvésenként figyelme a megvalósult kultúrértékeket vizsgálja, mint a társas együttlét szükségszerű kicsapódásait. (35:163). A kultúrfilozófia ebben az értelemben felülemelkedik minden kultúrtörténeti folyamatosságon és a kultúravalóság részjellegű kérdésén túlmenően a társasalakulás (kulturátörténés) útján kicsapódott kultúrértékek általános törvényszerűségeit állapítja meg. Ebben az értelemben természetes, hogy az államig jut el, mint végső kultúrformációig, mint *Brandenstein* is; és nem tekint a nemzetre, mint sajátosan kultúrtörténeti folyamatra. Ezt különös hangsúllyal *Ujszászynál* látjuk, aki a kultúra nemzetmegvalósító jellegét a nemzet kultúrtörténeti szemléletével emeli magasra a más társasalakulások (faj, nép, állam) felett. A nevelés ebbe a nemzetttörténésbe ékelődik be, mint *kultúrpedagógia* és *kultúrpolitika*.

2. *Kornis* a kultúrpolitika eszmény- és értékmeghatározó jellegére s ebből következőleg értékvalósító tevékenységére utal és lehetőségét eszerint vállalja a nemzet életében. Szerinte a nemzet fejlődése ezen a kettős viszonyláson épül fel: egyrészt a *nemzet és kultúra* egymásravonatkozásától függ; másrészt: a *kultúra és politika* viszonyulásában feszül.

a) A *nemzet* és *kultúra* között szoros kapcsolat van. *Ujszászy* elgondolását támogatja azzal, hogy rámutat a kettő együtttörténéseinek folyamatára. A kultúra sohasem önmagában áll, — mondja, — hanem mindig *nemzeti* (27:6); egy-egy nemzeti szellem alkotása, amelynek általános értékű nemzetfeletti elemei az egyetemes emberiség közkincsévé szilárdulnak. (U. o.) Ennek értelmezéseként *Kornis* minden nemzetnek létezési jogosultságát sajátos, nemzeti szellemű kultúrjavainak az egyetemes emberiség szempontjai szerinti érvényesülésével ismeri el. E kultúrvalósulásnak háttérül szolgál a nemzet politikai története, amely a nemzet szellemi valóságának a függvénye. (27:7). Igyekszik kimutatni azt is, hogy mindennek dacára a kultúra nemzeti jellege megmarad s ez a különböző kultúrhatásokban sem olvad fel. Ez mutatkozik meg a történeti élet mezején feltörő ősi megnyilatkozásainkban; a népköltészetben és a népművészetben. A kultúra tehát lényegesen kihat a nemzet fogalmának megállapítására és a tisztán biológikumon túl tudatosult nemzetérzeten alapszik.

Kornis nem elégszik meg a nemzetttörténés szemléletében a kultúra történeti valóságának az érvényesülésével, hanem számít a nemzet *tudatalatti* energiatöltésére is; arra az ösztöni törekvésre, hogy valósulása folyamatában sajátos rejtett értékeit bontakoztassa ki. (27:51.) A lényegmeghatározó azonban

a nemzet kultúrjellegisége, mert ebben jut *öntudatra* sajátos léte. (27:77.) A kultúrpolitika ezt a tudatosítást segíti elő és ezzel a *kultúra* és *nemzet* viszonyát elmélyíti, bensőlegesíti. A kultúrpolitikának, mint nemzetvalósításnak abban van jelentősége, hogy tudatosító folyamatában hat a nemzetben még részt nem vevő egyedekre és bevonja őket kultúrkörébe.

Szorosan összefügg *Kornis* elgondolásával *Ujszászy* kultúrfilozófiai fejtegetése, aki a nemzet sajátos kultúrtörténete paradox egységében (ennek körében a mély- és magaskultúra paritásos történésében) mutat rá a kultúra nemzetmeghatározó jelentőségére. Azonban továbbmegy *Kornis kultúraállam* eszményén és a *nemzeti állam* fogalmának érvényesítését biztosítja.

b) A *kultúra* és *politika* viszonyulásával kapcsolatban rámutat *Kornis* a kettő közti különbségre, amikor *kultúra* alatt egy kor szellemét kifejező életformát ért; *kultúrpolitika* alatt pedig a kultúratörténésnek irányítását. (28: Előszó). A *kultúra-történet* viszont a nemzetvalósulás szempontjából, mint a nemzet külső megvalósulási küzdelmének a képe kap jelentést (28: XIV.).

A kultúra tudatos, vagy tudattalan, de a nemzet, mint kultúratörténés szempontjából egyformán értékes; minthogy a történeti multban szemlélt s akkor tudatosan, vagy tudattalanul ható s ennek nyomában megnyilvánuló *kultúranyag* szab határt és irányt a jövő kultúrtörténeti folyamatának. Így látjuk csak meg a nemzet magasabbrendű kultúrigényeit; »... azt az eszményt, annak az embertípusnak a képét«, amilyenné a kor szelleme s a nemzet életigénye a jövő művelt nemzedék lelkét formálni szeretné. (28: XVI). Ennek körében a *kultúrpolitika*: a felismert nemzeti kultúrszükségletek kielégítésére irányuló művelet; s minthogy a kultúrában a nemzet szellemi valósulása jelenik meg, a kultúrpolitika, mint a kultúrtörténés folyamatoságát elősegítő művelet egyuttal nemzetvalósító tevékenység is. *Kornis* ennek érdekében vonja be a nemzetvalósító tevékenységbe a nemzet kultúrintézményeit.

A kultúra és politika kapcsolata tehát a kultúra valósulásának elősegítésében, folyamatossága biztosításában van. Elméleti síkban, — úgymond *Kornis* (32: 171) — az állam és kultúra egymásravezetkezésének kérdéseként jelentkezik; gyakorlati síkban: a konkrét irányítás és valósítás elősegítésében, tehát a nemzet kultúrtörténeti folyamatosságának tervszerű, szervezett tevőlegesítésében van. Azonban, minthogy az állam jogi személy, a kultúra pedig — még ez irányítás dacára is — szabad szellemi megnyilatkozás, a kultúra története a nemzet története; mint szellemi valóságnak a története. A kultúrpolitika az államot, mint szervezett értékrendszere valósításának eszközt nézi, (U. o.) s épen ezáltal tisztázza a nemzetcélok állami megvalósítási lehetőségét. (32: 174).

A kultúrpolitika közvetlen eszménye a *kultúrállam*, de minthogy ez sajátos kultúr hagyományokon épül fel, melyet nem az államcélok, hanem a nemzetjellem organizál. Közvetett és végcélja: a nemzet, mint kultúrközösség valószínűsítése. Erre utal *Ujszászy* nemzetszemlélete (42:29). A kultúrpolitika feladata a szellemi javakkal való helyes gazdálkodás, hogy ezáltal az állam fennmaradása és fejlődése biztosíttassék rész- (gazdasági, anyagi, stb.) és egészfunkcióiban. Eközben gondolkodik nemzeti kultúrájának áthagyományozásáról, fejlesztéséről s mint kimondottan szellemi vonatkozásról: a nemzetforma áthagyományozásáról, azaz fenntartásáról és kifejtéséről. Mint ilyen: *idealisztikus*, *nacionalisztikus* és *univerzális* jellegű az organizáció törvényeszerűségei szerint. Ennek alapján indulhat el a nemzetnevelés, mint *személyiség* — *nemzet* — *emberiség* fokozatokat elismerő és érvényesítő tevékenység. E fokozatok bármelyikén szétágazik annyifelé, ahány kultúrnyilatkozás lehetséges az egyén, a nemzet és az emberiség életében. (32:179). A *nemzetállamban* a kultúrpolitika és a nemzetvalósítás útjai teljesen fedik egymást (29).

A kultúrpolitika végeredményben felöleli az állam összes valószínűsítési és valószínűsítési funkciórendszerét és a nemzetvalósítás szempontjából annyiban van értéke, hogy nemcsak külső államhatalmi tényező (*Eötvös*), hanem a nemzet önszükségleteiből fakadó öntörvényei szerint érvényesülő szabad (tehát nem monopolizált) tevékenység. Ezt a kérdést vizsgálja *Ujszászy*. Előbb azonban meg kell nézzük azokat a kultúrfilozófiai vonatkozásokat, melyek eltérnek ettől a gondolatmenettől, hogy rámutathassunk nemzet kultúrtörténeti folyamatában a nemzetnevelés szerepére és fogalmára.

3. *Prohászka Lajos* a kor pedagógiai gondolkozását vizsgálva amellet nyilatkozik, hogy az »eszméből« levezetett pedagógiai gondolkozás meddő vállalkozás és a nevelés életes jellege szerint foglalja el azt a helyet, ami méltán megilleti az életben s tudományban a más tudományok körében. A modern pedagógia kiindulása az *életkultúra* érvényesítése, amint vetületeiben (munkaiskola, Dalton-plan stb.) be is igazolható. Különösen *E. Krick* meglátásainak érvényesülését látja az életes pedagógiai részmegnyilatkozásokban s ennek következtében ő is az axiológiai szempontok kikapcsolásával a konkrét életorganizáció szolgálatába kívánja állítani a nevelést. Kimutatja, hogy az u. n. exakt neveléstudományi irány is az elméleti pedagógia válságára mutat, amelynek leküzdése az életvonatkozásokkal teljes neveléstudomány lehet. A kor sokszor egyoldalú nevelésszemléletével ellentétben (34:30) ő is amellet tesz hitet, hogy nem lehet teljesen függetleníteni a neveléstudományt az értéktudományok determinációjától, csak hogy a

filozófiai alapok felmutatásában e filozófiai vonatkozások kultúrjellegrére kell ügyelni és eszerint kell a neveléstudományt rendszeres tudománnyá kiképezni.

Ennek a neveléstudománynak az alapja nem tárgyi és személyi, hanem eszmei, amikor is a *műveltség* fogalmából indul ki, hogy megmutassa a pedagógiai gondolkodás metafizikai és pszichológiai jellegét. Azonban gondolkodásában a *Herbarti* elvekkel ellentétben *Hegel* objektív-szubjektív szellemi alapjaira megy vissza és a műveltség és művelődés strukturális elemzése érdekli. Ez a módszer szerkezetelemző jellegénél fogva abban áll, — mondja, — hogy »... a szellemnek mindazon alakzatait, melyekben a lélek megnyilvánul, vagy lélek lakozott értékvonatkozásokban kielemezi, ... egymásravezetve mutatja s végül egységes totalitásban lezárja.« (34:33). Eredetisége éppen a struktúra sajátos felfogásában nyilvánul meg, amennyiben ebben a lelkiségnek és a jelentésnek teleológikus kapcsolatát keresi fel, vagy más szóval: szerkezetelemzően a »pszichét és a logoszt az interpretációban nem a saját irányukban követi, hanem aktuális összefüggésükhöz férkőzik hozzá«. (U. o.) Az egyénfeletti objektívációk belső összefüggéseinek magyarázatában rámutat arra, hogy azok tulajdonképpen strukturák, s amint ezeknek egyenként is megvannak a maguk külön strukturális jellegük (egyház, állam, erkölcs, jog, tudomány, művészet stb.); e strukturák összessége is törvényszerű összefüggést mutat. *Prohászka* éppen ezt a *totalis strukturát* nevezi *kultúrának*. (34:35).

Abban a tekintetben egyirányban halad vele *Ujszászy*, hogy a kultúrát a szellem objektívációjának tekinti: csakhogy *Ujszászy*nál személyfeletti mély, — illetve magas, de mindenestre *nemzeti* a kultúra. *Prohászka* szerint a struktúra tárgyi produktum: »... az emberközi objektív képződmények strukturális összefüggése«. (34:36). Ennek alapján csak *objektív kultúráról* beszélhetünk. *Ujszászy* kultúrafogalma éppen *lélek-szerű* jellegénél fogva nem megmerevedett, hanem folytonosan történő valóságot fejez ki és ezáltal biztosítja a kultúrtörténetben érvényesülő nemzetfejlődés folytonosságát és folyamatoságát.

Prohászka a kultúra formai szempontból való vizsgálatában az objektív szellemben látja a kultúrfilozófia sajátos tárgyát és feladatát: azoknak a strukturáknak és felelőségeknek a vizsgálatában, amelyekben az objektív szellem megnyilvánul. (33:114.) Minthogy a strukturák dialektikusan fejlődnek — mondja, — a kultúrfilozófia a strukturák dialektikájával foglalkozik. Azzal, hogy mi a kultúra lényege, milyen típusai vannak és egységének mi a feltétele.

A pedagógia a kultúra előállításának munkálásában kap szerepet. A strukturák a formákon bontakoznak ki úgy, hogy

a struktúra dialektikus mozgása a forma organikus fejlődését előbb felelős összefüggéssé rendezi. A lélek e felelős összefüggések által kapcsolódik be a kultúrába. Ilyen felelős összefüggések: a vallás, megismerés, társas magatartás stb. (33: 115—116.) Ezek a felelős összefüggések egységbe szerveződnek s a műveltség éppen ezek egységben jelentkező totalitását fejezi ki. (33: 116.) Műveltség nincs kultúra nélkül s viszont kultúra sincs műveltség nélkül. Mindkettő egymás kölcsönhatásában érvényesül. A ható kultúra az alakuló műveltség és az alakuló műveltség a ható kultúra. A műveltség elméletével foglalkozó tudomány: a *pedagógia*. Ez a kultúrfilozófia egy része. A pedagógia feladata ebben a körben: »... annak a törvényszerűségnek a megállapítása, amely szerint a strukturális összefüggések a lélekben felelős összefüggéseket, vagyis a kultúra műveltséget vált ki«. 33: 118.)

A pedagógia e vizsgálata közben 6 fejezetre tagolódik: gyermeki lélek megismerése (gyermekpszichológia) és a nevelőhatások ismerete; a művelődési javak sorrendjének megállapítása (család, nemzet, vallás, tudományos, etikai, gazdasági javak stb.) és a műveltség egyes ágainak vizsgálata; végül a műveltség eszményének a problémája. Itt az a kérdés, hogy az általános, vagy a szakműveltség a fontos-e?

A művelődési közösségek vizsgálatánál a család és iskola rendező szerepet nyerne.

Prohászka kultúrfilozófiai pedagógiája külső szervezeti organizatorikus alapjelleget fogva nem kielégítő a nemzetnevelés szempontjából. Inkább az *államtotalitási* pedagógia alapjául szolgálhat. A nemzetnevelésben a kultúratörténet végső nemzeti szubjektív s ezeken túl idealisztikus vonatkozásait kell figyelembe venni, mert a kultúra személytől sohasem történik függetlenül s a nemzetben történő kultúra pedig: *nemzeti kultúra*. Bár *Prohászka* is utal arra, hogy az egyénfeletti műveltségtörténet is csak valamely pszichofizikai szervezeti adottságon belül, tehát »egyénség«-ben történik, mégis túl kell utalnunk e sajátos történet általi személyiséggé fejlődés folyamata felé, amire *Prohászka* könyvének megjelenése után egy évvel *Ujszászy* hívta fel a figyelmet.

Prohászka meglátása szerint a kultúra az értékek megvalósulásának összefüggő rendjét jelenti, míg a műveltség ennek a visszasugárzója. Mint ilyen, eligazodás a történeti kultúra szellemi környezetében. (33: 84.) A kultúra történeti kialakulásában a *tartami* tényezőt adja. A műveltség *zárt*, a kultúra *szabad*. Mint szabad lehetőség jelenti az »eszme« inkarnációját. *Ujszászy* gondolatrendszerében fogjuk csak tisztán látni azt, amire *Prohászka* csak utal: t. i. a nemzet és a kultúra korrelatív jellegét.

4. Már *Makkai Sándor* is rámutatott arra, hogy a nemzet nevelői munkájának »nagy koncepciója« a nemzeti kultúrpolitikában jelentkezik és a nemzetnevelés ezek alapján olyan nevelésrendszert jelent, melynek fel kell ölelnie az egész nemzeti társadalmat és annak egész életét. *Klebensberg* elgondolása nyomán (25) a pedagógia értelmét a nemzeti kultúrpolitika keretében mutatja meg. Az a célja, hogy «... a nemzeti műveltség egységes és tagozott, tárgyiasuló és személyes, konzerváló és alkotó értékrendszerének, mint a nemzeti szellem öncéluságából következő önfenntartás legfontosabb tényezőjének» kiépítését munkálja. (30:51.) Az így megállapított nemzetnevelői célt erkölcsileg szolgáló kultúrpolitikának megalapozásával; végső eredete, tehát nemzeti hagyományos jellegén túli megalapozásával azonban adós marad, minthogy vonatkozó írásában e kultúrpolitika tartalmi vonásainak a kimutatása a központi kérdés.

5. *Imre Lajos* a kultúra lényegét abban a sajátos helyzetben állapítja meg, amikor a nemzet egyes tagjai eljutottak az emberi eszmény felé vezető útra s ez emelkedés által az egész nemzet emelkedik a nemzeti eszmény felé. (7:32.) Ennek az emelkedésnek a menetét és tartalmi tényezőjét a nép lelkében élő örök értékek határozzák meg s amikor az egyes, vagy a közösség e sajátos és felismert értékek megvalósítására törekszik, jut el a szabadság állapotához, amelyben lelkének nemes tartalmát minden másnál értékesebbnek tartja. (7:33.) »A kultúra nem más, mint az erkölcsi érték társadalmi megvalósulása«. (7:33.) Alapvonatkozásaiban *erkölcsi*, formai jellege szerint: *nemzeti*. A nemzeti kultúra már megvalósult a nemzetben; további megvalósulása pedig *nemzeti*, ami azt jelenti, hogy alapja csak a nemzet lehet. (7:35.) A nemzetvalósítás szempontjából e kultúrának a terjesztése a fontos: s a nemzetnevelés éppen ebben kapja tartalmi és formai alapjellegét.

6. A nemzetnevelés kultúrfilozófiai vonatkozásainak tárgyalásában különös jelentősége van *Ujszászy Kálmánnak*, aki felmutatja a nemzet és kultúra egytörténéseinek sajátos paradoxonját, miközben tisztázza a kettős vonatkozás eddigéig homályos kérdéseit.

A nemzetben a szellem valóságát látja úgy, hogy ez a nemzeti szellem történéseként a nemzeti kultúrában történik. A nemzeti kultúrában történő szellem lényege szerint: *transcendens* és *immanens*; az általa meghatározott kultúrátartalom is racionális és irracionális. Ezekben: *magas*, illetve *mély*.

A nemzetnevelés ezek szerint nem lehet más, mint »... az immanens és transcendens szellem egytörténéseinek elősegítése: vagyis a teljes szellem történéseinek elősegítése. Ebben

az értelemben a nemzetnevelés a legigazibb szellemi nevelés, vagyis a legszellemibb nevelés«. (42: 120.) Ez azonban nem zárja ki individuális jellegét sem.

Mint nevelés *állami* is és *egyházi* is; de úgy, hogy azoknak nem szintézise, hanem eredménye és értelmet adója. (42: 121.)

Tárgya: minthogy a nemzet egyéneiben valósul: az *egyéniség-személyiség nevelés*, amely a nemzet körében a nemzetegyéniség és nemzetszemélyiség kialakításában kapja meg nemzetnevelési célkitűzési jellegét. Ebből a szempontból *Ujszászy* feleslegeseznek ítéli a nemzetjegyek kutatását és az azokat érvényesítő *nemzeti nevelés* helyett a teljes nemzetre vonatkozó *nemzetnevelést* adja. Ebben a nevelésrendszerben nem az egyén alapjegyeire épít, sem a közösség kiemelkedő jegyeit veszi figyelembe, hanem az egész egyéniséget és egész közösséget, azoknak teljes organizmusát. Ezért mondja: »A nemzetnevelés, mint tartalmilag egyéniség-személyiség nevelés abban is a legemberibb«, hogy pusztán az emberinek, de a teljes emberinek hangsúlyozásával nevel nemzetet, tudva azt, hogy a teljes ember mindig *nemzeti ember*, azaz történése, mint teljes embernek a történése az immanens és transcendens szellem paradox egységében mindig és bárhol nemzetet terem. (42: 122.)

Ujszászy rámutat arra is, hogy a nemzet nem lehet önmegvalósulásának tárgya és alanya és szükségképpen szorítkozik intézményes nevelések kereteibe. A teljes ember nevelésére való tekintettel csak az állam és egyház együttes nevelése a célravezető. Ezek azok a nevelő faktorok, amelyek együttes nevelésében a nemzetnevelés minden intézményes jellege szerint sem merül el az intézményesség hálójába, hanem megmarad alapjellege szerint szellemi valóságnak. (42: 122.) Azonban, ha e két tényező paradox érvényesülésében is tovább kutatunk és egymás feltételeit keressük: az egyházban találjuk meg az állam feltételét, mert ahol egyház van, ott állam is van s a nemzetnevelésben is az immanencia és transcendencia egytörténése folyik. A nemzetnevelés végső alapja ezek szerint az egyházba ereszkedik le, amelyben egyforma értékelése szerint paraszt és polgár egyformán foglal helyet.

Ujszászy szakít az addigi hagyományos elgondolásokkal és a neveléstörténet horizontális vonalú kibontakozásában megmutatja a szellem sajátos történéseinek vertikális jellegét. Ezzel kikapcsolja a hagyományos, önismereti, tervszerű nemzetvalósítási (tudatosság) problémaköröket és a történeti élet síkjában folyó nemzetvalósulási folyamatot a nemzeti szellem immanens-transcendens történeti paradoxszerűségével metszi át. Kétségtelen, hogy mély gondolatfűzésével új szempontok

érvényesítésére hívta fel a figyelmet a nemzetnevelés problémaköri tárgyalásában.

9. A nemzetnevelési rendszerek alapjegyei.

A történetiség síkjában megismert és kifejlődésében végigkísért nemzet-nevelésfogalom tartalmának bővülését a következőkben igekszünk egybefoglalni; jóllehet ez összefoglalás nem hivatkozik a teljesség jegyével. Csak a fontosabb és kiemelkedőbb vonásokat említjük, hogy a nemzetnevelés fogalmáról viszonylagosan is egységes képet nyerjünk:

1. A nemzetnevelés, mint elmélet: a nemzetvalóság folyamatosságának biztosítására és irányítására vonatkozó egyéni és közösségi nevelőhatások érték- és fogalomrendszerének megállapítására való törekvés.

2. Mint neveléseméleti rendszer: egy nemzet életkeretei között létező nevelői hatások személyi és tárgyi alapvonatkozásainak a közös nemzeteszme szerinti organizációja és betagolása az általános neveléstudományba.

3. Közlebbi célja; a »nemzetiség« közös eszménykénti kifejtése.

4. Kiterjed az összes e nemzetben adódó életformákra és azok értékeidáját a nemzetben mutatja fel.

5. Ennek érdekében vonja be az egyént a közösségbe; organizálja a szétfolyó erőket, de úgy, hogy a hagyományos közösségi nevelő tényezőket (egyház, társadalom, család) autonóm nevelői ténykedésükben nem gátolja.

6. Utal a nemzethez tartozás erkölcsi jellegére és értéklésében az erkölcsi törvények által korlátozott.

7. Folyamatosságában az egész embert veszi figyelembe és ennek érdekében ügyel a külső (milieu) fizikai hatások mellett a legbensőbb (pszichikai) alakító hatások tiszta és egészséges mivoltára.

8. A nemzet minden rendű és rangú tagjára érvényes normákat ad és felöleli az egyén egész életfolytatását.

9. Célja érdekében meghatározza a nevelés összes területeinek értékét (testi-, szellemi, erkölcsi-, esztétikai, érzelem, akarat, jellemnevelés).

10. A nemzeti nevelői hagyományok figyelembevételével vigyáz a nevelés őseredeti jegyeire.

11. Nevelői körébe bevonja a nemzet szervezeteit (cserkészlet, levanteintézmények, katonaság stb).

12. Bár külső formája szerint propagandisztikus, lényege szerint nem propaganda, mert a legbensőbb, tudatos átélésre épít.

13. Organizátora: a nemzeti tudatosság.

14. Figyelembe veszi a nemzet alaplényegét: külső (szo-

ciális, »bo-pszichikai« alkotmányjogi, politikai) felépítettségét, de ügyel benső (kultúr-szellemtörténelési) valósulása feltételeire is.

15. A nemzet sajátos nemzeti hivatása által szolgálja az egyetemes emberiséget.

16. Egyénies és közösségnevelés.

17. Sajátosan magyar nevelés.

18. Nemcsak nemzeti, hanem lét és tárgyalapja szerint nemzetnevelés s kebelében a résznevelések szükségképpen lesznek nemzetiekké.

19. Az individuum és kollektivum ellentéteit sajátos szintézisében kiegyenlítő s mindkettőt egyformán érvényesítő harmonikus nevelés.

20. A nemzet szelleml valóságát és konkrét viszonyulásait egyformán számbavevő nevelésrendszer.

21. Egyformán kiterjed a nemzet személyes és személytelen nevelői tényezőire.

22. Célja érdekében a politikát is pedagógiai jellegűvé teszi és utal a nemzet végső eszmei valóságára és ezzel biztosítja kötelező és egyetemes jellegét.

IV. A nemzetnevelés szervezésének újabb alap gondolatai.

1. A nemzetnevelés közösség szemlélete. 2. A hagyományok szerepe a nemzeti életforma hagyományos jellegével. 3. A hagyományos élet és a világnézeti nevelés. 4. A szaknevelés kérdése. 5. A nemzetnevelés szervei. 6. A nevelésügyi reform nemzetnevelési alapszempontjai.

A nemzetnevelés fogalmi kialakulásának végigkísérése után ki kell térnünk azokra a gondolatokra, melyek részben a nemzeti hagyományok szellemében, — vagy azok ellenére, — részben hazai, vagy idegen hatások alatt napvilágra kerültek e problémarendszerrel kapcsolatban. Az irodalom tükrében és a kritikai beállításban azt igyekszünk megmutatni, hogy mennyiben jogosultak e nemzetformálási irányelvek és mi az, amit a neveléstudomány, mint értékes elemet felhasználhat a nemzetnevelés fogalmi körének bővítésére.

Tulajdonképpen azokról a nemzetnevelési rendszerekről és azokról a nemzetnevelői gondolatokról van szó, melyek csak napjaink vonatkozó irodalmát jelentik; mely gondolatokat dolgozatunk rendszeres menetében, mint újabb problémaösszefüggéseket mutatunk be.

1. A nemzetnevelés szervezésének, mint tudatos és rendszeres *közösségnevelésnek* belső jellegű irányítását a nevelő közösség *közösségeszméje* szervezi rendszeres és egyben benső tartalmú nevelési formává a nemzet életében. E *közösségeszme* eredete és belső teleológiája szerint a nemzet ős- (elsődleges, spontán) és tudatos (rendszeresített) formációján alakul ki s benne a nemzet önmaga őseredeti és teleológikus vér- és szellemi valóságát szemléli úgy, hogy önmaga történeti valóságát sajátos benső alakulási törvényszerűségei szerint kiveti a jövő élet szellem és vérösszefüggési alakulásába. A nemzetközösség kialakító tényezői is eszerint: *spontán adottság-bellek* és *tudatos irányításuk*, amelynek egységére épen a legújabb neveléstervezetek mutatnak rá. Spontán elsődlegességű nemzetközösség alakító tényezők: a közös eredet, külön sors, történelmi és szellemi hagyományok, szokások, szülőföld, történeti közösségtudat stb. Tudatos irányítású másodlagos tényező az előbbieket szervezése és történési elősegítése; mely szerve-

zés sohasem teljes, s csupán csak a felszíni — és csak legújabbán a mély — összefüggéseket öleli fel. Eszerint a *közöségtudat* kialakulásában összeműködnek a nemzet tudattalan ösformációi és tudatos szervezési erői.

A nemzetnevelésben az a fontos, hogy ezek a tudatos és tudattalan formáló hatások *egységes* közösség szemléletben teljesebben ki, hogy a nemzettagok egységes közösségtudata a *nemzetegység* kialakulását és valóságát jelenthesse. A tiszta közösségben (homogén) a közösségtudat egységes; a zavart és megosztott közösségben *vegyes* közösségtudatról beszélünk. Ha pedig a nemzetegység az egységes közösségtudaton épül fel, kizárja nemzetből mindenki magát, aki más közösségtudattal megbontja a közösségtudat egységét; már csak azért is, mert a közösségtudat nem *egyéni fogalmazása* az emberi léleknek, hanem a közös élet folyamán kialakuló; akárcsak a nemzeteszme, amely éppígy a történeti étellel párhuzamosan alakul a nemzet szellemi, erkölcsi, fizikai, biológiai stb. életmozzanatai alapján. Aki a kialakuló nemzeteszme vonzó és hatáskörén kívülállónak érzi magát, arról tesz bizonyosságot, hogy nem vett részt a nemzetközösség életmozzanataiban, vagyis nincs egységes közösségtudata; azaz nem tagja a nemzetnek. *Imre Sándor* mutat rá arra, hogy a nemzettagság tulajdonképpen aktív részvétel a nemzet életében, melyből következőleg erkölcsi követelmény az, hogy mindenki tudjon és akarjon közös célokat szolgálni. (14 : 124.) A közösségtudat erkölcsi determinációja a nemzettag számára szerinte másodlagos kialakulása, minthogy előbb az önös érzelmek alakulnak ki; azután a magasabbrendű érzelmek, melyek a közös életben lesznek értékesek. Ezek szerint nemcsak a közösségeszme történelmi alakulása, hanem a közösségtudat is bizonyos alakulási folyamat révén lesz az egyének és a közösségek egységes tudatává a nemzetközösségben; *nemzeti tudatossággá*.

A *közösségeszme* történeti alakulására *Gelei József* mutat rá (10) végigkísérve a természeti közösségalakulásoktól (faj, nép) a tudatos közösségalakulásokig a kérdést, hogy a »Nemzetnevelés«-ben (1942) tiszta fogalmakkal számolhasson. A nő és a férfi, a család, vér, faj, nép és egyéb természeti közösségalkotó (alakító) tényezők mellett kihangsúlyozza a szellemi közösségalkotó tényezőket, mint az önismeret (tudatosság), történelem, sors; valamint a tudatossági szempontból vizsgált jellegzetességeket, mint a munka eredményének közösségi jellegét stb.

A nemzetnevelés problematikájának a hosszmetsetbeli tárgyalásában nem is az egyes közösségalkotó tényezők jelentőségével kell foglalkoznunk, hanem a kialakult közösségtudattal és ennek jelentőségével a nemzetnevelésben.

Már említettük, hogy a mindenkori közösségtudat és közösségeszmény a valóság talaján történő nemzeti életnek részben tudatos, részben tudatlan irányítója. Abban igaza van *Erdős Zoltánnak*, hogy a közösségeszmény kihat a nemzet fejlődésére és e közösségeszményből következtethetünk a nemzet fejlettségi fokára. (9:11.) Azonban a nemzetnevelés csak előkészítő munkájában *nemzetté-nevelés*: mihelyt a nemzeti egység kialakult azonnal *nemzet*-, vagy legfennebb *nemzeti* nevelés. A tudatosítás csak megelőző feltétel, amely a talajt készíti elő a nemzetnevelés számára. Addig természetesen kimerül a nemzetté-nevelésben, míg nemzeti egységgel nem számolhatunk. A nemzetnevelés már jelentése szerint is megtartja és továbbviszi a nemzetet a fejlődés útján; a már organizált nemzetegészt fejt ki önereje és öntörvényei szerint és eközben biztosítja a nemzet fennmaradását és dinamikáját. Ezért a nemzetnevelés = közösségvédelem, amint azt *Erdős* is meglátja; de nem passzív, hanem aktív jelleggel.

A nemzet é nemzetvédelem érdekében közösségeszménye szerint szerveződve áll a jelen és jövő kapujában és tüzi ki feladatául tagjai számára s ezek egységében sajátos közössége számára a *nemzeti hivatás* szolgálatát, amelynek érdekében szervezi *köznevelését*. Azonban vigyázni kell arra, hogy a nemzetközösség a nemzetvédelem szempontjából ne merüljön el a nemzet *politikai* fogalmában (mint Barabás Andrásnál) (3). hanem ügyeljen magasabb és mélyebb tartalmának érvényesülésére.

A nemzet, mint szervezett közösség közösségtudata szerint rendezi nevelését. Amint a nemzet is a történeti élet megpróbáltatásai, felemeltetései, egyéb tudatos, vagy tudatlan, kedvező, vagy kedvezőtlen hatásai alatt alakult nemzetté, úgy a nemzetnevelés is eszménye alakulásában jutott arra a fokra, amelyen a nemzetéletben elfoglalt helyzete szerint áll. A nemzetnevelés, mint a nevelésnek a nemzet önfenntartása és érvényesítése érdekében való organizációja a közösségeszményt kíséri a megvalósulás (törénés) folyamatosságában, melyben irányítója a mindenkorl nemzeti tudatosság; vagyis a nemzet élethelyzetének ismerete s a közösség és a tag viszonyulásának mindenkorl vállalása. Mint ilyen nem merül ki a rész kérdésekben: a politikában és a propagandában, hanem azok értelmezője és menetük meghatározója.

A nemzetnevelésnek a nemzeti közösségtudata szerint megvan a maga belső alkata (strukturája), fokozatai (hierarchiája) és értékrendszere, amely szerint rangsorozza a nevelés lehetőségeit és használja ki a módokat.

A nemzetnevelés központi irányító magva *közösségeszménye* és nélkülözhetetlen alapja a *közösségtudat*. Ez az organi-

zátora a nevelési alkalmaknak és ez a meghatározója az érvényesített módozatoknak.

2. Azonban a közösségeszmény felmutatása nem cél, hanem a nemzetnevelésből folyó természetes következmény, amely maga is másodlagos valóság a nemzetfejlés folyamatában. Kifejlődésükben résztvesznek a nemzeti hagyományok miközben a nemzet őseredeti formáját őrzik és a nemzetfejlődés törvényszerűségeit határozzák meg. A hagyományoknak a nemzeti életforma megmutatásában és a megfelelő nevelés szervezésében egyformán jelentőségük van.

Imre Lajos mutat rá arra, hogy a nevelésben a hagyományok megfelelő értékelése elengedhetetlen követelmény. Egészen más a falú helyzete ebből a szempontból mint a városé, ahol ezek nem jelentkeznek egységesen, mint a falun. A városoknak inkább *tradíciójuk* van, mely a történelmi életben elfoglalt helyzetüknek megfelelően alakult ki. A faluban a *szokás* és *hagyomány* jelenti a belső összetartó erőt, amely mintegy családdá forasztja egybe a falut. (11 : 11.) Kétségtelen, hogy a városok történelmi nevezetességei, tradíciói és sajátos verete kihat a lakosok életének alakulására, de nem feltétlen erejük mindenkire nézve, míg a falun, ha valaki nem vesz részt a hagyományos életben, ez azt is jelenti, hogy nem része a faluközösségnek és a megfelelő alkalmazkodás hiányában kiszorult a falu sajátos életéből.

Azt is kimutatja *Imre Lajos*, hogy a szokás és a hagyomány, mint a faluközösség iratlan erkölcsi törvénye hat ki a közösség életére. (11 : 13). Ezzel ellentétben városokon csak a kötelezően előirt normák az irányadók. minthogy az életet meghatározó hagyományokat az etikette és a büntetőjog teljesen helyettesíti s a hagyományoktól és szokásoktól meghatározott bensődleges közösségi életformát a felületes és külsődleges életforma váltja fel. Ennek következménye épen az, hogy a falusi ember egy családban: a faluközösségben él; míg a városi ember egymástól szeparáltan, esetleg társadalmi osztályonként és hivatáskörönként megoszolva. Ez természetesen nem jelenti azt, hogy városon nincsenek egyáltalán hagyományok, hanem azok családonkénti, osztályonkénti, foglalkozási ágankénti, vallási, nemzetiségi tagoltjellegiségét jelzi. A hagyományok ilyen különbsége pedig inkább szétválaszt, mint egy-ségbe foglal. (16 : 3).

A nemzetnevelés, mint a nemzet nevelés általi tudatos kifejítése és fenntartása arra törekszik, hogy a hagyományokat egységesítse; vagyis *közössé* tegye. A nemzetközösség sajátos hagyományrendszere kihat életfolytatására és döntően meghatározza sajátos jellegét. Amint a hagyományok megléte szükséges a nemzetvalóság szempontjából; azok hiánya tragikussá

válhatik a nemzetre nézve. A nemzet nemcsak külső (politikai) sajátos organizmus, hanem belső, lelki egység is és a közösségi hagyományok épen a benső egység megértésére teszik képessé a nemzettaikat. *Imre Sándor* szavaival: »A hagyomány az alapja a történelmi tudatosság kifejlődésének; történelmi tudata ugyanis csak annak van, aki magát közbülső tagnak érzi; nemcsak átvevőnek, hanem továbbadóknak, nemcsak utódnak, hanem elődnek is.« (16:12).

A hagyomány önmagában még nem nevelő, hanem csak alakító jellegű. (U.: 16.) A nemzetnevelésben az a jelentősége, hogy a sajátos feladatokat megmutatja. (U. o.) Egyben kijelöli a sajátos eszközöket, melyekkel azok valósíthatók. Kihat a közös nemzeteszmény valóságára és a nemzeteszményt a történelmi életbe gyökereztetni. Az is kétségtelen, hogy egységes és közös hagyományrendszere szerint a nemzeteszmé formálásában a hagyományok megőrzője: a nép vesz részt elsősorban tudatlan és spontán hagyományos életével.

Ezzel ellentétes a tudatos hagyományörzés (Gyöngyösbokréta stb.), amelynek szerepe a hagyományos élet irányítása. Mi lenne, ha mindenki csak azért venne részt a hagyományos életben, hogy a hagyományok irányítója és tudatos megőrzője legyen? A népet éppen az jellemzi, hogy életformája hagyományos. Az is következik ebből, hogy elsősorban a falu népe a nemzetfenntartó hagyományos életformája és életes hagyományai által.

A nemzetnevelésben éppen abban van a szokásoknak és a hagyományoknak a jelentősége, hogy a közösségi élet sajátos formáját mentik át egyik nemzedékről a másikra. Alakulásukkal, nemes módosulásukkal döntően befolyanak a nemzeteszmé nemes alakulására s ennek vetületére: a nemzeti életforma alakulására. A nevelői feladat a hagyományok nemes érvényesülésének elősegítése és a sajátos hagyományok felkutatása.

A hagyományos életformával szorosan összefügg az *alkalmazkodás* kérdése, amely *Boda* meglátása szerint is nem külsődleges, hanem *belső, lelki alkalmazkodás*. (4).

Az alkalmazkodás tulajdonképpen nem más, mint a közösségi életben való részvétel. Minthogy a közösséget döntően meghatározza hagyományrendszere, az alkalmazkodás a hagyományokban való részvétel. Hagyomány nélkül nincs sajátos nemzeti élet, aki nem tud alkalmazkodni, azaz résztvenni a nemzeti hagyományokban (a nemzet hagyományos életformájában) nem tagja a nemzetnek. (Sok asszimilációs kísérlet épen ezen bukik meg.) A... »helyes alkalmazkodás az eredményes életharcnak egyik legalapvetőbb és legáltalánosabb jelentőségű fegyvere,« ... mondja *Boda*, rámutatván az egyéni és közös-

ségi életformákat lehetségesítő alkalmazkodás jelentőségére. Mint a nevelésnek, éppúgy az alkalmazkodásnak is alappillére a *magasabbfoku értékesség* felé való törekvés. Ennek érdekében mond le az egyén sajátos kicsiny célösszefüggéseiről és helyezkedik be a nagyegészbbe: a nemzetközösségi célorganizmusba; s minthogy a nemzettaggá léétel tudatos folyamat; az alkalmazkodás is az emberi léleknek tudatos és önként vállalt pszichikai odafordulása a közösségi célok felé. (6 : 3,38). A nemzeteszme szolgálata csakis a nemzettagok tudatos és önkéntes alkalmazkodásával lehetséges s ez alkalmazkodás az eszme alaptermészete szerint a hagyományos életkeretek közé vezeti vissza a benne résztvevő tagokat. A nemzeti történelem nem más, mint alkalmazkodások sorozata; folyamatos valósága szerint a hagyományok körének bővülése és szűkülése közötti dialektus viszonyulása.

A nemzetnevelés feladata az alkalmazkodás hagyományos formáinak felmutatása és a nemzeti hagyományok alkalmazkodásszerűségeinek érvényesítése a nemzeti történelem síkjában. Az alkalmazkodás a történeti élet horizontális dimenziójúságában: a hagyományok felmutatása és érvényesítése; vertikális irányultság szerint: a hagyományok kritikája, nemesítése és fejlesztése a nemzettörténeésben tekintet nélkül arra, hogy szellemi (spirituális), vagy viselkedési (materiális) hagyományok-e? A hagyományos alkalmazkodás és az alkalmazkodó hagyományrendszer nélkülözhetetlen alappillére a nemzet közösetudatának.

3. A hagyományok és alkalmazkodások jellegük és tendenciájuk szerint kihatnak a *nemzeti világnézet* alakulására. A nemzet világnézete pedig visszahat a történetiség síkjában folyó nemzetvalósulási folyamatra. Az alkalmazkodó hagyományok és a hagyományos alkalmazkodások formálják ki a nemzet világnézetét, minthogy gyökerük a nemzetek természeti életéhez megy vissza. *Kornis* a nemzet világnézetének alakulásában előkelő helyre teszi a történeti folytonosság szerint kialakult értékrendszer normatív rendjét és azt mondja, hogy ennek tükrében láthatjuk meg a nemzet cél és valósulási irányvonalában visszatszó sajátos világnézetét. (20 : 6). Azonban vigyázni kell arra ebben a kérdésben, hogy vannak *változatlan hagyományok* és mindig ugyanolyan *alkalmazkodások*, melyek a nemzet állandó alapjellemeét adják meg, noha csak akkor törnek elő a nemzet »irracionális« és »süllyedt« életéből, amikor a történeti élet kényszeríti a nemzet alkalmazkodását. Minden nemzetnek megvan a sajátos alkalmazkodása, (hagyományrendszere), karaktere és világnézete. Ahol ezekről nem beszélhetünk, ott nemzeti létről sem lehet szó. A sajátos nemzeti kultúra tartalmazza mindezeket és vagy a »magas« (alkalmazkodó), vagy a »mély«

(hagyományos) kultúrában megismerhetők az állandó karakter- és világnézetjegyek. Hogy e sajátos világnézet a nevelői gondolkozásra miként hat ki, arra *Karácsony Sándor* mutat rá, amikor a nevelői gondolkozás sajátosan nemzeti (magyar) világnézeti alapjait kutatja (18). Ezzel a kérdéssel utal vissza a nemzet őseredetű sajátjait felé és mutatja fel a nemzet őseredetien sajátos jel-, tett- és jelképrendszerét, amely szerint a sajátosan nemzeti nevelés folyhat. Bár részkérdései szerint eredetisége és exaktsághiánya miatt nem mindenben értünk egyet vele, de alaptendenciája és kiindulási pontja megfelel a sajátos közösségi (társas-lélektani, logikai stb.) elgondolásunknak, mint ahogy azt követője igazolni próbálja (21).

Karácsony és *Lükő Gábor* társasviszonyuláson tulajdonképpen azt értik, ami *Bodánál* a hagyományos alkalmazkodás; csakhogy míg *Boda* állításai igazolásában *exaktságra* törekszik, az előbbieket megmaradnak állításuk történeti, szellemi és anyagi néprajzi megalapozása mellett. És míg a *társaspszichológiai* előfeltételeknél a közösségi élet általános feltételeit mutatják ki (1. Ocsadó magyarság, 1942 Exodus), a nevelés társaslogikai előfeltételeiben és filozófiai megalapozásában ugyancsak ilyen általános tételek segítségével látják igazoltnak a sajátos nevelés lehetőségének és irányultságának általuk megismert és meghatározott vonalát.

Abban igazuk van, hogy a szellemi- és anyagi néprajz fejezi ki leghivebben a nép gondolkozását, életes megnyilatkozásait, lelkivilágát, de figyelni kell arra is, hogy maradéknélkül megragadni egy nép lelkiségét még »exaktnak« mondható vizsgálatokkal sem lehet. *Karácsony* és *Lükő Gábor* nem is ilyen igénnyel lépnek fel, hanem csak az általános alapjegyek kimutatását tartják fontosnak. A nevelésre vonatkozó nézetek szerint megegyeznek *Bodával* abban, hogy *a sajátos alapjelleg* szerint kell a nevelés kérdését rendezni (ami lényegében a nemzetnevelési hagyományok között is megtalálható; ezek alapján *Imre Sándornál* is) függetlenül attól, hogy kérdőíveken, vagy kép-, jel és tetterendszerben látják visszatükröződni és kimutathatónak a nemzeti jellemet. A helyes és eredményes az volna, ha a kettő találkoznék a cél és az eredmény összevetésben. *Karácsony* csak a nép viselkedését nézi, (kifejezéseit, megnyilatkozásait), *Boda* a végső konstitúciós és biopszichés jegyeket veszi vizsgálat alá s a nemzetnevelést tekintve, egyforma eredményre jutnak: amit *Boda* »alkalmazkodással«, *Karácsony* magyar világnézetű neveléssel igyekszik elérni. (Az igaz, hogy *Boda* vizsgálataiban a végső törekvési és elsődleges irányultság az önfenntartás és ennek körében másodlagos az alkalmazkodás. (7: 55—56.)

A nemzetnevelésnek kétségtelen, hogy a nemzet sajátos

világnézetére kell épülnie, azt kell alakítania, irányítania: azonban ügyelnie kell a nemzet »biopszichés« tárgyalapjaira is. A kettős vonatkozás egymással egymásravezontkozott függés viszonyban ban.

A világnézet kérdése a nemzetnevelés szolgálatában *vezető* és *irányító* jellegű s mint a hagyományok és szokások is az időszerű szükségletek felmutatása mellett maga is *alakító* és *alakuló* folyamatosság a nemzettörténés folyamata szerint úgy, hogy az alakulás és alakítás egyszerre és a nemzettörténés körében funkcióegységben történik, hogy t. i. miközben alakul a világnézet, önmaga is alakít és alakítás közben alakul; vagyis új és bővült tartalommal telik meg.

A világnézet tulajdonképpen azt az életformát jelenti, — mondja *Karácsony*, — amelyet egy nemzet él. (18: X.) Ez nem változik alapjában véve, csupán csak bővül az élet folyamán. (18: XV.) Mindig megmarad egy közösség, vagy »fajtacsoport« sajátos világnézetének. Ez sajátosan határozza meg egyedei beállítódottságát az étellel és a kérdésekkel szemben. (18: XVI.)

Mint ilyen, csakis a társasviszonyulás módja, amely meghatározza a társaslelki életérzés, érzélem, értelem, akarat és hit kategóriáinak sajátos alakulását, azok »jelkép- és tetterendszerbeli« kifejeződését (jog, művészet, tudomány, vallás stb.). (18: XVII.)

A nevelést, mint a nemzet sajátos nevelését (magyar nevelés) *Karácsony* szerint a nemzet (magyarság) a priori sajátjaiból fakadó (határtalan, időtlen, csodálatos megfoghatatlan, megmagyarázhatatlan) *társaslogikai tartalom* és *társaspszichológiai forma* határozza meg. (18: XXII.) A kettő között az összekötő: a dolgok »absztrakcióból redukció útján nyert valószínűságos konkrétuma«. (18: XXIII.) Objektív-primitív lényének végső irányultsága a filozófiai áprioriak tárgyasulásában teljesedik ki, amit a valóságok transcendens voltába való belemélyedéssel ismerhetek meg (18: XXIV.); amely megismerés a »mellérendelés« léttörténési kategóriájában kivetített (azaz objektív) és eredményei: az önmagukban és összefüggéseikben *transcendens logizmák* (juss, jelkép, szokás, kultusz), mint a magyar világnézet sajátos eredményei.

A *kultusz* területén a három ápriori kategória az istenség lényegének attributumaivá lesznek, mint: *végtelesség, örökkévalóság, csodálatos*. (18: XVIII.) Ezek szerint nem az a »magyar«, aki annak vallja magát; sem az, aki annak születik, hanem akinek viszonyulása (alkalmazkodása) magyar módra történik. (18: XXX.)

A magyar világnézet is ez említett három ápriori kategóriában ragadható meg s részkérdéseit (mi a »magyar?, mi a világ? és mi a nézet?) e három kategórián felépülő társas-

logikai és pszichológiai viszonyulás határozza meg; miszerint a világgép sem álló, megmerevedett sajátja egy nemzetnek, hanem a *létnek minduntalan újrafogalmazása* (18:XXX), (mint az »eszme lényegének tárgyalásakor is rámutattuk, de akkor és ott Karácsonytól függetlenül). *Karácsony* szerint a sajátos világnézetnek, mint tudatosságnak, csak az intelligenciánál van szerepe. A nép, a falu világnézete *ösztonösen* magyar (eszerint a nép ösztonösen tagja a nemzetnek).

A nevelésben is ez a sajátos világnézet érvényesül. A nevelés, nem normák adása — szerinte, — hanem objektív-primitív történés s mint ilyen, az akció és reakció mód kettősége: amiből feltétlen módon fejlődés következik. (18:LXIII.) Ezért életszerűség jellemzi.

A világnézet nem ontologikus, hanem merőben axiológiai fogalom, amennyiben a jövőbe néző tekintettel sajátos determinációval (magyar-világ) jelöli a célt. (18:LXVII.) Tulajdonképpen értékelés, mint ilyen: kultusz, dogma, organizáció.

A világnézet a nemzetté nevelésben kap értelmet. Enélkül nem is világnézet. Célja és szolgálata: olyan közösség kialakítása, amely potens és fejlődésképes. Világnézeti nevelésről csak annyiban beszélhetünk, amennyiben a nemzeti életben való részvételre képesek vagyunk. A világnézet tehát élet *Karácsony* szerint, de csak a kezdetet, a célt jelenti, amelynek érdekében *feladatközösségbe* szerveződik az egyén. (18:LXII.)

4. E feladatközösség sajátos organizációja szerint kapja meg a megfelelő helyet a nemzetnevelés területén a *szaknevelés* kérdése, amely a nemzetnevelés egész vonatkozásai mellett a részvonatkozások egészhez való viszonyulásának egyik sarkalatos és hovatovább fontosabb kicsúcsosodása. Lényege szerint abban jelentkezik: hogyan érvényesül a részletekben (a résznevelésben) a közösségeszmény és közösségtudat, vagyis hogyan szerveződik a résznevelés a nemzet egyetemese nevelésébe.

Hazánkban elsőnek *Barankay* tisztázza érdemlegesen a szaknevelés és az általános nevelés közti viszonyulást, amikor kimutatja párhuzamosan mindkét kérdésnek az alakulását a pedagógiai gondolkodás történetében. Tágabb értelemben vett szaknevelésen a »... szellemi és fizika munkában rejlő tökéletesedési...« tendenciáknak az élet és hivatásbeni valóra-váltását érti. (2:9.) A szűkebb értelemben vett szaknevelésen pedig csupán a fizikai, kezügyességi (manuális) munka léleknevelő hatását érti. Kimutatja, hogy a kérdés a szűkebbkörű értelmezéstől a tágabbkörű értelmezés felé halad, azonban enciklopédikus és monográfiászerű problémavezetésében nem jut megoldáshoz, hogy t. i. a kettő viszonyulásokban hogy függ össze. A »hivatásközpontú« neveléssel azonban utal erre

a megoldásra, de az általános és a szaknevelés kérdésének harcát nem tekinti lezártnak és befejezettnek.

A magyar neveléstörténetben többször felvetődött a két nevelési irányultság kérdése, ami a *hivatásfelfismerés* (önismeret) problémájában jut bizonyító érvényre a szak- és nemzetnevelés összefüggéseit illetően. Ezt példázza *Schneller István* nevelésrendszerében a két kérdés egytörténi síkba állítása. Ő az *isteni célgondolat* valóságát látja a sajátos hivatásszerű életben s a nevelőnek ezért teszi feladata tárgyává a növendék hivatásszerű felkészítését az életharcra. (Az isteni célgondolat szerinti sajátos kibontakoztatást). A nemzetnevelésben a nemzeti hivatástudatra való nevelés folyik. Amint az egyénből sajátos hivatásának felismerése és hivatásszerű szolgálata szerint lesz *személyiség*, úgy a nemzet is sajátos élethivatása, isteni célgondolata betöltésével jut el a legmagasabb fokra, amelyen nyilvánvalóvá válik, létezési alapja; hogy t. ez isteni célgondolat betöltésére «...hivatott be a történet színterére.» (22:20). Az egyéni és közösségi hivatástudat és hivatásszolgálat nem ellentétes irányultságú lét és történésmeghatározó kategóriák, hanem egymást kiegészítő és egymás valóságát elősegítő fejlődésfeltételek úgy, hogy miközben a nemzet sajátos hivatása szerint történik, e történelmi folyamatosságában elősegíti és elismeri résztvevőinek (tagjainak) sajátos hivatásszerű életét; s viszont a nemzettagok sajátos hivatásszerű szolgálata nem ellentétes a nemzethivatással: illetőleg a nemzet isteni célgondolatának lét és történésmagyarázó jellegével. A nemzet is épügy, mint az egyén történelmi folyamat által lesz személyiséggé a felismert isteni célgondolat valósításában. «Az egyéniség...csak akkor lesz személyiséggé, ha az egésznek nemes rendeltetése, isteni célgondolatja megvalósításában sajátos szerként működik közre s éppen e szolgálatban ethizálja egyéniségét, változtatja át egyéniségét személyiséggé.» (22:21).

Az egyéni és közösségi, a hivatásszerű (szak-) és általánosnak nevezett nevelési cél követelése minden nevelési célkitűzésben felismerhető, az individualitás és a szocialitás kérdésének harcában pedig különösképpen előtérbe került. Azonban a tiszta követelménykénti beállítása e történésvizonyulásnak nem kielégítő (mint ahogy az *Bodánál* az elsőbb dolgozataiban (6.) valamint *Imre Sándor* régebbi fejtegetéseiben is megmutatkozik). Tovább kell tekinteni ebben a kérdésben is a meghatározó végső elvek felé, hogy az ellentétet ne csak a tiszta idealizmusban (Schnellernél) lássuk megoldottnak, hanem konkrét vonatkozásai szerint is. Erre utalnak *Imre Sándor* és *Boda* újabb írásai.

Imre Sándor utóbbi írásai éppen a hivatásszerű élet és az élethivatás kérdésével foglalkoznak. A gazdasági középisko-

lák kérdésének tárgyalásakor pedig eddigi kifejtett nevelési gondolatai alapján mutatja meg a lehetőséget a szaknevelés nemzetnevelési szolgálatának érvényesítésére. (13:6.) *Imre Sándor* rámutat arra, hogy a szaknevelés, mint a köznevelés egy részkérdésre nyer jelentést a nevelésben és mint szervezeti rész vesz részt a nevelés más szervezete között a legtágabb nevelésszervezetben: a köznevelésben. (13:8.) Éppúgy, mint *Weszely* is (24:518—521), ő is vallja, hogy a szaknevelés a közműveltségben való részvétel által jut be a nemzet szellemi egységébe (13:12), miért is a művelődéspolitiká hatókörébe tartozik. A szakiskola feladata és nemzetnevelő hivatása az, hogy növendékeinek a speciális szakképzettség mellett adja meg a műveltségnek azokat az elemeit, amelyek a »...nemzet valamennyi tagjának szellemi egységbefoglalásához szükségese-
sek«. Általános célja az egyén kiművelése (kiművelt emberfő), melynek valóstítása közben most már közvetett úton szolgálja a szaknevelés a nemzetvalósulást.

Boda újabb dolgozataiban a probléma filozófikus beállítá-
sával már jobban tisztázza a kérdést, bár még meglehetősen újszerű (noha Széchenyi óta aktuális). Az *Érték és gazdasági érték* c. füzetében lényegében az egész és a rész visszanyúlásának tisztázásával oldja meg a kérdést, csakhogy míg *Schneller* ideálistikus és elméleti megoldásban zárja le a hivatás-
szerű és az általános nevelés kérdését, addig *Boda* a valóság talaján állva, a szervezet (organizáció) által építi be a szak-
nevelést(speciálisan gazdasági képzés) az egész szolgálatába. Ennek körében érvényesíti a *képessévizsgálat* és *alkalmasság vizsgálat* gondolatát (a szelekciót), mint a *hivatásrendi* szerve-
ződésnek fontos eszközeit. A megoldást csakis az adhatja, hogy a szaknevelés szorosan beletartozik a »kollektív közös-
ségi élet (állami, nemzeti stb.) egységébe«. Ez a beletartozás pedig *tudatos* és *aktív*, vagyis az egyének közösségi organi-
zációja a legnagyobbfokú és legmagasabbrendű közösségi has-
szon szolgálatában (eközben a maguk haszna szolgálatában is) lépnek munka- és hivatásegységre.

A nemzetnevelésnek ebben a kérdésben az a feladata, — mondja *Imre Lajos*, — hogy felismertesse a nemzetközös-
ség tagjaival sajátos hivatásukat és rendeltetésüket, amelyet mint egy nemzet tagjai kaptak és hogy megmutassa, hogy ennek csak úgy felelhetnek meg, mint szerves tagjai egy nemzetközösségnek. (12: 192.)

A nemzetnevelésnek tehát fontos kérdése a szaknevelés szervezése és a hivatászerű nevelés érvényesítése, minthogy e kettő rész- és egészvonatkozása a nemzetnevelés közösségi és egyéni cél (elméleti) és tartalmi (valósulási) lényegének.

5. A legtöbb ellentét a nemzetnevelés szerveinek rang-

sorozásában jelentkeznek, minthogy az egyoldalú és sajátzerű értékelések szerint minden szervezet első jogot igényel magának. Az egyház isteni eredetére hivatkozva, az állam politikai jellege szerint, a társadalom etikájára támaszkodva s ezek apróbb tényezői szerint részint vallásos, részint szellemi, részint testi (katonai) nevelési organizáció által igyekeznek kiszajátítani a nemzetvalósulási szolgálatot. Jóllehet, a nemzeti hagyományokkal ezeket a nézeteket alá lehet támasztani. (*Makkai*: Magyar nevelés, magyar műveltség), vagy a történeti szükség szerint az egyik, vagy másik irányú nevelés oldalára lehet fordítani a figyelmet (*Saad Ferenc*: A nevelőállam Bp. 1942. Studium 2. kiad.), de sem az egyoldalú humanitási szempontok nem jelenthetnek általános és egész megoldást, sem az ugyancsak egyoldalú politikai (ujabban nálunk is államtotalitási) nevelés sem, sőt még az etikai tekintetben ezeknél jóval magasabbrendűbb és átfogóbb, de egyoldalú vallásos nevelés sem. A nemzet nem egyenlő az állammal, az egyházzal, a társadalommal, hanem a nemzet szellemi, fizikai, erkölcsi egység, és természete szerint a körében folyó nevelés szellem-erkölcsi és testi. Meddő volna ezek értékszerinti rangsorozása, mert csak újabb kérdéseknek volna az eredője. Pl. ha azt vizsgáljuk, hogy mennyiben vallásos, ott a másik kérdés, hogy római katolikus és vagy protestáns, zsidó-e vagy unitárius stb., minthogy általánosságban vallásos ember és egyháztól független vallásos viszonyulás a legnagyobb ellentmondást rejti magában.

A megoldást a nemzet lényegének és létokának ismerete adja. A nemzet szellemi, erkölcsi, fizikai, kultúra- és kultúrközösség. Eközben népi, társadalmi, faji és állami szervezet egyszerre s mindezek együttes történése adja transcendenciáját és immanens valóságát s e kettőnek paradox egységében önmaga értelmét, — amint azt *Ujszászy* gondolatfűzéséből ismerjük. A nemzetnevelés nem ezek ellenére, hanem ezekben is valósul és mindezeket döntően meghatározza éppúgy, mint ezek is befolyanak a nemzetnevelési organizációra. Ha a nemzettagokról azt mondtuk, hogy a nemzettagság kritériuma a nemzet szellemi, hagyományos, erkölcsi, tehát kultúr- és »fajtaegységében« való aktív és tudatos, de mindenesetre önkéntes részvétel; a nemzetnevelésről is elmondhatjuk, hogy résztvesznek benne mindazok a nevelések (és itt családi, egyházi stb.-ről van szó), amelyek résztvesznek a nemzet célegységében, lényeg- és történésegységében, — és nem vesznek részt azok, amelyek ennek ellenére, vagy kijátszására történnek.

A nevelési szerveknek bele kell illeszkedniük a nemzet életébe s ebben a benső alkalmazkodásban nem kérdés a rang-

sor, mert ez alkalmazkodás dönti el az értékességet. (A rangsor kérdése csak az államban, mint közjogi, politikai, totalitási szervezetben lehet).

Arra is kell gondolni, hogy a családi, társadalmi, egyházi, sőt még az állami nevelés is úgy vesz részt a nemzetnevelésben, ha megmarad kizárólagosan minden alkalmazkodása mellett annak, ami eredetileg is. A család családnak, az egyház egyháznak, a társadalom társadalomnak, az állam államnak. Mint ilyen, épülhet be a nemzetnevelésbe és a nemzetnevelés, mint »olyanokra«, építhet. A nemzetnevelés tehát nem külön az egyházban, nem külön az államban, vagy társadalomban, családban folyik, hanem azok együttes nevelésében s azoknak nem szintézise, — amint *Ujszászy* mondja, — hanem értelmet adója. (23: 121.) Azok csak félembert nevelnek önmagukban külön-külön érvényesülve, de a nemzetnevelésben egészembert nevelnek, miért is közelebb állanak a legmagasabb nevelői célkitűzésekhez, melyek a legáltalánosabbak és egyben a legkonkrétabbak is.

6. A nemzetnevelés elméleti fogalmi alakulásával karöltve halad azoknak a törekvéseknek a sorozata, amelyek az egyes elgondolások gyakorlati kivitelét célozzák. Amint *Comenius* sem maradt meg panszofikus oktatásterve elméleti kialakításánál, hanem azt megvalósítani akarta, úgy *Apáczai Cseri János*, *Eötvös József*, *Schneller István*, *Makkai Sándor* stb. egyformán követelik a közoktatásügy átszervezését saját elgondolásaik szerint.

Most a nevelésügyi reform általános elvi kérdéseivel foglalkozunk a reformtervezetek részletes ismertetése helyett, melyekre csak illusztrációként utalunk.

A nemzetnevelés, mint láttuk, a nemzetvalóság történeti szükségéből fakadó s arra támaszkodó aktuális nevelési rendszer, amely maga is fogalmi és tartalmi alakulásban van a nemzettörténet folyamán. Ez alakulása végigkísérhető a nemzetvalóság folyamatában, mint a konkrét keretek között élő nemzet neveléseméletén felépülő gyakorlati neveléstervezet. Tulajdonképpen a neveléseméletben meghatározott igényeknek megfelelő *módozatok keresése*, mely módozatok a nemzetnevelés mindenkori elméleti fogalmi alapelvein nyugsznak.

Abban a nemzetnevelési fogalmi alakulásban, melyre előző részünkben rámutattunk, meglátjuk azt, hogy a nevelésügyi reform fogalmi és tartalmi alapjelleg szerint éppúgy *tágkörű* (egyetemes vonatkozású), mint a nevelési eszmény korlátozottsága szerint *szűk körű* (részleges vonatkozású). E kettős jelleg szerint »magasrangú« és »alacsonyrendű«.

Miklóssy az állampolgári nevelés tantárgykénti tanításával megoldottnak látja a kérdést, bár felfogásunk szerint így nagyon

szűk körben és kevés sikerrel oldható meg. Az alkotmánytan, a jogi ismeretek arra tanítanak meg, hogy miszerint alkalmazkodjék az egyén a politikai állami élethez; ami még nem jelenti azt, hogy a nemzetnek is tagja. Az állam, csak »élettér« az egyén számára, amelyben biztosítva van egzisztenciája. A nemzetnevelésben a nevelésügyi reform az egész nemzetre néz és e nemzetegész fejlesztése a megoldandó feladat. Ezért arra kell figyelni minden nevelésügyi reformtörekvésnek; hogyan halad a nemzet történetés egyéni nevelése által és az egyetemes nemzetvalósulásban hogyan fejlődik az egyén. A nevelésügyi centralizáció és decentralizáció kettős irányultsága között a kettő egyidejű érvényesülése a fontos, hogy elkerülhessük azt, amitől *Nagy László* félt (1: 13) és az ő egyoldalú álláspontja is elveszti csak részleges jellegét, hogy érvényesüljön az egész »magasvonalú« célkitűzése.

Kétségtelen, hogy helyes *Klebelsberg* elgondolása, mely szerint a »... lokális egyéniséget is a centrum szabja meg«, (U. o.) anélkül azonban, hogy a nevelésügy kimerülne a szervezésben.

Nagy László a gyermeklélektani szempontok figyelembevételével az iskolák decentralizációja mellett tör pácát, amivel az egyes iskolák sajátos egyénies fejlődését is biztosítani akarja; ami az u. n. alapítványi (fundációs) iskoláknál jogos is, de úgy, hogy fejlődésük és nevelésügyük párhuzamosan haladjon a nemzetvalósulás folyamatával.

Lényegileg ezt akarja *Schneller* is a maga ideálistikus, nemzeti hagyományokon nyugvó nevelésszervezetének kiépítésével. A nemzetvalósulás történetiségéből indul ki és a nemzet sajátos jellegén építi fel nevelésügyi reformtervezetét (1: 38). Bár individuálisan egyoldalúnak látszik ez az elgondolás, mégis alapszempontjainak figyelembevételével fontos pótlásul szolgálhat minden nemzetnevelésügyi szervezetnek. Szerinte: 1. »A magyar nemzeti szellemben folyó nevelés számol az egyes ember sajátosságával: 2. ezen egyest nem máshonnan vett sablon szerint kell nevelni, hanem az illetőnek természete szerint; 3. a magyar nevelés ezen természet minősége iránt nem közönyös; 4. ebben a nevelésben nem az ismeret kvantuma a fontos (vizsga), hanem az ember kialakítása (személyiség) és a környezetnek példája a fődolog; 5. a nevelés valamint az egész emberre vonatkozik, úgy az egész életre kiterjed.« (1: 38).

Kemény Gábor igyekszik kimutatni *Schneller-Nagy László* és *Eötvös József* közötti kapcsolatot a nevelésügy szervezését illetőleg. Más szempontok kihangsúlyozásával lényegében ugyanezek érvényesülnek *Miklóssynál* is az állampolgári nevelésben.

Karácsony Sándor szélesíti ki *Schneller* individualista köztötségű nevelésügyi reformját és a »magyar« léleknek meg-

felelő nevelésrendszert kíván. »... Nem lehet... ugymond... a magyar lelket idegen módon tanítani és nevelni sem. Ugyanúgy nem lehet, mint ahogy szelektálni, mérték alá állítani, ellenőrizni és kultúrjakkal ellátni sem lehet másképpen, csak a *maga belső törvényei szerint.*« (18:56). Ebből a szempontból int a »személyi lapok« nevelésügyi használatától, bár annak alapmeglátásait helyesli s csupán az elmechanizálást kifogásolja. Az objektív és primitív társasléleknek megfelelő módszer alkalmazását kívánja, de ennek a megállapítása époly nehéz, maradéknélkül lehetetlen feladat, mint annak a megállapítása, hogy »mi a magyar?«

A valóság talaján leginkább *Makkai* áll, amikor a nemzeti hagyományrendszerünk alapján a *katonai nevelésben* látja meg a nemzetnevelés „életkeretét“ és a *nemzeti műveltségben* tartalmi állagát. Az »osztály nélküli« nemzeti társadalmat »nemzeti politikai« előkészítés után gondolja alkalmassá tenni a nemzetnevelés számára, de úgy, hogy a katonai nevelésben *kezdését* és *célját* egyformán felismerje a nevelés.

A legújabb és a számbavehető megfelelő szempontokat legjobban összefoglaló megoldást eddigelé *Boda István* hozott, aki más fejtegetéseiben is a *végző* kérdések felvetésével és a *végző tényezők* megmutatásával jelentős a magyar neveléstudományban. Szerinte a »magyar nevelésnek« a... »magyar léleknek megfelelő, abból fakadt, neki szóló, őt lelkesíteni képes magyar eszmények« jegyében kell folynia. Ez azt jelenti, hogy *eszményei* is és *eszközei* is magyarok. Célkitűzés szerint: »A sajátosan magyar célkitűzés nem lehet más, mint a magyar nemzeti közösséget legjobban szolgáló magasrendű személyiséggé nevelés.« (U. o.) Ez a nevelés tehát kettős vonatkozású: egyéni- és közösségnevelés. Egyéni szempontból előírja a nemzet egyedeinek »legjobb és általános« személyiséggé fejlesztését; továbbmenően: feladata: »... a morálisan és anyagilag erősítendő... magyar alapfajták, de a magyar nemzettestet alkotó minden egyéb emberfajták sajátos értékeinek is a magyar közösség érdekében történő legjobb kibontakoztatása és eredményesebb érvényrejuttatása.« (8:122). Ebben a következő tényezők nyernek hangsúlyt: a) magasrendű személyiséggé fejlesztés, b) a faji tényezőkkel való józan számotvetés, c) a magyar nép sajátos lelki szükségletein felépülő nevelésrendszer. Végeredményben is, — mondja — a magyar népnek megfelelő, arra támaszkodó és annak szükségleteit számbavevő nevelési szervezet. Természetesen *eszközei* is a sajátos célkitűzéseknek megfelelőek kell legyenek.

A nevelési reformok ezek alapján a magyar lelkeségnek és a magyar életszükségleteknek megfelelőek; 2. a magyar nevelési szükségeket minden terére kiterjedő (egyetemes és har-

monikus) és 3. végrehajtásukban is sajátosan magyar reformok legyenek.

Boda felveti még az *asszimiláció* kérdését is, amelynek megoldására a nemzedéksorokra kiterjedő neveléstervezet érvényesítését látja kívánatosnak.

Ezek az említett nevelésügyi reformtervezetek, de a dolgozatunkban nem említettek is arra törekszenek, hogy olyan nevelési organizmust építsenek ki, amelynek segítségével a legjobban és a legeredményesebben szolgálható a nemzettörténet. Az ilyen nevelésügy körében kap jelentést a nemzet helyzetének és jellemének vizsgálata, ismerete, amely kérdéssel dolgozatunk utolsó részében foglalkozunk.

V. A nemzetnevelés neveléslélektani vonatkozása.

1. Nevelés és lélektan, — nemzetnevelés és neveléslélektan. 2. A nemzetnevelési eszmélesek lélektani vonatkozásai és a lélektanilag értett „magyarságfogalom“. 3. A jellemismeret általános alapkérdései. 4. A nemzetismeret módjai: a) hagyományos (intuitív), b) módszeres, c) antropológiai, d) néprajzi, e) szellemi nemzetismeret. 5. A nemzetmegismerés új útjai. a) a neveléslélektani kutatások magyar feladatai, b) a magyar gyermektanulmányok, c) tesztek segítségével végzett vizsgálatok, d) a tehetségterképek kérdése, e) a magyar személyiségvizsgálatok. 6. A nemzetnevelés pedagógiai és pszichológiai problémaösszefüggéseinek jelentősége a neveléstudomány tükrében. (Összefoglalás).

1
Az újkori pedagógiának egyik alapfeadata a személyi és közösségi tárgyalapok figyelembevétele. A neveléstudomány is leszáll ezzel a csak filozófiai magaslatookról és életes jellege biztosítására *ténytudományivá* válik. A filozófia megmutatja azokat az egyetemes és végső principiumokat, amelyekre ráépül az emberi szellem; a pszichológia megmutatja azokat a konkrét tárgyalapokat, amelyek lényegesen hozzájárulnak a nevelés anyagához, mint személyi és tárgyi feltételek. Kétségtelen, hogy igaza van *Kornisnak* akkor, amikor azt mondja, hogy «... a filozófia az élet irracionális mivoltát s ennek intuitív látásmódját teszi meg tengelyévé». Azonban nem szabad elmerülni a nemzetnevelésben sem, de a neveléstudomány más gyakorlatában sem a tiszta filozófiai szemlélettel, hanem a gondolt célösszefüggések valószínűsítése talaján a lehetségesítő tényezők számbavevését kell minél jobban igényelni. Ezzel a felfogással ellentétes *Ujszászy* nézete, ki éppen a csupán szellemi alapok tárgyalását adva, feleslegesnek tartja a tényezők kutatását és ismeretét. *Klages* meggondolása éppen arra figyelmeztet, hogy a valóság élet; s mint ilyen, csak élhető valami. de nem gondolható. (15 : 27.) Az ő nézetének egyoldalúságát eléggé kiegészíti tárgykörünk szellemi alapozása, azonban ez nem jelent a filozófiai vonatkozásoknak kizárólagosságot, Minden nevelésben gyakorlati tevékenység történik és e gyakorlati tevékenység az alapok ismerete nélkül lehetetlen, vagy legalábbis eredménytelen. A pszichológia lényegesen hozzájárul az ember materialis életmegnyilvánulásának ismeretéhez

— mondja *Mitrovics Gyula*. Egyben rámutat arra is, hogy a biológiai vonatkozású vizsgálatok még nem teljes eredményűek. A lelki tényezők vizsgálata elsősorban a *lélektan* feladatkörébe tartozik. Ezek szerint az emberi élet irányításában, életmozgatainak alakításában a pedagógia a pszichológia eredményeire épít.

A *psziszhológia a pedagógia* körében a nevelői célkitűzések konkrét jellege szerint is érvényesül, mert e célkitűzések, melyek végső eredetükben az értékek sajátos kicsapodásai, éppen azért, mert az értékek sem az életen kívül gondolható, attól függetlenül létező valóságok, hanem amint *Boda* kifejezte: az élet kivetítődései; a nevelés célkitűzéseiben is tényekre építünk, amennyiben nem általános emberi (erkölcsi), vagy egyetemes vonatkozású (transcedens) követelményekkel állunk szemben.

A pszichológia megmutatja a nevelés lehetőségeit, határait (U. o.), amelyekben a nevelés, mint gyakorlati tevékenység még folyhat; és ameddig nevelési hatásköre kiterjed: valamint az egyén és közösség belső felépítettségére és külső viselkedésére, (egyszóban: egyéniségére, jellemére) csak a pszichológia segítségével deríthetünk fényt.

E jelenségcsoportok megmutatása mellett a pszichológia útbaigazítja a pedagógust e *személyi és közösségi lelki* tényösszefüggéseire vonatkozólag is, amely összefüggések adják az egyéni és közösségi strukturák alapjegyeit, hogy a nevelés megfelelő (egyénies), a nevelési tárgyhoz és a kor viszonyaihoz mérten a sajátos szükségleteket elégítse ki.

Mitrovics rámutat arra is, hogy a lelki élet konstitucionális egysége annak a bizonyossága, hogy nem lehet a lelki jelenségek autogenetikus voltáról beszélni. A lélek és élet összefüggéseire ezáltal utal és adja meg a nevelés életes és benső tartalmi jellegét.

A lélektan megint helyezkedhetik *filozófiai alapokra*, amikor is az emberi élet és a szellem viszonyulását vizsgálja. *Bartók György* igyekszik e filozófiai lélektan problématikáját kibontakoztatni, megmutatván a lélektan sajátos helyzetét az ember testi és szellemi organizmusában. Ugymond; »Amiként az ember a természet és a szellem határán foglal helyet, úgy foglal helyet a test és szellem között a lélek.« (4:7.)

A *pedagógiai alapozású* lélektan nem az emberi testi-lelki organizmus megértésére, hanem a jobb kifejtés feltételeinek megmutatására irányul és kísérleti eljárásait, vizsgálati módszereit a pedagógiai szeretet és a pedagógiai célkitűzés jellemzi. Nem kívülről és nem mintegy felülről igyekszik e lelki tényeket magyarázni, hanem »benső megértéssel« nyúl hozzá a nevelés tárgyai alapjait képező sajátos lelki strukturához.

A pszichológia ilyen mérvű érvényesítésében nem csupán az egyoldalúan individuál- (Adler-féle), vagy egyoldalúan kollektív pszichológiára gondolunk, hanem nevelési célkitűzéseinknek megfelelően a kettős jelleg egyszempontú érvényesítésére.

A pszichológiai vizsgálat és a lélektani kutatás most már nem csupán a lelki tényekre irányul, hanem azokra a *viszonyulásokra* és folyamatokra, amelyek a test-lélek organizmusban mint sajátosan lelki folyamatok mennek végbe. Ezen túlmenően a *nevelési helyzetekre* is gondol és azok törvényszerűségeit is vizsgálja, hogy a talált eredményeket érvényesítse a nevelés gyakorlati tevékenységében. *Várkonyi Hildebrandnak* az érdeme, hogy a magyar pszichológiai irodalomban is különös figyelmet tulajdonítva ez összefüggésnek a *pedagógiai lélektannak* megfelelő hely biztosított. Szerinte: »A neveléslélektan ... nem csupán az általános lélektani, vagy gyermeklélektani ismeretekből levont nevelői következtetések összege, hanem a nevelés folyamatában való elmerülés, feladata a »pedagógiai aktus« és helyzetek lélektani elemzése és törvényeinek megállapítása.« (30:7) Mint ilyen az egész »életdrámát« vizsgálja.

A nemzetnevelés ilyen irányú átállítása csak a legújabb törekvésekben jelentkezik, azonban régi feladat a nevelésben, bár nem a tudományos pedagógia, hanem a spontán jellegű nemzetvalósítási gondolatok között található meg eredete. E dolgozatunk lélektani vonatkozású fejezete éppen a nemzetnevelés lélektani kapcsolatainak felmutatásával igyekszik kiegészíteni azt a problémásort, melyet az eddigiekben felmutattunk.

Az első dolog amit tisztáznunk kell az, hogy a nemzetnevelés lélektani vonatkozásai nem egyenlők semmiféle tömeglélektani elv érvényesítésével, minthogy a *nemzet a tömeghez viszonyítva öntudata, erkölcsi jellege és szellemi valósága* szerint »magasabbrendűbb«. Azonban a nemzetorganizmus lélektani vizsgálatában is éppúgy, mint a nemzetnevelés elméleti kérdéseinek tisztázásában is megfelelő értékelés szerint számolnunk kell a fiziológiás tényezőkkel is és az egész bio-pszichés nemzetorganizmust kell tekintetbe veyük. Nálunk különösen *Boda István* nevelői gondolatai viszik ebbe az irányba a nemzetnevelés kérdését, azonban vigyáznunk kell arra, hogy sajátos helyzetünk, felépítettségünk szerint ne csak a biológikum mellett álljunk ki elméleti és gyakorlati fejtegetéseinkben hanem különálló pszichés tényezőink figyelembevételével kiegyenlítsük a máshol jól bevált »panbiológizmust«. A nemzet nem egyenlő a fajjal, noha gyökerei ott vannak; nem egyenlő a néppel, bár abból táplálkozik és azon áll fenn; de még ezek külön kultúrájával sem egyenlő, hanem e tényezők (és a nem említettek is) együttörténésében: nemzet. Ennélfogva nevelése is nemzet-

jellegének megfelelő nevelés kell legyen, melyben alaptényezői (faji, népi, kultúrtényezői stb.) egyformán jelentést kapnak. A pszichológia mutatja meg a nemzetnevelésnek a nemzetnevelés határait, alapjait, tényezőit, nevelési viszonyulásainak módjait és e kettő (pedagógia és pszichológia) a nemzetnevelésben is együttjár. Egyik a célkitűzéseket adja meg; másik a tartalmi tényezőkre mutat rá; s a kettő együttérvényesítésében bontakozik elénk a nemzetnevelés a maga egészvontakozásaiban: amint nemcsak a nemzeti kultúratörténet elősegítésére való, hanem a nemzet biológiai tökéletesedését is és a nemzet benső pszichikai nemesedését is szolgálja figyelembevételével öntörvényeit és sajátos jellegét.

A magyarság, mint lélektani kérdés külön megoldandó problémacsoportot tár elénk. Megmutatja a »magyarság« lélektani vizsgálatának jogosultságát, lehetőségeit, módszereit és eredményeit; valamint a körében érvényesülő méginkább részproblémák elhelyezkedését az általános pszichológiai vizsgálatok körében, mint: a biológia, karakterológia, perszonalisztika stb.

Boda mutat rá arra, hogy a lélektannak a területe kiterjed a lélektani tényvizsgálatok mellett nemcsak a lelki viszonyulásokra, folyamatokra, hanem az *egész lelki személyiségre*; annak egész organizmusára. »A lélektan — ugymond — éppen az a tudomány, amelyik a lelki életet, annak tényezőit, különféle viszonyait és egységeit és, természetesen, annak hordozóját is: a *lelki életet élő személyt* lehető tisztalvüen, épen a maga lelki adottságai, viszonylatai törvényszerűségei szerint (strukturális-organizációs és fejlődéstörvényszerűségek szerint) kutatja. Tehát fontos része maga a lelki életet élő személyiség. Ettől függetlenül nem lehet semmiféle értékitéletet mondani a lelki élet bizonyos mozzanatairól, a lelki fejlődés alakulásáról. Maga a lélektan, mint »olyan« sem elegendő önmagában, — mondja *Boda* — hogy teljes értékű és kielégítő feleleteket adjon a lelki élet bizonyos kérdéseire és szükségképen kell kialakítsa minden lélektan a maga »személyiségismeretét«, amit »karakterológia« néven szoktunk nevezni. (6: 4—5) A karakterológia noha sajátosan különálló tudomány a lélektantól teljesen el nem választható, — állapítja meg *Pál Antal*; s csak az a különbség a kettő között, hogy míg a lélektan az egyes részkérdésekkel foglalkozik, a karakterológia az egész organizmussal; s szemlélete az »általános egység«-re vonatkozik. (23: 10). Rámutat arra is *Pál Antal*, hogy a karakterológia sem elégszik meg a konkrét tényezők egyoldalú (bár általános és egységes) szemléletével, hanem kiterjed tekintete a személyiséget meghatározó heterogén tényezőkre is (*Boda* megállapítása szerint: értékesnek ítélnél az a törekvés is, amely a »lelki személyiségnél egyetemesebb, átfogóbb, mélyebb síkon igyekszik megragadni a lélektani személy problémáját) és válik önkéntelenül e tisztán

természettudományos problémakörön túl filozófiává s mégis valóságjellegűvé: filozófiai antropológiává. (8:11) A filozófiai antropológia középhelyet foglal el a természettudomány és a pszichológia között s kettős hátárproblémáival a valóság talaján állva tekint a metafizikai értelmezések felé. Ugymond *Pál Antal*, hogy nemcsak a lét (Sein), hanem az emberi lét (Menschsein) kérdését kutatja.

A karakterológia kiszélesíti a pszichológia érdeklődési körét és tágabb perspektivákat nyit meg a tudományos gondolkozás előtt; a filozófiai lélektan megment a természettudomány egyoldalúságától és végső feleletadásaival rámutat a társultjellegű emberi lét heterogén kötöttségére.

A karakterológiai lélektani jelentőségének megmutatásában az említett két szerző között (Pál Antal és Boda) éppen az a különbség, hogy a közös alapból kiindulva (Schütz Antal: Karakterológia és arisztotelesi metafizika M. Tud. Ak. 1927.) egyik a metafizikai irányban, a másik a természettudományi irányban akarja eldönteni a kérdést. A két véglet között a kiegyensúlyozó a »középheyzeti« jellegének felismerése, amelyre szintén találunk némi célzást *Pál Antalnál*, amit *Boda* lehetségesítő és értékesnek ismertetett szempontnak bélyegzett a lélektan és karakterológia problémaviszonyulásában.

Boda más dolgozataiban is foglalkozik ezekkel a kérdésekkel, minthogy azok sajátos határkérdései minden komoly és exaktjellegű lélektannak. Így fontosnak tartja a »*Perszonalisztika, biológia, lélektan*« (7.) viszonyát is vizsgálni és felmutatni az egyes részletek értékét és jogosultságát a pszichológiai tudományos gondolkozásban.

Minden vonatkozású lélektani kutatásnak tisztázni kell maga előtt a »magasrendűen« értett személyiség fogalmát, hogy felépíthesse saját kifejtési rendszerét s e kifejtésben öntörvényei szerint bontakoztassa ki a »magasrendűen« értett személyiséget. A nemzetnevelés körében érvényesítendő eljárásunk szempontjai szerint is rá kell mutatni arra a sokféle elgondolásra, amelyek a lélektani személyiség (vagy csak a személyi »magasrendűsége«) fogalmának körülhatárolására vonatkoznak. Vannak olyan elgondolások, melyek »személyiség« alatt valóban magasrendűséget értenek, annak tisztán etikai értelmet adván. Ilyenek a már ismertetett ideálistizikus elgondolások (Schneller István, Imre Sándor), melyekkel ellentétben a lélektani személyiségtan (perszonalisztika) leszáll az ideálítás magaslatairól és a való konkrét egyedi adottságok legtágabb és legmélyebb jelentéseit foglalja magában. Különösen *Várkonyi* (30:29.) igyekszik tisztázni a fogalmakat és felmutatni a jelentésbeli (nem értékvonatkozásbeli: etikai, tudományos stb.) különbséget az eddig értett *személyiség* és az *egyéniség* között. »A személyiség — szerinte — nem jelent még

semmiféle értékelést, magasabbrendűséget, hanem az énközpontú, lelki rétegekben felépített, sokféle képességgel megáldott, cselekvő, érző, gondolkozó, temperamentumos és jellemmel bíró emberi személyt«. Ezzel a körülhatárolással kiszélesedik a személyiség fogalma és körébe iktatja a csak »emberi« valóságot, amelyen felülemelkedve lesz az egyéniség valósulása, mint e személyiségek egyoldalú, célirányos kifejtése.

Boda továbbviszi a kérdést és »lelki személyiség«-en az egyén összes, lelki, pszichés jegyeinek legáltalánosabb, legtágabb... és legjelzőtlenebb »összefoglalatát« érti. (8:3.) Ebben az értelemben magában foglalja az életnek »egyik, sajátos testi-lelki funkcióegységgel jellegzetes, jelentkezési, megnyilatkozási...« formáját; s mint ilyen, nem annyira végső elv, mint a »végsőbb élet egy forma-kerete«. (8:3.)

Felesleges sajátos problémakörünkkel kapcsolatosan külön foglalkoznunk a biológia és a pszichológia kapcsolatával, hiszen kitetszik eddigi gondolatvezetésünkéből is (a problémakor újabb fejlődési irányának megmutatásában), hogy a nemzetnevelés lélektani vonatkozásaiban helyet foglal maga a *biológikum* is, mint élet, azonban nem, mint tisztán fiziológiás orvosi, hanem, mint sajátos lélektani alapozást jelentő (bio-pszichés organizmus) fogalom.

A nemzetnevelés, mint a nemzet »egyéniség-személyiség«, testi-lelki organizmusának teljesebb kibontására irányuló tervszerű tudatos nevelői hatáskomplexum felőleli elméleti (tudományos alapozású) és gyakorlati vonatkozásaiban nemcsak a különállóan karakterológiai, perszonalisztikai, biológiai (sőt ezeken túl is: eugenikai) vonatkozásokat, hanem azokat magába foglalóan: a lélektani kutatások és igazságok végső felhasználtságú eredményeit, ami értékes megalapozást ad az újszerű nemzetnevelési törekvéseknek. Minden »Uj magyar nevelés« önként felveti a lélektani magyarságfogalom tisztázását és azt a kérdést: vajjon a lélektan mennyiben állhat a nemzetnevelés szolgálatába.

2. A nemzetnevelés lélektani vonatkozásainak kérdése felismerhető már azoknál a nemzetnevelőknél, kik még minden végső reflexiók (tudományos elmélyültségű) jelleg nélkül, tisztán a gyakorlati szemponjtájból a fokozottabb »önismeretre« hívták fel a figyelmet. Ez az »önismeret« foglalta egységbe mindazt, amit most a karakterológia, perszonalisztika, biológia és eugenika részletekben vizsgál. Minden önismereten alapuló nemzetnevelési törekvés egyszempontú érvényesülésében felismerhetők a kis részvonatkozások, amikor a figyelem kiterjed a nemzet külső (hatalmi) organismusán kívül a nemzet »testi-lelki« organizmusára is.

Barankay éppen azt a kérdést vizsgálja, hogy a lélektan

miben áll a nemzetnevelés szolgálatába; aminek a megállapítása és jogosultsága elismerése után a lélektani kutatás nagyobb területen kezdhetette meg a »magyarság« lélektani vizsgálatát mostmár nem a spontán gyakorlatiság, hanem az exakt jellegű tudományosság szerint is.

Kétségtelen, hogy nagy érdeme van *Imre Sándornak*, aki elsőnek jelölte meg a *nemzeti nevelés* ilyen irányának a vonalát a nemzetnevelői hagyományok alapján, azonban az ő felismerését csak kezdetnek (de alapvetésnek is) és bizonyos fokig kiegyensúlyozó álláspontnak is tartjuk. Az újabb nemzetlélektani kutatások arra mutatnak, hogy sokkal inkább az exakt-jellegűség felé (tehát tudományos érvényű) kell hajlani e lélektani kutatásoknak és a *jellem* felmutatása mellett a nemzetszemélyiség végsőbb bio-pszichés determinációira is rá kell világítani.

Az ő elgondolásai alapján és a már meglévő magyar karakterológiák eredményeit összefoglalóan áll előttünk *Barankay* vonatkozó elgondolása, amely épen a hagyományosan kibontakozott »önismeretre nevelés«-ben állapítja meg a lélektan segítő jellegét. Azonban ő is megelégszik azokkal a törekvésekkel, melyek e téren dolgozata megjelenéséig ismeretesek voltak (2.) anélkül, hogy megkísérelné a mélyebb szempontok felvetését. Nevelésrendszere kimerül a *jellemnevelés* kérdésében, tekintet nélkül arra hogy a különféle jellemek (erkölcsi stb) milyen viszonyulást mutatnak a nemzeti közszellem alakulási és alakítási folyamatában.

Csak legujabban vetődött fel a kérdés a neveléslélektani vizsgálódások között, hogy vajjon a nemzeti egyéniségnek is mik a végső alaptényezői. *Boda* személyiségvizsgálatai igyekeznek kideríteni ezeket, miközben a lélektanilag értett »magyarságfogalom« kerül az érdeklődés középpontjába.

Ez elgondolás szerint a lélektani magyarságfogalom három egymásraépült fokozatban bontakozik elénk: a *legszűkebb értelmezés* szerint: »..lélektani szempontból, lelkileg magyar csak az, aki a biológiai leszármazás szerinti magyar egyének lelki jegyeivel, és pedig összes jellegzetes lelki, személyiségi jegyeivel (tehát nemcsak a magyar temperamentumnak vagy csak a magyar gondolkodásmódnak, »észjárásnak« vagy a magyar érzelmi világnak vagy a magyar törekvés-jellegzetességeknek stb. jegyeivel külön-külön, hanem mindezekkel egyszerre), és általában az egész jellegzetes és jól meg is határozható magyar eszméleti, akció és reakció móddal, életbeállítással és tényleges életvezdtéssel bír. 2. *Tágabb értelmezésben* lelkileg magyarnak volna ítélni mindenki, — mond *Boda*, — aki legalább azokkal a személyiségjegyekkel rendelkezik, melyek a magyar személyiségi jegyek leglényegesebbjeiül tekinthetők«. (10:10—11). Azonban maga *Boda* is tulatal e részle-

ges meghatározások körén és végső, átfogó, egyetemes szempontul a »magyar nemzeti állami közösség« sajátos lényegbeli (egységes, általános, egyetemes) determinációja alatt e meglehetősen benső organizálódást megkívánó, adottságokra építődött lélektani alkalmazkodásnak megfelelő, azt valósító és arra képessé tevő lelki tényezők kevésbbé, vagy jobban való meglétét teszi. Ő épen a pszichés jegyek meglététől teszi függővé a »nemzeti és állami közösség« szerint értett magyarság kérdését, amivel szakít az eddigi »populáris«, sokszor az asszimiláció egyoldalúságait érteken felül hangsúlyozó felfogásokkal. (U. o).

Lélektani értelmezés szerint e szempontból *Bodánál* az ítéhető magyarnak, aki «... az öröklésbiológiai szempontból magyaroknak ítéendő egyéneknek minden típusos, lelki jegyeivel bír«, 2. aki biológiai leszármazás szerinti magyaroknak típusos lelki jegyei közül a legjelentősebbekkel bír. Ez utóbbi fogalom adja a nemzethez tartozás ideális mértékét az előbbi faj-szerinti (fajtajellegű) magyarságfogalommal ellentétben. A nemzetvalóság szempontjából az előbbieket (fajta-szerinti) fogalmak ideálissá kell váljanak épen a nemzetlévés valósítására irányuló benső alkalmazkodásokban. Így az utóbbi (ideális) »magyarságfogalom« egyben »magasabbrendű« is és a többi fogalmak felé emelése a nemzet magasabbrendűségének gondolatát jelenti; minthogy a nemzet tagjai benső alkalmazkodása szerint is egységbeszerveződött — ebben az értelemben, — bio-pszichés organizmus.

A »magyarságnak« ilyen értelmezése alapot nyújt a »magasabbrendű« lélektani vizsgálatokhoz, amelyek a nemzetnevelés fogalmi fejlődésével párhuzamosan a nemzetlélektan mélyebbírányultságú kérdései felé terelik az érdeklődést.

A nemzetvizsgálat, mint a nemzetnevelés végső tárgyalapjainak felmutatására irányuló törekvés éppúgy egy sajátos nemzetvizsgálati fejlődés eredménye, mint maga az egész horizontális és vertikális vonatkozásaiban kibontakozó nemzet-, illetve nevelésfogalom. A nemzetvizsgálatok alakulását a következőkben csoportosítjuk, hogy a *nemzetismeret* problémakörét is áttekinthessük a nemzetnevelés határterületein.

3. Mint már előbb is említettük, a nemzetismeretben kiemelkedő helye van a *jellemismének*, amint arra több vonatkozásban is találunk célzást. Míg a hagyományos jellemisme tulajdonképpen intuitív meglátáson alapszik, addig a módszeresen megismert nemzeti jellem a tudományos megfigyelés, illetve a megfigyelés rendszeres jellege szerint külön és a fejlődés szempontjából magasabb fokot jelöl a nemzetlélektan fejlődésében.

A nemzet jellemének megismerésére vonatkozó intuitív,

vagy módszeres megfigyelések gyökere kétségtelen a nemzetnevelői hagyományokig nyúlnak vissza. Legkezdetlegesebb és legszűkkörűbb tekintetben a nemzet konkrét helyzetének, életmódjának, viselkedésének, beállítódásának ismeretére, amelyeken felépülhet egy-egy »korszerű« nevelési rendszer.

Sokkal magasabb fokon áll a módszeresen végzett megfigyelés és jellemábrázolás. A magyar pszichológiai irodalomban aránylag korán, a XIX. század közepén feltűnik már, mint rendszeres és komoly problémakifejtés. Akár *Rónay Jácint* munkáira, akár a nyomában következő *Tassy Ede* munkájára gondolunk, (25:29) látjuk, hogy már ekkor kifejtett jellemismei rendszerrel számolhatunk. *Kemény Ferenc* foglalja össze az idevonatkozó munkákat; mely dolgozatában rámutat arra, hogy míg más országokban csak az 1800-as években foglalkoztak a népek sajátos jellemének megfelelő nevelési kísérletekkel; nálunk már előbb, *Apáczai Cseri Jánosnál*, *Comeniusnál* (1625—59; 1592—1670), ezeket követően *Veszprémi Istvánnál* (1768-as években), *Székely Á.*: Locke művei fordításának előszavában, de különösen *Bessenyei Györgynél* (1747—1811) és az utána következőknél találunk utalást arra nézve, hogy a nevelésügyben tekintettel kell lenni az éghajlatra, amelyek minden népet a többiekől megkülönböztetnek. (21:8.)

Időrendi tekintetben bármennyire is ezeket követik *Wesselényi Miklós*, *Széchenyi István*, *Eötvös József* és ezek alapján *Imre Sándor* jellemisméje, ezeket mégis a nemzetismeret *hagyományos* (kezdetleges) formáinak kell tekintsük akár a *Rónay*, akár a *Tassy*, vagy a *Schneller István*, *Herman Ottó*, vagy akár a *Boda* nemzetismereti vizsgálódásaival ellentétben, minthogy előbbieket nem jutnak túl az intuitív megismerésnél, utóbbiak pedig nemzetmegismerésüket, ha kezdetleges szempontok szerint is és általános tekintetben is, de módszeresen végezték.

A nemzetismeret körében, mint az eddigiekből is kitűnik, a *nemzeti jellem* körülhatárolása a központi kérdés. Ezért mi is, mielőtt az egyes nemzetismereti eljárásokkal, azok eredményeivel foglalkoznánk, néhány szóban vázoljuk a nemzeti jellemtan és a nemzet jellemének kérdéseit.

A magyar pedagógiai irodalomban a karakterológia, mint tudomány csak napjainkban bontakozik ki, azonban, mint említettük már, a múlt század derekán is találunk rendszeres karakterológiai munkákat. Tárgyköre szerint ez a tudomány az emberi egyéniség testi-lelki felépülését, jellemét vizsgálja. (15:35). Arra vonatkozólag, hogy mi tulajdonképpen a jellem, báró *Brandstetlnél* azt találjuk, hogy a jellem, vagy »... bizonyos esetekben jellegesen valamely valóság legfontosabb egyedi és legjelentősebb egyetemes vonásainak összeszövését, vagyis al-

katszerű, strukturált lényegét értjük, amely az illető valóság külső-belső »arculatát« megadja. (15:37.) Ennek alapján, — úgy mond — beszélhetünk: emberi egyéniség, nép, kor, társadalom, nemzet, stb. karakterológiáról. Azonban a karakterológia önmagában, mint tisztán tapasztalati jellegű és megalapozású tudomány bizonytalan s csak a végső, metafizikai vonatkozások érvényesítésével lesz egyetemes igényű és érvényű. *Brandenstein* különböztet *tapasztalati* (szűkkörű, esetleges) és *metafizikai* alapozású (egyetemes) karakterológia között. »Metafizikai alapok nélkül szűkölködő karakterológia kizárólag a többé-kevésbé esetleges tapasztalásra van utalva és ennek alig leküzdhető hézagossága, valamint tárgyának rendkívüli bonyolultsága és sokszínűsége folyton egyoldalú tapasztalati voltában bizonytalanul ingadozó kísérletezés és tapogatózás marad; a hibás, igazolatlanul spekulatív metafizikára építő karakterológiának a tapasztalati és a metafizikai megalapozást egyformán kell igényelni, — szerinte, — nem különben érvényesíteni. Ebben a beállításban a karakterológia problémacsoportjai között a *jellemtan* (egyénségi alkatalapok: testi-lelki tulajdonságok és az ezekre vonatkozó külső-belső, vissza- és ráhatások (vizsgálata) és a *jellemtani alapalkatokat*) az egyéniség felépülésének legfontosabb alaptényezőit (*vizsgáló* és magában foglaló problémacsoport a *jellemtani tulajdonságok*) az alapvonások és alapstrukturák egyéni és tipikus fajtáit felmutató) kérdésével, a *tipológiával*, valamint a *karakterológiai diagnosztikával* csak másodlagos és egymásután következő részletek a metafizikai szempont mindezeket meghatározó és átfogó jellege szerint. (15:39—40).

A karakterológia bölceleti embertani alapokon azt kutatja, hogyan helyezkedik el az ember a mindenségben, mi önmaga létének végső oka és hogyan határozzák meg az emberi lelket a természeti, fizikai-kémiai-biológiai-animális törvények. A karakterológia az emberi akciók szerint elsősorban a *gyakorlati én-alkatot* vizsgálja; melynek alaptényezői: akarat, érzelem, értelem az alapja a *cselekvő én-alkatnak*. Ezzel ellentétben az *elméleti én-alkatban* az értelem az uralkodó, míg a *művészi én-alkatban* az érzelem jut uralomra. Ez a három én-alkat egyesül, kapcsolódik össze és járja egymást át, — mondja — *Brandenstein*, — az én élettevékenységében, amely így alaperőinek egyszerűsége mellett is igen változatos, bonyolult és sokoldalú. (15:47.) Ezekben a struktúra alapon kívül a karakterológia magát az emberi testet is vizsgálódása tárgyává teszi és így az egyén egész pszicho-fizikai organizmusára, valamint »bio-pszichés» életegységére vonatkozik. Ennek alapján állíthatók fel bizonyos jellemtani kategóriák, melyek felölik az egyéniség teljes valóságát, totális strukturáját. E jellemtani

kategóriák további részleteit a fő lelki és testi tulajdonságok *osztályfogalmai* adják, melyek sohasem egymás rovására érvényesülnek, hanem egymással korrelációban. Erre utal *Kretschmer* könyve (Körperbau und Charakter, 1924), aki a testalkat ismeretének fontosságát juttatta kifejezésre, amikor karakterológiájában tüzetesen vizsgálat alá vette az egyéniség testi fejlődésmenetét. A lelki egyéniség vizsgálatában az egyes énlakatok sajátos szempontjait véve figyelembe, a fő lelki tulajdonságok osztályfogalmai szerint bontakoztatja ki a karakterológia érdeklődéskörét egészen addig, míg az egyéniség legbensőbb irányultságaiig el nem jut.

A testi-lelki osztályfogalmak mellett kitér a *sorstragédiákra* és ezek tükrében mutatja be az egyéniség akció- és reakciórendjét. Ezek konstitucionális összefüggései vetnek fényt az egyéniség jellemére.

Ezek alapján *Kretschmer* munkájában felemlíti *Brandenstein* a *karakterológiai tipológiát*, mint amibe szükségszerűen rendeződik az egyéniségismeretnek minden vonatkozása. Azonban hivatkozik arra is, hogy *Kretschmer* meg tudja különböztetni a tisztán *lélektani jellemet* az általános értelemben vett jellemfogalomtól. Ugymond, hogy *Kretschmer* jellemesen »valamely ember érzelmi-akarati reakciólehetőségeinek összességét érti«. A karakterológia *Kretschmernél* a test-lélek ember teljes organizmusán épül ki, melynek alaptényezője az egyéniség fiziognómiás alkata (schizotim, ciklotim), mellyel a lelki élet valósága, tehát az egyéniség lelki jelleme korellációban van.

Ezzel ellentétes a *Klages* karakterológiája, aki a test és lélek ellentétes erőinek harcát veszi alapul. Az egyéniség kifejezését vizsgálja (grafológia) és azokat a mozgásképeket, melyekben az egyéniség tükröződik, (15: 319.)

Végeredményben a karakterológia tényekkel foglalkozik és nem értéktudomány s az értelmezések szerint váltakozik a metafizikai és a konkrétvonatkozás érvényesülése a pszichológiai gondolkozásban. Ha a lét és nemlét végső kérdései szerint itélünk a közösség felett, kétségtelen, hogy a legvégsőbb szempontokat is kell érvényesíteni minden elméletileg megalapozott vizsgálatában. Ha viszont csak az ad hoc gyakorlatilag vezet, akkor nem terjed tovább figyelmünk az egyes tények pusztá szemléleténél, Ebben a vonatkozásban az egyes karaktervonások önmagukban is vizsgálat tárgyát képezik. *Bognár Cecil* ezeken a karaktervonásokon azokat a strukturális tulajdonságokat érti, melyek a lelki jelenségek lefolyását irányítják. (14: 265.) Azonban ő is vigyáz arra, hogy e részleteket még ne emelje az egyén jellemét adó és jelentő érvényre. Ezuttal utal arra, hogy a karakter a *személyiség strukturája*; a karaktervonások szerves egysége. (U. o.) A karakter maga

a struktúra, melybe az egyes karaktervonások bele vannak ágyazva és közöttük törvényszerű összefüggések vannak.

A karakterológia felöleli az összes lelki sajátságokat. Azonban a jellemismében nem a részletvonások a fontosak, hanem az *alapvonások*, melyekre amazok visszavezethetők. (14 : 267.)

Valamely nemzet jellemén ezek szerint sajátos lelki felépítettsége alaptényezőit kell kutassuk, hogy megtaláljuk magának az organizmusnak a kifejlési törvényszerűségeit. A nemzetnevelésben a nemzetismeret arra kell törekedjék, hogy a külső viselkedési vonások mellett a legbensőbb és legvégsőbb alapvonásokat mutassa fel. A nemzetismeret azért nem olyan könnyű és sokkal felelősségteljesebb vállalkozás, minthogy avatatlan kézzel hozzá lehetne nyulni.

Roracher munkájából is azt látjuk, hogy a karakterológia az egyes ember lelki sajátságával foglalkozik és távol áll tőle minden metafizika. (26 : 8.) A magyar karakterológiai irodalomban is e két irány harcot vív egymással és kétségtelenül az utóbbi javára dőlhet el a küzdelem.

Kivételesen alól *Böhm* Károly elgondolása, ki az egyéni egész-alkatot vizsgálja és az Én strukturájába befoglalt jelentéseknek különféle formáltságában látja a karakterológia alapját. Ezzel szellemi síkba tolja át a karakterológiai kérdését, minthogy az így értett »belső forma« nemcsak az egyesek, hanem nemzetek jelleme felett is dönt. (Bartók Gy. : Ösztön, tudat öntudat. Bp. Tud. Ak. 10—11. lap).

Nem célunk most végigvezetni a karakterológia kialakulását, hanem az általános és kezdeti kifejlési szempontok bemutatásával igyekszünk rátérni a magyar karakterológiákra és a nemzetismeret karakterológiai alapkérdéseire. Ebben a tekintetben első megjegyezni valónk az, hogy a karakterológia nálunk újabb kérdés-összefüggéseivel, metafizikai megalapozással csak a legújabb kor terméke.

Magyar vonatkozásban *Schütz Antal*, *Noszlopi László* és *Pál Antal* vonatkozó munkái emelkednek ki különösen a kifejlett karakterológiai rendszerezések közül. Ezek a legújabb és legvégsőbb kérdések megmutatására, igazolására igyekeznek. Nem kívánunk részletesen foglalkozni velük, mert a *Schütz Antalénak* a kritikáját *Boda István* már kifejtette, *Noszlopi* átfogó munkája is közkezen forog (*Jellemlátás és jellemigézés*, Szent István Társ. Bp. 1935), a *Pál Antal* munkája pedig rendszeres összefoglalása a modern karakterológiai kérdéseknek a probléma fejlődési tükrében. (*Bevezetés a modern karakterológiába*. Debrecen, Nagy K. 1941).

Azok a karakterológiák, melyek a nemzetismeret hagyományos szempontjait kifejezésre juttatják és a nemzetnevelés

alapjául szolgáltak, nem elméleti, hanem a gyakorlati nemzeti élettevékenység szempontjából jöttek létre és a magyar karakterológiai problematika is csak a legutóbbi időben jutott be az eszméletek világába. A nemzetnevelésben, mint kiegészítő, konkrét vonatkozásokat felmutató tényismereti módszer eredményesen érvényesíthető, mint ahogy arra példát is találunk a nemzetnevelők munkásságában.

A karakterológia is, mint a nemzetismeret rendszeres formája, sajátos kialakulásában átment a kezdeti fejlődési fozutokon és még máig sem érvényesül egészen és egyetemlegesen a nemzetnevelés korszerű igényeinek megfelelően.

Fejlődésében a következő fokozatok szerint tárgyaljuk a nemzetismereti törekvéseket: *hagyományos* nemzetismeret. Idetartoznak azoknak a nemzetnevelőknek a vonatkozó törekvései, akik még a történeti életben is távol állottak minden minden magasrendű rendszeres nemzetneveléstől és inkább a nemzet helyzetének követelése szerint (saját hibák, mulasztások) követelték az önvizsgálatot, vagy mutatták meg a nemzet erényeit és hibáit.

A második csoportba azokat sorozzuk, akik bizonyos *rendszerben* foglalkoztak a nemzetismeret kérdéseivel és már nemcsak intuitív meglátásaikkal igyekeztek a nemzetnevelésben segítséggel lenni, hanem a nemzetismeret (és általában a jellemismeret) általános kérdéseivel is foglalkoztak, vagy bizonyos meggyőződés szerint sajátos módszerrel és szempontból mutattak rá egy-egy kérdésre. Ezek között különösen *Rónay* és *Tassy* említhetők, de idesorozzuk még az antropológiai (*Hermann Ottó* néprajzi, *Schneller István*, *Györffy István* szellemi nemzetismeret, *Prohászka*, *Szektü*: Mi a magyar? stb.) kérdéseit és azok általános szempontjait.

A nemzetmegismerés új útjainak tárgyalásában rá kívánunk mutatni a jellemismeret néhány alapkérdésére, mint a *tipustan*-ra és ennek nemzetnevelési jelentésére, továbbá azokat a nemzetismereti törekvéseket ismertetjük, melyek már nem az ad hoc szükségletek szerint, hanem a tudományos vizsgálódás tükrében is előttünk állanak. Idetartoznak a *tehetségtérképek* kérdései, a *tesztvizsgálatok* nemzetvizsgálódási szempontjai és végül az a nemzetismereti rendszer, amely eddigelé a legkonkrétabb és legaxaktabb jellegű: *Boda* személyiségvizsgálati rendszere.

a) A nemzetismeret *hagyományos* módja alatt azt a nemzetismereti eljárást értjük, amely a nemzet helyzetének megfelelően a nemzetnevelő tevékenységekben módszeres eljárás nélkül, mintegy spontán szükségletből adódóan történik. A nemzetnevelési hagyományok tárgyalásában láttuk azt, hogy nemzetnevelőink mennyire az életnek és a nemzet helyzeté-

nek megfelelő nevelési gondolatok mellett szállottak sikra, hogy követeljék a nemzet tudatos formálását. A nemzetnevelési eszmélések alaptényezőit e spontán, vagy tudatosan felmerülő nemzetismeret adja, amire építhet minden nemzetnevelési rendszer. Ez alaptényezők spontán felmutatása a nemzetnevelési eszmélések kezdeteiben ismerhetők fel, amikor a nemzeti jellemvonások ismeretére igyekeztek a nemzet vezetői felépíteni sajátos kifejtését és nemesítését. Ezért ezeket a nemzetismereti tevékenységeket *intuitív* nemzetismeretnek nevezük. Az egyedüli eszköz, mely a nevelő rendelkezésére áll, sajátos lényének *belemerülése* a nemzet valóságába és *szemlélete* a nemzet valósulása érdekében.

Az intuitív nemzetismeret nyomait és kezdeteit megláthatjuk már *Zrinyinél*, aki a nemzet harci jellemét felmutatva, tulajdonképpen a nemzet sajátosságára hívta fel a figyelmet. Idetartoznak azok a nemzeti hibák felmutatására vonatkozó kísérletek is, melyek részint korholásként, részint öneszmélés gyanánt, de mindkét esetben még minden különösebb tervszerűség nélkül jelentkeztek nevelői gondolkozásukban. *Apáczai* leleplezése, vagy *Magyari* siralmas panasza az országokban való sok romlásnak okairól, stb.

Már bizonyos magasabb fokot jelent ezen a téren *gróf Széchenyi István* nemzetszemlélete, aki az említett célokból különös fontosságot tulajdonított az *Önismeret*-nek. *Imre Sándor* foglalta össze a magyarság jellemére vonatkozó gondolatait, melyek különösen a *Hittelben*, a *Kelet népe* c. művében és a *Stádium*-ban található meg, de elszórtan minden munkájában is jelentős szerepet kapnak. A nemzetismeret nála nem öncélú, hanem a nevelés sajátos nemzeti alapra való helyezését szolgálja. Úgymond *Imre Sándor*: »A magyar nemzeti jellemvonásokat eddig sem nem ismerték fel igazán, sem fejlesztésére, nemesítésére nem törekedett senki.« (19:255.) Széchenyi a kormányt teszi felelőssé azért, hogy nem ismeretes a *magyar nemzet típusa*. Jól tudja, hogy nem a részjegyek felmutatására kell törekedni, hanem azokat a jellemvonásokat kell megismerni és kimutatni, melyek megkülönböztetik nemzetiségünket minden más nemzetől; melyek eredetien magyarok és a magyar típus alapjegyeiként említhetők. A nemzet helyzete a parancsoló, hogy lássuk meg a különbséget magyar és nem magyar között.

Szerinte a magyar (fajta szerint is magyar) alapjellemvonása: a szabadságimádás, az, hogy »... nemzetisége egyenes, bátor s komoly férfiúi érzés a szó legtágosabb értelmében, szabadságimádás, hon legforróbb szeretete s az élet kész elhagyása a törvényes királyért.« Az... igaz magyar gyűlöli a homályt... folytatja *Imre Sándor* Széchenyi nemzetismereti

megállapításainak rendszerezését . . . A *Hitelben* mondja Széchenyi (28:139), hogy a magyar elveszti természetes szépségét és valóját, ha nem egyszerű, nem nyíltképű, nem olyan igaz, mint az arany, nem oly hű, mint az anyai aggodalom, nem oly egyenes cselekedetű, mint a napsugár, nem oly nyílt, mint a tavaszi hajnal . . . (19:257.) Nem elemünk a tudományoskodás, képmutatás, dics- és hírvágy s » . . . csak akkor emelkedünk földi erőnkön túl és érezzük keblünket isteni tüztől hevülni, mikor alkotmányos szabadságunkról s nemzetiségünk fertőzetlenségéről van szó.« «A valódi magyar vaktán senkit sem követ, hanem a lehető legmagasabb lépcsőig mind testi, mind lelki tehetségeit s tulajdonait sajátja szerint fejti ki s életét személyiségéhez s körülállásához alkalmaztatja, maga körében marad és bármilyen csekély lenne is tisztje, annak tökéletes teljesítése és önbecse által ad díszet és fényt.» (19:257; 28: XVIII.)

Imre Sándor Széchenyire vonatkozó munkájában sorra veszi a magyar ember életmegnyilatkozásait, akció és reakciórendszerét és ezek alapján mutatja fel, hogy *restsége* természeti komolyságából ered, mely a szorgalomnak és az állhatatosságnak is rugója. Végső gyökerében komoly öntudatára megy vissza, mely szerint a felesleges fáradságot kerüli, de a jutalmat ígérő munkát erején felül is vállalja. »Rossz szolga, de megvan benne a szabad gazda minden jó tulajdonsága.« (28:118—119; 19:258.)

Igazságszerető, a jóra, szépre, nemesre, nagyra és dicsőre könnyen vezethető »becsület s honszeretet által«.

Divergenciára, sőt dissolutiora nagyon hajlandó. Elbizakodott, pedig — mondja — az önbizalom csak úgy okoz sikert, ha elbizakodottsággá nem fajul. (U. o.)

Nem szüklelkű, hanem annál inkább tékozló. Igazi hazafi, ki szép remény fejében minden hasztalan törekedést és fáradozást el tud felejtetni s mindig új erővel áll ki. (U. o.)

Imre Sándor azt a következtetést vonja le ezekből, hogy a magyar ember jellemvonása a testi és lelki tehetségek kifejtése, ami egybeesik a tökéletesedésnek *Széchenyinnél* talált első feltételeivel: az összhangzatos testi és szellemi kiműveléssel. (U. o.)

Imre Sándor ezeket a *Széchenyit* által felismert jellemvonásokat érvényesíti a *Magyar vonások nevelésünkben* című kolozsvári székfoglaló beszédében is, melyben a következőkben foglalja össze *Széchenyit* nemzetismeretének értékes részeit: a magyar: testi-lelki tehetségeit s tulajdonait sajátja szerint fejti ki:

életét személyiségéhez s különállásához alkalmazza ;
önálló és önállóságra törekszik ;

önbecsérzete az első ;
 férfias öntudata van ;
 önérzetes, komoly, igazságos ;
 bátorsága nem vakmerőség, hanem erkölcsi bátorság ;
 a nemzeti közösséget, az egyesnek a nemzettel való teljes egybeforrását mélyen érzi ;
 nem a korlátlan egyéni függetlenség, hanem a társasági szabadság híve.

Hibái : előítéletek rabja és elbizakodott ;
 civakodásra és széthúzásra hajló ;
 nem szeret tudományokkal foglalkozni ;
 az egyéni értéket túlbecsülve, arisztokrata, más egyéniségét nem becsüli meg ;
 nem tud vagyónával bánni. (20 : 7—8.)

Ezek a jellemvonások az adott helyzetnek megfelelően mutatják a magyar egyéniséget, azonban mindmáig a leghívebb, elfogultságmentesebb nemzetismerethez tartoznak. Dolgozatunk későbbi részeiben *Boda* módszeres személyiségvizsgálati rendszerében a magyar személyiség végső biopszichés jegyeinek megállapításakor látni fogjuk, hogy térnek vissza a nemzetismeretben *Széchenyi* meglátásai, melyeket — noha spontán jellegűen — még az u. n. exakt magyarságvizsgálati eljárások sem tudnak túlszárnyalni.

Idetartozik eljárási módszere szerint (spontán megfigyelés) *Rónay Jácint* nemzetisméje is, azonban azt, mert összefoglalva tárgyalja a magyar személyiség jellemét, a módszeres nemzetismereti eljárások ismertetésénél mutatjuk be, minthogy a nemzetek jellemrajzát egységes képben és minden más elgondolás vezetése nélkül foglalta össze.

A jellemismeret hagyományos (kezdeti) jellegű mindazoknál, akik csak mint külső szemlélők, minden egyéb (tudományos) szándék nélkül, csupán a helyzetnek megfelelően látnak meg egy-egy sajátos jellemvonást. *Széchenyi István* érdeme abban van ezen a téren, hogy spontán és csak intuitív meglátásaival rámutatott a nemzet személyiségének alapjegyeire s főként a *fajta szerint is magyar* típusjegyeire. Minthogy ezek a meglátások nem egységes rendszerben s nem is öncélúan történtek vele jelölhetjük a nemzetisme megindulását, amely csak a legújabb időkben fejlődött hatalmas tudományos (exaktjellegű) rendszerré. *Széchenyi* nemzetismerete csak egy kiemelkedő a sok hasonló jellegű nemzetjellemzés közül, melyeknek felkutatása még nem történt meg. Dolgozatunkban, minthogy a nemzetismeret fejlődését és kiszélesülését akarjuk bemutatni, megelégszünk *Széchenyi* vonatkozó gondolatainak a bemutatásával.

b) A magyar *módszeres* karakterológiai munkák *Széchenyi*

idejétől számíthatják megjelenésük és kibontakozásuk kezdetét, amikor is részint a hazai szükségletek kielégítésére, részint idegen hatásra nálunk is a rendszeres *önismeret* és *emberismeret* kialakulását szemlélhetjük.

Az első, aki ezen a téren rendszeresnek mondható munkát írt, *Rónay Jácint*. Munkája (*Jellemisme, vagy az angol, francia, magyar, német, olasz, orosz, spanyol nemzet nő, férfiú és életkorok jellemzése, Győrött, 1847.*) az egyes nemzetek jellemvonásainak rendszeres összegyűjtése és tartalmi összefoglalása mellett azért is különös értékű, mert a karakterológia néhány általános alapkérdéseit is tisztázza. Ezzel elhatárolja a nemzet jellemzését minden egyéb részleges jellegű karakterológiától. A nemzetjellemzésben — úgymond — ne várjon senki állandó tulajdonságokat, maradandó jellemvonásokat. Könyve sem lép fel azzal az igénnyel, hogy ezeket kimutassa, hanem csak a kevésbé változókat mutatja meg. (25:6.) Abból az elgondolásból indul ki, amivel a reformkorban, de még inkább közvetlen azután a liberális kibontakozása korában találkozunk, hogy t. i. minden halad, fejlődik és a nemzet is ez általános fejlődésben tökéletesedik minden alap- és minden részleges vonatkozásban.

A nemzetek jellemét nem olyan könnyű vizsgálni, mint akár az egyes, vagy valami konkrét valóság jellemét. Elsősorban is a vizsgálati mezők között a nemzet élete és *viselkedése* (behaviorizmus) jön számításba. A nemzet jellemét izlési, értelmi és akarati műveltségéből lehet megismerni. (U. o.) A nemzet fejlődése bizonyos fokozatosságot mutat a műveltség tükrében. Ebben a fokozatosságban az első a nemzetek *hőskora*, vagy aranykora. (25:7.) Ebben a korban azzal lehet nevelni, ami érzelmi életére hat, mint a zene, ének, költészet. A *költői korszak* ezután következik, amikor már a nemzet felül tud emelkedni az érzelmi (primitív) életformán és már a nemzet *hőskorát* éli. Ebben a korban kezdődik az eszmélés a nemzet életében. Azonban még mindig megmarad a naivitás és idealitás világában. Nevelési szempontból nem az egyes történeti események vannak közvetlenül hatással rá, hanem az események eszméletei. »Nem Trója eleste, hanem Homér Iliása és Odysseája volt hatással a mivelődésre.« (25:8.)

Mindkét korban a nemzet jelleme egységes képet mutat a nemzet primitív életével párhuzamosan. Amilyen kedélye, olyan éneke, — úgymond, — amilyen költészete, olyan jelleme. (25:8.)

Az *értelmi korszak* csak ezután következik, amikor a nemzet életformája is, de ezzel együtt jelleme is bonyolultabb lesz. Azonban a primitív életformában kialakult jellem az értelmi fejlődésben nem vész el, hanem csupán elhomályosodik. Ugyan-

arra az eredményre jut *Boda István*, mint egy évszázaddal előtte *Rónay*, amikor azt mondja, hogy a »fajtajelleg«
évszázadok multával is felfedezhető és megismerhető. *Rónay* igaz, csak a nemzet jellemének kevésbé változó alapjegyeire utal és csak a legújabb exakt kutatások adták a fajtajelleg alapjainak elsődleges, (primitívjellegű) beágyazódásának ismeretét a nemzetek jellemrajzában. Tulajdonképen *Rónay* is a nemzet *süllyedő* kultúrája mellett tesz hitet, amikor ezeket a szavakat mondja, melynek érvényesítését *Ujszászy* gondolatvezetésében látjuk legjobban. A nemzet jellege, alapegyénisége a történeti életben eredeti formájával lesüllyed, jellege bonyolódik, újabb hatásokra külsődleges elemekkel bővül, de a mélyben ugyanaz a belső tartalom marad, amely sokszor formálja a másodlagos (tehát szerzett) jegyeket és öröklötté asszimilálja.

A nemzetek jellemrajzában a művészeteknek is nagy szerepük van. A művészetek a nemzetek műveltségének bizonyítékai. A nemzet jellege ezekben éppúgy megismerhető és megállapítható, akár a zenéből, vagy a népszokásokból, melyek maguk is jórészt a művészetekhez tartoznak. *Rónay művészetek* alatt a képzőművészetet értette. Hivatkozik az egyiptomiak példájára. A fáraók piramisépítményeire gondol, akik nem a szépet tűzték ki célul, hanem a nagyszerűt, az utánózatatlant. Azt mondja *Rónay* jellemzésül ezek alapján, hogy . . . a kitarítás, vastürelem és a gyávaság jellemzi ezt a népet. (25; 19.) Együttvéve: az önzés.

A *harmadik korban* a képzelet és az indulat heve enyhül és inkább az értelem jut előtérbe. Ebben a korban kezdődnek a rendszeres ismeretek és a tudományok szervezete. A szenvedélyek azonban még fel-fellobbannak. Az önzés azonban megszűnik és háttérbe szorul. Az elmélet gyakorlatba, a filozófia az életbe megy át. (25: 12.) A szenvedélyek hatalma végképp sohasem szűnik meg.

Arra is figyelni kell, hogy vannak megállások. Egyes népek pl. megállanak anélkül, hogy továbbmennének. Népünk, *Rónay* szerint egyik végtelből a másikba esik. (25: 13.)

Rónay a nemzet jellemének vizsgálatában a *nemzeti nyelvnek* tulajdonít jelentőséget a nemzeti művészet és kifejezőmód mellett. Tulajdonképpen ez is ebbe a körbe tartozik. Azonban sokkal szellemibb síkra viszi át a kérdést.

A nyelvből a nemzet lelkületére következett. (25: 15.) Amely nép nyelvét lomhán ejti ki, az tunya; nálunk a beszéd szabatossága és rövidegsége, az igehajlítás módok szakszerűsége, mozgalmas, cselekvő jellemre mutat. Ennek alapján ítélve a görög: a költészet nyelve; a latin: a törvényhozásé; az érzélgő olasz: a szerelemé; a francia: a társalgásé stb.

A nemzet jellemét a nyelv mellett megmutatja: az ég-

hajlati viszonyok kérdése, a környezet, a tápszer, szokások, hajlamok, képzelet, az ezeket befolyásoló földrajzi adottságok stb.

Ezek alapján, ahol örökké nyár van, ott a képzelet csapongó (25:23.), öreg testben vidám lélek lakik. (25:25.) Forró éghajlatban szunnyadnak a legszebb lelki tehetségek. Az örök hó hónapban: az ember testileg és lelkileg is eltörpül. (25:29.)

A *tápszer* mineműségének is nagy jelentősége van az ember jellemének kialakításában, — állapítja meg *Rónay*. A hússal élő nép eleven, bátor, munkás és kitartó. (25:26.), a növényvel élő szelid, tunya, félénk és gyáva. Ugyanígy megvan az ellentét a borivók és az alkoholt nem élvezők között. Míg amazoknál az »érzemény« élénk, az idegzet ingerlékeny, a képzelet heves, az értelem könnyű felfogású, szenvedélyek uralkodnak, addig a »vizivóknál«: higgadt vér, mélaságra hajló kedély a jellemző, az értelem világos, óvakodó ítélet található, melynél fogva sokszor közönyösség tapasztalható.

Meglátja már a *hagyományok* és *szokások* jelentőségét is a nemzet jellemrajzának a megírásában. A szokásnak meg kell egyeznie a nemzet természetével (25:27.) s ami természetes, az jellemzi a nemzetet. Ez megfordítva is érvényes: amilyen a nemzet jelleme, olyanok szokásai, törvényei, államformája, jövője. A nemzetnek sorsa felett az határozott, hogy mit szoktak meg és mit szoktak le. A nemzet jellemvonásait szokásaiban tükröződve legjobban a népnél szemlélhetjük. A középosztály csak ezután jön számításba. (25:29.)

A nemzet jellemének megrajzolásában tekintetbe kell venni testi tulajdonságait, felépítettségét, szomatikus jegyeit. Ezekből következtetni lehet belső egyéniségére. A magas szögletes orr szép lelki tehetségre vall, a mélyen fekvő tüzes szem lángoló képzeletre és elméletre, a görbedt sasorr büszkeségre és uralgáskorra, a kiálló állcsont dacra, a kifejezett felső ajkak jóízlésre, az alsók túlságos kifejlése élvvágyra, az erős rövid nyak erélyre, rendíthetetlen bátorságra mutat stb.

Rónay jellemrajzában visszamegy a legrégebb forrásokig és bemutatja, hogy látták a magyart mások és e szempontok érvényesítésével, hogy látja ő. E források alapján mondja, hogy a *keleti* magyar természete és jelleme más, mint a *nyugatié*. Kétségtelen az éghajlat is hatással van e különböző jellentípusok kialakulására. (25:64.) A származás, a biológiai adottságok figyelembe vételével munkája a legújabb nemzetismereti eljárásokat is megelőzte, amikor is faji leszármazás szerint különböztetnek meg *északi, keleti, keletbalti, mediterrán* típusokat.

Összefoglaló munkája annyiban is értékes a nemzetkarakterológia számára, mert benne nagyvonásokban megta-

lálható mindaz, amit addig a magyarra mondtak.

Bölcs Leó szerint nem a szeretet, hanem a félelem tartja féken. A munkát és a nyomort eltűri, hideget, meleget, az élet minden nehézségeivel nyugodt szívvel viseli stb. Idézi *Széchenyi* szavait: »Egy maroknyi nép, nem tán elszigetelve valami magas hegyekbe, de ki a síkra állítva nagy és egészen más elemekben létező nemzetek közé«. Sokszor nyugodott, — úgy mond, — de a halál álma még nem nehezedett reá. (25 : 65.) Sokszor állott sirja szélén, de az utolsó pillanatban volt lelki ereje kivívni az életet. Vitézségét, bátorságát még ellenségei is elismerik; ezért maradt meg annyi vész után életben. Magas szögletes homloka szép lelki tehetségre vall, mélyen fekvő tüzes szeme lángoló képzeletre és elméletre; görbe sasorra büszkeségre és uralgás korra; kiálló állcsontjai dacra; kifejlett felsőajka jóízlésre, az alsók élvvágyra, az erős rövid nyaka erélyre, rendíthetetlen bátorságra. A széles mell lelki erőre, nagylelkűségre mutat. (25 : 66.) Kedélyes, könnyen szívére hat minden. Ha szeret, ha gyűlöl, lelkesedéssel teszi.

A pór is változtatja beszéd közben hangját (artikulál). Élénk arcvonásokkal kíséri szavait. Ez a kedélyesség egyik jele. (25 : 67.) Lelkesedik a legérdektelenebb tárgyak mellett is. Ha hevül, szaval, lobog a szeme, melegszik szíve. Amit nyelve mond : szeméből olvasható ; amit akar : arcvonásaiból latható.

Ugyanígy a *külső kifejezéseket* vizsgálja *Rónay*, amikor a *dalról* szól. Úgymond : a magyar dal szívből fakad. Komoly érzeménydus. Nedélyesség, nyíltság, lelkesedés jellemzi. (25 : 67.) Ég, föld, minden az övé dalában. A természettel dalában is egy. (25 : 67.) Tud egymaga táncolni méltóságos lassut, villámgyorsat. Büszkén lejtí bajnoki táncait. (25 : 68.) Táncában érzelmi könnyedség, hirtelen fellobbanó indulatosság, fesztelen szabadságszeretet, bajnoki lelkesedés, nemzeti büszkeség, hullámzó kedély jut kifejezésre. (25 : 69.) Van szíve. Szíve lelkesedése menti meg a végső pusztulástól.

Más oldalról; tüzes vérű, ingerlékeny, könnyű kedélyű. Kell lelkesíteni is időnként, mert erőltetett hánykodásaiban hamar kifárad.

Irja tovább : »Egyedül csak én ismerem a magyart, szól *Corvinus Mátyás* és mi hű a magyarokból *Mátyás* dicső korában !«

Rónay visszamegy korább is és *Bölcs Leó* jellemzése mellett idézi *Requino* apát feljegyzését is ki 889 körül őseinkről így írt : . . . »büszke, hamar felfortyanó, becsületszerető nemzet, mely feltételeivel zajt nem üt s hallgatag természeténél fogva mindig készebb cselekedni, mint szavaival kérkedni.«

Nagylelkűségét bizonyítja *Bölcs Leónak* a feljegyzése : »E

nemzet, bár meggyőzötve sohasem hagyja oda a csataterét, mint más nemzetek, hanem rendületlenül áll s minden útát megkísért, mikép ronthatná meg ellenét.* Folytatja *Rónay*: Ültesd lóra, adj kardot kezébe, két hétig gyakoroltasd, tűzbe viheted, megviv az ördöggel is.

Nem csoda, ha félték tőle nyugaton, amint arra a jámbor lelkű *Regino* feljegyzése fényt vet:

Vannak olyanok, — mondja *Rónay*, — akik szerint a magyarok azért viselnek nagy félelmes, bozontos bajuszt, hogy félelmüket elrejtsek. Hogy mi az igazság, arra utalnak a többi vonatkozó feljegyzések.

Bonfinius ugyancsak *Rónay* állítását igazolja: (Dec. IV. Lib. 8.) »Sehol a világon nem láttam oly hideget, meleget, munkát és éhséget kiálló, katonai parancsnak engedő, harcrakész, életét könnyen feláldozni tudó népet, mint a magyart. Télen, nyáron egyaránt táboroznak s miként saját szemeimmel látám, hó és föld alatt béketűrőleg kitelelnek, csakhogy az elkezdett ostromot félbe ne kelljen hagyniok. — Nem találhatunk sehol katonákat, kik a táborban oly csendesen, becsületesen, vallásosan, tisztán és mértékletesen élnének, mint a magyarok.«

Szereti a fényt, a csillogást. Ez a keleti fényüzésre vall. Büszke, született nagyságos úr. Úr akar lenni, ez határozza meg életét. (25:75.) Nem hajdul fel, nem kesereg nőként, fájdalma rövid, de szíve mélyéig hatol. Sokkal büszkébb, mint-hogy hibáit elismerné s könnyelműbb, hogy a felett buslakodjék.

Rónay jellemzésében kitér a magyar nagylelkűségére, bizalmas természetére, társulási hajlamára, vendégszeretetére, az az ihkórra, szabadságszeretetére, hagyományok jelentőségére és hagyományos életformájára, előítéletek jelentésére. — Majd az értelmi vonatkozásokat nézi: könnyű felfogású, a legkisebb benyomás is hamar megmozgatja. Fogalomképzése gyors, ítélete éles, a legbonyolultabb viszonylatban is hamar felleli magát s gyorsan határoz. (25:101) A nyomasztó korlátokat szellemi téren sem szereti.

Nagy képzelő erejű. Csak lelkesítő akarat és kedvező körülmények hellenek s bebizonyítja, hogy a tudományok minden ágában képes másokkal megbirkózni.

Katona volt a magyar nemes, — mondja. Hadi dicsőség és fegyver volt mindene. (25:108.) Nem sok kell arra, hogy boldog legyen s elégtül.

Életformájában egy-egy keleti vonást vél felfedezni. Ilyen az, hogy szeret szabad ég alatt gazdálkodni. Továbbá: a nyomtatás tipikus keleti szokás. Már az Ótestamentumban olvasunk róla. Ilyen még az is, hogy a tüzet szereti. Csak a keresztyén-ség felvétele óta tiszteli a *nőt*.

A magyar nőnek a honszeretet, hűség, háziasság legfőbb erénye. Élénk, de nem könnyelmű, házias, de nem takarékos, heves, de szenvedélye nem kitartó, ha szeret nem féltékeny. Házi boldogsága fékezi fel-fellobbanó indulataiban.

A nő szép, a férfi fenséges.

Rónay nemcsak ebben a művében végez alapos munkát, hanem uttörő másik munkájával is, melynek címe: *Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből*. Ez előbbi művének kiegészítője. Nevelési szempontból csak az újkori pedagógia jár olyan mélyen elgondolásaiban, mint *Rónay*. Elég ha csak arra gondolunk, hogy már ő hangoztatta: a nevelés nem a születésnél, hanem a fogantatásnál kezdődik. (25:186). Az embrió *álom-éber* életet él, a csecsemő *éber-álom* életet. Ez messzemenő pedagógiai megfontolásokra vezet.

Ugyancsak a gyermek fejlődésével kapcsolatos lélektani megfigyelése. A félelem az első vallása a gyermeknek, — mondja. Ebben a korban az öfenntartás ösztöne döntő. A mesében ha azt mondjuk, hogy a szörny távol van: figyel, ha azt mondjuk: közel; ordít. Az ifjú bátor, mert ereje mindig növekedik.

Rónay tulnyomórészt gy. korlati jellemismeretet ad. Műve és módszere megérdemli, hogy az első magyar pszichológusnak tekintsük. Összehasonlító nemzetismerete pedig a nemzetkarakterológusok számára útmutatás. Igaz, hogy idegen mintákat is alapul vett, de korában és a viszonyokhoz mérten még ma sem sokkal haladta túl a tudomány. Módszere az egyszerű megfigyelés, de abban mester. További eljárása: a megfigyelt anyag összehasonlítása más, esetleg épen ellentétes nézetek vizsgálatával. Így mutatja meg azt, ami sajátos.

Részben az ő nyomdokán halad az *önismeret* elméletének első rendszeres kifejtője: *Tassy Ede*, aki *Rónay*-val együtt bővebb tanulmányozást érdemelne. Csak néhány szóban foglalkozunk az ő munkásságával is, hogy a nemzetismeret fejlődésének sora ne maradjon hiányos.

Tassy Ede műve: *Tükörcsodák az önismeret és emberismeret világából* (1867, Szeged. Bába Imrénél) általános kérdésekkel foglalkozik, azonban mint rendszeres lélektani, karakterológiai útmutatás döntő jelentőségű megjelenési idejét számítva. Módszere: az elméleti fejtegetés. Különösen *Madách Imre*: *Ember tragédiája* nyomán készült *Rónay* ismeretével. Kétségtelen, hogy a tudományos karakterológiák nagyobb igényre lépnek fel, de *Tassy* a maga módján igyekszik a problémák mélyére tekinteni és korához képest újat, végsőt (viszonylagosan) és eredetit adni. A jellemről pl. azt mondja, hogy általánosságban az ember vezérszellem: »... azonban a jellem értelmezése a köznapi életben rendszerint hibás felfogásra van

fektetve, mert igen gyakran jellemet keresünk ott, ahol pedig csak köznapi becsületességet vagy éppen tehetetlenséget találunk . . . Valódi jellemet magas értelmi fejlettség nélkül alig képzelhetünk.« (29:35.) Az önálló jellem ismérve az, hogy nem hagyja magát félrevezetni másoknak az ő elvei ellenében netalán történő erősködései, nyomása által, s így magához mindig következetes marad, mert irányát, elveit és értelem meggyőződésére, tehát nem tekintélyre alapította, — az erélyes jellem ismérve, — úgymond, — hogy akár saját, akár mások kezdeményezése folytán vállalkozott valamire, mindenütt kész teljes odaadással, áldozattal is ha kell, mindvégig a kitűzött cél elérésére hatályosan munkálkodni. (29:37.)

A *lélektan* a »jellem« alatt, — mondja, — nem éppen csak a moralitást érti, sőt inkább az egyén érett szellemi szabadságának pregráns kifejezését keresi abban, ellentétül az önféjűségnek, mely úgy látszik, mintha jellem volna, holott csak paródiája annak, stb. (29:U. o.) »A jellem, — idézi *Rónay Jácintot*, — erkölcstanilag meggyőződés szülte elv- és észszerinti ingatlan cselekvést jelent; kizárólag érzéki eszes lénynek tulajdona (szerintem csak az értelem magas fejlettségének, — jegyzi meg) s csak ott gondolható, ahol a cselekvés felett nem indulhat sem szenvedély sem körülmények, hanem elvek határoznak; hol a múltból a jelenre s ebből a jövőre lehet következtetni, hol nyugodt szívvel mondhatjuk: ezen embert ismerem, bizom benne.« (:41.) A jellem lélektanilag azon ismérvek összegét foglalja magában, melyekben az emberek közötti különbség alapszik. (29:42.)

Temperamentum szerint: 1. *vérmes* (sanguinicus) külsője többnyire szőke, de epés vegyülettel, itt-ott barna is találkozhat, szemei elevenek, vérkeringése gyors, idegei érzékenyek, felületes, arca kellemes piros, gondatlan kifejezésű, mozgása, járása, táncra könnyű, társalgása ügyes, azonban cselekedetei elhamarkodottak s gyakran tökéletlenek és ügyetlenek, nem egykönnyen jön zavarba, divatos öltözetű, beszéde hadaró, vére nyugtalan, változékonny természete van, mindenben a körülmények embere, állhatatlan, azért elve: az elvtelenség; becsületes szándéka és érző szíve van, de jelleme, — nincs miből alakuljon. Epéje alig van, azért heves vére szokott pillanatra felfortyanni, de gyűlölni, bosszút állani nem tud. A vérmes mindig jó reménységben él, könnyen ígér, de ritkán tartja szavát, — mindenkinek készséges jóakarója s udvarias, tetteit jószándék vezérli, de meg nem szünő könnyelműsége miatt legtöbb emberét a sárba vezeti, családját sem kíméli. Jó, vidám és kellemes társalgó, mindenki barátja, ő sem bánt senkit, őt sem bántják, könnyen megbocsát. Rendszeres, mélyen ható tanulmányoknak nem embere. A jelennek él, a jövőre nem gon-

dol. Sokszor követ el vétket és aljasságot is, de jó szándékból teszi. Vére által üzve cselekszik. (29:52.) A sors csapásai alatt feljajdulnak, de hamar kibékülnek, sújtott helyzetükben gyakran gondolnak öngyilkosságra, de megtenni nincs erejük, önállóságuk és bátorságuk. Felületesek, sokoldalúak, megbizhatatlanok, ha szorongatva nincsenek, őszinték, ha szorongatott állapotban vannak, hazudozók. Kevés benső barátja van, mert kevés ember bizalmát bírja. *Rónay Jácint* nyomán mondja: jó előadó, előadása kellemes, világos. Nyájas, leereszkedő. Ha gazdag: fényűző, ha szegény: munkás. Jó alattvaló, de rossz parancsnok, szeszélyes. Az ilyen *ifjú*: könnyelmű, kacér, csapodás, a nő házias, a férj: udvarias; mindkettő csapodár, botlásait hamar feledik, nem féltékenyek. Öreg korban örömmel látják a serdülő kornak arcán az életet pirosítani, kik nyugodtan tűrik a hanyatló életet s mosolyogva intenek búcsút unokáiknak. (29:54.)

2. A vérmes ellentéte: a *méla* (*melancholikus*.) A tiszta melancholikus véralkatú ember fantáziája gazdag, csendes ember, mérsékelt, kik megtévelyedésre a legtöbb hajlandósággal bírnak. Ha epés véralkattal vegyül vére (cholerikus), akkor higgadt, eszélyesen óvatos, igazságszerető, szerény, de kissé alattomos és bizalmatlan. Külseje barna és a feketeség felé hajlik. Természete szabályszerű, arc- és koponyacsontjai kiállóak, hegyesek, szárazak, szemei csendes pillantásúak s csak félig vannak nyitva, tekintete búskomor, arcán a mélyen gondolkozó lélek és elme fontolgtató kinyomata ül. Szeret egyedül lenni és gondolataiban mindig saját énjével foglalkozik. Külső magatartása csendes, járása, taghordozása lassú, mondhatni kissé lomha. Egész élete örömtelen, de akkor, ha kedve szerinti jó ismerősök közé kerül, vígkedélyű, élces is tud lenni. Életelveiben határozott stb. (29:54.)

Tassy folytatja a melancholikus ember rajzát és kitér a *melancholikus-flegmatikus* emberre. Lényegében *Rónay* jellemisméjére támaszkodik és mutatja ki az ellentéteket a szangvinikus véralkatú egyénekkal szemben. Ennek társalgása kellemes, a melancholikusé úntató. Általában a melancholikus — mondja, — határozatlan, kiegyensúlyozatlan és a végletek között hanyódik. A nő rendtartó és féltékeny, szemben az előbbivel. Az élet alkonyán csüggeteg, mogorva, terhére van az élet és ő is másoknak. (29:57.)

3. Ezen kívül *Tassy* megkülönböztet: *epés* (cholerikus) és *nyátlkás* (flegmatikus) embertípust. I. m. munkája 60. és kk. v. lapjain ezek jellemzését adja és megmutatja a keverékeket a két típus között.

Tassy Ede munkásságáról azt mondhatjuk, hogy a jellemismeret általános kérdéseinek rendszerét először ő adta a

magyar közönség kezébe. *Rónay* Inkább a nemzetek jellemrajzában volt nagy, amihez látóköre, tudása képessé tette. *Tassy*, mint elméleti karakterológus érdemel megfelelő helyet a magyar karakterológiai irodalomban. Sokszor etikai és filozófiai vonatkozásokba merülve, korában úttörő, az utókorra nézve: értékes dokumentum.

Látszólag sokoldalú és nem egységes munkája, de a *módszerében*, melyet induktívnek nevez, egész dolgozatát tekintve egyszempontú és bátran sorozhatjuk a jellemismeret módszeresen folyó csoportjához. Annál is inkább tehetjük ezt, mert az első egységes módszerű jellemismereti fejtegetés az övé.

Rónay Jácint és *Tassy Ede* méltán nevezhetők a módszeres jellem- és nemzetismeret úttörőinek. Ők a külső viselkedés szerint ítélnék a nemzet jelleméről. A kifejezés mód, a külfalkat és az életforma szerint inkább »tapasztalati« jellem-tannak nevezhető munkásságuk.

c) A hagyományos (intuitív) és a módszeres (tapasztalati) jellemrajzok mellett a nemzet jellemismeretében az idők folyamán többször előtérbe jutott az *antropológiai* (biopszichés vonatkozásokat felölelő) nemzetismereti eljárás. Ezzel új fejezet nyílik a jellemtan körében, amikor nemcsak a külső viselkedés, az életforma, hanem a biológiai leszármazás és a természeti anyagi struktúra vizsgálata vet fényt az egyének és a nemzetek jellemére.

Már *Rónay Jácint* is megkülönbözteti a *keleti* leszármazású magyar lelki felépítettségét, jellemét a *nyugatitól*, de csak *Herman Ottó* (a régebbiek közül), az újabbak közül az ő nyomán *Bognár Cecil* és *Bartucz—Gáspár* bontakoztatták ki a »magyarságismeretnek« ezt a módját. Az újkori nemzetlélektani vizsgálatok az ők eredményeiken indulnak el és épülnek fel. (*Boda.*) Ezért szükséges, hogy megnézzük a nemzetismeret antropológiai, biológiai kérdéseinek egyes vonatkozásait.

Hermann Ottó munkássága, melynek gyümölcse 1902-ben jelent meg tisztázza: 1. a *faj* fogalmát, 2. kimutatja a régi nemzetismereti anyagból az értékeset, 3. nemcsak szomatikus, hanem pszichikus vonatkozásokat is említ (a mimika = arckifejezés vizsgálatával) és 4. végül megrajzolja a magyar ember antropológiai képét.

Az eddigi jellemtani kutatásokkal szemben a pszichés vonatkozások felmutatása újszerű gondolat *Herman Ottónál*. Ő maga is nélkülözhetetlenek tartja e vonatkozások tárgyalását és ezek nélkül mindig hiányosnak a nemzetismeretet. Ugyanis nem elég a népnek keveredését, helyzetét ismerni, hanem meg kell vizsgálni azokat a *lelki hatásokat* is, benyomásokat is, melyek az arckifejezés alakulására kihatottak. (18: 14.) Nemcsak a tömegnek van saját külön lélektana, hanem a népeknek is

és a nemzeteknek is, minthogy fejlődésünkben különféle, de egész közösségüket is egyformán érintő lelki hatásokkal kell számolni. (18:15.) »A lélek sajátosságai pedig szükségképpen ki-felé tükröződve láthatóvá teszik azt is, ami az egységben közös, de azt is ami megkülönböztető tulajdonság. »A *mimikát*« vizsgálva, arra az eredményre jut, hogy annak két része van: szomatikus és pszichikai. Az elsődleges a lelki, mert annak idegingerére mozdul meg a testi. Bibliai alapon mutatja ki a *tipus* fogalmának alapjegyeit, a *faj* kérdésének részleteit, rámutatva arra, hogy a »magyar faj« kérdése sohasem tekinthető teljesen tisztázottnak és lezártnak. Tökéletes faji egység nincsen. (18:27.) Ennek indoka az örökös *endozmózis*, a fajok egymásba szivárgása, érintkezése. A magyar jegyet, mely a *szem* kifejezésben állapítható meg még a beszivárgott (asszimilált) is elsajátítja az életforma és a közösség hatáskörében, — mondja.

Herman Ottó a magyarság jellemrajzában az elméleti fejtegetések nyomán a magyar jellemét a következő tényezőkből alkotja meg: nomád életforma (ennek bizonyítéka: az örfa, sátor, a szabad föld, nomád rend), patriárhális szervezet, természetű élet, ősi szervezet (tanya, ősgyűlés), jöttment iránti idegenkedés, faluszervezet, (felvég, alvég) hagyományos életforma (tanyás, pásztor, halász) a velejáró visszahatásokkal (szemlélődés, betyárélet, tánca, zenéje, népköltészete, művésze, szólásmondása).

Ezek azok a pontok, ahol a magyar más, mint a többi népek, mert ezekben sajátos módon hat vissza az őt érő hatásokra. Kiemeli *Herman*: a komolyságot, az uriasságot, külső fényt, hazaszeretetet, zenéjét, viselését stb. Ezek alapján természetes, hogy az idők folyamán bizonyos *tipusok* fejlődtek ki. Így az alkotmányos élet kereteiben: a táblabíró, a nemes ember stb. Összefoglalja *Széchenyi* jellemző szavait és *Kemény Zsigmond*nak a jellemrajzát. Ezek alapján a 186—189. lapokon meg-rajzolja egységei képen a magyar jellemét. Említi életformájában a családiasságot, fellépésében a nyíltságot, őszinteséget, önérzetességet, lovagiasságot, becsületességet, »urhatnámságot«, természetességet, józan okosságot, önhelyzete komoly ismeretét.

Az ő nyomdokain halad *Bognár Cecil*, amikor a magyar nép *lelki* alkotását a testi leszármazásból igyekszik megérteni és levezetni. Két típust különböztet meg: a keletbalti és turáni típust, minthogy ezek keverékéből állott elő a magyar. Ez a keverék módosult idők folyamán különböző népek beszivárgásával. (14:63.) Azonban a nemzetismeret kérdésével kapcsolatosan igaz van abban, hogy még a fajilag ugyanazon típushoz tartozók között is vannak eltérések, úgyhogy nem lehet köny-

nyen általánosítani. Kétségtelen, ugymond, hogy vannak tipikus jegyek, amelyek megkülönböztetik más népektől. A nemzetek jellemének megrajzolásában nemcsak az egyének jellemvonásait kell figyelembe venni, hanem magának a nemzetnek, mint politikai, szociális és kulturális egységnek szerkezetét is. (14: 64.) Az ő vonatkozó munkásságát tekinthetjük az első komoly pszichológiai eszmélésnek a nemzet jellemrajza felett. Ő nem elégszik meg a jegyek megállapításával, eredetének kimutatásával, hanem már a pedagógiai lélektan előhírnöke, amikor a nevelés szempontjai szerint mutat rá az egyes kérdésekre a magyarság jellemrajzában. A nemzet jellemének kifejtése, (előbb ismerete), az egész nemzeti élet sajátos átformálása a nemzetnevelés feladata, — mondja (14:88) és ezzel *Bognár Cecil* tesz először bizonyosságot a nemzetnevelés lélektani és neveléslelektani vonatkozásai mellett.

Már egyoldalú biológiai jellegű *Gáspár János* (Fajismeret) és *Bartucz Lajos* munkássága, kik csak a biológias jegyeket nézik. Az ők típusaira épít *Boda*, kiegészítve az örökletesen átszálló faji jellegzetességeket a lelki öröklés kérdésének a kifejtésével. *Gáspár—Bartucz* már nemcsak két alaptípust említ, hanem szól ezek keveredésének más csoportjairól is. Ezek szerint a magyart a következő típusok alkotják: turanid és és alföldi rassz (25—30 százalék), keleteuropid rassz (20 százalék), dinári rassz (20 százalék), alpi rassz (15 százalék), taurid (előázsiai 4—5 százalék), mongolid rasszkör (4—5 százalék), nordicus rassz (4 százalék), mediterrán és egyéb (1 százalék). (5: 315.) Ezek természetesen nem végleges eredmények, — jegyzi meg *Bartucz*, — mindössze útbaigazítás a nemzettest rasszbeli keveredésére vonatkozólag.

Mielőtt rátérnénk a fajtajelleg alapján végzett lélektani vizsgálatokra, amelyek a legújabb törekvések ezen a téren, még más nemzetismereti eljárásokról kell szóljunk, mint: a néprajzi és a szellemi nemzetismeretről.

d) A *néprajzi nemzetismeret* tulajdonképpen a *hagyományos* nemzetismeret egyik részlete, azonban a *néprajznak*, mint külön tudománynak a kialakulása szükségessé teszi a kettő elkülönítését. Míg a *hagyományos* (intuitív) nemzetismeretnél a nemzet jellemének intuitív megállapítását mutattuk be, a *néprajzi* nemzetismeretnél a nemzet nagyobb alkotó tömegének a hagyományaiból, szokásaiból, szellemi és anyagi megnyilatkozásából következtetünk a nemzet jellemére. A »néprajzi« ebből a szempontból »*módszert*» jelöl. A nemzetismeretben a népmélykultúrájához fordulunk, hogy lássuk a magaskultúra alapját, tiszta anyagát és a nevelésben, mint a nemzet nevelésében erre az ősanyagra építhessünk. Ezért fordult már *Schneller István* ehhez a »módszerhez«, hogy a nemzet jellemének meg-

állapításában eredeti és mély alapokig jusson el. *Győrffy István* ebben a tekintetben különbséget tesz *népi-* és *nemzeti* hagyományok között, minthogy a nép is és a nemzet is más. Azonban a népi kultúra kihangsúlyozásával gondolnunk kell a nemzetre és a nemzet fennmaradásának gondjai között vissza kell mennünk a népre a két tényező egymást feltételező jellegéből következőleg. Ebben a néhány sorban nem kívánunk ismét bővebb fejtegetésekbe bocsátkozni a *népi* és a *nemzeti* különválasztásában, hanem csupán magát az így értett »módszert« mutatjuk be *Schneller István*, *Győrffy István* és *Lükő Gábor* vonatkozó problémavezetésének tükrében. Tehát: nem térünk ki a *néprajz* részletkérdéseire, hanem a nemzetnevelés problémakörében a nemzetábrázolás néprajzi vonatkozásait vizsgáljuk.

A néprajz, mint a neve is mutatja, a nemzetalkotó tényezők közül magát a népet teszi vizsgálatá tárgyává. Ez érdeklő és ennek érdekében végzi a maga munkáját, hogy annak gyümölcsei az egész nemzettestre kihassanak. Ebből következik az is, hogy csak a *faji leszármazás* szerinti egybetartozás jöhet számításba a nemzet sokszor átfogó jellegű, általános (liberális) fogalmával ellentétben.

Győrffy István élesen különböztet a *tárgyi* és *nem tárgyi* hagyományok között. Ez utóbbin a szóban ki nem fejezhető, tehát nem materiális, sőt nem is kifejezésbeli, hanem kifejezhetetlen, élő, de nem kézzelfoghatóan reális *szokásokat* érti. (17:7). Tulajdonképpen ebben a kérdésben is a magas-, illetve a mélykultúra nemzetalakító szerepe és helyzete a döntő. Azok, akik a nemzetismeret anyagát és módszerét a *nép* életében, szellemi és anyagi hagyományaiban, szokásaiban, kifejezésében és viselkedésében igyekeznek megkeresni a *nemzeti mélykultúra* nemzetfenntartó erejére építenek, minthogy a nemzet őseredetien magyar jellegzetességei a különben fajta szerint is túlnyomóan magyar népben adódnak elénk akár, mint felszíni, akár mint süllyedt tényezők.

Schneller István különösen a nép kifejezőmódját vette vizsgálat alá és a nép nyelvéből, szólás-mondásaiból, példabeszédeiből következtetett a nemzet lelkére és jellemére. Így a következőket állapította meg: 1. a magyar: individualista, 2. autonomista, 3. rigorista, 4. eticista, 5. progresszista. (27:16). Ezek a vonások a magyar ősi, magávalhozott, vagy csak kevésbé befolyásolt alapjegyei, melyek a népnyelv vizsgálatában kerültek csak felszínre.

Ezek a *Schneller* által megállapított kategóriák azonban nem elégítik ki egyik nemzetismereti eljárást sem, minthogy a nemzet jellemét nem lehet annyira leegyszerűsíteni, hogy néhány pontban megragadhassuk mindazt, ami tulajdonképpen egy nemzet egyéniségének tartalma. Kétségtelen a *módszer* szem-

pontjából *Schneller* felismerése újszerű az addigi nemzetismereti módszerekhez viszonyítva, de még számos olyan életmezeje van egy nemzetnek, ahol eppígy meglátható egy-egy *alaptulajdonsága*. Kétségtelen, hogy a nyelv kifejező ereje egyik leg-hívebb bizonyítéka a nép jellemének, spontán megnyilatkozásai egyéniségének, de a nyelv csak egyik ága a nemzet életmegnyilvánulásainak. *Győrffy István* éppenezért már a nyelv mellett a népzene, a népszokás, a népművészet, a népi játékok, a népi tánc, a népviselet, a népi építkezés stb. tehát a nép teljes élethelyzetének az ismeretével számol a nemzeti művelődés kialakításában s ezzel: a nemzetnevelésben. Az ő összefoglaló szemlélete szerint a népismereti jellemzés nem merül el a »népiség« egyoldalú hangsúlyozásában, hanem a nemzet egész műveltségének alapjául szolgál. Ugymond: »Minden nemzet egyéniségének saját magából termelt nemzeti kultúrájával igyekszik jelentőséget adni.« A népi műveltség szolgálhat csak az egységes és sajátos nemzeti műveltség alapjául. A nép műveltségei pedig nem az iskolában, hanem a nép életformájában, életmegnyilvánulásában és élethelyzetében található és mutatható fel. A magasműveltségnek ez nemcsak szint, hanem tartalmat is kell adjon. (27: 12).

Ezt a munkát végzik *Bartók—Kodály* és a »folkskloristáknak« nagy csoportja, akik között csak az említettekkel megelégszünk. Ezt a munkát akarta befejezetten látni az a pár író, akik a »Mi a magyar?« című könyvben összefoglalóan adtak egy bizonyos képet a magyar emberről úgy, amint az örökletes szomatikus, lelki, szellemi adottságaival áll a népek között.

Lükő Gábor a magyar embert szintén a művészete után ítéli meg, csakhogy ő nem induktive halad, hanem deduktive. Már *Karácsony Sándornál* láttuk azokat a »formákat«, melyekbe beleönti a magyar lélek tartalmát: a jel-, jelkép- és tetszrendszerek kategoriáit, melyek *Lükő Gábornál* a magyar jelképrendszer, a magyar térszemlélet és időszemlélet kategoriáiban állanak előttünk. A magyar jelképrendszer vizsgálatában az igazoló anyagot a népköltészetből és a népművészet vonatkozó anyagából veszi és így mutat rá arra, ami ősien (keletien) magyar.

A tér- és időszemléletnél is arra az eredményre jut, amit már *Karácsony Sándor* írásaiból ismerünk; nevezetesen az időtlenség, a meghatározhatatlanság, végtelenség s vallási téren: a csodálatos fogalmához.

A térszemlélet tárgyalásában kitér a képzőművészetre és az építőművészetre és a magyar sajátosságokat a keleti ember térszemléletével összevetve állapítja meg a magyar térszemlélet ősien keleti jellegét. Így: a képzőművészetben: asszimetria, aránytalanság, keleties térábrázolás, fantasztikum, a plasztikus

formák ábrázolása, stilizálása és a színek igazolják a magyar művészi lélek keleties determinációját. Az építőművészet terén: az építmények szétszórtsága (szteppés életforma) »szervetlen egyesítése«, mellérendelő formája, jelképes jelentése, transzcendens vonatkozásai és viszonylagossága mutatja ezt.

Az időszemléletben ugyancsak a keletien magyar jellegzetességek mutathatók fel: az időérzék, pentaton hangrendszer, a ritmus dialektikája, stb.

e) Egészben új és sikeres vállalkozás a *Dékány Istváné*, aki a megismert jellemvonásokat bizonyos szempontok szerint köti csokorba, foglalja össze. Nem kíván túlmenni a leíró tudományok deskriptív jellegén, hanem inkább csak összefoglalni azt, ami már megvan. A jellemvonások nagy tömegében úgy kíván eligazodni, hogy problémákat vet föl, amelyek a magyar alapérzéseknek megfelelőek és ahhoz méri a túlnyomórészt irodalmi anyagot. Nép- és tájegység szerint mutatja fel, hogy milyen az az ideális kép, amelyet mi »magyar«-fogalom alatt értünk. Ezzel akar visszhang lenni a *Mi a magyar* című könyvre és más oldalról, irodalmi anyaggal (annak idézésével) igazolni, hogy ő milyennek látja a magyar embert. Ez alapon a néplélektan felmutatja a sorsszerűt, azt, ami tényleg Kelet és Nyugat kapujában érzése lehet egy nemzetnek, a nép hangulati jellegzetességét; majd kitér a közösségi érzésekre és a magyar ember élethelyzetéből adódó sarkkérdésekre mutat rá. Az individualizmusra, az önfenntartási ösztön lelki alapjaira és megnyilvánulására, a magyar nép vérmérsékletére, hitvilágára, viselkedésére, a patriarchalizmusra és a magyar hibák eredetére.

Az értelmi sajátosságok felmutatásában: a magyar realizmusra, objektivizmusra, megfigyelő készségre, a becsületességre, egyenességre, a »józan okosságra«, világképére, a nyelv kifejező erejére, a nép képzeletvilágára.

Szól ezután a magyar életfolytatásból fakadó néhány kérdéstről, melyek a külső világgal kapcsolatosan legbensőbb magatartásáról adnak felvilágosítást.

Dékány István az irodalmi anyag kiválogatásában nem szorítkozik kizárólagosan a fajta szerint is magyar írók műveire, hanem éppen azért, mert az ideális képet kívánja megrajzolni, különösen a XIX. századi irodalmi anyagot teszi vizsgálat tárgyává. Mint a magyar néplélektani kutatásoknak egyik érdekes és alapos kezdete, munkája a nemzetismeretben módszere szerint is és alap gondolata szerint is érdemes, amelyre a későbbi tudományos lélektani kutatások felépülhetnek, illetve, amelyből útbaigazítást nyerhetnek. Ezért foglalta össze *A magyarság lelki arca* c. könyvében az eddigi lélektani kutatásokat, kimutatván a hivatott és nem hivatott, tehát nem pszichológus kutatók közti különbséget. Módszerét és eljárását *szellemi-nek*

nevezzük, minthogy túlmegy a pszichológia körén, amikor a pszichológiai vizsgálati kérdések mellett magyar élethelyzetekből adódó vonatkozásokat is említ műve (16) alapszempontjaiban.

Azért is illik reá ez az elnevezés, mert a magyarság lelki arcát szelleméből, irodalmában kifejezésre jutó közvetlen szellemi magatartásából magyarázza.

Ezzel ellentéte a *szellettudományos* nemzetábrázolásnak, melyet *Prohászka Lajosnál* (24) látunk azokkal együtt, akik a magyar jellemet és a magyar lélekábrázolást filozófiai spekulációval kívánják megalapozni.

Prohászka a nemzet szellemi arculatát kívánja megmutatni és magyarázni. Eközben mutat rá arra, hogy a szellem a népközösség kollektívjellegű története úgy, hogy ez a szellem határolja el magát a kollektívumot és teszi történetivé. Nemcsak a történetiségben mutatkozó szellemvalósulást kell azonban vizsgálni egy népközösség szellemi arculatának a bemutatásánál, hanem a jövőbe tekintést is; ennek alapján: nemcsak teljesítményeit, hanem készségeit is számon kell tartani (24: 9), röviden: ideológiai és reális állapotát. Egyrészt a közösségalkotó eszméket, másrészt: a formákban mutatkozó közösséget. A nemzetismeret és a nemzetábrázolás is ezek szerint: az első esetben, amikor az ideális tartalmakat vizsgáljuk, megmarad a szkematizálásnál; a másik esetben, amikor a nemzetvalóság konkrét formáit tesszük vizsgálatunk tárgyává, bizonyos helyzetképet nyerünk, amely megmutatja: milyen a jelenben, mit örözött meg a múltból, mik a közvetlen szükségai. (24: 9.) Az egyik esetben (a konkrét vonatkozások figyelembe vételekor) a nép (nemzet) *magatartása* ad útbaigazítást; a másik esetben (az irracionális, ideális vonatkozások felmutatásakor) a közösség magatartásának (élmény- és kifejezőmódjának) egységes kiinduló pontjához, sajátos jellege hordozójához és mozgatójához: a közösség *formájához jutunk*. (24: 12.) E forma jelenti a közösségalkulás belső törvényszerűségeit, amely szerint önvalósulása folyik a történetiségben. E formának funkciója: a sors; és a (nemzetben) közösségben a sorsszerű tényeknek és a közösség objektív szellemének, mint klasszikának a szerencsés összetalálkozása szemlélhető, úgy, hogy a kultúra, mint valamely közösség objektív szellemének vetülete a forma révén jut lét- és történetmeghatározó jelentéshez. (24: 18.) A *szabadság* lét- és történetmagyarázó elve szerint: csak ott lehet a közösségben történő szellemet megközelíteni, ahol a szellem a klasszikában teljesült (24: 23.). Ez a klasszika existenciális, mint-hogy a közösség léttörténetében létezési adottságot jelent.

Ebből a szempontból kiindulva a közösség jellegét a *típus-tan* ábrázolásával kell és lehet megragadni úgy, hogy ebben a

tipológiában óvakodunk éppen a klasszikák különfélesége és existenciális jellege szerint az általánosításoktól és az analógiáktól, minthogy minden klasszika más más népi szellem irányában nőtt és más-más helyzetképet tükröz vissza. (24:29).

A népközösség tipológiája *Prohászka* szerint két irányban szerkeszthető: a sors és a szabadság irányában. Abban, mint sorstípus, a nemzet jelleme a történelmiségben szemléltető: ebben, mint kulturtípus, a tér- és időfeletti jelentésében fogható meg. (24:30). E kettő nem külön érvényesül, hanem a *tipus* összekötő jellege szerint egységben, egytörténésben; ami szerint lét- és történésalapjaik is (forma és kultura, lét és jelentés, az egyszeri és az egyetemes, a történeti és a történetfeletti) egymásravező hatásuk dialektikájában érvényesülnek. (24:39..)

A községi szellem vizsgálata (tipológiája) ezek szerint szintén kétirányú: egyrészt az objektív szellemre néz (a sorsszerű tényekre) másrészt a szubjektív szellemet veszi alapul (az egyetemeset, az egyszerit, valósulása benső irányultságát és törvényszerűségeit). Így a tipológia két irányú: tényjellegi és szellemtudományi. A tényjellegi, materiális (biológiai) és szellemi (ápriorikus) úgy, hogy a tényjellegi is a közösségmeghatározó szellemi alapok felmutatásában lehetséges.

Ezek alapján a közösség fejlődésében hármasszempont érvényesül: a közösség élettevékenysége, a külső hatások és saját alkotásai. (24:34).

Prohászka ezek alapján foglalkozik az egyes típusokkal, mely típusok tulajdonképpen egy-egy népábrázolást rejtenek magukban. Különösen két típust emel ki a többi közül és állít szembe: a vándor és a bujdosó típusát. Az előbbi a németység jellegzetessége, az utóbbi a magyarságé. A *bujdosó* vizsgálatában éppen ellenkező eredményre jut, mint akár a más újabb kutatások (Karácsony, Boda), akár régebbi hagyományos nemzetábrázolások (Széchenyi, stb.). Amikor az egységes *ősi mítosz* hiányára mutat rá, éppen az ellenkezőjét mutatja be a nemzet egyéniségének, mint amit *Lükő Gábor* materiális néprajzi igazolásában láttunk, hogy t. i. a keleti és ősi életformák mai nyomai ott láthatók a nép kifejezéseiben, alkotásaiban, művészetében és egész életformájában. *Prohászka* a magyar (bujdosó) kompenzációs jelenségeivel igyekszik alátámasztani elgondolását, kihangsúlyozva az *ábrándozás*, az *irredáltás* (szublimáció), harcban: a böszültség, békében: visszavonás, a hatalmaskodás (úrhatnámság), jogi visszavonás stb. meglétét, ami mind azt igazolja, hogy a bujdosó sorsa tragikus sors. Erre mutat a nemzeti öntudatnak a vallásossággal való sajátos összekapcsolódása, valamint azok a menekülések, melyek a népközösség életében előfordulnak. Ugyanígy: a passzív reszisz-

tencia, a pazarlás, csüggettség, kollektív büntudat, a kultúra vitális és bipoláris jellege stb.

Prohászka alapul a végletek közti hányódást veszi és annak adja meg a filozófiai alapozását a bujdosó rajzában. Elméleti elgondolása éppúgy, mint tartalmi kifejezése nem a hagyományos nemzeti formák szerint történik, hanem az újszerű totalitás-elmélet szerint. Érdekes problémavezetése és a sajátos jellemvonások egységben szemlélete a magyar karakterológiák között kiemelkedik, csakhogy *módszerében* kritikára szorul amiatt, hogy szakít a lélektani kutatás sajátosan kifejlődött eszközeivel és idegen módszert alkalmaz sajátos helyzetünk tragikumunk kímutatására. Eredményeit tekintve is azt mondhatjuk, hogy az eddigi nemzetismereteink alapján valóban láthatunk bizonyos tragikus vonásokat a magyarság megnyilatkozásaiban és életvezetésében, de nem vagyunk annyira tragikus nemzet, hogy »bujdosók« legyünk, különösen »vándor« szomszédainkkal ellentétben.

Ennek igazolására álljon előttünk a nemzetismeret *exakt vizsgálata*, amely kétségtelenül objektivebb, végsőbb gyökerékig hatolóbb minden eddigi nemzetvizsgáltnál.

5. A lélektani eszmélések újabb irányvonalai azokban a kutatásokban állanak előttünk, melyek lélektani módszerekkel, lélektanilag, tehát tényvonatkozások szerint is megállapított rendszert igyekeznek nyújtani.

A nemzetvizsgálatnak tudományos lélektani módjai csak a legújabb törekvésekben bontakoznak elénk, hogy sajátos módszereikkel *exakt* eredményeket adjanak a nemzet nevelése számára.

Idetartoznak azok a törekvések, melyek tesztek segítségével igyekeznek egy bizonyos embercsoport lélektani sajátosságait megmutatni, a neveléslélektan sajátos feladatait felmutató magyar neveléslélektani rendszerek kérdése; a tehetségterképek szerepének megmutatása és a helyesen szerkesztett tehetségterképek jelentősége, továbbá: a magyar gyermek fejlődésmenetének bemutatása és végül: a nemzetábrázolás személyiségvizsgálati rendszere, amely külön kérdésösszefüggéssé nőtt *Boda István* munkássága nyomán.

a) A neveléslélektani kutatás magyar feladatait *Baranyai Erzsébet* igyekszik felvázolni tanulmányában. (3.) Különböztet olyan lélektani feladatok között, melyeket az általános lélektan, vagy neveléslélektan old meg és olyan feladatok között, melyek egy nemzet keretében oldhatók és oldandók meg. (3:96.) Ezek a sajátos kérdések természetesen kapcsolatban vannak az általános kérdésekkel, ami a kutatás módszereinek is megadja a közös vonatkozásait. A magyar lélektani kutatás nemcsak egyénekkal (nemzettaggokkal), hanem kisebb-

nagyobb csoportokkal (tömegekkel) is foglalkozik, ami biztosítja *differentiális*- (individuál) és kollektív-pszichológiai vonatkozásait. Emellett a tudománypolitikával is szoros kapcsolatot mutat, amikor eredményeit az felhasználja sajátos céljaira. Kihat a nevelésügy szervezésére és megmenti az egész nevelés- és oktatásügyet az általánosságoktól és formákba merevedésektől.

Jóllehet *Baranyai* csak az iskolás gyermekekre vonatkozóan mutatja fel a neveléslelektan szerepét az iskolai oktatásban, munkája értékes figyelmeztetés a magyar neveléslelektani kutatás számára.

b) *Ballai Károly* továbbmegy az iskolás keretknél és ettől függetlenül a magyar gyermeket veszi vizsgálat alá. Az egyén- és a fajfejlődés szempontjából állítja egymás mellé a 9 éves gyermeket, mint a legjellemzőbb gyermeki életkorban vizsgált egyént a primitív műveltségű felnőtt mellé és mutatja fel a fejlődés vonalát. Arra az eredményre jut, hogy a két vizsgált életkor (gyermekek és felnőttek) értelmi színvonala lélektani vizsgálatok szerint megegyezik. (1: 15.)

Ballai kapcsolatosan a magyar gyermek testi kifejlődési menetének vizsgálatával mutat rá a magyar gyermek lélektani sajátjaira, minthogy a gyermek szellemi fejlődése összefügg a testi fejlődéssel. Ezért látja szükségesnek a gyermek testi fejlődésének skáláját megállapítani, hogy a testi és értelmi fejlődés menet egymásravezetéseivel, egymást kiegészítésével pozitív eredményekhez jusson. Alapos munkájában a magyar gyermek kephal-indexét nézi és veti egybe tájak szerint a felnőtt magyarokéval. A gyermeklélektani kutatások eddigi eredményeire vonatkozólag is ad felvilágosítást; nemkülönböző módszereire.

Módszer szempontjából az eddigiektől eltér abban, hogy a magyar gyermek egyéniségének rajzában a felnőttek egyéniségét veszi alapul és abból elemzi ki az egyéniséget összetevő elemek eredetét. (1: 64—77.) Vizsgálatában a gyermek játékát, meseszeretetését, esztétikai érdeklődését, érzelmi, értelmi fejlettségét, erkölcsi beállítódottságát tartja szemelőtt, hogy e szempontok szerint rajzolja meg a magyar gyermek jellemét. Sok esetben *Nagy László* gyermeklélektani munkásságára épít, aki *Éltes Mátyással* együtt úttörő ebben a tekintetben a magyar pedagógiai irodalomban.

A magyar gyermek jellemrajzában ugyanazokat a vonásokat véli feltalálni, melyek a felnőtt magyarokban is megvannak. Érzésvilágát, értelmi körét, érdeklődését, viselkedését ugyanazok a vonások jellemzik, amelyekkel a felnőtt magyaroknál találkozunk.

A magyar gyermeklélektani tanulmányok *Ballai* munkás-

ságával jutottak kibontakozáshoz, noha még mindig csak a kezdetet jelentik ezen a téren az ő munkái.

c) Megpróbálták tesztek segítségével megvizsgálni és megállapítani a magyar ember jellemét. Ezen a téren a szegeői Ferenc József Tudományegyetem Pszichológiai Intézete tett lépéseket. Ugyancsak ez van alkalmazva *Illyés Gyula: Lélek és kenyér* c. könyvében is. Azt mondhatjuk erre vonatkozólag, hogy a tesztek segítségével való nemzetvizsgálatok nem az elgondolások téves jellege miatt nem vezettek eddig *exakt* és *pozitív* eredményhez, hanem a megfelelő tesztek hiánya miatt.

Kétségtelen, hogy a vizsgálati eljárás is különös megfontolásokra kell építsen, mert a lehetőség és a vizsgálati célkitűzés sajátos módszert; eljárást kíván.

d) Ugyanígy áll a *tehetségtérképek* kérdése, melyek a nemzetismeretnek csak nagyon részleges vonatkozásait ölelik fel.

Eddigélé két tehetségtérkép ismeretes a magyar viszonylatoknak megfelelően: a *Somogyi József* és a *Hantos Gyuláé*. Ezeknek a térképeknek az a szerepük, hogy a tájegységek hatását mutassák fel a nemzet szellemi értékeinek a tükrében. Amint a faj vizsgálatában az egyes rasszcsoportok megoszlásától függ a nemzet rasszbeli értéke, úgy a tehetségtérképekben a nemzeti egyéniségeknek a tájegységek szerinti értékelése áll előttünk. Azonban egy nemzetábrázolásban sem kielégítő az analógiák kimutatása, s így ebben a vonatkozásban is csak részleges vállalkozást láthatunk nem is szólva a nemzeti egyéniségek értékrendjének relativ jellegéről.

e) A nemzetábrázolások és a nemzet egyéneinek lélektani vizsgálata szükségképpen fejlődött a személyiségvizsgálati rendszer felé, hogy ne csak faji kifejlés szerint, hanem azon elindulva, *lélektani* vizsgálatokkal is megállapíthatók legyenek a magyarság exakt vizsgálatának eredményeiként a magyar személyiség végső, biopszichés jegyei.

Ez a vizsgálati mód *Boda István* lélektani »magyarság«-vizsgálatában érvényesül és éri el a tudományos rendszerezést.

Boda István vizsgálatában a magyar személyiséget veszi alapul. Ennek megfelelőleg vizsgálati módszere is a személyiségvizsgálatok körébe tartozik. Lélektani személyiségen az egyén összes lelki, pszichés jegyeinek legáltalánosabb és legtágabb, »legjelzőtlenebb« összefoglalását érti. (9:3.) Ezzel elkülönül és elmélyül minden külsődleges viselkedési, vagy akár temperamentumbeli sajátlagosságokban való érvényesüléstől és az egyén legvégsőbb konstitúciós és strukturális alapozására figyel. Több a *személyiség*tan a karakterológiánál, minthogy ez csak egy külsődleges, illetve részleges vonatkozásait adja elő a teljes személyiségnek: a személyiségtan pedig magát a teljes személyiséget vizsgálja. Az általánosságok szerint a karakterológia

— úgymond — tágabb jelentőségű fogalom, de éppen részleges jellegzetességei miatt egyben szűkebb is minden teljes személyiségvizsgálatnál. A lélektani személyiségkutatás, mint az egyedüli tiszta alapozású tudomány azt az eljárást jelöli, mely a sajátos lelki személyiségre vonatkozólag a legáltalánosabb, leggazdagabb és legmélyebb vonatkozású. (9:7.) Ez a vizsgálat csak akkor teljes érvényű, ha »... számot vet az összes legfontosabb személyi jegycsoportokkal és a lehetőség szerint mind a három (személyiségi) réteg átvizsgálására képes.«

A személyiség szerkezetét tekintve, *Boda* ugyanis három egymásfelé alakult réteget különböztet meg: (*felsőnt*) az objektív pszichés tevékenység területei, (*középső*) aktuális dinamikus irányítjelzők és *mély* réteg (*alkati-örökletes*: konstitúciós határozmányok).

Ezek szerint a *személyiségvizsgálati módszereknek* is több fajtát említi. Így: a megfigyelést (önmegfigyelés és mások megfigyelése; viselkedések és teljesítmények megfigyelése), az exakt objektív pszichotechnikai vizsgálatokat, a vizsgálati személyek irányított megfigyelését (idetartoznak: a szubjektív önábrázolások, vallomások, kérdőívek).

Mint hogy a személyiségfogalom nála nem a valóságtól elvonatkoztatott, hanem bio-pszichés organizmus, a személyiségvizsgálat is szakít minden elvonatkoztatott spekulációval és magukkal a tényekkel, azok egymásravezetésével, a legvégsőbb jegyekre való redukálásával foglalkozik. Ezért a *személyiség végső biopszichés jegyeinek* a tárgyalásában a személyiségkutatás legfelsőbb feladatául a következőket tűzi ki: 1. a lelki személyiség jegyeinek kielégítő teljességükben és kellő élességgel való elkülönítését, 2. a jegyeknek az áttekinthetőség kedvéérti rendszerezését, 3. a személyiségjegyek egymásközi viszonyulásának és viszonylatainak tisztázását, 4. a személyiségjegyeknek a legvégsőbb jegyekre való redukálását, amelyek a) általános biológiai szempontból is végső determinánsokat jelentenek, b) a szomatikus megalapozottságra vonatkozó feltevések szerint is kielégítőek legyenek; 5. végül a gyakorlat számára oly tipológiai osztályozás felállítását, mely az eddigi típusosztályozásoknál végsőbb és mélyebb alapozások szerint számotvehessen az egyének közti különbözőségeikkel anélkül, hogy túlságosan részletezővé és bonyolulttá válnék. (8:4).

Ennek alapján a személyiség végső biopszichés jegyei: 1. általános jegyek csoportja, 2. az egyén önmagával szembeni beállítódásának végső biopszichés determinánsait jelölő csoport, 3. az egyén életes alkalmazkodásának kényszerétől aktualizált pszichés jellegzetességeinek egymásközi dominanciavi-szonyait meghatározó csoport. (»*Én — Nemén*« problémája), 4—5. csoport: a speciális jegyek csoportja: a sajátos érzékek, képes-

ségek stb. végső determinánsaiból és az egyénis fejlődésjellegzetességekből álló csoport. (8: 25—26).

Vizsgálati módszerül a kérdőíves módszert alkalmazza, amelynek segítségével elég *exakt* személyiségvizsgálati eredményre jut.

A magyar személyiségvizsgálatokra támaszkodva a magyarságfogalom tisztán lélektanilag értelmezve hármasszintűvé mutat: 1. azt a legszűkebben értelmezett magyarságfogalmat, amelyik szerint lélektani szempontból magyar csak az, aki a biológiai leszármazás szerinti magyar egyének lelki jegyeivel, (tehát nemcsak a magyar temperamentumnak, vagy a magyar gondolkodásmódnak, »észjárásnak«, vagy a magyar érzelmi világnak, vagy a magyar törekvési jellegzetességnek stb. jegyeivel külön-külön, hanem mindezekkel egyszerre) és általában az egész, jellegzetes és jól meg is határozható magyar eszméleti, akció- és reakciómóddal, életbeállítódással és tényleges életvezetéssel bír. Ugymond, hogy ilyen teljessége a személyiségjegyeknek csak a fajilag is magyar egyénektől várható, noha elvi lehetősége nincs kizárva annak, hogy nem magyar származású egyén is bírhatson ezekkel a fajilag magyar származású egyéneket jellemző jegyekkel. 2. Tágabb értelmezés szerint magyarnak tartja azt: aki legalább azokkal a személyiségjegyekkel bír, amelyek a fajta szerint való magyarokra általában jellegzetes személyiségi jegyek leglényegesebbjeiül tekinthetők. 3. Legtágabb értelmezés szerint: magyarnak ítéltető az, aki a fajta szerinti magyaroknak azokkal a pszichés jegyeivel bír, amelyek a magyar nemzeti állami közösség egyetemes és általános szempontjaiból a leglényegesebbek. (8: 10—11.)

Boda nem elégszik meg csak általánosságban meghatározni a »magyarsághoz« tartozás pszichés határozmányait, hanem vizsgálati eljárásában a nevelés és nevelhetőség szempontjai szerint foglalkozik a magyar alkalmazkodás problémájával, mint a magyar életvezetés leglényegesebb pszichés vonatkozású kérdésével. Arra az eredményre jut említett vizsgálataiban, hogy a magyar képes egy magasrendű alkalmazkodásra, melyet épen *Boda* vizsgálatai igazolnak, mely vizsgálatok a biopszichésen végső, örökletes konstitúciós meghatározottságú szükséglet és képességrétegekre, valamint az elsődlegesen természetes érdeklődés-, figyelem- és törekvés-alapokra, a sajátosan magyar temperamentum- és aktivitásbeli, értelmi, hangulati, érzelmi és morális jellegzetességekre, a saját magával és a »nem-én« különböző köreivel kapcsolatos beállítódásoknak a különösségeire vonatkoznak. (10: 9). Ugymond: »... legyen bár felnőtt magyarjaink közléte nem egy tekintetben megromlott és gerinctelenné süllyedt« ... és talán fel-

nőtt, gyanakvóvá és bizalmatlanná vált parasztjaink jórésze is különféle gyengeségek viselője: »a magyar fajtajelleg mint örökletes adottság, nem változott meg gyökeresen: a magyar gyermek és a magyar ifjúság változatlanul mutatja a magyarság átörökölt természetes-gátolatlan spontánságu, egészséges temperamentumu, bátor és egyenes lendületű, különös érzelmi komolyságú, józan értelmiségű, etikailag sajátosan magasrendűen bizó életerejét.« (10:9—10).

A *magyar személyiség főjegyei* c. füzetben az alkalmazkodás kérdésével felvetett újabb problémák megoldása végett *Boda* is megrajzolja a magyar lelkeséget. A sajátosan magyar személyiségjegyek kimutatásával a sajátosan magyar személyiségre általában jellegzetes lelki jegyekről ad összefoglaló képet (12), hogy »A magyar személyiség nevelése« és a »Sajátosan magyar személyiségjegyek nevelői befolyásolása« c. dolgozatokban bemutassa a sajátos jellegzetességeknek megfelelő nevelés utjait.

Boda magyar személyiségvizsgálatai a nemzetismereti eszmélések legujabb, legtárgyilagosabb és legtudományosabb módját mutatják meg. Bár vannak egyoldalúságai, mint a kérdőíves módszer mindenhatóságába vetett feltétlen hit, a magyar lélek- és személyiségábrázolás terén tartalmi és formai tekintetben is a legmagasabb helyen áll. Elvi megalapozás szerint a legelvontabb, gyakorlati érvényesítés szerint a legexaktabb. A magyar lélektani kutatás szükségszerint fejlődött ebbe az irányba, hogy kielégítse a nemzetnevelés lélektani igényeit s ugyanakkor mégse vesszen el sem az általánosítások, sem a részvonatkozások hálójában.

6. Ezekben a részekben nem annyira teljességre törekedtünk, mint annak az összefüggésnek a felmutatására, amely a nemzetnevelés egész- és részproblémái között van. Az volt a kérdés, hogyan helyezkedik el a nemzetnevelés keretében a pszichológia, mint tudomány és a pszichológiai megismerés, mint gyakorlati tevékenység. Mikor ezekre a kérdésekre mutattunk rá az egyes pedagógiai és pszichológiai (nemzetismereti) kérdések tárgyalásában, nem újszerű kívánalmaknak tetünk eleget, hanem lényegében a nemzetnevelés generálisan jelentkező determinációja szerint osztottuk be a nemzetismeret, a jellemlátás és a bio-pszichológiás vizsgálatok rendjét.

Imre Sándor a *neveléstudomány magyar feladatainak* a tárgyalásában utal dolgozatunk tárgyalt vonatkozásaira, csak hogy ő nem csupán a pszichológiai kutatásokat foglalja be a nemzeti nevelés szolgálatába, hanem a nevelésügyi állapotrajzok felvázolásával a nemzet nevelésének tájankénti, vagy falunkénti, vagy más szempontok szerinti rendezésével a nevelés körülményeinek felmutatását kívánja.

Ebben az állapotrajzban kap helyet a szociális körülmények ismerete, a nevelés egyéni vonatkozásainak a kellő értékelése ; a gyermek pszichológiás tulajdonságai.

Az így átgondolt nevelési állapotrajzok az egyetemesség szempontjából, tehát a nemzet nevelése szempontjából jönnek számításba úgy, hogy amikor az egyéni sajátosságokra mutatunk rá, ugyanakkor az egészet tartjuk szemelőtt és az *egész* általános kérdéseivel az egyéni vonatkozásoknak is helyet biztosítunk. Az a fontos, hogy a nevelés szempontjából a közös feladatokat lássuk meg. Azonban eközben figyelniünk kell a különböző részegészekre is. Pl. ha a nemzet önismeretének kérdését vizsgáljuk, nemcsak a nemzetegész jellemrajzát adjuk, hanem számolunk a kialakult társadalmi viszonyokkal és azokat beillesztjük e szempontból is a nemzetegész keretébe. (Im. : 109.)

Ebből következőleg azt a következtetést vonja le a neveléstudomány magyar feladatainak felmutatásában, hogy a neveléstudománynak tisztázni kell : a) a magyar növendék testi és szellemi alkatának és állapotának megfelelő nevelői eljárás mibenlétét és határait ; b) a nevelés menetének elrendezésében figyelni kell arra, hogy a testi és szellemi fejlődés minket jellemző lépéseivel megegyezzen ; c) valamint tisztázni kell azt is, hogy a köznevelés milyen szervezete elégítheti ki az egész nemzet minden részének nevelői szükségletét. (Im. : 111.)

Ebből a szempontból a nemzetnevelésben jelentős részt nyerne a nevelés általános elvi kérdései mellett nemcsak a sajátos neveléstörténet, hanem azok a vizsgálatok is, melyek részint a nemzet egyéniségét, részint ennek körében bizonyos körülhatárolt egységek jellegzetességeit vizsgálják. Így : az általános és alapvető nemzeti jellemvizsgálatok külső viselkedési és benső öröklött konstitúciós stb. jegyek szerint ; a nemzet különböző tájegységeinek vizsgálata ; a magyar nép viselkedési, eszméleti és szomatikus, valamint biológias vizsgálata ; ennek körében a fajta szerint is magyar gyermek értelmi és szervezeti (felépítettségi) vizsgálata ; valamint a fajta szerint is magyar biopszichés végső jegyeinek megállapítása exakt módszerekkel stb.

Ezek mind részletkérdéseknek látszanak a nemzetnevelés nagy és átfogó mivoltából következőleg, de maguk részletjellegiségével is fontos és alapvető kiindulási a nemzetnevelésnek, mint gyakorlati tevékenységnek. De a nemzetnevelés rendszereinek kialakításában is szerepük van, mert egyben jelentik a nemzet egyéniségével való számotvetést, amelynek figyelembe vételével sajátos nevelésrendszer alakulhat ki egy nemzet élettörténéseinek irányítására. Így alakult ki *Imre Sándor* rendszere, aki éppen e szempontok érvényesítésével az első

sajátos neveléstudományi rendszer kialakítója.

Az általános neveléstudomány tükrében sem elszigetelt az ilyen tevékenység és az így kialakított rendszer, minthogy általánosságban elképzelt ember tényleg nincs (amint *Boda* megállapítja), hanem az egyes emberek, ezeknek alakulatai, kisebb-nagyobb csoportosulásai együttvéve adják az egész emberiséget.

A nemzetnevelés és ennek részfeladatai a neveléstudomány általános kérdéseivel korrelációban vannak, úgy, hogy az általános elméleti alapozások érvényesek a nevelés sajátosan kialakult formáiban és a neveléstudomány sajátosan kialakított rendszereiben; ugyanakkor a sajátos problémaösszefüggések is értékesek az emberiség egyetemes nevelési szolgálata és neveléstudományi kérdései szempontjából.

Dolgozatunkban e kettős vonatkozás felmutatására igyekeztünk.

Összefoglalás. A nemzetnevelés a neveléstudománynak egyik sajátos része, mely a nemzettest fejlődésbeni segítésére figyelembe veszi a nemzetegész összes nevelési lehetőségeit s érvényesülésében a nemzet önkörében való nevelése által szolgálja az egyetemes emberi fejlődést.

A neveléstudománynak ez az individuális és szociális vonatkozásokat egyaránt tartalmazó rendszere a nevelésfejlődésben hosszú utat tett meg, míg maga az elméleti és a gyakorlati problémaösszefüggések szerint általános (értékelméleti) felozóflai és a konkrét tényismereteket hasznosító nemzetneveléstudományi eszmélés a neveléstudomány történetében felmutatható volt.

A nemzetnevelés elméleti megalapozásában életes vonatkozásai és világnézeti problémaszálai szerint tisztázni kell politikai jellegét, minthogy a nemzet kifejtése és jövő élete szolgálatában bizonyos politikumot is tartalmaz. Azonban nem merül el a propaganda és a változó politika világában, hanem a politikai gondolkozást változtatja nevelőivé, aminek végső eredménye: a nevelőpolitika fogalmának neveléstani jelentésében van.

Az alapot természetesen a pedagógiai értelmezésű nemzetfogalom adja az így kifejtett és értett neveléstudományi problémaösszefüggéshez. A nemzet ebből a szempontból nemcsak közjogi, biológiai, szellem-erkölcsi, kulturális egység, hanem mindezeket magában foglaló eszmei valóság úgy, hogy öneszméje projiciumai a való élet talaján a személyi és közös-

ségi tárgyalapok kifejlésében bontakozik ki. Továbbmenőleg : a nemzet az az individuális kötöttséggel szociális és szociális meghatározottsággal egyéni (tehát sajátos) alakulat, mely képes az egyén számára az egész emberiséget jelenteni s mégis egyéneit is számbavevő nevelés- és nevelőközösség.

A közösségi nevelési formák tárgyalásában ezért kell tekinteni az általános értelmezés szerinti szociális nevelésnél (szociálpedagógia), melynek részmegnyilatkozásai: az állampolgári, társadalmi, egyházi nevelés, hogy ezeken felül és ezeket is magábanfoglalóan, ezek értelmező és jelentést adó szintézise legyen.

Ezért különböztetni kell a *nemzeti*- és a *nemzetnevelés* között is, minthogy a nemzeti csak azt a módot jelöli, amely szerint a nevelés egy nemzet körében sajátosan folyik; a nemzetnevelés pedig nem más, mint magának a nemzetközösségnek az öntörvényei, önlehetőségei és öneszményszerinti kifejtése.

A magyar neveléstörténetben e kifejtés első pedagógiai vonatkozásai a spontán megjelenésű és a nemzetfejlődési szükségletekre támaszkodó gondolatrendszerekben van, melyeken hagyományosan épült ki a nemzetnevelés, mint neveléseméleti rendszer a különféle értékelési beállítódottságok szerint; mint tisztán módszertani, személyiségelvű, általános nevelésmeghatározó, sorsszerű tényekre építő, etikai és kultúrfilozófiai megalapozású, valamint kultúrpolitikai érvényesülésű közösségi nevelésforma.

Ebből következőleg a nemzet hagyományaira épít nemcsak nevelésvonatkozásai szerint, hanem a nemzet hagyományos életvezetése szerint is; közösségezzmójét fejt ki és közösségtudata kiépítésében éppen sajátos közösségi életébe iktat be. Minthogy minden nemzetnek más-más közösségeszméje és így más-más közösségtudata van, a nemzetnevelés is csak egy-egy nemzet külön körében érvényesülhet. A köznevelés szervezésében ezért nem lehet szkematizálni.

A nemzetnevelésben a tárgyi alapokat a nemzet helyzetének és egyéniségének az ismerete adja, minek megállapítása a pszichológiai vizsgálatok feladata.

A nemzetismeret és a nemzetábrázolás szempontjából ismét egy nemzetismereti kifejlődési folyamattal kell számolnunk és minden nemzetismeretben figyelniünk kell a hagyományosan kialakult nemzetábrázolási formákra.

Ezek közül a nemzetismereti formák közül különösebb jelentőségük a népkarakterológiáknak van, melyeknek eredete a magyarság élettörténetében márspontán jelentkezés szerint aXVII. rendszeres eljárás szerint a XIX. század közepéig megy vissza. Fejlődési menetében átment az intuitív nemzetismeret, az

antropológiai természettudományos, néprajzi formákon, míg a legújabb időkben eljutott az *exakt* személyiségvizsgálati rendszerhez, amely nemcsak leírólag, hanem a végső konstitúciós biopszichés határozmányok szerint is objektív eredményeket kíván adni a nemzetnevelés számára. Mint részletkérdések említhetők: a faji alapozású gyermektanulmányok, amikor is nemcsak a gyermek lelkivilágára, hanem a bizonyos fajú gyermek fejlődésmenetének megállapítására vonatkozik a lélektani vizsgálat. Továbbá: idetartozik az ú. n. tehetségterképek kérdése, melyek csak általános szempontokat adnak relativ értékeléseik szerint az egyes tájegységek nevelőjellegének megállapítására.

Ezek a vizsgálatok, bár módszereik szerint külön-külön érvényesülnek, mégsem öncélúak, hanem a nemzetnevelés szolgálatában fontos részei a nemzetnevelésnek.

A nemzetnevelés tehát egyrészt a neveléstudomány érték-elméleti, metafizikai; legvégsőbb szellemi vonatkozásait nézi, másrészt a pszichológiai megismerések szerint a legkonkrétabb valóságvonatkoztatásokra néz; s e kettős jelleg szerint elméleti és alkalmazott pedagógia.

IV. Die pädagogischen und psychologischen Grundfragen der Nationerziehung

Die Nationerziehung ist ein eigenartiger Teil der Erziehungswissenschaft, der, um dem Nationkörper in seiner Entwicklung behilflich zu sein, sämtliche Erziehungsmöglichkeiten der Nationganzheit in Betracht zieht und, indem er sich zur Geltung bringt, durch Erziehung der Nation im eigenen Kreise der allgemeinen menschlichen Entwicklung dient.

Dieses System der Erziehungswissenschaft, das individuelle und soziale Beziehungen gleichmässig enthält, legte einen weiten Weg in der Entwicklung der Erziehung zurück bevor in der Geschichte der Pädagogik ein nationerziehungswissenschaftliches sich Besinnen, das durch theoretische und praktische Problemzusammenhänge allgemeine (werttheoretische), philosophische und konkrete Tatsachenkenntnisse verwertet, nachweisbar wurde.

In der theoretischen Begründung der Nationerziehung müssen wir, laut ihrer Lebensbeziehungen und Weltanschauungsfäden, ihren politischen Charakter klarlegen, nachdem diese, im Dienste der Entwicklung und des künftigen Lebens der Nation, auch ein gewisses *Politikum* enthält. Sie versinkt jedoch nicht in der Welt der Propaganda und der stets wechselnden Politik, sondern macht das politische Denken zu ihrem Erzieher und dessen Endergebnis ist in erziehungswissenschaftlicher Bedeutung des Begriffes die Erziehungspolitik.

Den Grund zum so dargelegten und verstandenen erziehungswissenschaftlichen Problemzusammenhang bietet selbstverständlich der pädagogisch gedeutete Nationsbegriff. Die Nation ist, aus diesem Standpunkte aus betrachtet, nicht nur eine gemeinrechtliche, biologische, geistig-moralische, kulturelle Einheit, sondern eine, all dies in sich enthaltende ideale Realität, so dass die Projektion ihrer eigenen Idee sich auf dem Boden der Entwicklung der personalen und gemeinschaftlichen Objektengründe entfaltet, Weiterhin: die Nation ist eine mit individueller Gebundenheit soziale und mit sozialer Bestimmtheit individuelle (also eigenartige) Formation, die imstande ist, für das Individuum die Gesamtmenschheit zu bedeuten und ist

doch eine Erziehungsgemeinschaft, welche auch ihre Individuen Betracht nimmt.

In der Behandlung der gemeinschaftlichen Erziehungsformen muss man deshalb über den allgemein gedeuteten Sinn der sozialen Erziehung hinausblicken (Sozialpädagogie), deren Teilerscheinung die staatsbürgerliche, gesellschaftliche, kirchliche Erziehung ist, — damit darüber hinaus eine all dies in sich zusammenfassende, deutende und bedeutende Synthese entstehe.

Deshalb muss man auch Unterschied machen zwischen der *nationalen Erziehung* und der *Nationserziehung*, da das »Nationale« nur die Weise bedeutet, laut welcher die Erziehung im Kreise einer Nation vor sich geht; hingegen ist die Nationserziehung nichts anderes, als die Entfaltung der Nationsgemeinschaft, laut ihrer eigenen Gesetze; eigenen Möglichkeiten und eigenen Ideale.

In der ungarischen Erziehungsgeschichte sind die ersten pädagogischen Beziehungen dieser Erläuterung in den Gedankensystemen, die spontan erscheinen und sich auf die Bedürfnisse der Nationalerziehung stützen, auf denen sich die Nationalerziehung traditionell aufbaute, als auf einem erziehungstheoretischen System, laut verschiedener Wertungseinstellungen; als rein methodischer, personalitätsprinzipieller, allgemeiner Erziehungsfaktor, ist sie eine auf Schicksalstatsachen erbaute, ethisch und kulturphilosophisch begründete, sowie kulturpolitische gemeinschaftliche Erziehungsform.

Aus diesem geht hervor, dass sie auf die Traditionen der Nation baut, nicht nur infolge ihrer Erziehungsbeziehungen, sondern auch laut der traditionellen Lebensführung der Nation; sie entfaltet ihre Gemeinschaftsidee und im Aufbau ihres Gemeinschaftsbewusstsein schaltet sie in ihr eigenartiges Gemeinschaftsleben ein. Nachdem eine jede Nation eine andere Gemeinschaftsidee und so auch ein anderes Gemeinschaftsbewusstsein besitzt, kann auch die Nationalerziehung nur im eigenen Kreise einer Nation zur Geltung kommen. In der Organisierung der Gemeinschaftserziehung kann man also nicht schematisieren.

In der Nationalerziehung bietet die Kenntnis der Lage und der Individualität der Nation die Objektengründe; deren Feststellung gehört zur Aufgabe der Psychologie.

Vom Standpunkte der Nationkenntnis und der Nationdarstellung aus betrachtet, müssen wir wiederum mit einem Entwicklungsforgang der Nationskenntnis rechnen und müssen die traditionell geformten Nationsdarstellungen beobachten.

Aus diesen Nationskenntnisformen haben die Volkscharakterologien eine besondere Bedeutung, welche in der Le-

bensgeschichte des Ungartums, laut spontanem Erscheinen bis zum XVII. Jahrhundert, laut systematischem Vorgehen bis zur Mitte des XIX. Jahrhunderts zurückgreifen. In ihrem Entwicklungsgang ging sie durch die anthropologischen, naturwissenschaftlichen, ethnographischen Formen, bis sie in den letzten Zeiten zum exakten Personalitätsprüfungs-System gelangte, welches nicht nur deskriptive, sondern auch äusserste konstitutionelle, auch laut biopsychischen Bestimmungen objektive Ergebnisse für die Nation zu geben wünscht. Als Teilfragen können wir erwähnen: die kinderstudien, auf rassischer Basis, wo die psychologische Untersuchung sich nicht nur auf die Seelenwelt des Kindes, sondern auch auf die Feststellung des Entwicklungsganges von Kindern einer gewissen Rasse bezieht. Weiters gehört hierher die Frage der sogenannten Talentenmappen, die nur allgemeine Standpunkte, laut ihren relativen Wertungen, geben zur Feststellung des Erziehungscharakters einzelner Gegende. Diese Untersuchungen — obzwar sie ihren Methoden nach separat und einzeln zur Geltung kommen, sind doch nicht Selbstzweck, sondern stehen im Dienste der Nationerziehung, sind wichtige Teile der Nationalerziehung.

Die Nationerziehung betrachtet also einerseits die werttheoretischen, metaphysischen, letzten Endes geistigen Beziehungen der Erziehungswissenschaft, andererseits, laut psychologischen Erkenntnissen die konkretesten Realitätsbeziehungen; im Sinne dieses doppelten Charakters unterscheiden wir theoretische und »angewandte« Pädagogie.

VII. Irodalom.

I. rész.

1. *Barankay Lajos*: Nemzet és műveltség, Magy. Paed. 1936, 45. évf. 7—8. sz.
2. *Barlók* (málnási) *György*: Faj, nép, nemzet. Szellem és Élet 1949, Szeged, 10. sz. 3. Az »Eszme« filozófiai vizsgálata, Bp. 1930, Értekezések a filozófiai és társadalomtudományok köréből, III. k. 9. sz.
4. *Boda István*: A nevelői célkitűzések problémájához, Berlin, 1926. Verl. Ludw. Woggenreiter (Magyar osztály), 5. A magyar személyiség nevelése. Kincs E. Nagy F.: Új magyar nevelés c. könyv, Bp. 1942, Mefhosz. 6. A magyar nevelői eszmény és a hazánkban élő emberfajta. Új élet felé 6. szám, Studium. 7. A magyarság, mint lélektani kérdés. Nagy. Pszich. Szemle, 1940. évf. 1—4. szám és Új élet felé, 9. füzet.
8. *Böhm Károly*: Az értékelmélet feladata és alapproblémája, Bp. 1900. Értekezések a bölcséleti tudományok köréből, III. k. 4. szám.
9. *Deák Gábor*: A nemzetnevelés neveléslélektani vonatkozásai. Néptanítók Lapja, 1942. évf. 15. sz. 729—735. lap.
10. *Dewey*: The school and society, 1900, II. kiad. Fordította *Ozoray*, 1912, Lampel.
11. *Felméri Lajos*: A neveléstudomány kézikönyve, Kolozsvár, 1890, Ajtai.
12. *Gelei József*: Nemzetnevelés, Kolozsvár, 1942, szentgericei Jakab Jenő kiad. 13. Merre Haladjunk? Bp. Atheneum.
14. *Hoernle*: Grundfragen der proletarischen Erziehung, Berlin, 1929.
15. *Imre Lajos*: A falu művelődése, Bp. 1922, Studium.
16. *Imre Sándor*: A nevelés sorsa és a szocializmus, Bp. 1920, Stark F. és fia. 17. A nemzetnevelés, Budapest—Kolozsvár, Ajtai, 1912. 18. Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Bp. 1904, Politzer Zs. és fia. 19. Széchenyi és a magyar nevelés jövője, Rp. 1932. A magyar nevelés körvonalai c. kötetben 88—54 lapok. 20. Pedagógia és politika. U. o. 82—93. lapok. 21. A személyiség kérdése, Budapest, 1926. 22. A neveléstudomány magyar feladatai, Szeged 1935, Városi Ny. Acta

- Tom. VI. Fasc. I. 23. Neveléstan, Budapest, 1923, Studium. 24. Népiskolai neveléstan, Budapest, 1932, Studium, 25. Háborus élet, megújhódás, nemzetnevelés, Budapest, 1942, Studium.
26. *Joó Tibor*: A magyar nemzeteszme, Bp., Franklin.
27. *Karácsony Sándor*: A magyar észjárás és közoktatás-ügyünk reformja, Budapest, 1939, Exodus.
28. *Kemény Ferenc*: Népjellem a nevelés és oktatásügyben, Budapest, 1936, Sárkány nyomda.
29. *G. Kerschensteiner*: Der Begriff der staatsbürgerlichen Erziehung, Leipzig, 1910, Verl. Teubner.
30. *Kincs. E. Nagy F.*: Új magyar nevelés, Budapest, 1942, Mefhosz.
31. *Kiss Tihamér László*: Gondolatok nemzetnevelésünk szervezéséről, Nev. Ü. Szemle, 1941, 5—6. sz.
32. *Kornis Gy*: Értékelmélet és pedagógia, Budapest, 1914.
33. Századunk tudományának szelleme, Bp., 1942, Franklin.
34. *Makkai S.*: Magyar nevelés, magyar műveltség, Budapest, 1937, Révai.
35. *Miklóssy I.*: Nemzetnevelés, Budapest, 1919, Szt. István Társ.
36. *Mitrovics Gy.*: A neveléstudomány alapvonalai, Debrecen, 1933, Csáthy. 37. Nevelésügyi feladataink a háború után, Magy. Paed. 1922, 1—2. sz. 38. A nemzeti közszellem bölcséleti alapjai, Debrecen, Városi Nyomda, 1910.
39. *Molnár Oszkár*: Neveléstörténet, Budapest, 1929.
40. *Noszlopi L.*: Magyarra nevelés, Magy. Paed. 1936, 45. évf. 1—3. sz.
41. *Prohászka Lajos*: Az oktatás elmélete, Budapest, 1937, Ped. Szakl. 2/a, 42, Vándor és bujdosó, Bp., 1941, Danubia.
43. *Schneller I.*: A nemzeti nevelésről, Bp., 1902, Atheonum, különnyomat.
44. *Somogyi J.*: Fafiság és magyar nemzet, Bp., 1941, Egy. Nyomda.
45. *Tettamanti B.*: A nemzetnevelés, Csel. Isk. 1041, 5—7. sz. 46. Nevelés és élet, Nev. Ü. Szemle, 1941, 9—10. sz.
47. *Ujszászy Kálmán*: A falunevelés szellemi alapjai, Sárospatak, 1938.
48. *Várkonyi Hildebrand*: Bevezetés a neveléslelektanba, Bp., 1937, Orsz. Középisk. Tanáregyesület kiad.
49. *Weszely*: Bevezetés a neveléstudományba, Bp., 1932, II. kiad., Eggenberger. 50. Legújabb áramlatok a neveléstudomány terén, Bp., 1931.
51. *Wieder Gy.*: Imro Sándor 40 éves tanári működésének jubileuma, Nev. Ü. Szemle. 1941, 155. k. 52. Ernst Krick népi-politikai nevelésmélete, Bp., 1940, közl. a szegedi Ferenc József Tud. Egy. Ped.-Lélektani Intézetéből.

II. rész.

1. *Barankay Lajos*: Kölcsey nemzetnevelői eszméi. Magy. Paed. 1938, 47. évf.
2. *Boda I.*: A magyarság, mint lélektani kérdés, Uj élet felé, 9. sz. Studium.
3. *Bethlen Miklós*: Önéletleírása, Pest, 1888.
4. *Dékány István*: Széchenyi eszméi pedagógiánkban. Magy. Paed. 1911, 20. évf. 353—355. lap.
5. *Bárá Eötvös József*: A XIX. század uralkodó eszméinek befolyása az álladalomra. Bécs, 1851. 6. Beszédek 1840—70-ig, Budapest, 1886. 7. Képviselőházi beszédek, Budapest 1870. 8. Levelek: 1870 dec. 30. 9. Kelet népe és a Pesti Hirlap, Budapest, 1841. 10. A reform, Budapest, 1868. 11. A falú jegyzője. 12. Képviselőházi beszédek: 1870 febr. 25-én. 13. Beszédek I—II—III. k. 14. A nővérek.
15. *Ferenczy Z.*: Bárá Eötvös József 1813—71, Budapest, 1903.
16. *Gyalut Farkas*: Apáczai Cseri János életrajzához és műveinek bibliográfiájához, Kolozsvár, 1898.
17. *Halasy Nagy József*: A nemzetnevelő Széchenyi. Nev. Ü. Szeml. 1941. évf. 9—10. szám.
18. *Hegedűs I.*: Apáczai Cseri János pedagógiai munkái, Budapest, 1889.
19. *Imre Sándor*: Apáczai Cseri János. Ünnepi beszéd kolozsvári székfoglalójának 250 éves évfordulóján, Kolozsvár, 1902. 20. Eötvös nem a múlté, Kolozsvár, 1909. 21. Bárá Eötvös József művelődési politikája, Kolozsvár, 1913. 22. Gróf Széchenyi István vezetetei a nevelésről, Budapest, 1904, Politzer Zs. és fia. 23. Széchenyi és a magyar nevelés jövője, 1912, (A magyar nevelés körvonalai c. kötetben), Bp., 1920, Stark. F. (38—54. lapok). 24. Wesselényi Szózata és a köznevelés. (U. o. 23—36. lapok).
25. *Kármán Mór*: A nemzetnevelés eszményének kialakulása 1848-ig, Budapesti Szemle, 1911. évf.
26. *Kremmer D.*: Apáczai Cseri János élete és munkássága, Budapest, 1912.
27. *Kornis Gy.*: Bárá Eötvös József és az állampolgári nevelés, Kultúra és politika c. kötetben, Bp., 1928. 28. A magyar művelődés eszményei. Bp., 1927., Egyetemi Nyomda. 29. A fiatal Széchenyi, Kultúra és politika c. k.-ben, Bp., 1928. 30. Tudomány és nemzet, Bp., 1941, Franklin.
31. *Kölcsey*: Minden munkái X. k.
32. *László D.*: Kölcsey Parainézise pedagógiai szempontból, Erdélyi Muzem, Kolozsvár, 1938.
33. *Makkai S.*: Magyar nevelés, magyar műveltség, Bp., 1937, Révai.

34. *Mikó Imre*: Irányeszmék, Pest, 1861, Emmich G. nyomdája. Különlenyomat a Budapesti Szemléből.

35. *Molnár Oszkár*: Neveléstörténet, Budapest, 1929.

36. *Noszlopi L.*: Gróf Zrínyi Miklós prózai munkái, Budapest, 1930, Stámpel K.

37. *Ravasz L.*: Organazúgás, Budapest, 1923.

38. *Stromp L.*: Apáczai Cseri János, mint pedagógus, Budapest, 1898, Hornyánszky.

39. *Gróf Széchenyi I.*: Hitel, Pest, 1830. 40. Világ, Pest, 1831. 41. Stádium, Lipcse, 1883. 42. Kelet népe, Pozsony, 1841.

43. Napló, Kézirat.

44. *Tavaszy S.*: Apáczai Cseri János személyisége és világnézete, Kolozsvár, 1925, Minerva könyvtár.

45. *Toncs G.*: Kölcsey Ferenc pedagógiai nézetei, Magyar Paed., 1896, V. évf.

46. *Wesselényi M. báró*: Szózat a magyar és szláv nemzetiség ügyében.

47. *Zrínyi Miklós*: Minden munkája 2 kötetben, Budapest, 1847. Trattner K. nyomdája: Afium, Tábori kis tracta, Vitéz hadnagy.

III. rész.

1. *Barankay Lajos*: A nemzeti közszellem pedagógiája, Budapest, 1926, Tud. Ak. 2. Nemzet és műveltség, Magyar Paedagógia, 1936, 45. évf. 7—8. szám. 3. A nemzetetikai nevelés didaktikai súlypontja, Magyar. Paed. 50. évf. 1—2. szám. 4. A magyar köznevelés időszerű feladatai, Magyar. Paed. 1920. 35. évfolyam.

5. *Báró Brandenstein*: Kultúrfilozófia, Budapest, Bölcsészettanhalgatók könyvtára VIII.

6. *Felméri Lajos*: A neveléstudomány közikönyve, Kolozsvárt, 1890, Ajtai.

7. *Imre Lajos*: A falu művelődése, Bp., 1922, Studium.

8. *Imre Sándor*: A személyiség kérdése, Budapest, 1926.

9. Gróf Séchenyi István nézetei a nevelésről, Budapest. 1904, Politzer Zs. és fia. 10. A nemzetnevelés, Kolozsvár, 1912, Ajtai.

11. Magyar vonások nevelésünkben, Budapest, 1926. 12. Wesselényi Szózata és a köznevelés; A magyar nevelés körvonalai, Budapest, 1920, c. kötetben, Stark F. nyomda. 13. Báró Eötvös

József művelődési politikája, Kolozsvár, 1913. 14. A háború és a pedagógia, Budapesti Szemle, 1915. évf. 466 kk. I. és külön-

lenyomat is: 1915, Franklin Társ. 15. A köznevelés belső egysége és a nemzeti egység, Budapest, 1915. 16. A pedagógia és a politika, 1911. (A magyar nevelés körvonalai c. kötetben).

17. A nevelés sorsa és a szocializmus, Budapest, 1920. 18. A

nőnevelés szervezése, Budapest, 1925. 19. A közös munka lelki akadályai, Budapest, 1927. 20. A családi nevelés főkérdései, Budapest, Studium, Szülők könyvtára 1—3. sz. 21. Neveléstan. Budapest, 1928, Studium. 22. A neveléstudomány magyar feladatai, Szeged, 1935, Acta Tom. VI. Fasc. I. 23. Háborús élet, megújulás, nemzetnevelés, Budapest, 1942, Studium.

24. *Kármán Mór*: Pedagógiai dolgozatai rendszeres összeállításban, Budapest, 1909. Eggenberger, I—II.

Klebelsberg: Ungarische Kulturpolitik nach dem Kriege, Lukinics Imre: Emlékkönyv gr. Klebelsberg Kunó kultúrpolitikai működésének emlékére, 1935.

26. *Kornis Gy.*: Kultúrpolitika, Ped. Lex. 171. kk. I. 27. Nemzet és kultúra, Budapest, 1930, Franklin Társ. kiad. 28. A magyar művelődés eszményei, I—II. 1927, Egy. Nyomda. 29. Az államcélok elmélete, Budapest, 1931, Akad. kiad.

30. *Makkai S.*: Magyar nevelés, magyar műveltség, Bp., 1937, Révai. 31. Tudománnyal és fegyverrel, Bp., 1939, Révai.

32. *Pedagógiai Lexikon*, I—II. Révai, 1932.

33. *Prohászka Lajos*: Az oktatás elmélete, Budapest, 1937, Pedagógiai Szakkönyvek 2/a.. Orsz. Középisk. Tanáregyesület, 34. A pedagógia, mint kultúrfilozófia, Magyar Paedagógia, 1929. évf. 1—2. szám.

35. *Spranger*: Kultúrfilozófia, Ped. Lex. II. 163. kk. I.

26. *Schneller István*: A nemzeti nevelésről, Atheneum, Bp., 1906. 37. Pedagógiai dolgozatok I. k., Budapest, 1909, Hornyánszky. 38. Egyéniség-Személyiség, Budapest, 1906, Különlenyomat a Magy, Paed. 1906. évf. 3. számából.

39. *Tettamanti Béla*: A személyiségnevelés magyar rendszere, Szeged. 40. A közösség gondolata Kármán Mór neveléstudományában, Szeged, 1928, a Ferenc József Tud. Egy. Ped.-Lélekt. Intézetéből, 2. szám. 41. A nemzetnevelés, Cselekvés iskolája, 1935—36, évf. 1—2. szám és 1941—42. évfolyam 5—7. szám.

42. *Ujszászy Kálmán*: A falunevelés szellemi alapjai, Rárospatak, 1938.

43. *Weszeley Ödön*: A korszerű nevelés alapelvei, Budapest, 1935, Egyetemi Nyomda.

IV. rész.

1. *Ballai Károly*: Nagy László; A magyar közoktatás reformja. Kisérő tanulmánnyal ellátta: dr. Kemény Gábor Budapest, 1914, Merkantil Nyomda.

2. *Barankay Lajos*: A szaknevelés elméletének alakulása. Az általános és hivatásszerű nevelés gondolatainak küzdelme, Budapest, 1931.

3. *Barabás András*: A nemzetnevelés iskolája, Pécs, 1940, Haladás nyomda.

4. *Boda*: A magyar alkalmazkodás problémája, Új élet felé, 10. sz. Studium és Magyar Pszichológiai Szemle 1941, 1—2. sz. 5. Az értelem lényege, szerkezete és kísérleti vizsgálata, Új élet felé, 5. sz. 1938. 6. Bevezető a lélektanba, Közl. a Ferenc József Tud. Egy. Ped. Lélekt. Intézetéből, Budapest, 1938, Csáthy. 7. A nevelési célkitűzések problémájához, Berlin, 1934, Woggenreiter, Magyar osztály. 8. A magyar személyiség nevelése, Kincs-Nagy; Új magyar nevelés, Bp., 1942, Mefhosz.

9. *Erdős Zoltán*: Nemzetnevelési tervezet, Kecskemét, 1941.

10. *Gelei József*: Merre haladjunk? Budapest, 1940, Atheneum.

11. *Imre Lajos*: A falú művelődése, Budapest, 1922, Studium. 12. A népművelés, mint pedagógiai feladat, Kolozsvár, Szellem és Élet, 1943, 1. szám, Minerva, 181—194, lapok.

13. *Imre Sándor*: A gazdasági középiskolák része a köznevelésben, Budapest, 1942. Studium. 14. Háborus élet, megújulás, nemzetnevelés, Budapest, 1942, Studium. 15. A nemzetnevelés. Kolozsvár, 1912, Ajtay. 16. A hagyományok kétféle hatása, Szeged, Szellem és Élet, 1939, 1. szám. 17. Hagyomány és nevelés, Budepest, 1933, Városi Nyomda.

18. *Karácsony Sándor*: Magyar világnézet, Budapest, 1942, Exodus. 19. A magyar észjárás és közoktatásügyünk reformja, Budapest, 1939, Exodus.

20. *Kornis Gyula*: Tudomány és nemzet, Budapest, 1941, Franklin Társ.

21. *Lükő Gábor*: A magyar lélek formái, Budapest, 1942, Exodus.

22. *Schneller István*: Egyéniség — személyiség, 1906, Különnyomat a Magyar Paedagógia 1906. évf. 3. számából.

22. *Ujszászy K.*: A falunevelés szellemi alapjai, Sárospatak, 1938.

24. *Weszely*: A korszerű nevelés alapelvei, Budapest, 1935, Egyetemi Nyomda.

V. rész.

1. *Ballai K.*: A magyar gyermek, Budapest, 1832, Merkantil.

2. *Barankay*: A nemzeti közszellem pedagógiája, Bp., 1926, Tud. Ak.

3. *Baranyai E.*: A neveléslélektani kutatás magyar feladatai. Vázlat egy magyar neveléslélektani intézet munkatervéhez, Szeged. Acta Litt. ac. Scient. Tom. III. Fasc. 2. 1931.

4. *Bartók Gy.*: Ember és élet, Bp., Franklin, 1939.
5. *Bartucz*: Fajkérdés — fajkutató, Bp., Kir. Magy. Egy. Nyomda.
6. *Bada I.*: Lélektan és karakterológia, Magy. Pszich. Szemle, 1933, (VI. évf.), I—2. sz. Különlenyomat. 7. *Perszonálisztika, biológia, lélektan*, Magy. Pszich. Szemle, 1931. évf. 3—4. sz. Különlenyomat. 8. *A személyiség végső biopszichés jegyei*, Magy. Pszich. Szemle, VII. évf., 1935. évf. Különlenyomat. 9. *A személyiség szerkezete és kísérleti vizsgálata*, Új élet felé, 3. sz. Studium. 10. *A magyarság, mint lélektani kérdés*, Új élet felé, 9. szám. 11. *A magyar alkalmazkodás problémája*, Új élet felé, 10. sz. Studium. 12. *A magyar személyiség főjegyei*, Új élet felé, 12. sz. Studium, Magy. Pszich. Szemle, 1942. évf. 13. *A magyar személyiség nevelése*. Kincs E., Nagy F.: Új magyar nevelés, 1942, Mefhosz.
14. *Bognár Cecília*: A magyarság jellemrajza, Budapesti Szemle, 1935. évf.
15. *Brandenstein B. (br.)*: A karakterológia alapkérdesei, Budapesti Szemle, 1985. évf.
16. *Dékány I.*: A magyarság lelki arca, Bp., 1941, Atheneum.
17. *Győrffy I.*: A néphagyomány és a nemzeti művelődés, Bp., 1942, Áll. Tud. Int. Táj- és Népkutató Osztálya.
18. *Herman Ottó*: A magyar nép arca és jelleme, Bp., 1902, Term. Tud. Társ. kiad.
19. *Imre S.*: Gróf Széchenyi István nézetei a nevelésről, Bp., 1904, Politzer Zs. és fia. 20. *Magyar vonások nevelésünkben*, Kolozsvár, 1906.
21. *Kemény F.*: Népjellem a nevelés és oktatásügyben, Bp., 1936.
22. *Lőkő G.*: A magyar lélek formái, Bp., 1942, Exodus.
23. *Pál A.*: Bevezetés a modern karakterológiába, Debrecen, 1942.
24. *Prohászka L.*: Vándor és bújdosó. Bp., 1941, Danubia.
25. *Rónay Jácint*: Jellemisme, Győr, 1847.
26. *Roracher*: Karakterológia, ford. Szöllősy, Bp., 1942, Novák R. és Tsa.
27. *Schneller I.*: A nemzeti nevelésről, Bp., 1902, Atheneum. Különlenyomat.
28. *Gróf Széchenyi I.*: Hitel, Pest, 1830.
29. *Tassy E.*: Tükördarabok az önismeret és az emberismeret köréből, Szeged, 1867, Bába Imrénél.
30. *Várkonyi H.*: Bevezetés a neveléslelektanba, 1927, Ped. Szakkönyvek 2/a., Orsz. Középisk. Tantárgy. kiad.

Név és tárgymutató.

- A háhorú és a pedagógia 82
A három nemzedék 50
A magyarság lelki arca 147
A magyar személyiség fője-
gyei 155
A nemzet egyénisége 55
A nemzet egysége 52
A nemzet önismerete 85
A nemzetnevelő Széchenyi 50
A nevelés általános eszméje 75
A nevelés célja 61
A nevelésügy szervezése 77
A neveléstudomány magyar
feladatai 82
A nevelőállam 113
A sorshordozó 50
A személyiség biopsichés je-
gyei 153
A személyiség kérdése 77
A személyiség szerkezete 153
Abszolút értékrendszer 35
Académia 44
Akaraterő 58
Akaratnevelés 58, 75
Alapérzések 147
Alaptulajdonságok 146
Alapvetők 67
Alkalmazkodás 67, 68, 106, 107,
108, 113, 114
Alkalmasság 54
Alkalmasságvizsgálat 112
Altruizmus 38, 63, 90
Antropológia 142
Anyaság 66
Apáczai Cseri János 40, 41, 42,
45, 44, 45, 63, 72, 114, 126
Arisztokratikus 58
Asszimiláció 117
Ábrándozás 149
Áldozatosság 71
Állam 20, 21, 62
Állami élet 92
Állami köznevelés 62
Állami nevelés 99
Allampolgári nevelés 20, 21,
60, 88
Államtalítási pedagógia 97
Állhatatosság 54, 85
Álnokság 56
Álpolgárisodás 66
Bain 90
Balítéletekről 46
Ballai 151, 152
Barankay Lajos 13, 22, 58, 88,
80, 90, 91, 110, 123, 125.
Baranyai Erzsébet 150, 151
Bartók 146
Bartók György 13, 119, 129
Bartucz 142, 144
Becsülés 36
Becsület 52
Beöthy Zsolt 42
Bessenyei György 126
Bethlen Gábor 72
Bethlen Kata 66
Bethlen Miklós 40, 42
Bevezetés a modern karakte-
rológiába 129
Binet 90
Biológiai magyarságfogalom 30
Biológia 122
Biológikum 123
Bio-pszichés determinánsok 153
Biopsichikai 88

- Boda 10, 12, 15, 27, 28, 29, 31,
 38, 106, 108, 111, 116, 117,
 119, 120, 121, 122, 123, 124,
 125, 126, 129, 130, 133, 135,
 149, 150, 152, 153, 154, 155,
 157
 Bognár Cecil 128, 142, 144
 Bonfinius 138
 Bölcs Leó 137
 Bóhm Károly 129
 Báró Brandenstein 92, 126, 127.
 128
Charakterológia 122
 Cholerekus 141
 Civilizáció 60
 Claparede 90
 Comenius 42, 72, 114, 126,
 Család 18, 62, 72, 97
 Családi élet 66
 Családi nevelés 48
 Cselekvő én-alkat 127
 Cserkészzet 90
 Dalton-plan 95
 Demokratikus 58
 Demokrácia 59
 Der Begriff der staatsbürgerlichen
 Erziehung 21
 Determinánsok 10
 Dewey 19
 Dékány István 50, 147
 Differenciális pszichológia 251
 Diszpozíciók 76
 Divathóbort 66
 Dologtalanság 55
 Egyenlőség 59, 60
 Egyesülés 53, 59
 Egyetértés 55, 65
 Egyén 89
 Egyéniség 55, 122
 Egyéniség-személyiség nevelés
 25, 99
 Egyéni érdek 55
 Egyformásítás
 Egyetemes haladás 9, 51
 Egyház 18, 62
 Egyházi nevelés 19, 99
 Egyoldalúság 55
 Egység 63
 Egységbeszerveződés 51
 Elbizakodás 58
 Elemi iskolák 90
 Elméleti énekat 127
 Előítélet 55
 Emberi eszmény 98
 Emberideál 53
 Emberiség 56
 Emberi társulás 72
 Emlékezet 55
 Endozmózis 143
 Eötvös 12, 16, 21, 35, 35, 36,
 47, 58, 59, 62, 63, 48, 81, 82,
 92, 95, 114, 116
 Epés 141
 Erdős Zoltán 104
 Erény 53
 Erényes ember 58
 Erkölcsei alap 55
 Erkölcsei alkalmazkodás 71
 Erkölcsei bátorság 52
 Erkölcsei belátás 67
 Erkölcsei erények 71
 Erkölcsei érzet 71
 Erkölcsei felelősség 47
 Erkölcsei jó 53
 Erkölcsei magatartás 52
 Erkölcsei műveltség 49, 57
 Erkölcsei személyiség 48, 61, 78
 Erkölcsei tisztaság 66
 Erkölcsei törvény 53
 Erkölcsei tökéletesség 51
 Erkölcsei viszonyulás 67
 Erős akarat 55
 Erőpontosítás 49
 Eszköz 86
 Eszme 16, 66
 Eszmék szervelete 71
 Eszmélés 49, 45, 71,
 Eszményiség 89
 Esztétikai 71
 Etikum 91
 Eugenika 123
 Exakt eredmények 150

- Exakt neveléstudományi irány 95
 Exakt vizsgálatok 150
 Existenciális klasszika 148
 Existenciális tényező 86
 Életforma 73
 Élet iskolája 76
 Életkultúra 95
 Élettevékenység 51
 Éltes Mátyás 151
 Érték és gazdasági érték 112
 Észerő 53
 Észboldogság 53
 Értelem nevelése 53, 79
 Értelmi művelődés 47
 Értelmi műveltség 63
 Értelmiség 67
 Értékeszmék 7
 Értéktudományok 95
 Érzelem 49
 Érzelem nevelése 53
 Érzelmek uralkodása 55
 Érzület 59
 Érzület nevelése 21
 Faj 13, 142
 Faji leszármazás 145
 Fajtejelleg 38
 Fajta szerint magyar 39
 Faluközösség 105
 Feladatközösség 110
 Felsőoktatás 42
 Fejlődés 53, 60
 Felfuvalkodottság 55
 Felelősségérzet 71
 Felméri Lajos 22, 70, 71, 72, 73, 74, 75
 Félműveltség 55
 Fichte 72, 91
 Filozófiai alapok 119
 Filozófiai aptropológia 122
 Filozófiai műnyelv 43
 Flegmaticus 141
 Foerster 16
 Forma 97
 Formális fokozatok 80
 Föld népe 65
 Funkciókülönbségek 92
 Függetlenség 54
 Gazdaságtudomány 78
 Gáspár 142, 144
 Gátlások 55
 Gelei József 29, 103
 Gondolkodni tudás 49
 Gyakorlati én-alkat 127
 Gyakorlati tevékenység 70
 Gyávaság 56
 Gyalui Farkas 40
 Gyermekpszichológia 97
 Gyöngyösbokréta 106
 Györfly István 130, 145, 146
 Haditudomány 39
 Hadviseles 73
 Hagyomány 66, 105, 106
 Hagyományok 136
 Hagyományos nemzetismeret 130, 144
 Haladás gondolata 60, 83
 Halasi Nagy József 50
 Hantos Gyula 152
 Harmonikusan képzett 52
 Hatáskomplexum 123
 Hatókultúra 97
 Hazafias nevelés 73
 Hazai föld 37, 66
 Hazaszeretet 52, 58, 68
 Háborus élet, megújulás, nemzetnevelés 82
 Házi nevelés 58
 Háziasság 66
 Házi nevelés 56
 Hegedüs István 40, 43
 Hegel 96
 Herbert 20, 92
 Herman Ottó 81, 126, 130, 142, 133
 Hit 39
 Hitel 131, 132
 Hitel 52
 Hivatásérzet 44
 Hivatásfelismerés 54, 55, 111
 Hivatásközpontu nevelés 107
 Hivatásrendi szerveződés 112

- Hivatástudat 44
 Hízélgés 55
 Honismeret 23
 Honszeretet 52
 Idealisztikus 95
 Időszerűség 86
 Ifjúság nevelése 54, 65
 Igazságérzet 54, 55
 Illyés Gyula 152
 Immanens 10, 14, 15
 Imperialisztikus 92
 Imre Lajos 15, 98, 105, 112
 Imre Sándor 9, 12, 19, 15, 25, 28, 30, 32, 33, 34, 36, 40, 41, 42, 49, 50, 51, 55, 56, 58, 59, 61, 62, 77, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 87, 89, 91, 103, 106, 108, 110, 111, 122, 124, 126, 131, 132, 155, 156
 Individualitás 42
 Inertia 61
 Intelligencia 62
 Intellektualizmus 64
 Intellectualis personalizmus 79
 Intézményes nevelés 74
 Intuitív meglátások 56
 Intuitív nemzetismeret 131
 Irányeszmék 64
 Irodalom 75
 Irracionális 9, 14, 52, 75
 Irrealitás 149
 Iskola 74
 Iskolatípusok 77
 Iskolák szerepe 58
 Iskolák szervezése 49
 Istenség 39, 52
 Isteni célgondolat
 Istenhit 52
 Itélő erő 49
 Itélő képesség 49
 Itélni tudás 49
 Jellem 139, 140
 Jellemisme 125, 134
 Jellemismeret 242
 Jellemlátás, jellemigézés 129
 Jellemnevelés 27, 75
 Jellemtan 127
 Jellemtani alapalkatok 127
 Jogigény 49
 Jogok 72, 92
 Jogrend 49
 Józan okosság 51
 Jung 17
 Kapitalista osztályállam 92
 Karakterológia 123, 130
 Karakterológiai diagnosztika 197
 Karakterológiai tipológia 128
 Karácsony 38, 108, 109, 110, 115, 146, 149
 Katonanemzet 39
 Kazinczy 61
 Kármán Elemér 78
 Kármán Mór 49, 51, 77, 78, 79, 80
 Kelet népe 131
 Kemény Ferenc 29, 30, 126
 Kemény Gábor 115
 Kemény Zsigmond 143
 Keresztény vallás 53
 Kerschensteiner 16, 21
 Kényszerítés 55
 Képesség 84
 Képességvizsgálat 112
 Készség 84
 Kiegyensúlyozott ember 33
 Kiművelt emberfő 42, 53
 Kisdédóvó 90
 Klages 118, 128
 Klebelsberg 98, 115
 Kodály 146
 Kommunizmus 20, 88
 Kornis 15, 16, 46, 50, 92, 93, 94, 107, 118
 Korszerűség 89
 Kossuth 46, 57
 Kölcsey Ferenc 57, 58
 Környezet 73
 Körberbau und Charakter 128
 Kötelességek 72
 Kötelességteljesítés 52, 55
 Közbiztonság 54

- Középiskola 44
 Közérdek 55
 Közértelmesség 53
 Közintelligencia 53
 Közintézetek 67
 Közmegelegedés 53
 Közműveltség 73
 Közművelődési politika 49
 Köznevelés 47, 54, 58, 59, 69
 Köznevelő 60
 Közoktatásügyi reformtervezet 57
 Közösség 16
 Közösségi formák 87
 Közösségnevelés 83
 Közösségtudat 55, 85, 103,
 Közös célok 71
 Közös érdek 72
 Közösségeszme 102, 103, 104,
 105
 Közösségi nevelés 54
 Közvetlen cél 84
 Közvetett cél 84
 Közügy 62
 Kreinmer Dezső 40
 Kretschmer 128
 Krick E. 11, 21, 35, 95
 Kultúra 92, 93
 Kultúranyag 94
 Kultúrállam 94, 95
 Kultúrfilozófia 92, 93
 Kultúrközösség 13
 Kultúrális fajtaegység 67
 Kultúrpolitika 94, 95, 98
 Kultúrpolitikai tevékenység 86
 Kultúrpolitikus 59
 Kultúrszükségletek 94
 Kultúratörténés 91
 Kultúratörténet 94
 Léleki személyiség 121
 Lélek 97
 Lélek es kenyér 652
 Lélekszerű 96
 Lélekszervezet 21
 Lélektan 119, 121, 122
 Lélektani osztályfogalmak 128
 Lélektani személyiség 122, 152
 Lélektani vizsgálatok 152
 Lorántffy Zsuzsánna 66
 Luther 72
 Lükő Gábor 108, 145, 146, 149
 Madách 139
 Magaskultúra 13, 23, 98
 Magyar Encyclopedia 43
 Magyar lélektani tanulmányok 151
 Magyar Logikácska 48
 Magyar műveltség 41
 Magyar nevelés 25, 81
 Magyar neveléstörténet 33
 Magyarságtudomány 23
 Magyar személyiségvizsgálatok 154
 Magyar vonások nevelésünkben 132
 Magyarai 131
 Makkai Sándor 25, 33, 40, 49,
 50, 86, 87, 98, 113, 114, 119
 Mátyás király 72
 Megelégedés 53, 54
 Melancholikus 141
 Melancholikus-flegmatikus 141
 Metafizikai alapok 127
 Méla 141
 Mélykultúra 13, 23, 98
 Mi a magyar? 146, 147
 Miklóssy 13, 19, 114
 Mikó Imre 35, 63, 64, 65, 36, 67
 Milieu hatások 73
 Mimika 143
 Mithikus tartalom 74
 Mitrovics Gyula 9, 119
 Molnár Oszkár 35
 Monarchikus 92
 Módszer 90, 144, 145
 Munkaiskola 95
 Munkamegosztás 53
 Művelés 61
 Mutatvány a tapasztalati lélektan köréből 139
 Művelődés 41, 78
 Művelődéspolitika

- Műveltség 78, 99
 Nagy László 115, 151
 Natorp 20, 82
 Neményi Imre 40
 Nemzedéknevelés 55
 Nemzet 13, 54, 95, 120
 Nemzet és kultúra 93
 Nemzetállam 95
 Nemzetegyenlőség 51
 Nemzetegyesülés 51
 Nemzeteszmé 12
 Nemzetegység 26
 Nemzetetikum 88
 Nemzetetikai nevelés 89
 Nemzetismeret 129
 Nemzetkarakterológia 56
 Nemzetköziség 13
 Nemzetközösség 11, 13
 Nemzetnevelés 22, 23, 50, 54, 56, 62, 69, 72,
 Nemzetnevelés Bp. 1912., 81, 82, 83
 Nemzetnevelés pszichológiája 27
 Nemzetnevelő 60
 Nemzetnevelői hagyományok 70
 Nemzetszemélyiség 85
 Nemzetszemélyiségi jegyek 76
 Nemzettársulás 72
 Nemzetté fejlődés 69, 71
 Nemzettélevés 69
 Nemzetté nevelés 23, 63, 84
 Nemzettörténet 49, 56, 62, 91
 Nemzetvalóság 73
 Nemzeti 93
 Nemzeti állam 16, 94
 Nemzeti hibák 88
 Nemzetis nevelés 22
 Nemzeti egység 46, 49, 68
 Nemzeti ember 99
 Nemzeti existenciája 86
 Nemzeti érzés 41
 Nemzeti étköz 73
 Nemzeti hivatás 104
 Nemzeti isten 74
 Nemzeti közműveltség 41
 Nemzeti kultúra 67, 91, 97
 Nemzeti jellem 126
 Nemzeti mélykultúra 145
 Nemzeti múlt 65
 Nemzeti műveltség 49
 Nemzeti nevelés 21, 49, 56, 59, 72, 74, 75, 76, 80, 85
 Nemzeti nevelő 37
 Nemzeti népnevelés 55
 Nemzeti nyelv 54, 63, 72
 Nemzeti önállásunk 65
 Nemzeti öntudat 61, 67, 73
 Nemzeti szellem 54
 Nemzeti szocializmus 20, 33
 Nemzeti társadalom 72
 Nemzeti történet 67
 Nemzeti tudatosság 24, 37, 65, 103
 Nemzeti világnézet 107
 Nemzeti viselet 66
 Neuman
 Nevelés 49, 56
 Nevelélméleti rendszer 10
 Nevelési alap 11
 Nevelési mód 22
 Nevelési rendszer 61
 Nevelési tényezők 19, 48
 Nevelésszemlélet 95
 Neveléstan 82
 Neveléstudomány 70
 Nevelési helyzetek 120
 Neveléslélektan 120
 Nevelési organizáció 113
 Nevelési szervek 113
 Nevelésügyi állapotrajzok 155, 156
 Nevelésügyi reform 115
 Nevelésügyi Szemle 82
 Nevelői aktus 75
 Nevelőállam 32
 Nevelői célkitűzés 8
 Nevelői feladatok 8, 83
 Nevelői közösség 84
 Nevelő közösség 55

- Nevelő nemzet 32
 Nevelőpolitika 11
 Nép 13, 39, 48, 53, 59, 60
 Népiskola 43, 57
 Népporganizmus 11
 Népiskolai neveléstan 82
 Népi-politikai nevelés 35
 Népinevelés 39, 53, 58, 63
 Népinevelők 49
 Néptanítók Lapja 64
 Normatív 46
 Noszlopi 28, 129
 Nőnevelés 82
 Néprajzi 144
 Néprajzi nemzetismeret 144
 Nyálkás 141
 Nyelv 64
 Nyíltság 55
 Objektív kultúra 96
 Objectiv-subjectiv 96
 Objectiv szellem 149
 Objectiv nemzetismeret 51
 Oláh Miklós 72
 Optimizmus 49
 Oratio de summa scholarum
 necessitatae 43
 Organizált 69
 Organizmus 70
 Oszályuralom 88
 Óvoda 46
 Önállóság 55
 Önállóságra nevelés 54
 Öncél 86
 Öncélúság 7
 Önfenntartás 98
 Önhittség 55
 Önismeret 23, 51, 54, 55, 56,
 89, 123
 Önismeretre nevelés 124
 Önképzésre való nevelés 66
 Önmegbecsülés 54
 Ösztön 17
 Öntudat 54
 Önruralomra nevelés 73
 Önvizsgálat 54, 56
 Önzés 55
 Ösztön, tudat, öntudat 129
 Ősi mithosz 149
 Ősök tisztelete 67
 Őszinteség 55
 Parainesis 59
 Paradoxszerűség 99
 Paraszt 65
 Passzív rezisztencia 149
 Payot 90
 Pál Antal 121, 129
 Pánbiologizmus 120
 Pázmány Péter 72
 Pedagógia 97, 119, 121
 Pedagógia és Politika 82
 Pedagógiai dolgozatok 79
 Pedagógiai kölcsönhatás 17
 Pedagógiai lélektan 120
 Pedagógiai szemináriumok 63
 Perszonalisztika 122
 Példaadás 59
 Példaanyag 65
 Plasztikus formák 146—147
 Polgárosodás 60
 Polgári erény 52, 54
 Politika 10, 57, 29, 78
 Politikai nevelés 21
 Politikum 86
 Prohászka Lajos 13, 95, 96,
 97, 130, 148, 149, 150
 Propaganda 91
 Pszichés tényezők 120
 Pszichológia 118, 119, 121
 Racionális 9, 14, 15
 Rasz 144
 Ravasz László 50
 I. Rákóczi György 72
 Reformáció 21
 Regino 137, 138
 Rend 54
 Rendi társadalom 72
 Reneszánsz 21
 Rigg 73
 Roracher 129
 Rónay Jácint 126, 130, 133,
 134, 136, 138, 140, 141, 142
 Rühlmann 21

- Saád Ferenc 113
 Sablonosság 89
 Sanguinicus 140
 Schneller István 22, 44, 75, 76,
 77, 80, 81, 89, 91, 111, 112,
 114, 115, 122, 126, 130, 144,
 145, 146
 Schütz Antal 129
 Seelenverfassungen 21
 Seifert 90
 Somogyi József 12, 152
 Sorszerűség 86
 Spengler 79
 Stádium 131
 Státus 54
 Stern 18, 90
 Stromp László 40, 42
 Struktúra 28, 97, 129
 Sülyedt kultúra 135
 Szabadelvűség 57
 Szabadság 60
 Szakiskola 57, 59
 Szaknevelés 110
 Szakoktatás 59
 Szavahihetőség 52
 Szekfü 130
 Szellem 15, 98
 Szellemi önállós 41
 Szellem-erkölcsi 10, 83
 Személyiség 82, 95, 111, 122
 Személyiségi rétegek 153
 Személyiségismeret 121
 Személyiség pedagógikája 26
 Személyiségnevelés 26
 Személyiségtan 152
 Személyiségvizsgálati módsze-
 rek 153
 Személyfelettien objectiv 16
 Szentírás 41
 Szentséges 79
 Szeretet 90
 Szerveződés 51
 Gr Széchenyi István 12, 18,
 32, 35, 36, 41, 46, 50, 51,
 52, 53, 54, 55, 56, 58, 62,
 64, 65, 78, 81, 84, 92, 126,
 131, 133
 Széchenyi eszméi pedagógiánk-
 ban 50
 Széchenyi és a nemzetnevelés
 50
 Gróf Széchenyi István nézetei
 a nevelésről 81, 82
 Szélsőséges liberálizmus 57
 Szilágyi Sándor 40,
 Szintézis 25
 Szocialisták 72
 Szociális állam 92
 Szociális nevelés 19
 Szociológia 77
 Szokás 105
 Szokások 136
 Szolidaritás 63
 Szomatológiai 54
 Szomszédság 18
 Szorgalom 59
 Szózat a magyar és szláv
 nemzetiség ügyében 46
 Tanítás 48
 Tanító 63
 Tanítók képzése 49
 Tapasztalás 55
 Tapasztalati jellemtan 142
 Tapasztalatszerzés 59
 Támaszkérés 55
 Tassy Ede 126, 189, 141, 142
 Tavasz 42, 43, 45
 Tárgyhalmozás 55
 Tárgyi hagyományok 145
 Társadalom 18, 62, 72
 Társadalmi anarchizmus 88
 Társadalmi összhang 88
 Társaság 18
 Társasági nevelés 19
 Társaslogikai tartalom 109
 Társaspszichológiai 108
 Társaspszichológiai forma 109
 Társulás 71
 Tehetség 42
 Tehetségterképek 230, 155
 Teleológikus 10
 Temperamentum 140

- Tervszerű 58
 Testi egészség 54
 Testi nevelés 74, 79
 Test- lélek harmonikus neve-
 lése 55
 Testi tökéletesség 51
 Testi- szellemi képzés 66
 Testnevelés 90
 Tesztvizsgálatok 130
 Tettamanti Béla 26, 78, 80, 82
 Tékozlás 56
 Tényismeretek 8
 Ténytudomány 7, 118
 Tétovázás 55
 Típus 143, 148
 Típustan 149
 Tiszta erkölcs 63
 Tiszta (homogén) közösség 103
 Titkolózás 56
 Totális struktúra 96
 Tömegnevelés 26
 Törekvési alap 124
 Történelem 75
 Történettanítás 77
 Törvény 67
 Tradíció 105
 Transcendens 10, 14, 15, 75
 Triviális iskola 44,
 Tudatalatti 93
 Tudatos 8, 65
 Tudatoság 66, 78, 79, 83, 84
 Tudatosulás 71
 Tudatos nemzetfejlesztés 73
 Tudálékosság 55
 Tudományosság 65
 Tudományos emberfő 53
 Tudattalan 17
 Tükördarabok az önismeret és
 az emberismeret világából
 139
 Új magyar nevelés 123
 Ujszászy 13, 14, 18, 19, 20,
 23, 24, 32, 93, 94, 95, 96,
 97, 98, 99
 Univerzális 95
 Univerzális perfectionizmus 79
 Újhumánizmus 59
 Ünnepek 67
 Vallás 57, 58, 73
 Vallásoktatás 77
 Vallásosság 71
 Vallásosság 67
 Várkonyi Hildebrand 10, 120,
 122
 Vendégszeretet 67
 Veszprémi István 126
 Végső célok 10
 Vérhűség 66
 Vérmes 140
 Világállam 92
 Világpolgárság 55
 Vitézség 38
 Wesselényi 12, 46, 47, 48, 49,
 50, 52, 81, 126
 Weszely 18, 26, 91, 112
 Wieder György 34
 Willmann 90
 Zabolátlanosság 56
 Zene 67
 Zrinyi Miklós gróf 36, 37, 38,
 39, 40, 43, 92, 131.

